

AGUSTÍ COLOMINES I COMPANYYS

Amnistia i Llibertat!

——— Dies que han fet Catalunya ———

28 d'octubre de 1973

ROSA DELS VENTS

AMNISTIA I LLIBERTAT!

AGUSTÍ COLOMINES
I COMPANYS

AMNISTIA I LLIBERTAT!

Els 113 de l'Assemblea de Catalunya
i el final del franquisme

28 d'octubre de 1973

«Dies que han fet Catalunya»
Col·lecció dirigida per Agustí Alcoberro

ROSA
DELS
VENTS

Penguin
Random House
Grupo Editorial

Primera edició: octubre del 2023

© 2023, Agustí Colomines i Companys
© 2023, Penguin Random House Grupo Editorial, S.A.U.
Travessera de Gràcia, 47-49. 08021 Barcelona
© 2023, Agustí Alcoberro i Pericay, pel pròleg

Aquest llibre ha rebut la subvenció com a edició d'especial interès cultural
i temàtiques poc difoses de l'Institut Català de les Empreses Culturals

Penguin Random House Grupo Editorial està a favor de la protecció del *copyright*.
El *copyright* estimula la creativitat, defensa la diversitat en l'àmbit de les idees i el coneixement,
promou la lliure expressió i afavoreix una cultura viva. Gràcies per comprar una edició autoritzada
d'aquest llibre i per respectar les lleis del *copyright* no reproduint ni escanejant ni distribuint
cap part d'aquesta obra per cap mitjà sense permís. En fer-ho, esteu donant suport als autors
i permetent que PRHGE continuï publicant llibres per a tots els lectors.
Dirigiu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics,
<http://www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar o escanejar
algun fragment d'aquesta obra.

Printed in Spain – Impres a Espanya

ISBN: 978-84-19259-78-3
Dipòsit legal: B-14.806-2023

Compost a Comptex & Ass., S. L.

Impres a Romanyà Valls, S. A.
Capellades (Barcelona)

VT 5 9 7 8 3

*Per als meus germans, en Joan-Ramon i en Lluís,
dos dels detinguts, maltractats i multats dels 113
de l'Assemblea de Catalunya.*

*I també per a l'altre germà, en Jordi,
que va esquivar ser detingut en la caiguda dels
67 de Sabadell del 1974.*

*Per al meu nebot Francesc Colomines i Rueda,
detingut, apallissat i empresonat arran de la
Revolta d'Urquinaona del 2019.*

*Finalment, per als nostres pares i avis, en Joan
i la Margarida,
que van ser la punta del cabdell d'aquest fil roig
que no s'atura.*

Índex

Pròleg d'Agustí Alcoberro.....	11
1. La detenció dels 113, 28 d'octubre de 1973	17
1.1. El canvi cultural: els efectes del «miracle català dels anys seixanta»	22
1.2. L'Assemblea de Catalunya i la lluita del catalanisme popular	41
1.3. Les parròquies i els convents, santuaris de l'antifranquisme	51
1.4. La detenció i la identificació dels 113	62
1.5. Les condemnes i les multes	85
2. La reorganització de la resistència.....	101
2.1. Refer ponts: del CNDC al Comitè Claudi Ametlla (1944-1968)	111
2.2. La Taula Rodona (1966-1973)	131
2.3. La Comissió Coordinadora de Forces Polítiques de Catalunya (1969)	139
2.4. La creació de l'Assemblea de Catalunya (1971).	153

2.5. El Consell de Forces Polítiques de Catalunya (1975)	175
2.6. L'oposició i Tarradellas, una relació difícil	187
3. Les fuetades de la repressió	193
3.1. La tancada d'intel·lectuals a Montserrat (1970)	200
3.2. La condemna a mort de Salvador Puig Antich (1974)	213
3.3. La detenció dels 67 de Sabadell (1974).....	225
3.4. Les darreres execucions del franquisme de militants d'ETA i del FRAP (1975).....	233
4. Les mobilitzacions i campanyes massives, 1972-1977	247
4.1. Les concentracions pacífiques de Ripoll (1972), Sant Cugat del Vallès (1973) i Vic (1973)....	248
4.2. La defensa de la llengua i de la terra (1974-1977)	256
4.3. Les manifestacions de l'1 i el 8 de febrer i la Marxa de la Llibertat de l'any 1976	274
4.4. El primer Onze de Setembre legal (Sant Boi, 1976)	293
5. Cloenda	301
Bibliografia i documentació citades	333
Índex onomàstic	351

Pròleg

Durant alguns anys la transició s'ha explicat com un joc de saló, controlat i tutelat per l'elit política i financera amb seu a Madrid, amb l'aquiescència dels quadres de les principals forces d'oposició. Aquesta etapa s'ha presentat com a modèlica, i fins i tot s'ha volgut exportar a realitats geogràfiques i polítiques força llunyanes, com l'Amèrica Llatina o l'Europa postcomunista. I, per tot plegat, ha anat acompanyada d'alguns tòpics que avui s'enfonsen com castells de sorra: la seva condició suposadament pacífica, l'habilitat de la corona per esdevenir un instrument de diàleg i concòrdia, el caràcter integrador d'una Constitució «que ens hem donat entre tots», l'afirmació que, sense violència, «es pot parlar de tot» i, evidentment, la voluntat de «superar el passat» per la via d'aplicar-li una teràpia d'amnèsia.

L'Assemblea de Catalunya constitueix la prova més evident que les coses van anar d'una altra manera, en especial a Catalunya i al País Basc. A Catalunya, en concret, l'oposició antifrancista va ser capaç d'organitzar espais de lluita que van aplegar amplis moviments socials i pràcticament tot l'espectre polític democràtic, al voltant de l'objectiu de la ruptura amb la dictadura i els seus aparells administratius, policials i judicials, com a

pas previ a la construcció d'una veritable democràcia.

El llibre d'Agustí Colomines que presentem és un text molt ben escrit, amb una prosa a voltes trepidant, com altrament podíem esperar de l'autor. I assoleix un triple objectiu, molt en la línia d'altres títols d'aquesta mateixa col·lecció. D'una banda, ens descriu amb detall i precisió la jornada del 28 d'octubre, en què la policia va detenir 113 representants de l'Assemblea de Catalunya; de l'altra, ens explica què va ser l'Assemblea de Catalunya i quina evolució va tenir, i, finalment, presenta una panoràmica àmplia del combat polític que a Catalunya va enfrontar la dictadura franquista amb les forces democràtiques, entre els anys 1971 i 1977.

I ho fa, com no podia ser d'altra manera, amb un coneixement amplíssim de la bibliografia publicada, però també amb dues eines que el fan singular: la memòria personal i familiar, com correspon a algú que va viure els fets en primera persona, i la recerca en arxius molt diversos, especialment els arxius d'estat nord-americans.

El 28 d'octubre de 1973 no tan sols va ser el dia en què Johan Cruyff va debutar a la Lliga espanyola, iniciant allò que el gran Manuel Vázquez Montalbán va augurar com una «dècada prodigiosa». També va ser la data en què la policia i les autoritats governatives espanyoles de Barcelona van haver de fer front a una detenció massiva que no tenia precedents en molts anys, i per a la qual probablement no estaven preparades —com es va posar de manifest des del primer moment als tètrics però minúsculs calabossos de la Prefectura Superior de Policia de Via Laietana.

En aquell context, l'Assemblea de Catalunya superava de molt els esquemes amb què s'havia format la Brigada Políticossocial, d'acord amb els coneixements

apresos amb la victòria del 1939 —només parcialment modificats davant els grans moviments socials dels anys cinquanta i seixanta. De cop i volta, la dictadura s'enfrontava amb una nova modalitat d'organització que aplegava forces polítiques diverses, i sobretot col·lectius socials molt amplis i amb una gran capacitat de mobilització: sindicats de classe, moviments veïnals, col·lectius de base de l'Església, amplíssims sectors professionals i universitaris, i fins i tot elements patronals. La lectura de la llista completa dels noranta-cinc detinguts i de les divuit detingudes (vegeu les pàgines 87-93) permet copsar la dimensió real del nou repte.

Però l'Assemblea de Catalunya plantejava també altres novetats que la feien especialment perillosa per al règim. D'una banda, la seva estratègia es construïa a cavall de la clandestinitat i de la vida pública. No defugia les grans concentracions ni les reunions de convocatòria molt oberta, malgrat els riscos que podien suposar, i que aleshores s'evidenciaven de manera òbvia. De l'altra, el seu missatge apel·lava a nous col·lectius sorgits dels enormes canvis socials i culturals que, sens dubte, el país (i molt especialment, el seu jovent) estava vivint.

Agustí Colomines n'és plenament conscient, i per això arrenca el seu relat amb el «canvi cultural» que va aplegar tota mena de corrents: des del món editorial i de les llibreries fins a la Nova Cançó, i des de la represa pedagògica fins al teatre i el cinema, passant pels espais d'oci de la Gauche Divine, el Zeleste i la música laietana o les nits de Canet. Molts d'aquests elements, que expressaven també un orgull generacional que exigia canvis, es van retrobar en el Congrés de Cultura Catalana (1975-1977), un projecte per construir «una nova cultura per al poble» —en paraules de Mariona i Manuel Lladonosa— i no exactament, doncs, per reprendre les ve-

lles flames del catalanisme d'abans del 1939, preservades als exilis exterior i interior.

La resposta del règim, conscient de la decadència física del dictador i de les pressions internacionals, va combinar unes pràctiques tan brutals i criminals com sempre amb un caràcter volgudament més selectiu. El règim va morir matant, però aleshores se centrà en aquells col·lectius menys disposats a acceptar la renúncia a la ruptura democràtica. Anarquistes, independentistes i col·lectius comunistes d'extrema esquerra en van resultar particularment afectats, mentre que les forces que concorrerien a les eleccions del 1977 es van poder presentar públicament, de manera prou explícita, en el cicle «Les terceres vies a Europa», realitzat uns mesos abans de la mort del dictador.

Colomines tanca la seva obra amb una doble constatació: la ruptura no va ser possible perquè el franquisme gaudia (o cal dir que gaudeix?) d'un gran suport social en moltes regions d'Espanya, i el desembarcament d'amplis sectors de l'esquerra i del catalanisme en les noves institucions polítiques, en especial a partir de les eleccions municipals del 1979, va debilitar enormement la societat civil, que fins aleshores havia estat la primera i la millor forma d'organització popular. Les conseqüències d'aquest fet s'han prolongat en el temps.

Deixeu-me acabar amb una confessió personal. Jo mateix vaig participar en alguns plenaris de l'Assemblea de Catalunya, com a representant de les Joventuts Revolucionàries Catalanes, una organització independentista sorgida al voltant del Partit Socialista d'Alliberament Nacional dels Països Catalans, en la seva branca Provisional. Vaig conèixer Agustí Colomines en diverses instàncies unitàries de l'antifranquisme, on representàvem grups i idees no sempre coincidents, i ens vam tro-

bar de nou a la carrera de Geografia i Història, en una Universitat de Barcelona especialment polititzada. Es fa difícil parlar-ne ara, a cavall de la història, la memòria i l'autobiografia. Sempre en vaig admirar els coneixements i la capacitat d'anàlisi. Estava convençut que era el millor autor a qui encarregar aquest llibre. I he de dir que no m'ha decebut —que, al capdavant, no m'he equivocat—. Gràcies, Agustí, per explicar aquí aquest fragment de la nostra història.

AGUSTÍ ALCOBERRO

La detenció dels 113, 28 d'octubre de 1973

La detenció dels 113 de l'Assemblea de Catalunya es va produir en un context mundial i espanyol enrarit. Tot feia pensar que l'any 1973, tal com apuntava Pere Calders en un article que va publicar el 29 de desembre en el setmanari *Canigó*, marcaria «el final —una mica grotesc i sorprenent— d'això que algú anomenava la civilització de l'opulència». El conegut contista feia ús de la ironia («es tractarà d'anar a peu») per referir-se als efectes que tindria l'embargament de petroli anunciat, l'octubre d'aquell any, per l'Organització dels Països Àrabs Exportadors de Petroli (OPAEP), liderada per l'Àrab Saudita, Kuwait i Líbia, per castigar els estats que donaven suport a Israel en la guerra del Yom Kippur. La crisi del petroli, que havia començat abans amb la pugna monetària entre els Estats Units (EUA), el Japó i l'Europa occidental, va suposar la devaluació del dòlar, la reducció de la demanda de petroli, la caiguda de la seva producció i l'increment de l'atur. El 1973 va ser un any mogut, també, per a Richard Nixon, el president dels Estats Units assetjat per l'escàndol del Watergate, que finalment l'obligaria a dimitir, l'agost del 1974. Abans de fer-ho, Nixon va ajudar a convertir el 1973 en un any convuls, especialment per als llatinoamericans.

El 27 de juny de 1973, el llavors president de l'Uruguai, Juan María Bordaberry Arocena, va dissoldre les cambres de senadors i representants i va crear un consell d'estat amb funcions legislatives, de control administratiu i amb l'encàrrec de «projectar una reforma constitucional que reafirmi els principis republicans-democràtics». També va restringir la llibertat d'expressió i va donar potestat a les Forces Armades i Policials, les conegudes com a Forces Conjunes, per ocupar el poder. Començava, així, una dictadura cívica i militar que es perllongà fins a l'any 1985. A l'Argentina, l'últim president dels tres que va nomenar la Junta Militar que havia protagonitzat el cop d'estat del 1966, Alejandro Lanusse, convocà eleccions. Amb Juan Domingo Perón com a candidat in pectore, per bé que formalment ho era Héctor José Cámpora, els peronistes es van presentar als comicis sota les sigles FREJULI (Front Justicialista d'Alliberament). Van guanyar-les per una majoria àmplia. Perón va tornar de l'exili el mes de juny i el setembre va ser elegit president, amb més del 61 % dels sufragis. La seva tercera esposa, María Estela Martínez de Perón, «Isabelita», va ser nomenada vicepresidenta. Enmig d'aquella convulsió, l'ambient va propiciar una escalada terrorista i de violència que, un cop mort Perón, l'1 de juliol de 1974, facilitaria un nou cop d'estat militar, el 1976. Els drames de Llatinoamèrica no s'acabaven aquí.

Un dels fets que va tenir més repercussió a tot el món va ser el cop d'estat que, l'11 de setembre de 1973, va posar fi a l'experiència del socialisme democràtic a Xile. La victòria electoral de Salvador Allende, el 1970, havia obert la porta a un govern d'Unitat Popular, que va causar un gran enrenou. Si bé és veritat que Allende i els seus aliats en el Govern no van saber posar distàncies

amb la Cuba de Fidel Castro, enemic número u dels Estats Units en un temps que encara era de Guerra Freda, l'administració Nixon va mostrar-se hostil amb l'esquerra xilena des del primer dia. Tot i que havia arribat al poder de manera democràtica, superant la dreta encapçalada pel democratacristià Eduardo Frei, els militars van acabar amb aquella via democràtica cap al socialisme. El novembre del 2000, després d'un llarg combat per arribar a descobrir la veritat sobre el cop d'estat, l'Arxiu de Seguretat Nacional va aconseguir que el Govern dels EUA desclassifiqués setze mil documents, incloent-n'hi mil cinc-cents de l'Agència Central d'Intel·ligència (CIA). Es completava, així, la revisió ordenada pel president Bill Clinton el 1999, després que fos arrestat a Londres l'excap del Govern militar xilè, Augusto Pinochet. Quedava provada oficialment, cosa que informalment ja se sabia, la implicació dels EUA en el cop d'estat contra Allende i la confabulació entre militars nord-americans i xilens per tirar endavant un pla d'acció clandestina contra la democràcia xilena. El número 134 de la revista en català *Oriflama*, corresponent al 10 de novembre de 1973, contenia un dossier ampli sobre l'experiència xilena. Les autoritats governatives espanyoles van «segrestar» l'edició, que era l'eufemisme per indicar que van ordenar retirar-la dels quioscs i prohibir-ne la distribució. La Llei 14/1966, de 18 de març, de premsa i impremta, l'anomenada Llei Fraga, havia estat un simulacre d'ampliació de la llibertat d'informació en llibres, diaris i revistes. És cert que amb aquesta llei va deixar d'existir l'obligació de la censura prèvia vigent fins llavors. També és cert que la nova llei, que substituïa la del 1938, d'inspiració feixista, permetia a les empreses periodístiques escollir lliurement el seu director, una potestat que abans del canvi legal corresponia al go-

vern, que també tenia capacitat per destituir els responsables de les publicacions. Però les restriccions eren tantes (sobre la llibertat d'expressió, l'obligació de dipositar diverses còpies al Ministeri d'Informació abans de fer-ne difusió i la consulta prèvia), que un dossier d'una revista sobre el Xile de la Unitat Popular podia ser censurat a posteriori. La Llei Fraga havia derogat la censura prèvia, però ho havia fet de manera fal·laç, perquè va substituir-la per la sanció posterior.

El president Nixon no va tenir cap inconvenient a recomanar al director de la CIA, Richard Helms, una teràpia de xoc contra un estat sobirà que, el 1972, Henry Kissinger temia que esdevingués una nova Cuba per a la seva administració. «Si hi ha una manera de desbançar Allende, el millor és que ho facis», va dir Nixon a Helms, com qui dona permís a algú. El president dels Estats Units era un home sense escrúpols, com es va poder comprovar quan el novembre d'aquell any va esclatar l'escàndol Watergate, derivat de l'espionatge a la seu del Partit Demòcrata. L'any següent, Richard Nixon va haver de dimitir i al cap de tres anys, superada la interinitat de Gerald Ford, una alenada d'aire fresc va escampar la boira amb l'elecció d'un president demòcrata: Jimmy Carter. Als Estats Units, els aires liberals s'havien fet sentir el 22 de gener de 1973 al Tribunal Suprem, dia en què es va fer pública la sentència del cas Roe contra Wade, que legalitzava el dret constitucional a l'avortament, una sentència revocada pel Tribunal Suprem estatunidenc el 24 de juny de 2022.

L'impacte del cop d'estat a Xile en la política catalana, encara en la clandestinitat, va ser profund, perquè el que movia la joventut d'aquell moment eren les experiències «revolucionàries» com aquella, potents però democràtiques, i que marcaven distàncies amb el terroris-

me sorgit del Maig del 68 i els moviments d'alliberament nacional d'arreu del món. El polític Miquel Vila Moreno defensa que el cop d'estat a Xile, una vegada superat el primer xoc emocional, va tenir un fort impacte en la socialdemocràcia i els comunistes, especialment els italians. Ambdues tendències en van fer una lectura semblant: que el fracàs de l'experiència xilena va ser causada per una manca de consens social. Enrico Berlinguer, secretari general del Partit Comunista Italià (PCI), va proposar una solució basada en el que estava vivint Itàlia, on els comunistes obtenien el 30 % dels vots, però no podien accedir al poder. Així és com va plantejar-se l'anomenat *compromesso storico*, que cercava la formació d'un govern de concentració nacional amb la Democràcia Cristiana, per tal d'engegar un procés constituent, possibilitat que preveia Aldo Moro, secretari general dels democratacristians. El Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), el partit dels comunistes de Catalunya en aquell moment, va adoptar la mateixa idea per aplicar-la a l'organització de l'Assemblea de Catalunya, nascuda del «compromís» entre els partits polítics de l'oposició (comunistes, socialistes, socialdemòcrates, independentistes, republicans, carlins i democratacristians), que durant anys s'havien donat l'esquena i que, amb la desunió, havien afavorit el perllongament de la dictadura. Però si aquest gir va ser possible, és perquè els independentistes del Front Nacional de Catalunya (FNC), autodefinits com a socialistes, van ser el segon pilar d'aquell compromís. El tipus de sistema que adoptaria l'Assemblea de Catalunya, amb un protagonisme destacat de les organitzacions de base per damunt dels partits, també va ajudar que es convertís en la principal estructura de masses antifrancista dels darrers anys de la dictadura. Fins i tot els grups d'es-

guerra més extremistes van acabar integrant-s'hi. La varietat ideològica dels 113 detinguts així ho demostra.

1.1. EL CANVI CULTURAL: ELS EFECTES DEL «MIRACLE CATALÀ DELS ANYS SEIXANTA»

«Veo Cataluña con algunos grados de avance en civilización, cultura y actitud democrática y liberal hacia el resto de la Península». Això escrivia Pedro Altares en les pàgines de *Cuadernos para el Diálogo* l'octubre del 1974, amb motiu de la detenció de seixanta-set membres de la Comissió Permanent de l'Assemblea de Catalunya, un any després de l'arrest massiu del 28 d'octubre de 1973 dels anomenats 113. De les detencions, en parlarem més endavant. Malgrat que obrir la duana de la llibertat costà molts esforços i va requerir temps, l'important ara és remarcar que l'oposició al franquisme a Catalunya era molt activa, sobretot a partir de la mobilització obrera, veïnal i estudiantil de la dècada dels anys seixanta. Les generacions que no havien viscut la Guerra Civil, més filles del Maig del 68 que no pas dels anys trenta, s'incorporaven a la lluita mitjançant els partits i les organitzacions obrers i estudiantils encara il·legals o bé des de les associacions de veïns incipients, els col·legis professionals i altres organitzacions cíviques que van néixer i créixer, sovint, a recer de l'Església catòlica. A *Seixantisme*, Marta Vallverdú desenvolupa amb tot luxe de detalls el que Joaquim Molas caracteritzà com «un veritable moviment de renovació integral de la cultura del país, sota aquella estimulante consigna doble de la “presa de consciència històrica” i l'afany de “conèixer la realitat” immediata», dit en paraules del professor Josep Maria Domingo, recollides per Montserrat Comas.

El polític i escriptor Ferran Mascarell ha destacat la radicalitat i modernitat d'aquest nou moviment dels anys seixanta, que contrasta amb l'ideari envellit un cop recuperada l'autonomia, el 1979. La generació dels seixanta ja no era pessimista com les anteriors, sinó que s'acollia a les grans conviccions cíviques de llibertat. El Seixantisme, un nom que va posar en circulació la revista *L'Avenç*, el 2006, era, com en el passat havien estat el Modernisme i el Noucentisme, un moviment de renovació lligat al combat antifranquista, que alhora era l'expressió de la voluntat de superar el resistencialisme de les dècades anteriors. Calia sortir de les trinxeres per connectar de nou Catalunya amb el món. Guanyar el futur. La generació dels seixanta se sentia l'avantguarda de la modernitat i la democràcia a Catalunya i Espanya. «Els anys 60 van ser de certesa», va escriure Mascarell, l'any 2006, en intentar encaixar aquella generació en la història del catalanisme. El Seixantisme era, en paraules de Vallverdú,

[...] un moviment general plural i de molta vitalitat, que es desenvolupa principalment entre 1959 i 1971, sustentat per l'amalgama de diverses iniciatives politico-culturals —potents, imaginatives—, amb una voluntat col·lectiva molt aferrissada, en què convergeixen dos objectius: l'antifranquisme i l'afirmació de la cultura com a forma definidora de la identitat catalana, amb la consciència estesa i esperançada de la fi del règim franquista i de l'adveniment de la democràcia. És l'esglaó imprescindible de renaixement cultural que fonamenta les bases en què es van definir i conformar els Països Catalans democràtics posteriors.

El Seixantisme fou, doncs, un còctel de fenòmens que empeltaven amb els *sixties* occidentals i en els quals

s'implicaren a fons intel·lectuals i escriptors, activistes de la cultura, mecenes, arquitectes, renovadors de la pedagogia, editors, empresaris del sector cultural, animadors de revistes, polítics de tots els partits, artistes i gent d'església. Un compromís col·lectiu, l'epígon del qual —es podria dir que la culminació— va ser la constitució de l'Assemblea de Catalunya, l'any 1971. A partir d'aquell moment, el redreçament va agafar embranzida amb el concurs d'una nova generació.

El grup de l'anomenada Gauche Divine —o Gauche Dorée, tal com va batejar-la Terenci Moix amb un to burleta en *El sexe dels àngels*, una novel·la satírica centrada en aquells anys— estava dividit. Hi havia gent que mirava d'enllaçar la nova cultura amb el món derrotat de la cultura catalana anterior al 1939, i n'hi havia —els «divinets, divinitos, divinorum», segons Moix— que es considerava més cosmopolita que la gent de la «culturata», a la qual acusaven de ser carrinclona i burgesa, en una mena de reedició de la disputa entre «jocfloralescos» i «xarons» dels temps de Guimerà i Pitarra. Res no tornaria a ser igual, malgrat les discrepàncies entre aquest conglomerat d'accions i de persones que va emergir als anys seixanta. El Seixantisme donà impuls a la política de «redreçament» que propugnava Josep Benet, inspirant-se en Jaume Vicens Vives, i que havia permès posar en marxa moltes iniciatives culturals, algunes de les quals —com les revistes *Canigó* (1954) i *Serra d'Or* (1959), aquesta darrera «una mena de “parlament en potència” molt compensat en termes ideològics», segons Joaquim Molas; *Oriflama* (1961) o *Presència* (1965), o bé la creació d'Òmnium Cultural (1961), d'Edicions 62 (1962) i de l'Editorial Pòrtic (1963)— delimiten la cartografia del canvi cultural experimentat els anys seixanta i setanta. Les dues editorials es van inaugurar amb dos llibres molt

diferents, però que van assolir un impacte remarcable. Edicions 62 va arrencar amb *Nosaltres, els valencians*, de l'assagista Joan Fuster, defensor dels Països Catalans, i, Pòrtic, amb el primer volum de les *Memòries polítiques (1890-1917)* de Claudi Ametlla, el polític republicà que, com veurem, va tenir un paper destacat en la política unitària de finals dels anys cinquanta.

En *Editar la memòria*, Mireia Sopena remarca que el projecte editorial de Pòrtic era publicar llibres de caràcter polític, en un moment en què les noves generacions volien conèixer la història dels vençuts amb un enfocament, diguem-ne, autobiogràfic. Amb una filosofia idèntica, però sense haver de patir les estreïtors de la censura franquista, el 1969 posaren en marxa les Edicions Catalanes de París. L'editorial va ser ideada i dirigida per Josep Benet, i els mecenes van ser Jordi Pujol, des de Banca Catalana, i Josep Maria Vilaseca i Marcet, des de la Fundació Jaume Bofill. Romà Planas i Àngel Castanyer, dos joves fills d'exiliats, van fer-se càrrec del dia a dia des de París, amb la intenció, com ha explicat Castanyer, de publicar a l'estranger memòries i assaigs històrics i de doctrina que no es podien editar a l'interior, presentar el fet català al món i, sobretot, contrarestar la literatura «antinacional» d'una certa esquerra. La publicació, l'any 1974, del llibre *Marxisme català i qüestió nacional catalana (1930-1936)*, en dos volums preparats per Benet, si bé els va signar amb el pseudònim de «Roger Arnau», responia a la voluntat de demostrar que el catalanisme no era un mer producte de la burgesia, tal com havia defensat Jordi Solé Tura en el llibre *Catalanisme i revolució burgesa. La síntesi de Prat de la Riba*, publicat per Edicions 62 el 1967. Les batalles culturals també es donaven entre els opositors a Franco.

El 28 d'octubre de 1973, el dia que es va produir la primera detenció massiva de membres de l'Assemblea de Catalunya, era un diumenge. El santoral catòlic dedica el 28 d'octubre, entre altres sants, a Judes Tadeu, l'apòstol bo, per diferenciar-lo de Judes Iscariot, l'apòstol traïdor. *La Vanguardia* anunciava en portada que el FC Barcelona havia rebut l'autorització de la Federació Espanyola de Futbol, després d'una negociació intensa del directiu barcelonista Armand Carabén, perquè Johan Cruyff pogués jugar aquella tarda contra el Granada CF. En realitat, el debut de Cruyff al Camp Nou s'havia produït el 6 de setembre en el partit amistós amb el Cercle Brugge, de Bèlgica. La premsa destacava que la recaptació havia sigut de quinze milions de pessetes i que els diners servirien per abaratir el traspàs del jugador neerlandès. Així doncs, abans del debut oficial a la Lliga, Cruyff va jugar uns quants partits amistosos amb el Barça. Aquell diumenge de tardor, a la nit, Cruyff va debutar oficialment, i les cròniques de la jornada diuen que va fer una segona part extraordinària, a més de ser l'autor de dos dels quatre gols que va encaixar el Granada, l'equip rival. La il·lusió tornava al Camp Nou per escalar posicions en la classificació, des de la sisena, darrere, per aquest ordre, del València, l'Atlètic de Madrid, el Màlaga, el Múrcia i el Saragossa, i amb el Reial Madrid estalonant-lo en setena posició i els mateixos punts, 8. Acabava d'«iniciar-se una dècada prodigiosa», segons l'auguri formulat per Manuel Vázquez Montalbán a *Triunfo*, en un article signat amb un dels seus pseudònims, «Luis Dávila», i publicat abans del debut oficial del neerlandès: «El Barça va a dejar de ser el equipo de Reina y Gallego como garantía de Seguridad para ser el equipo de Cruyff». No va pas equivocar-se. El fitxatge més car que havia fet el Barça fins a

aquell moment, al voltant de cent vint milions de pessetes (720.000 euros), faria història.

El Barça és més que un club, però Catalunya també. L'artífex de l'arribada al Barça de Johan Cruyff, Armand Carabén, s'ho plantejava com un interrogant en el títol de les seves memòries: *Catalunya és més que un club?* (1994). Si el Barça era més que un club perquè complia una missió, la de la inexistent selecció catalana de futbol, i Johan Cruyff era més que un futbolista, Catalunya era, a finals dels anys setanta, un país avançant sota un règim dictatorial. Era —i és— evident que la Catalunya contemporània és el resultat d'una tradició i de l'acció transformadora de moltes persones, algunes d'anònimes, però d'altres de molt rellevants, si més no en un moment determinat. L'any 1973 van morir sis personatges que abans de la dictadura franquista havien tingut una significació especial. Sis catalans universals, segons com es miri, encara que no tots fossin nascuts a Catalunya. Eren Pablo Picasso (8 d'abril), Josep Moix (3 de setembre), Pau Casals (22 d'octubre), Joaquín Maurín (5 de novembre), Cèsar Martinell (19 de novembre) i Eugeni Xammar (5 de desembre). Un pintor, un músic, un arquitecte, un periodista i diplomàtic, i dos polítics. Menys Martinell, els altres estaven units entre si, encara que no tots es coneguessin, per les conviccions republicanes i per l'exili. L'excepció també va estar marcada per la Guerra Civil, ja que Martinell, un home de conviccions dretanes i catòliques, que de la Lliga Regionalista va passar a la Confederació Espanyola de Dretes Autònomes (CEDA) de Gil Robles, es decantà pel franquisme.

Tots ells van ser persones singulars, si bé a l'hora de la seva mort només foren reivindicats els tres que, tot i estar marcats per la guerra, tenien un evident reconei-

xement cívic o polític: Picasso, Casals i Martinell. Eren sis persones amb un compromís polític més o menys explícit. Picasso festejava amb els comunistes de l'òrbita soviètica, mentre que Moix va ser alcalde de Sabadell i ministre durant la guerra, i esdevingué secretari general del PSUC, substituint Joan Comorera, un cop fou expulsat del partit, l'any 1949. Maurín havia estat secretari general del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM), el partit comunista rival dels estalinistes, però a l'exili en va abdicar perquè va arribar a la conclusió que el comunisme realment existent era precisament el soviètic. Ell, com Andreu Nin, havia estat perseguit per l'estalinisme i, posteriorment, ho fou pel franquisme, que el mantingué empresonat del 1936 al 1946. Casals, en canvi, tot i el seu compromís cívic amb els treballadors a través de l'Associació Obrera de Concerts, fundada el 1926, no va ser mai comunista. Al contrari. Tenia molt arrelades les conviccions democràtiques i es va comprometre d'una manera molt clara amb l'esperit de conciliació i de pau que envoltava les Nacions Unides. Xammar era un liberal *avant la lettre*, que escrivia reportatges en català sobre política internacional a *La Publicitat*, *La Veu de Catalunya* i la revista *Mirador*, i treballava de traductor en organismes multilaterals com l'Organització Mundial de la Salut (OMS), el Banc Mundial o l'Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació (FAO). El 1923 va inventar-se una suposada entrevista amb Adolf Hitler, un personatge llavors encara desconegut, per explicar com s'estava covant el que va anomenar «l'ou de la serp». Martinell, que havia estat deixeble de Domènech i Montaner i d'Antoni Gaudí, fou un dels arquitectes que donaria forma a les anomenades «catedrals del vi», els esplèndids cellers cooperatius que es van construir durant l'època

de la Mancomunitat. Les seves conviccions polítiques van decantar-lo cap al franquisme, fins al punt que va ser l'arquitecte que va dissenyar el monument dedicat «a los caídos por Dios y por España» d'Arenys de Mar, el seu poble d'adopció. El monument no va ser retirat fins al 1991, un retard que explica moltes coses de la transició democràtica a Espanya.

La diàspora provocada per l'exili va fer que cinc d'aquests personatges transitessin per camins diversos i el visquessin de manera molt diferent. A l'inici de la Guerra Civil, Xammar es trobava a Berlín, i no va tornar a Catalunya fins al 1950, per refugiar-se a l'Ametlla del Vallès, el poble on havia nascut, en una mena d'exili interior. Moix va marxar a França i va passar també una temporada a Mèxic, fins que el 1953 va ser expulsat per les autoritats franceses i recalà a Praga, ciutat on va morir. Picasso va acudir al Congrés Mundial d'Intel·lectuals per la Pau, celebrat a Polònia el 1948, per donar suport als nous estats comunistes, mentre que Maurín, un cop instal·lat a Nova York, el 1947, no va dubtar a donar suport al Congrés per la Llibertat de la Cultura, una entitat dirigida pel seu amic i correligionari Julián Gorkin, que defensava les posicions dels aliats i s'enfrontava amb els comunistes. Pau Casals i Joaquín Maurín tenien un vincle emocional que els unia: les Nacions Unides. El gran músic, que el 1946 havia pres la decisió, gens fàcil segons la seva pròpia opinió, de no tornar a tocar públicament mentre les democràcies occidentals no canviessin d'actitud respecte de la dictadura de Franco, va ser convidat a fer-ho a les Nacions Unides en tres ocasions: el 1958, el 1963 i el 1971. Va acudir-hi, i els seus tres discursos són una expressió magnífica del pensament i de la sensibilitat d'aquest català universal, que considerava que «la vida d'un artista és inseparable

dels seus ideals». Casals també va compondre l'himne de les Nacions Unides, amb lletra del poeta anglès W. H. Auden, que havia format part de les Brigades Internacionals durant la Guerra Civil —conduint una ambulància— i que abans havia editat un llarg poema, *Spain 1937*, per recaptar fons arreu destinats a cobrir les despeses mèdiques del bàndol republicà. L'himne, que era un cant a la pau, es va estrenar el 24 d'octubre de 1971 a la seu de l'Assemblea General, a Nova York, amb la participació del Cor de l'Escola de Música de Manhattan, els Cantants de les Nacions Unides i l'Orquestra del Festival Pau Casals, sota la direcció de Pau Casals. En aquella ocasió, Casals va pronunciar el discurs més celebrat del músic del Vendrell: «I am a Catalan...». Maurín, tot i residir a Nova i York i posseir la condició de membre de la Secretaria de Premsa de la delegació de Costa Rica, no va assistir a aquella estrena. La seva admiració pel músic era, però, total.

L'octubre del 1973, la memòria d'aquests sis personatges estava força diluïda entre la joventut catalana, fins i tot en el cas de Martinell, que era l'únic que no s'havia mogut del país durant els anys del règim de Franco. L'impacte de la llarga dictadura sobre la tradició cultural de preguerra va propiciar-ne la ruptura, inclús amb persones com Martinell, seguidor de la doctrina noucentista. També va ajudar-hi el canvi generacional de la dècada dels seixanta. Políticament, Maurín és avui un perfecte desconegut i no el reivindica ningú, com també passa amb Moix, que el 1965 va ser rellevat de la Secretaria General del PSUC per Gregorio López Raimundo. La Guerra Civil havia deixat obertes moltes ferides entre els defensors de la República i els contraris, que les noves generacions de joves antifranquistes no van voler entomar com a pròpies. Com es constata-

ria al cap dels anys, un cop encetada la transició, el sistema polític i el mapa de partits i sindicats seran molt diferents dels d'abans de la guerra.

La força de l'anarcosindicalisme, tradicional a Catalunya des de la configuració del moviment obrer del segle XIX, no es recuperarà, i serà substituïda pels comunistes i socialistes. De la mateixa manera, l'hegemonia d'Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) desapareixerà completament, en favor de nous partits, especialment de l'FNC, fundat el 1940, i del Partit Socialista d'Alliberament Nacional (PSAN), que va ser-ne una escissió per l'esquerra, l'any 1968, protagonitzada per joves captivats pels moviments revolucionaris d'aquella època i, especialment, pel marxisme. El PSUC, a més, va esdevenir hegemònic, a pesar del munt d'escissions que va anar tenint i que van alimentar organitzacions d'extrema esquerra: el Partit Comunista d'Espanya marxista-leninista —PCE (m-l)—, el Partit Comunista d'Espanya internacional —PCE (i)—, Bandera Roja (BR), etc. En el camp socialista, el Moviment Socialista de Catalunya, fundat a Mèxic com a continuació del Front de la Llibertat promogut per Josep Rovira —que havia estat militant del POUM—, va ser resultat de la reunió d'antics membres del partit d'Andreu Nin i d'ERC i de la Confederació Nacional del Treball (CNT), així com de la Unió Socialista (Manuel Serra i Moret), que després d'haver participat en la fundació del PSUC, el 1936, va separar-se'n. Les instàncies unitàries d'oposició al franquisme reflectiran aquest canvi.

Culturalment, la ruptura amb el passat no va ser menor, si bé la categoria d'alguns personatges, com Picasso i Casals, fruit de la seva genialitat i excepcionalitat mundials, va poder superar el trencament amb la tradició intel·lectual d'abans de la guerra. La depuració

a la Universitat de Barcelona, que fins al 1968 era l'única que hi havia a tot Catalunya, va ser molt dura. Segons Jaume Claret, cent trenta-cinc docents van ser expulsats per no haver superat el procés depurador mitjançant el qual cada professor havia de demostrar la seva innocència, en termes polítics —malgrat que oficialment l'avaluació era professional—, per mantenir el seu lloc de treball. Va ser una purga intel·lectual en tota regla, que s'afegia a la fuga de talent derivada de l'exili de molts professors, entre ells Josep Ramon Xirau i Palau, Emili Mira, August Pi i Sunyer i els dos rectors, Jaume Serra i Húnter (1931-1933) i Pere Bosch i Gimpera (1933-1939).

Com ha explicat Carles Santacana, aquella «gran depuració va deixar una universitat devastada, sense referents intel·lectuals i sotmesa a una jerarquització oficialista i la por estesa entre els estudiants per les accions repressores dels membres del SEU, que actuaven amb total impunitat i violència. Eren pocs aleshores els estudiants que s'atreuen a realitzar accions clandestines, com els membres de la FNEC o d'un nou Front Universitari de Catalunya, del qual formaven part alguns joves com Josep Benet, que en un clima de repressió extrema poc podien fer més enllà d'accions clandestines aïllades». La represa va ser lenta, però va anar calant entre la joventut. L'oberta oposició de molts estudiants a l'obligatorietat, imposada el 1957, d'estar afiliat al Sindicat Universitari d'Estudiants (SEU) franquista va ser un canvi de rasant, un punt d'inflexió, que va permetre fer un salt qualitatiu, i passar «de les conspiracions a una acció opositora oberta». La universitat tornava a revifar amb una generació de joves estudiants i professors que serien protagonistes de les revoltes dels anys seixanta i setanta. Entretant, per apedaçar la desfeta, al-

guns professors expulsats o expedientats, com ara Ramon Aramon i Serra, Ferran Soldevila o Jordi Rubió, van reprendre l'activitat dels Estudis Universitaris Catalans (EUC), una entitat creada el 1903 per evitar la descatalanització definitiva de la universitat i promoure l'ensenyament universitari en català. Del 1942 al 1950, les sessions eren clandestines i es feien en cases particulars. No eren les úniques iniciatives. El mateix any que havien començat els EUC, s'havia format una comissió gestora per posar en marxa una nova societat filial de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC): la Societat Catalana d'Estudis Històrics, que va començar les activitats el 1946. Actualment, està adscrita a la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC.

El 30 d'agost de 1973 va morir el medievalista Santiago Sobrequés i Vidal. La seva mort no va tenir la ressonància de les de Picasso o Casals, però ell és un exemple, de molts d'altres que podríem trobar, de la voluntat de represa cultural. El 1946 fundà l'Institut d'Estudis Gironins i el 1971 era membre de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, que fou l'encarregada de prosseguir la redacció i publicació de *Catalunya carolíngia*, plantejada i iniciada per Ramon d'Abadal i de Vinyals. Desapareguts Jaume Vicens Vives (1960) i Ferran Soldevila (1971), Sobrequés havia estat el continuador de l'escola historiogràfica gironina, posada en marxa entorn de la *Revista de Literatura, Ciencias y Artes* (1876) i de la *Revista de Gerona* (1878-1895). Com Vicens Vives, Sobrequés havia rebut el mestratge dels factòtums de la historiografia catalana de preguerra: Pere Bosch i Gimpera, el rector de la Universitat Autònoma que es va haver d'exiliar; Alberto del Castillo, cofundador del Museu Arqueològic de Barcelona, i Antonio de la Torre y del Cerro, el medievalista que, el 1937, la Generalitat va apar-

tar de la càtedra per les seves simpaties polítiques i que, durant la Guerra Civil, col·laborà amb Pedro Sainz Rodríguez, ministre d'Educació Nacional de Franco. L'intent franquista de genocidi cultural, tal com Josep Benet qualificà la política de la dictadura envers Catalunya, no va arribar a tenir èxit per la resistència d'hommes com ell.

El 27 de desembre d'aquell mateix any va morir un dels primers deixebles de Jaume Vicens Vives, el modernista Joan Reglà i Campistol, que va exercir docència a la Universitat de València entre el 1959 i el 1969, any en què s'incorporà a la nova Universitat Autònoma de Barcelona. La seva mort prematura va estroncar l'obra historiogràfica, que Vicens Vives pronosticà que havia de ser brillant, però va ajudar a reforçar un planter de joves professors, entre ells Sebastià García Martínez, Manuel Ardit Lucas, Lluís Guia Marín o Pedro Ruiz Torres, que consolidarien una historiografia valenciana d'arrel vicenciana, en paral·lel al desenvolupament de l'escola historiogràfica de Barcelona, que havia nascut amb Vicens Vives. No s'ha insistit prou —ha escrit Antoni Furió parlant d'Eva Serra— en el paper que van tenir els deixebles de Vicens Vives que van passar per la Universitat de València, com l'esmentat Reglà, però també Emili Giralt, Jordi Nadal, Josep Fontana i encara Ernest Lluch, «en la consolidació del marc nacional dels Països Catalans com a projecte historiogràfic i polític. Un projecte que tenia com a principal impulsor per part valenciana Joan Fuster». A Barcelona, a la ronda de Sant Pau, els escolapis tenien la Residència Universitària Sant Antoni. En van oferir la direcció a Fèlix Martí, un jove catòlic, lligat a l'escoltisme i al moviment de Pax Romana, que va dirigir aquella residència entre el 1963 i el 1968, al costat de

Jordi Porta i Salvador Oliva. Segons el mateix Martí, es va convertir «en un centre cultural dels més actius de Barcelona. Organitzàvem un conjunt de cursos i conferències que tenien lloc als vespres i que va ser conegut amb el nom d'Estudis Contemporanis». Josep Benet hi feia classes.

A la dècada dels setanta, una nova cultura s'obria pas, com quedà reflectit amb la inauguració, l'any 1973, del Drugstore David, al carrer de Tuset. No era el primer establiment d'aquestes característiques. El juny del 1967 havia obert el Drugstore del passeig de Gràcia, que estava situat al número 71, entre els carrers de Mallorca i València, al costat del també desaparegut cinema Fantasio. La seva inauguració va ser sonada i va tenir la presència del pintor Salvador Dalí i de l'actor estatunidenc George Hamilton, a més d'una representació del món intel·lectual barceloní del moment i dels jerarques municipals del franquisme. Obria 23 hores al dia —només tancava de 6 a 7 del matí per procedir a la seva neteja en profunditat—, i al llarg del dia i de la nit rebia gent de tota mena. Juntament amb els quioscs de les Rambles, el Drugstore del passeig de Gràcia era l'únic lloc de Barcelona on es podia comprar la premsa abans d'anar a dormir i també llibres, en la ben assortida llibreria embolcallada amb parets de vidre. El 1972 es va obrir un altre establiment semblant a les Rambles, el Drugstore Liceu, i el 1973 el Drug-Blau, situat a l'edifici blau de la plaça de Lesseps, just on arrenca l'avinguda de la Riera de Cassoles, que llavors portava el nom d'avinguda del Príncep d'Astúries. Tot i la popularitat de l'establiment del passeig de Gràcia, que era molt concorregut i on molts joves anaven a robar, literalment, llibres, el Drugstore David va convertir-se en l'emblema de la cultura pop, promoguda per la de-

nominada Gauche Divine, perquè el carrer de Tuset va esdevenir-ne l'epicentre. L'edifici enorme, de vuit plantes i 2.700 metres quadrats, havia estat la seu de la fàbrica de cotxes David, inaugurada el 1914, la qual als anys trenta s'havia convertit en la propietària de la flota de taxis més gran de Barcelona, que va imposar el color negre i groc característic dels taxis barcelonins.

Amb el naixement de la Gauche Divine, que aparegué amb el moviment cultural barceloní promogut per polítics i intel·lectuals de l'època —lligats més o menys als partits d'esquerra—, el carrer de Tuset va passar a ser conegut com a Tuset Street, per influència del conegut i comercial Carnaby Street londinenc. En aquest mític carrer de Barcelona hi havia les galeries del Drugstore David, on tenien oficina diversos fotògrafs i pintors, però també hi havia bars i discoteques que a la nit s'omplien dels barcelonins que també freqüentaven Bocaccio, la mítica discoteca oberta per Oriol Regàs, el 13 de febrer de 1967, als soterranis de Muntaner, número 505. Davant del Drugstore David hi havia la Cova del Drac, el singular i únic cabaret de Barcelona, inaugurat el 1965, i que va estar estretament relacionat amb la professionalització de la Nova Cançó: uns cantautors extremament compromesos amb la llengua, el país i la democràcia. El 1970, per exemple, Lluís Llach s'exilià a París, i el 21 de gener de 1973 va oferir el seu primer recital en terres franceses, que es traduiria en el seu quart disc: *Lluís Llach a l'Olympia* (1973).

Amb els anys, la Cova del Drac es convertiria en una de les jazz-cava barcelonines amb més fama, i s'afegiria a la sala Jamboree, inaugurada a principis del 1960 a la plaça Reial per l'empresari Joan Rosselló, i que deu el nom a Javier Coma (1939-2017), un dels grans pro-

motors a Catalunya de la cultura popular nord-americana, del còmic i de la novel·la negra. Formava part d'una generació els pares de la qual s'havien afegit a la revolta militar del 1936. Potser per això, el Col·legi Universitari Monterols, creat el 1949 per l'Opus Dei per a noies, va ser la base d'un dels primerencs cineclubs a la Barcelona de postguerra, que va arrencar el 1951, i de la publicació de la revista *Documentos Cinematográficos*, dirigida per José Luis Guarner i de la qual fou secretari de redacció, en la seva segona etapa, Javier Coma. En una entrevista del 1999 amb el professor José María Caparrós, Coma sostenia que, tant en el Cineclub Monterols com en *Documentos Cinematográficos*, el clima era de llibertat total:

No éramos confesionales —como la revista *Film Ideal*—, hacíamos lo que nos daba la gana; nunca recibimos consignas, ni orientaciones. No fue un grupo cerrado. Se ha extendido un concepto falso, que no responde a la realidad [...]. En la segunda etapa de la revista, *Documentos* se hizo más crítica, más polémica: en la primera época primaba más la información ligada a la industria, pero no creó opinión; sí lo hacía en la última etapa, como se vería después por la influencia de José Luis Guarner en *Film Ideal*.

En aquell mateix col·legi major, anys després, el novembre del 1957, José Luis Guarner i Javier Coma van promoure la creació d'un club de jazz. Entre els impulsors també figuraven Enric Vázquez, Joan Giralt, Andreu Baget, Santiago París, Javier Jufresa, Olegario Armengol, Guillermo Luis Díaz-Plaja, Esteban Agulló, José Luis Blanco, José María Virgili, Eduardo Torres, Miguel Martín i Miguel Pedraza. També s'hi feien conferències, unes quinze, incloent-n'hi una de molt celebrada de Tete

Montoliu sobre el piano en el jazz modern. Aquell club del col·legi major era el precedent del Jamboree.

A prop de la Cova del Drac, al número 25 del carrer de la Granada del Penedès, el fotògraf de la *Gauche Divine*, Leopoldo Pomés, i la seva dona, la model Karin Leiz, van obrir, el 3 de juliol de 1970, un restaurant original a la Barcelona del moment. Li posaren el nom de Flash Flash i estava —i encara està— especialitzat en truites i hamburgueses. A més de la decoració avantguardista, amb les imatges de Karin Leiz en una sessió de fotos realitzada pel seu home, l'originalitat de la proposta era el bufet d'amanides i que la cuina tancava molt després de la mitjanit, cosa que per a ells era essencial, ja que havia estat la raó per la qual van decidir-se a obrir el restaurant a Barcelona. No haver-ne trobat cap d'obert a Londres la nit de Cap d'Any del 1969 va donar-los la idea. El local va ser dissenyat pels arquitectes Federico Correa (1924-2020) i Alfonso Milà (1924-2009), utilitzant un blanc polit i minimalista amb lleugers tocs de vermell.

Qui va ser cap de sala del Flash Flash durant anys, Simeón Soria, solia dir que la democràcia va arribar abans a les taules d'aquell restaurant que a Espanya. Pedro Altares tenia raó quan afirmava que la Barcelona dels anys seixanta i setanta era un exemple de les formes liberals que van anar calant en la societat catalana, que lluitava, de vegades d'una manera mundana, per aconseguir construir «espais de llibertat» en un context polític encara dictatorial. Joan de Sagarra, que va ser qui va posar el nom de «Gauche Divine» a aquell esperit de llibertat, el definia molt bé en el llibre d'entrevistes de Toni Vall, *Bocaccio. On passava tot. Històries i estètica del mític temple de la Gauche Divine* (2020): «Vam començar a viure com si la dictadura no existís, i en això hi havia la gràcia, a tastar un món nou abans que s'aca-

bés el vell». No era l'únic refugi per viure com si fossis en un món nou. Explica José Ribas, el fundador, l'any 1974, de la revista *Ajoblanco*, que Víctor Jou vivia a Londres quan tenia trenta anys, on descobrí el Club Marquee i el moviment contracultural. En retornar a Barcelona, Jou assistia a les matinals de música progressiva que Oriol Regàs organitzava al saló Iris, on normalment se celebraven vetllades de boxa i lluita lliure. «El saló Iris s'omplia de gent els diumenges de concert —diu un relator anònim a *La web sense nom*—, i el carrer estava ple de Land Rovers dels grisos disposats a actuar en qualsevol moment. L'ocasió va venir quan Pau Riba va dir allò de “Fa un dia molt gris”... i els grisos ens varen fer córrer una bona estona». Jou també freqüentava l'Enagua, el bar del carrer de Casanova que acollia la contracultura local incipient. A França, el 5 de febrer de 1973, el filòsof Jean-Paul Sartre i els periodistes Benny Lévy i Serge July van començar a publicar el diari *Libération* —que tothom anomenaria *Libé*— amb una orientació maoista, pròpia dels efectes del Maig del 68, i que a Barcelona es passava de mà en mà quan algú en portava algun exemplar.

El neguit cultural i l'anhel de llibertat van fer pensar Jou en la possibilitat d'obrir un nou local, dedicat a la música laietana, on els músics toquessin a la vora del públic, com ja passava a la Cova del Drac. D'aquesta manera va néixer Zeleste, l'any 1973, el bar musical dissenyat per l'arquitecte Dani Freixes, que en la seva època d'estudiant havia participat en la Caputxinada del 1966. Va estar situat al carrer de l'Argenteria, llavors anomenat Plateria, fins que el 1986 va traslladar-se al Poblenou i esdevingué la sala Razzmatazz. Ribas és taxatiu sobre què aportava la nova proposta:

El Zeleste fue el local más emblemático de la España alternativa durante la década de los setenta. Interconectó a gentes de diversa procedencia social a la izquierda de los divinos de Bocaccio y fue el foco de Música Laietana, Música Progresiva y Onda Mediterránea. «Con Pepe Aponte [afirma Jou], que fue el arquitecto, nos fuimos calentando y decidimos buscar un local en un barrio no contaminado. Hacía dos años que habían desmantelado el mercado central del Borne y el barrio estaba lleno de locales abandonados. Descubrimos uno del siglo XIV que nos gustó. Había sido fábrica de cera, capilla y almacén de paños. Nos costó dos años abrirlo porque lo pagamos con nuestros sueldos y con una hipoteca al 19 %. Conseguir los permisos fue otra pesadilla. La primera actuación fue en 1973, poco después de abrir: Gato Pérez y su banda. Y se produjo una movida brutal desde el inicio. Tuvimos la suerte de vivir un movimiento social muy interesante que no llegó a nada porque en gran medida fue absorbido rápidamente. Los que no se dejaron integrar, como muchos de los instrumentistas experimentales de aquellas bandas que hoy son profesores, se automarginaron voluntariamente cuando se impuso la moda de la gente guapa y de los bares de la zona alta».

Aquesta ja era una altra història, més pròpia del ràpid desencís que va provocar la transició. Entretant, la cultura alternativa anava emergint amb força. Un exemple fou la constitució, l'any 1973, de la Companyia Elèctrica Dharma, i el 1974 de l'Orquestra Plateria. Tots dos grups, molt diferents en l'estil, eren l'expressió de la força juvenil que demanava pas, i tots dos formaven part del primer cartell d'artistes que van participar, el 26 i 27 de juliol de 1975, en el festival Canet Rock. Era una convocatòria lúdica inèdita, quan el dictador enca-

ra estava viu, que es va celebrar al Pla de Can Sala de Canet de Mar, amb la promesa d'oferir «dotze hores de música i fol·lia». Va ser un esclat de llibertat.

1.2. L'ASSEMBLEA DE CATALUNYA I LA LLUITA DEL CATALANISME POPULAR

La resistència a Catalunya tenia altres protagonistes: els treballadors. La vaga dels tramvies del 1951 va propiciar un gir en la resistència. Fins llavors, la lluita antifranquista havia estat, diguem-ne, de caràcter polític, inclús de resistència armada, amb el maquis com a gran protagonista. La vaga del 1951 tenia un caire de protesta social inequívoc. Aquell any, a més, el règim va posar fi a l'autarquia i va implementar mesures de liberalització. Feia dotze anys de la fi de la Guerra Civil i el context de Guerra Freda facilitava l'estabilització de la dictadura, aliada circumstancial dels Estats Units, però dels quals depenia econòmicament des de feia anys. Les importacions espanyoles de productes nord-americans van anar en augment any rere any. El 1973, ja superaven els 1.500 milions de dòlars. Segons Charles Powell, aquesta era la manera com les autoritats dels Estats Units s'asseguraven d'enfortir l'orientació prooccidental i proianqui de Franco. El 1958, Espanya va ingressar al Fons Monetari Internacional (FMI) i a l'Organització per a la Cooperació Econòmica Europea (OCEE), que més endavant esdevindria l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE). La liberalització de l'economia va anar aparellada amb la flexibilització de les relacions laborals. La nova Llei de convenis col·lectius, aprovada el 24 d'abril de 1958, restablia, amb limitacions, la possibilitat de negociació di-

recta entre els representants dels treballadors i dels empresaris, per bé que calia fer-ho en el si de l'Organització Sindical, el Sindicat Vertical. El model introduït estava molt lluny del procés real de negociació, atesa la manca d'autonomia dels diferents grups socials, el monopoli estatal en la determinació de les condicions de treball i el sistema d'organització sindical que hi havia en aquell moment, que comportava la manca de bilateralitat necessària per formalitzar un pacte. La normativa vigent durant el període franquista es va intentar actualitzar i perfeccionar amb la Llei 18/1973, de 19 de desembre, de convenis col·lectius sindicals de treball, d'abast estatal. Aquell any també s'aprovà la Llei de procediment laboral, mitjançant la qual els obrers podien triar advocat. Seria abusiu considerar aquestes mesures com que el règim va possibilitar la llibertat sindical.

Els temps estaven canviant i la realitat sindical, també. Si els sindicats hegemònics de l'època republicana havien estat la Unió General de Treballadors (UGT), fundada a Barcelona el 1888, amb una orientació socialista, i la Confederació Nacional del Treball (CNT), una organització anarcosindicalista nascuda també a Barcelona el 1910, a principis dels anys seixanta el paisatge havia canviat. La dictadura havia pogut anul·lar la força del sindicalisme republicà, però no va poder aturar el naixement d'un nou sindicalisme. Les noves lleis van ser aprofitades, als anys seixanta, per millorar les condicions laborals, gràcies al concurs d'unes organitzacions de treballadors de nou encuny. L'any 1958 va néixer Solidaritat d'Obrers de Catalunya (SOC), un sindicat impregnat d'un fort sentiment catalanista i que originàriament tenia un caràcter confessional. El 24 de novembre de 1964 van aparèixer les anomenades Comissions Obreres (CCOO), constituïdes formalment a Catalu-

nya a la parròquia de Sant Medir, les quals, més enllà de la pràctica sindical, també es van convertir en un moviment sociopolític, que esdevingué pràcticament hegemònic, amb una forta presència als barris populars i als organismes unitaris antifranquistes. Com vam explicar Jordi Santolària i un servidor en un article publicat fa molts anys a *L'Avenç*, el naixement de CCOO responia «més als interessos dels comunistes que a una apreciació exacta de les necessitats sindicals del moment».

Un any després, el 1965, es constituïa la Unió Sindical Obrera (USO), un sindicat impulsat per treballadors cristians i antics militants ugetistes. L'antic secretari general de CCOO a Catalunya, José Luis López Bulla, descrivia amb precisió quirúrgica com calia actuar perquè una organització sindical arrelés:

Un partido se puede improvisar de la noche a la mañana, incluso obtener unos resultados electorales dignos [...] pero un sindicato no. Un sindicato necesita mucha memoria colectiva acumulada y esa memoria colectiva no quiere decir tiempo, solo ni principalmente. Quiere decir el ejercicio del conflicto, el ejercicio de la representatividad... pero ¿por qué? Porque el hecho social se caracteriza por una democracia próxima, una democracia vecina. Si yo todos los días te veo en el mismo trabajo, si yo todos los días te pido un favor, si yo todos los días te veo en la cafetería, si yo todos los días te veo en los innumerables centros de concentración de la fábrica fordista que hace que en un metro cuadrado estemos trabajando 50.000 personas, y como el ruido de las máquinas es tan grande no nos oye la policía, parece que estoy contigo desde el nacimiento de los tiempos.

Els protagonistes del nou moviment obrer no havien viscut ni l'etapa republicana ni la Guerra Civil, i van adoptar noves formes de lluita, dirigides, sobretot, per CCOO i USO, que s'aprofitava del marc legal i institucional del Sindicat Vertical, l'Organització Sindical Espanyola (OSE), per connectar amb els treballadors i ocupar càrrecs, com ara els enllaços i els jurats sindicals. Es combinava l'actuació legal amb la clandestinitat, i es posava en marxa una estructura flexible en la qual les assemblees i comissions de treballadors eren la millor manera de mobilitzar i elaborar un programa de demandes pragmàtiques, inicialment allunyades de reivindicacions de caràcter polític. L'antifranquisme intentava, així, connectar-se de nou amb el poble i convertir el centre de treball en el nucli bàsic per a la lluita. La proximitat i les reivindicacions lligades amb les aspiracions socials afavorien l'organització dels treballadors i, també, que els obrers compromesos amb els partits clandestins poguessin anar fent feina per atraure els altres treballadors cap a la lluita directament política, tal com assenyala l'historiador José Manuel Rúa:

Paradoxalment, la repressió del moviment obrer polititzava els treballadors implicats, dins d'un procés en què l'experiència acumulada en la lluita per les millores laborals els portava a assolir un major nivell de conscienciació sobre la situació política del país. Aquesta dinàmica (protesta laboral - repressió política - consciència política) va esdevenir un pol d'atracció cap a les files de l'oposició antifranquista, incloent-hi sectors de treballadors cristians com la Juventud Obrera Católica (JOC) i l'Hermanidad Obrera de Acción Católica (HOAC), organitzacions lligades a l'Església catòlica, que, en compartir les condicions de vida i les aspiracions de la classe obrera, van patir un procés de radica-

lització que les va enfrontar al discurs nacional catòlic de la dictadura.

L'aprovació de la Llei sindical del 1971, que responia a l'intent del règim de recuperar el terreny perdut en el món obrer, ampliant la quota de representació dels treballadors en el Sindicat Vertical, en realitat va ajudar els sindicats democràtics a tenir presència en els jurats d'empresa, les juntes sindicals i les unions de treballadors i tècnics locals i comarcals. A poc a poc, l'agenda sindical va anar fusionant-se amb l'agenda política, i el protagonisme dels treballadors en la lluita antifrancquista es va eixamplar. No va ser a conseqüència d'una adhesió ideològica, sinó un efecte provocat per la repressió i la impermeabilitat del règim.

El 3 d'abril de 1973 va morir, tirotejat per la policia, el treballador de la central tèrmica de la FECSA a Sant Adrià de Besòs, Manuel Fernández Márquez. Era un home jove, tenia vint-i-set anys, i formava part d'aquella immigració que va aixecar Catalunya als anys seixanta i setanta del segle xx:

Como miles de extremeños [explicaran, anys més tard, Manel Márquez i Manuel Cañada a *eldiario.es*], tuvo que emigrar a buscarse las habichuelas fuera de su tierra, expulsado por los señoritos y caciques, huyendo de la asfixia económica y moral del cortijo. Sus manos, que conocían ya la dureza de la siega y el trajín del acarreo, indagaban ahora una nueva lonja donde ser contratadas. Junto a su familia recaló en tierras catalanas. Allí, junto a su padre y su hermano, trabajó en las minas de Fígols Berguedà, y después como montador en COPISA, una de las empresas que construía la central térmica del Besós, propiedad de FECSA-Endesa.

L'assassinat de Fernández Márquez —perquè aquella mort només té aquesta qualificació— es va produir en el context de la vaga que havia estat convocada pels treballadors de la central tèrmica per reivindicar millores salarials. També s'hi referia *Gramma*, la revista de les parròquies de Santa Coloma de Gramenet, al capdavant de la qual hi havia dos periodistes: el lleidatà Humbert Roma de Asso (1944), que hi feia de director i era militant del Partit del Treball d'Espanya, i una aristòcrata desclassada, membre del Grup Democràtic de Periodistes i que posteriorment seria professora i degana de la Facultat de Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona, Maria del Mar de Fontcuberta i Balaguer (1946-2021), en qualitat de sotsdirectora. En el número 52 de *Gramma*, Roma, sota les sigles «H. R.», donava notícia d'aquella mort i de les reaccions que havia provocat:

El martes 3 de abril, a las 8.30 de la mañana, se produjo un grave enfrentamiento entre la policía y los trabajadores de tres empresas que participan en la construcción de la central térmica de San Adrián del Besós para la FECSA. Manuel Fernández Márquez, de 27 años, casado y con un hijo, murió al ser alcanzado por los disparos de la policía. Otros dos obreros resultaron heridos; uno de ellos, Serafín Villegas Jiménez, alcanzado en el cuello por uno de los disparos. Diez policías sufrieron contusiones varias al ser alcanzados por las piedras que arrojaron los manifestantes.

Quan el dia abans, dilluns, els 1.773 treballadors de les empreses Control y Aplicaciones, S. A. y Sociedad Argentina de Electricidad y Construcciones Pirenaicas, S. A. van arribar a la feina, van trobar una nota a la porta de les companyies respectives que els anunciava

que la patronal no reconeixia els representants elegits pels treballadors —al marge dels representants oficials del Sindicat Vertical— i que no acceptava les reivindicacions plantejades. Les empreses, a més, estaven tancades i acordonades per la policia. La resposta dels treballadors va ser constituir-se en «assemblea permanent» i romandre a les portes de les fàbriques. La crònica de *Gramma* continuava així:

El martes 3 de abril, al presentarse al trabajo los 1.700 obreros, encontraron cerradas las puertas y una nota en la que se les comunicaba que, por la actitud del día anterior, se les sancionaba con cinco días de suspensión de empleo y sueldo. Al ser día de pago, pidieron poder entrar al menos para cobrar, pero se les dijo que solo podrían hacerlo en grupos de cinco, a lo que los trabajadores se negaron. La policía que custodiaba la central térmica les conminó a que se retirasen. Tras algunos forcejeos, comenzaron los graves incidentes.

Alguns dels presents van tallar la via del ferrocarril de Rodalies pròxima a la central tèrmica i van aturar un tren. La policia, a cavall, va carregar contra els treballadors tres vegades. La primera, disparant a l'aire, però la tercera vegada va apuntar directament els treballadors, que van fugir en totes direccions, amb el balanç de víctimes que hem indicat. Anys més tard, la neta de Manuel Fernández, Ainhoa Fernández, recordava el seu avi amb aquestes paraules:

Mi abuelo era de Extremadura y solo llevaba tres meses en Santa Coloma. Años después le dedicaron una calle en Sant Adrià del Besòs, la calle Manuel Fernández Márquez, una calle normal y corriente que tiene

nombre de persona normal y corriente porque está dedicada a la memoria de un trabajador, como muchos otros, que la policía del régimen de Franco mató sin que nadie entendiera por qué.

El día del funeral va ser una jornada de dol, sobretot a Santa Coloma. Un company de Manuel Fernández va començar a llegir un text que deia així:

Ese día [3 d'abril] murió Manuel Fernández Márquez, obrero. Pero no de cansancio, como morimos muchos. Pero no de accidente de trabajo, como seguimos muriendo. Pero no de hambre y de miedo, como quisieran que muriésemos. Murió por gritar que no quería morir por nada de eso. Murió por gritar «Yo soy yo y mis compañeros».

No va poder acabar perquè la policia va tornar a carregar contra els congregats. A pesar de les proclames més o menys aperturistes, el règim franquista combatia amb força qualsevol mena de mobilització, fos obrera o general. Aquella mort va causar reaccions de tota mena. El dissabte 7 d'abril, unes tres-centes persones van concentrar-se a la plaça del Rellotge i a la confluència del carrer de Jacint Verdaguer per mostrar-hi la seva repulsa. D'altra banda, els grups de reflexió cristiana, el consell pastoral interparroquial, sacerdots, un grup de religiosos i altres membres de l'Església de Santa Coloma van elaborar una homilia en què es deia que la sang «vertida en San Adrián por un joven obrero que había recorrido muchos kilómetros buscando su progreso, debía convertirsenos en una llamada inexcusable para que todos nos sintiéramos responsables de hacer una Sociedad más humana». El franquisme era un règim inhumà, dictatorial, des del principi fins al final, i no pas aquella

mena de dictadura tova que difonen alguns historiadors revisionistes. Morien militants antifranquistes mentre repartien propaganda pel carrer (Pedro Patiño Toledo, militant del PCE, el setembre del 1971), per les tortures (Cipriano Martos, militant del PCE (m-l), el setembre del 1973), perquè es manifestaven (Roberto Pérez Jáuregui, militant del PCE (i), el desembre del 1971) o bé perquè la Guàrdia Civil els sorprenia mentre pintaven consignes a les parets (Javier Verdejo Lucas, militant de la Jove Guàrdia Roja, l'agost del 1976).

El règim havia implantat el terror aplicant la pena de mort als defensors de la República i va acabar executant els militants antifranquistes: l'anarquista Salvador Puig Antich, el 2 de març de 1974, i, el 27 de setembre de 1975, els militants d'ETA Juan Paredes Manotas (i no Manot, com veurem) —«Txiki»— i Ángel Otaegi Etxeberria, i els del FRAP, Xosé Humberto Baena Alonso, José Luis Sánchez Bravo i Ramón García Sanz. Sense comptar les execucions esmentades, des del mes d'octubre del 1969 fins a l'any 1973, en tan sols cinc anys, per tant, la dictadura va assassinar divuit persones en el curs d'accions pacífiques, manifestacions o bé en enfrontaments armats amb militants d'ETA. Malgrat el terror, l'oposició sempre va buscar escletxes que li permetessin recuperar «espais de llibertat». La lluita veïnal va ser extraordinària en aquest sentit; tardana, però important.

El 16 d'octubre de 1973 estava previst celebrar unes pseudoeleccions per elegir el regidor del terç familiar del Districte IX, que integrava Sant Andreu i el territori de l'actual Nou Barris. A aquesta mena d'eleccions només concorrien, per norma, candidats avalats pel règim, però aquesta vegada els veïns del barri de la Trinitat, amb el concurs de l'organització comunista Ban-

dera Roja i el suport de l'Assemblea de Catalunya, van apostar per presentar-hi un candidat. «El candidato de los Trabajadores», com s'indicà en el lema de campanya. El candidat va ser Fernando Rodríguez Ocaña (1922-2000), un obrer immigrant, de Porcuna, Jaén, que treballava a l'empresa MEVOSA-Mercedes Benz. Allà es va fer militant clandestí de Comissions Obreres fins a infiltrar-se en el comitè d'empresa i participar, així, en les negociacions dels convenis col·lectius. Era un home popular i compromès amb el desenvolupament dels barris del districte, mancats com estaven de serveis (aigua, clavegueram, enllumenat, transport o carrers asfaltats). La campanya se centrà, sense consignes polítiques, a reclamar aquests serveis i la construcció als barris d'equipaments com ara escoles, guarderies, ambulatoris, centres socials, etc. En un article que va dedicar-li Vázquez Montalbán a *Triunfo*, les ironies i l'escepticisme davant aquella candidatura van anar desapareixent, «a medida que se daban cuenta del fenómeno de polarización popular que representaba Rodríguez Ocaña». Aquell home era, realment, el candidat del poble, el representant dels veïns.

Per concórrer a les eleccions calia presentar una fiança de 150.000 pessetes, que Rodríguez Ocaña va dipositar després de rebre els diners de BR i, segons es deia aleshores, del banquer Jordi Pujol. El dissabte dia 20 del mateix mes es van publicar els resultats i Rodríguez Ocaña va obtenir la majoria amb 15.705 vots. Els esforços veïnals havien donat el fruit esperat. Malgrat l'alegria per aquella victòria tan treballada, el governador civil, Tomás Pelayo Ros, va impugnar el resultat, instigat pel secretari general del Movimiento, Torcuato Fernández-Miranda, al·legant que Rodríguez Ocaña no havia presentat els comptes de la seva campanya en el termini

de les quaranta-vuit hores posteriors al coneixement del resultat. Un tecnicisme groller i fals, que va servir per desqualificar-lo i donar la regidoria al segon classificat, Alfonso Guasch Carrete, constructor i vicepresident de la Federació Catalana de Futbol, que havia obtingut 3.238 vots menys que Rodríguez Ocaña. Aquella tupinada va minar una mica més la credibilitat del règim, cada vegada més qüestionat. Torcuato Fernández-Miranda no era tan aperturista com l'ha venut la historiografia, diguem-ne «optimista», de dreta i d'esquerra, que ha estudiat la transició.

1.3. LES PARRÒQUIES I ELS CONVENTS, SANTUARIS DE L'ANTIFRANQUISME

Els «espais de llibertat» no eren tan sols culturals i recreatius, com les discoteques i les terrasses i taules dels cafès (La Punyalada, Tèrminus, Glacier, entre d'altres), on les anomenades «penyes» feien tertúlia i es conspirava. La pena Joan Santamaria, per exemple, que volia promoure la recuperació de la literatura catalana, va començar a actuar ben d'hora, l'any 1940, amb el jutge i escriptor Santamaria, que li donà nom, i l'impuls d'antics membres d'Acció Catalana (AC), com ara l'advocat i antic paer de Lleida Antoni Bergós, el llibreter i escriptor Rafael Tasis i l'editor Rafael Dalmau, que havia estat militant d'Estat Català. Algunes llibreries també van convertir-se en santuaris de l'antifranquisme. A Barcelona, a la Gran Via, número 654, s'hi va acabar instal·lant, el 1962, la Llibreria Ona, per iniciativa de Josep Espar i Ticó, Jordi Úbeda i Ermengol Passola. Hi venien llibres només en català, com fan encara ara les dues seus d'aquesta llibreria, que actualment és propietat de Tatxo Benet.

A la Diagonal, número 462, hi havia la Llibreria Cinc d'Oros, fundada el 1969 per Jaume Farràs i Carmen Aizpitarte. Una de les llibreries barcelonines més singulars va ser Públià, situada al carrer del Consell de Cent, número 281, rere l'edifici de la Universitat de Barcelona. El fundador de Públià, l'any 1969, va ser Joan Ballester i Canals (1913-1980), un nacionalista de cap a peus. Abans d'esdevenir una llibreria, Públià havia estat una agència de publicitat cinematogràfica dirigida pel mateix Ballester. Després, quan el local es va omplir de llibres, la llibreria es convertí en un casal cultural, en un nòdul de la resistència independentista, en un centre per promoure la cultura catalana amb una perspectiva de Països Catalans, on el líder de l'FNC, Joan Cornudella, també tenia despatx, com explica Robert Surroca en la biografia de Ballester, publicada el 2007. L'any 1962, Ballester havia dissenyat, editat i difós clandestinament, amb l'ajuda del cartògraf Antoni Bescós i Ramon (1900-1976), un mapa del conjunt dels Països Catalans que va permetre donar a conèixer totes les terres de parla catalana dividides en comarques, i un lema que es convertiria en eslògan de la resistència: «Entre tots ho farem tot!». Arran d'una denúncia contra l'exhibició i la venda del mapa, el 1967, el Tribunal d'Ordre Públic (TOP) va multar Ballester per «propaganda il·legal» i el condemnà a cinc anys de presó, que finalment es convertiren en tres mesos i vint dies a la presó Model de Barcelona. Ballester va reeditar el mapa el 1971, amb un gran èxit. Ballester i la seva família també promogueren les Edicions d'Aportació Catalana, amb obres de Joan Fuster, Carles Muñoz Espinalt i Jordi Ventura, entre d'altres, i van participar en l'elaboració del *Diccionari català-valencià-balear*, de Francesc de Borja Moll. En paraules de Josep-Lluís Carod-Rovira, Públià era «un

imant on acudien, fidelment, valencians, balears i compatriotes del Principat que compartien la mateixa causa. Per la llibreria, objecte d'agressions espanyolistes, hi passaven tot de personatges de la resistència nacional al franquisme que la utilitzaven com a bústia on vehicular encàrrecs i ordres».

A Tarragona, la Llibreria de la Rambla, inaugurada el 1968 per un grup de tarragonins encapçalats per l'arquitecte Josep Ferrer Bosch (1930-2022), també va convertir-se en un «espai de llibertat», fins al 1982. Amb el mateix esperit, a Girona, a la plaça del Vi, quaranta-tres persones, convertides en socis, van obrir la Llibreria Les Voltes, amb la intenció, com assenyala Guillem Cabezas, de «reactivar el sentiment de catalanitat apaïvat pel franquisme i lluitar contra el règim a través de la petita escletxa que s'obria amb la publicació dels primers llibres, tot i que censurats, en català». La llibertat entrava en forma de llibres prohibits i adquirits de sotamà.

L'activitat clandestina dels partits polítics reclamava, però, trobar altres espais on poder refugiar-se de la persecució policial i preparar l'acció al carrer. Tot i que el nacionalcatolicisme dominava en tots els àmbits de la societat, a poc a poc va anar quallant una alternativa des de dins mateix de l'Església. L'ocasió va arribar amb la celebració del vint-i-unè concili ecumènic de l'Església catòlica, convocat pel papa Joan XXIII amb la constitució apostòlica *Humanae salutis*, de 25 de desembre de 1961. L'anomenat Concili Vaticà II, celebrat sota el seu pontificat i el del seu successor, Pau VI, a Sant Pere del Vaticà, entre l'octubre del 1962 i el desembre del 1965, va ser un revulsiu per a molts capellans i monges catalans. Els documents conciliars foren tot seguit traduïts al català en tres edicions independents. L'Editorial Es-

tela, de Barcelona, publicà els textos conciliars (amb introducció, text llatí i traducció catalana) en una sèrie de disset volums anomenada «Documents del Concili Vaticà II» (1964-1966). Hi col·laboraren diversos especialistes i es difongueren arreu, malgrat les dificultats que hi posaven les autoritats governatives.

El Concili Vaticà II es convertí en un autèntic full de ruta del catolicisme català, que cada vegada es mostrava més desenganxat de la tradició reaccionària i franquista de l'Església que havia donat cobertura «moral» al cop d'estat militar del 1936. S'ha escrit que el PSUC es convertí en un instrument d'integració a la catalanitat dels obrers nouvinguts a Catalunya d'altres indrets de l'Estat. Això és tan cert com que els rectors i vicaris de les barriades més pobres de tot el país van ser protagonistes de la tasca integradora d'aquesta massa obrera i marginada que havia arribat a Catalunya amb una mà al davant i una altra al darrere, tal com recordava mossèn Joan Subirà en el seu llibre d'entrevistes a diversos capellans que ho van viure. El 2015 es va estrenar el documental, dirigit per Lúcia Oliva i realitzat per Miguel Mellado, *Santuaris de l'antifranquisme*, que recollia el testimoni de monges i capellans que havien participat en la lluita antifranquista. Una d'aquestes accions va tenir lloc l'11 de maig de 1966. Aquell dia, unes quantes desenes de capellans, molts d'ells vestits amb la clàssica sotana, es manifestaren per la Via Laietana de Barcelona, des de la catedral fins a la porta de la Prefectura Superior de Policia. Protestaven per les tortures policials a l'estudiant Joaquim Boix i volien lliurar una carta al cap de la policia barcelonina, Antonio Juan Creix. En una entrevista amb Jordi Ligüerre, que aleshores era capellà, aquest apuntava:

Pot semblar ingenu, però nosaltres, rerefons polític en aquell moment no en teníem. Ho vèiem un atemptat contra la dignitat humana i ja està. A nosaltres en aquell moment ens va sorprendre. En determinats àmbits no era sabut que es torturés sistemàticament. Hi havia dubtes.

Estava clar que el règim torturava, i la manifestació fou durament reprimida per la policia franquista, «els germans policies», com els va anomenar aquell dia mossèn Ricard Pedrals a la plaça de la Catedral, mentre que l'endemà la premsa del règim explicava que la manifestació havia estat dispersada per l'actitud «tumultuària» dels concentrats i perquè un dels capellans suposadament havia agredit un policia.

Uns mesos abans, del 9 a l'11 de març d'aquell any 1966, el convent dels caputxins de Sarrià va acollir cinc-cents delegats i convidats intel·lectuals en l'acte de constitució del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona (SDEUB). La trobada va acabar amb un setge policial de grans proporcions i l'afer va transcendir les fronteres catalanes. Com ha explicat Joan Crexell, «hi ha un moment al començament del setge en què el comissari de la Social, Antonio Juan Creix, va dir al secretari provincial dels caputxins, el pare Lluís de Reus: “ustedes son los responsables y culpables de todo lo que pueda suceder en España con actos como estos”. Aquest “ustedes” es referia a l'estament sacerdotal i amb “actos como estos” volia dir desafiar l'autoritat de la policia, braç executiu de l'«autoritat» dictatorial. La posició de la jerarquia eclesiàstica era tota una altra, com bé assenyala Ligüerre:

Les autoritats de l'Església ens van dir que ho havíem fet molt malament [parla de la manifestació de capellans], que allò havia estat una bajanada. Que nosaltres no havíem d'entrar en política. Que havíem de tornar a la parròquia i fer el que havíem de fer. No s'esperava cap miracle, que ens recolzessin.

Efectivament, no calia esperar un miracle. Ni de l'Església ni de les autoritats civils. Al capdavant, el rector de la Universitat de Barcelona, Alfonso García-Valdecasas, va decretar l'expulsió del districte universitari de trenta-sis estudiants: Vicenç Ligüerre, Joan Clavera, Emili Gasch, Carles Gasòliba, Carme Sala, Montserrat Biosca, Andreu Mas-Colell, Josep M. Buxó, Javier Paniagua Íñiguez, Alfred Pastor, entre d'altres. Segons Crexell, la Caputxinada va propiciar el creixement del moviment cristià progressista, oposat al nacionalcatolicisme oficial:

L'impacte de la Caputxinada fou decisiu per a la constitució del Secretariat d'Apostolat Laical (SAL), com a òrgan de reflexió i coordinació de certs sectors del laicat. Aquests sectors no es resignaven al silenci i volien expressar el testimoniatge comú d'un sector de moviments i associacions cristianes progressistes davant dels nombrosos reptes de caire eclesial o social que se'ls plantejaven.

La Caputxinada no va ser la primera mobilització estudiantil. Els Fets del Paranimf del 1957, provocats per la segona vaga dels tramvies, havien tingut un gran efecte i reuniren estudiants comunistes i catalanistes, amb la qual cosa es va superar l'enfrontament entre els diversos sectors de l'oposició provocat per la ruptura ideològica derivada de la Guerra Civil. La universitat va

propiciar la unitat que no se sabia bastir entre els partits antifranquistes. El professor Francesc Vilanova ha escrit que no s'hauria de frivolitjar amb la tancada en un convent de monjos,

[...] en la qual es va situar, a la presidència, el doctor Jordi Rubió i Balaguer i els poetes Salvador Espriu i Joan Oliver. A la Caputxinada s'hi jugaven moltes coses, no només la construcció d'un moviment estudiantil democràtic. S'hi jugava el lligam entre el passat democràtic i catalanista que representava el doctor Jordi Rubió i la pulsio del present, per assegurar la lluita per la democràcia i la pervivència de la llengua i la cultura catalanes. A la Caputxinada no hi era la Gauche Divine ni les «voces del diàlogo» més o menys condescendents. Hi havia lluita antifranquista pura i dura, lluita universitària, cultural, política.

És una idea que abans havia sintetitzat molt bé Montserrat Roig, que va ser una de les joves estudiants tancades als caputxins, en un article memorialista, publicat a la revista *Triunfo* el març del 1976:

[...] tras tantos años de silencio y de incomunicación, lo cercanos que estábamos de gente como Jordi Rubió, como Espriu, como Pere Quart. Eran de los nuestros, eran como nosotros, y ellos, muchos, tenían ya el pelo cano y las profundas ojeras de una vida difícil. Jordi Rubió nos habló. «Amigos —nos dijo— desde 1939 no había vivido un momento como este. Valía la pena aguantar lo que hemos aguantado. Vosotros me habéis devuelto la esperanza». Quizás los jóvenes habíamos devuelto la esperanza al casi octogenario Jordi Rubió. Pero él nos la había dado.

El diagnòstic de Montserrat Roig era encertat, com l'observació que aquell mes de març del 1966, a Barcelona, la lluita dels estudiants era de resistència en contra d'una dictadura i, per això, molt diferent dels moviments estudiantils que encara havien de venir, que anaven acompanyats d'un canvi cultural: el Maig francès o la revolta de les universitats de la costa oest estatunidenca, que coincidí amb l'entrada dels tancs soviètics a Praga per posar fi a l'experiència txeca de construir un socialisme «amb rostre humà». La manifestació dels capellans d'unes setmanes més tard de la Caputxinada; la creació de la Taula Rodona, el 1970, per ajudar els represaliats per les autoritats franquistes (polítiques i universitàries), antecedent de l'Assemblea de Catalunya, i l'homenatge multitudinari al doctor Jordi Rubió i Balaguer, a la Universitat de Barcelona, el març del 1967, confirmen que l'extensió de l'antifranquisme en la societat catalana era un fet inqüestionable i decisiu. La democràcia va retornar a Catalunya —i, en part, a Espanya— entrant per les aules universitàries (àgores on es manifestava la diversitat ideològica, especialment esquerrana, de la joventut) i per les comunitats de base de l'Església catòlica, que es van mostrar molt actives i feren possible l'adhesió de molts capellans i monges, compromesos amb la renovació que havia nascut amb el Concili Vaticà II, a la causa per la democràcia. L'esquerda del nacionalcatolicisme es va fer més i més gran, sobretot amb l'aparició dels anomenats «capellans obrers».

La manifestació de capellans del 1966 va acabar en un judici, que va tenir lloc el 22 de febrer de 1969, en què els preveres Antoni Tototaus, Jordi Llimona, Ricard Pedrals i Josep Dalmau van ser acusats d'haver organitzat la protesta. A *Un capellà rebel, un sacerdot lliure. Me-*

mòries 1926-1969, mossèn Josep Dalmau detalla el judici i les paraules que el pare caputxí Jordi Llimona hi pronuncià per justificar aquell acte: «El capellà té el deure de posar-se al costat de l'ordre ètic, encara que per això hagi de contraposar-se a l'ordre legal i canònic, i encara que per això corri el risc de ser mal interpretat i d'enfrontar-se a dificultats. [El capellà ha de ser] defensor de la persona humana i dels febles». Parròquies i convents van esdevenir un refugi, un santuari, per als ideals democràtics.

L'Assemblea de Catalunya es va fundar el 7 de novembre de 1971 en una parròquia, a l'església de Sant Agustí de Barcelona, de la qual era rector Josep Maria Juncà i Ramon (1923-2014) des del 1968, un mossèn que abans havia estat vicari de diverses parròquies (a Barcelona, Capellades i Vilafranca del Penedès), i rector fundador de la parròquia de Sant Sebastià, al barri barceloní de Verdu. Sempre va estar compromès amb la immigració i els conflictes col·lectius, per exemple de la SEAT. La detenció dels 113, el 28 d'octubre de 1973, es va produir també en una església, el rector de la qual, Antoni Torner, ja explicarem qui era en l'apartat següent. Els 67 de l'Assemblea a Sabadell van ser detinguts el 8 de setembre de 1974 a les Escolàpies de Sabadell, al carrer de Sant Josep, número 21. Cada vegada eren més amplis els sectors de l'Església catòlica que es posicionaven a favor de l'oposició democràtica. A més, el 3 de desembre de 1971 fou nomenat arquebisbe de Barcelona Narcís Jubany, en substitució del protestat Marcelo González Martín (1966-1971), que havia estat objecte de blasme general i contra el qual havia anat dirigida la sorollosa campanya «Volem bisbes catalans», de ressò internacional. El nou arquebisbe arribà acompanyat de quatre bisbes auxiliars, tots també catalans. Les mobilitzacions

donaven els seus fruits. El 5 de març de 1973, l'arquebisbe Jubany fou ordenat cardenal.

En l'article «L'Església catalana, els 113 i la lluita per les llibertats polítiques», publicat a *Treball* (27 de novembre de 1973), l'òrgan clandestí del PSUC, l'autor ressaltava el paper dels capellans i de part de la jerarquia catòlica en la lluita contra el franquisme, a més de comprometre's a treballar conjuntament amb els cristians progressistes:

La radicalització de les posicions antirègim de l'Església de Catalunya són en part un reflex de la crescuda del descontentament entre àmplies capes de la societat catalana, inclusivament de la burgesia, però són sobretot conseqüència i part integrant de la crisi a la qual arriben les relacions Església-Estat, de la qual les darreres setmanes han estat episodis principals l'inici dels contactes Vaticà-Govern amb vista a la revisió del Concordat, els incidents ocorreguts a varies ciutats d'Espanya per la situació existent a la presó «concordatòria» [sic] de Zamora i les tensions derivades de la irrupció de la política a l'església barcelonina de Santa Maria Mitjan-cera per tal de detenir els 113.

La persecució dels capellans demòcrates és ben evident en la declaració conjunta de diversos sacerdots empresonats a la presó concordatària de Zamora, entre els quals hi havia els sis que protagonitzaren la vaga de fam del 1973, per fonamentar la Querella 4591/10, presentada al Jutjat número 1 de Buenos Aires, l'any 2010:

Durante estos años, desde 1968 hasta 1977, se abrió una cárcel especial para los sacerdotes y religiosos vascos. Inicialmente fueron curas vascos los allí encerrados por motivos políticos, posteriormente llegaron

otros 13 de Madrid, Barcelona, El Ferrol, todos por razones políticas, salvo unos pocos, por delitos sociales.

A Zamora, de l'1 al 8 de desembre de 1972, mossèn Lluís Maria Xirinacs prosseguí a la presó concordatària una de les moltes vagues de fam que va protagonitzar a finals del franquisme. Aquesta era la tercera, a la qual afegí no ingerir líquids, i l'havia començat a Olot, el 29 de novembre, al convent garrotxí dels escolapis, on complia l'arrest substitutori per satisfer la multa que li havia estat imposada arran de la detenció, el 12 de novembre, a Ripoll, en la jornada de lluita per celebrar el primer aniversari de la creació de l'Assemblea de Catalunya:

Els capellans d'ETA [escriurà després] han endevinat què passa a vint metres de llurs reixes. Han organitzat una manifestació a favor meu. Durant mitja hora no paren de cridar. Un matí em desperten unes veus cantant en català amb marcat accent vasc [sic]: «Vull ser lliure, vull ser lliure, ara mateix, ara mateix».

Xirinacs va decidir acabar la vaga de fam i set a petició del bisbe de Zamora, el català mossèn Ramon Buxarrais, qui anys més tard, quan ja era bisbe de Màlaga, es va caracteritzar per criticar obertament la *jet-set* de Marbella i defensar la gent humil, fins al punt que, el 1991, va renunciar a la mitra per traslladar-se a Melilla per exercir de capellà al Centre Assistencial, popularment conegut com a Gota de Leche.

Com ja hem vist amb la manifestació del 1966, a Catalunya també existia un moviment important de capellans oposats al règim. L'episodi que va causar més impacte internacional va ser el protagonitzat per l'abat

Aureli Maria Escarré, quan el 1963 va fer unes declaracions al diari francès *Le Monde* que l'obligaren a emprendre l'exili a terres italianes, concretament a Viboldone, prop de Milà, fins que va morir, el 1968. Va exiliar-se acompanyat per un grup reduït de monjos, entre els quals hi havia el seu secretari, Aureli Argemí, que un cop traslladat al monestir de Sant Miquel de Cuixà, a la Catalunya del Nord, va promoure la creació, l'any 1974, del Centre Internacional Escarré per a les Minories Ètniques i Nacionals (CIEMEN). L'abadia de Montserrat, tot i les trifulgues internes entre els monjos, que no van ser poques, fou un motor d'aquest catolicisme antifranquista, a més de fomentar la unitat de l'oposició, incloent-hi els comunistes. La redacció de la revista *Serra d'Or*, editada per l'abadia des del 1955, a partir de finals del 1959 va adoptar el format que encara té de revista d'alta cultura, i es va proposar crear un espai de diàleg i col·laboració intel·lectual i política, oferint les seves pàgines a un nombre extraordinari de col·laboradors, de procedències ideològiques molt diverses. El número 169 de la revista montserratina, d'octubre del 1973, incloïa articles, entre d'altres, dels socialistes Pasqual Maragall, Ernest Lluch, Alexandre Cirici i Pellicer i Maria-Aurèlia Capmany; del democratacristià Miquel Coll i Alentorn; dels comunistes Emili Gasch i Joan Senent-Josa, i dels nacionalistes/independentistes Jordi Carbonell, Joan Triadú, Guillem-Jordi Graells, Xavier Fàbregas i Miquel Porter i Moix.

1.4. LA DETENCIÓ I LA IDENTIFICACIÓ DELS 113

La parròquia de Santa Maria Mitjancera de totes les Gràcies s'alça al número 198-200 del carrer d'Entença

de Barcelona. La façana actual és molt diferent de la que lluia el 1973; llavors tampoc no s'havia inaugurat el columbari-memorial que va ser beneït el 25 de novembre de 2018. L'actual capella del Santíssim es va edificar, en part, en els terrenys de l'antiga Escola Parroquial de Maria Mitjancera, l'any 2000. Santa Maria Mitjancera era una parròquia de l'esquerra de l'Eixample, instaurada el 1936, mentre que el temple es va construir entre el maig del 1943 i el novembre del 1944, any en què va ser beneït. Està situada molt a prop de la presó Model.

Davant per davant d'aquella església, hi vivia amb la seva àvia un militant de l'organització comunista Bandera Roja, Jorge Casanovas, que havia adoptat com a nom de guerra «Julio», en homenatge a Julio Cortázar. El 28 d'octubre, una cèl·lula de les joventuts d'aquell partit maoista tenia previst celebrar una de les habituals reunions clandestines. Ben d'hora al matí, els convocats van acudir a la cita, sense notar res anormal. No tenien notícia que a la vorera del davant, a l'església de Santa Maria Mitjancera, el rector, Antoni Torner i Claramunt, havia autoritzat la celebració d'una reunió de la Comissió Permanent de l'Assemblea de Catalunya, a petició de Francesc de Borja Aragay, feligrès de la parròquia i militant, en aquell temps, d'Unió Democràtica de Catalunya (UDC). Mossèn Torner (1912-2002) s'havia ordenat sacerdot el 6 de juny de 1936, i durant la guerra, en la clandestinitat, va exercir una gran activitat pastoral a Barcelona, Sant Pere de Ribes i també a la plana de Vic, en aquest cas aprofitant les anades del seu amic Pere Garriga, que feia de venedor ambulant de teixits als mercats de Tona i Vic. Torner va ser un prevere vinculat a l'escoltisme i a mossèn Antoni Batlle, del qual va ser col·laborador, i va crear un agrupament es-

colta a la parròquia del Roser, a prop de la plaça de toros La Monumental. A la postguerra va ser consiliari d'Acció Catòlica i promotor entre els joves d'activitats culturals i esportives. També va fundar la parròquia de Sant Jaume, a Badalona, on la majoria dels feligresos eren immigrants que treballaven a la fàbrica de can Cros. Torner era un d'aquells 462 catalans que van ser vigilats pel franquisme, les fitxes dels quals va reproduir la revista *Sàpiens* (núm. 118, juliol del 2012). La seva fitxa deia, literalment: «Nacido el 23-6-1.912 en Barcelona, célibe, sacerdote, hijo de Francisco y de Josefa, con domicilio en... Progresista, catalano-separatista».

Mentre els militants de BR ja estaven enredats en les seves discussions sobre la «revolució», els convocats per l'Assemblea anaven entrant a l'església barrejats amb els feligresos que acudien a la missa de les deu del matí. Abans d'entrar havien hagut de passar pels anomenats «controls de seguretat», on calia comprovar que hi hagués una persona que brandava un llibre blanc, cosa que donava llum verda al convocat. Aquell matí es preveia que s'hi aplegarien unes cent cinquanta persones. Carles Quingles, un home alt i esprimatxat que era membre del Comitè Central del PSUC, estava molt bregat en les tasques de protegir les reunions clandestines multitudinàries. Va disposar, com havia fet altres vegades, un servei de vigilància exterior, i en una taula a l'entrada de la sala on s'havia de fer la reunió, va instal·lar-hi dues ràdios per controlar l'emissora de la Brigada Político-social (BPS), que connectava amb els cotxes patrulla. D'entrada, no semblava que passés res. Els reunits al pis del davant tampoc no havien tingut la sensació que ningú els estigués controlant. Però la policia estava alerta. El dia anterior, algunes dotacions de la BPS s'ha-

vien personat en diverses parròquies i convents de la ciutat buscant no se sap què sense èxit. Sabien que alguna cosa havia de passar, però no quan passaria. El cineasta Pere Portabella, que normalment era qui dirigia les reunions plenàries de l'Assemblea, tampoc no les devia tenir totes:

Por algún raro instinto [va explicar anys després] salí a dar un vistazo y fui hasta el cruce de las calles de Córcega y Entenza. Al regresar hablé con los encargados de la seguridad y les dije que si ocurría algo me avisasen con discreción para evitar que cundiese el pánico. Y así fue. Cuando me dijeron que fuera estaba la policía, lo comuniqué con la mayor tranquilidad posible a los asistentes. Lo más urgente era eliminar documentos peligrosos e intentar proteger a los procesados por delitos políticos o huidos de la justicia.

Al cap de poca estona de començar la reunió, el servei de seguretat va detectar, per mitjà de la ràdio que tenien sincronitzada amb l'emissora de la policia, que els havien descobert. Els militants de Bandera Roja reunits al pis del davant van observar esporuguits com els jeeps dels grisos anaven prenent posicions, tallaven el carrer i acordonaven l'església. Van tancar-se al pis, arraulits a les cadires i butaques del menjador. Es pensaven que tot aquell muntatge era per detenir-los, si bé trobaven exagerat un desplegament policial de proporcions tan grans. Però de seguida van adonar-se que la policia no els buscava a ells, sinó que posava tota l'atenció en l'església. Certament, els grisos i els agents de la BPS es disposaven a entrar a l'església. El periodista Joan Anton Benach, que també vivia enfront de la parròquia, va explicar com recordava l'escena:

El que vaig contemplar, només ho havia vist en les pel·lícules. Polícies de paísà, amb texans, perseguien pistola en mà per les teulades de l'església els que es volien escapar. Va ser una autèntica caça de l'home.

El destacament policíac estava format, segons escriu Antoni Batista, per la 1a Companyia de la 41a Bandera Mòbil de la Policia Armada, dirigida pel comandant José María Martínez Viñado, i homes del grup tercer de la Sisena Brigada Regional d'Investigació Social, amb els seus caps al davant, els comissaris Julián Gil Mesas i Genuino Nicolás Navales García. Estava clar que la policia aquesta vegada apuntava millor que no pas la nit anterior. La seva informació devia ser més fiable. La policia primer va intentar accedir al recinte per una porta lateral, que conduïa directament a les escales que pujaven al primer pis de la parròquia, on se celebrava la reunió. No van aconseguir-ho perquè estava tancada i ben travada. Alguns dels assistents encara recorden els cops de la policia contra aquella porta que se'ls resistia. Mentrestant, la policia no es decidia a entrar a l'església per la porta principal. Fer-ho significava vulnerar el Concordat entre l'Església i l'Estat de 19 d'octubre de 1953, que prohibia a les autoritats civils entrar als locals eclesials, ja fossin una església o bé dependències parroquials, sense un permís exprés. Els assistents a la reunió havien començat a baixar els vint-i-nou graons des del primer pis fins a accedir a l'església. Així fou com abans que la policia fes cas omís de la petició de mossèn Torner de respectar aquell lloc sagrat, un grup força nodrit dels que eren a la reunió pogueren accedir a la nau central de l'església, on mossèn Narcís Casanovas presidia la missa. Uns s'acomodaren entre els feligresos, d'altres s'amagaren a la sagristia o en els confessionaris, o fins i

tot rere les cortines feixugues de vellut que tapaven els petits altars dels marges. Els que van fugir no foren gaires, una trentena, perquè tan bon punt els «grisos» van accedir a l'església, van blocar a punta de pistola la porta per on baixaven els assembleistes. Entretant, la majoria de les persones reunides van quedar atrapades al primer pis. «Un dels fets més humiliants —va explicar Portabella en la commemoració de la detenció, el 2005— és que ens van fer estar dempeus, quietes, amb les mans al clatell», mentre va durar l'operatiu, que va ser llarg.

Alguns dels assistents, com ara Miquel Sellarès, en aquell moment representant del grup de Jordi Pujol a l'Assemblea, i Octavi Pellissa, un estudiant del PSUC, van intentar fugir pel terrat, però van ser detinguts per dos agents de la secreta que semblaven dos joves anti-franquistes i que Sellarès animava a fugir amb ells. La missa es va acabar com sempre, perquè, malgrat tot, mossèn Torner va ordenar continuar la litúrgia, segurament per protegir les persones que havien pogut barrejar-se entre els feligresos. Però els de la secreta ja havien anat «caçant» els personatges més coneguts, entre ells l'advocat Josep Solé Barberà. El militant del PSUC Ramon Majó Lluch, que acudia a la reunió en representació de l'Assemblea Democràtica del Bages, va descriure tal com va viure aquell moment en el seu llibre de memòries *El meu lloc al món*:

Feia només mitja hora que havia començat la novena permanent de l'Assemblea de Catalunya, el 28 d'octubre de 1973, quan la porta del fons de la sala annexa a l'església es va obrir estrepitosament i va deixar pas a policies «nacionals» —altrament coneguts com a «grisos»— amb la metrallera a la mà, que van irrompre fent sonar el repic de les seves botes.

Tots ens vam girar incrèduls, més o menys espantats i alguns van córrer cap a la porta del davant que donava a l'església. De fet, alguns d'ells van aconseguir escapar confonent-se amb el públic que estava oïnt missa a Santa Maria Mitjancera de totes les Gràcies, de l'Eixample de Barcelona. Els «polis» es van afanyar a tapar també aquesta sortida i a ocupar tota la sala.

Es calcula que de trenta a quaranta dels assistents a la reunió van poder esquivar la detenció massiva, entre els quals hi havia gent tan coneguda com Josep Benet, però també l'editor Carles-Jordi Guardiola, Segimon Serallonga, Núria Silvestre, Ramon Perelló, Blanca Serra i jo mateix. El març del 2004, TV3 va començar a emetre la sèrie documental *Dies de transició*. Eren setze capítols, de mitja hora de durada, produïts per la televisió catalana i dirigits per Francesc Escribano. El segon capítol de la sèrie estava dedicat íntegrament a la qüestió: «La detenció dels 113: l'Assemblea de Catalunya», amb guió de Núria Castejón i Joe Peire. En aquest capítol, servidor, que era la persona més jove de tots els presents, ja que tenia quinze anys, hi explico com vaig poder fugir, deixant enrere dos dels meus germans més grans, en Joan-Ramon (de vint-i-dos anys i estudiant de tercer curs de Medicina) i en Lluís (de disset anys i estudiant de COU), que van ser detinguts. Gemma Caballer resumeix molt bé, en el seu llibre *La lluita per la llibertat*, les peripècies que vaig haver de fer per fugir:

Quan s'havia donat la veu d'alarma, l'Agustí havia fugit del primer pis i s'havia assegut al costat d'una senyora que havia anat a missa amb els seus fills. En acabar la missa es va aixecar, va caminar al costat d'ella

passant entremig de la policia, que continuava fent detencions dins l'església, i va aconseguir sortir a l'exterior. Van caminar plegats una estona i quan van arribar a la cantonada se'n va acomiadar i va sortir corrents esperitat cap a casa del seu pare, Joan Colomines, per explicar-li el que havia succeït.

En realitat, vaig anar a peu des de l'avinguda de la Infanta Carlota, que és com s'anomenava l'actual avinguda de Josep Tarradellas, fins a un pis de la Vall d'Hebron, a casa d'Anna Esmerats, la segona dona del meu pare. Va ser un trajecte llarg i trist. Després vaig acudir al despatx de l'advocat Josep Andreu i Abelló, a la confluència de la Gran Via amb el passeig de Gràcia, on Josep Benet ja havia començat a coordinar els advocats que defensarien els detinguts i des d'on es preparava la informació que s'havia de difondre a la premsa estrangera. També va ser des d'aquell despatx del polític d'ERC que es van iniciar les gestions amb els col·legis professionals als quals pertanyien molts dels detinguts, per demanar-los solidaritat.

La detenció dels 113 va ser possible per un operatiu policial que es va nodrir dels informadors infiltrats en les organitzacions d'oposició, pel seguiment de persones concretes i pels telèfons que la policia tenia intervinguts. El periodista Xavier Vinader, que havia d'assistir a la reunió, però que va arribar-hi tard, i per això no va entrar a l'església, explica que en «la reunió dels 113 jo hi anava com a representant del sector universitari. El que passava és que a les cites, com que eren escalonades, hi va haver alguna detenció i alguns no havíem arribat, i ens vam quedar fora del cercle». Els detinguts van ser traslladats a la Prefectura de Policia de la Via Laietana. Els calabossos no eren prou grans per encabir-

hi tanta gent, i per això, com indica Ramon Majó, «mentre anava arribant més gent [a la Prefectura], van emmanillar-me a un radiador del passadís de tal forma que no podia estar ni dret ni assegut, sinó molt incòmodament ajupit. Va haver-hi gent que s'hi va passar hores així, però, a mi, com que vaig ser dels primers a arribar, em van portar molt aviat a un despatx per interrogar-me». Josep-Lluís Carod-Rovira ha explicat que a la cel·la on ell estava van encabir-hi una setzena de detinguts, estibats per terra com podíem:

Hi recordo Jordi Carbonell, amb qui aquell dia havíem de dinar a casa seva amb la meva dona, Pere Portabella, Paco Frutos i un parell de militants de la Unió de Pagesos, de Bellvei del Penedès. En un moment de desànim i preocupació, mai no oblidaré l'aleshores emblemàtic dirigent obrer Paco Frutos quan, de sobte, es posà a cantar *Els segadors*, gest al qual vam afegir-nos la resta. Allà, en aquelles condicions, la frase «endarrere aquesta gent, tan ufana i tan superba» va adquirir tot el seu significat.

Entre els detinguts es passava la consigna que tothom mantingués la coartada que la reunió era per discutir l'encíclica papal *Pacem in Terris*. No tothom es va cenyir a aquesta versió. Com es pot comprovar en les fitxes policials que va publicar la revista *Sàpiens* en una pàgina web, ningú no va delatar ningú, més enllà que alguns detinguts van embolicar-se amb justificacions enrevesades i poc clares sobre per què havien acudit a la cita i sobre si aquella era una reunió o no de l'Assemblea de Catalunya. Inclús la llarga declaració del rellotger Climent Margué Baró (en la fitxa consta amb el nom de «Clemente Farguey Baro»), sota de la qual la policia va anotar «Quizás sea la declaración más importante», tam-

poc no donava cap nom. Només parlava d'un tal Antonio, anomenat així, sense cognoms, que s'havia trobat al bar Versailles, a la plaça del Comerç del barri de Sant Andreu, que va convidar-lo a assistir a la reunió. És veritat que dona detalls sobre les mesures de seguretat, que eren certes, com ara que si els nois que trobaria a la porta de l'església no brandaven un llibre folrat de blanc, calia que s'allunyés de pressa de l'indret.

Magda Oranich (que en la fitxa rebategen com a «Olanich») no es va cenyir a la coartada pactada, que la reunió era per debatre l'encíclica papal, i es va inventar una altra història. La seva era que havia anat a la presó Model a visitar un pres i que pel camí s'havia trobat els advocats Enric Leira (escrit «Leyra») i Montserrat Avilés. Segons ella, Avilés va convidar-la a participar en una reunió en la qual s'havia de parlar sobre el judici oral que se celebraria aviat contra Joan Solé i Avilés. Tampoc es va acabar de cenyir a la coartada una altra advocada, Consol Maqueda. Va especificar que era una reunió per debatre l'encíclica i que quan va arribar al lloc de trobada es va assabentar que era una reunió de la Comissió Permanent «aunque no puede precisar si se habló de la Asamblea de Cataluña», si bé «estaban presentes Soler Barberá [sic], Semir, etc.».

Vicenç Galiana sí que va confessar, després de rebre uns quants cops de puny, que havia estat convidat a la reunió per Lluís Colomines, que ja estava detingut. Tanmateix, es va estalviar de donar el meu nom, tot i que al principi de la declaració exposa que van ser dos els individus que van animar-lo a participar en aquella sessió de l'Assemblea de Catalunya. Tots tres representàvem els estudiants de la Coordinadora de Batxillerat. Marcel Cirera, un jove estudiant de dinou anys, va embolicar-se i va esmentar el seu company Joan Ramon

Morante, que, d'altra banda, també estava detingut, per explicar per què era allà. Joan Antoni Partal i Carles Prieto, enginyers tots dos, van dir que hi acudien en nom del seu col·legi professional i van reconèixer que aquella era una reunió de l'Assemblea, però no van donar cap nom ni van assenyalar ningú en concret. En la seva declaració, Manuel Álvarez García diu que va acudir a la reunió amb Núria Llopis, també detinguda, en una vespa groga propietat d'ell. Ella, en canvi, va negar-ho rotundament.

En general, tanmateix, tothom va mantenir una actitud digna i de fermesa, fins i tot aquells a qui els va tocar el rebre. No és cert, com s'ha escrit alguna vegada amb maledicència sectària, que uns quants detinguts proporcionessin informació rellevant o que alguna persona en concret delatés altres detinguts. Potser el cas més estrany és el del rellotger Margué, ja que va ser l'únic que no va ser multat. Però si es llegeix amb atenció la seva declaració, al capdavant, no va dir res que pogués posar en perill altres detinguts.

La Via Laietana va ser, des del 1941, la seu de la Sisen Brigada Regional d'Investigació Social, encarregada de la repressió dels moviments d'oposició al franquisme. L'edifici havia estat la llar familiar de la pintora Carme Cortès i Lladó (1892-1979), esposa de Jaume Aiguader i Miró (1882-1943), l'alcalde republicà de Barcelona. Les atribucions dels departaments il·lustren què i quins grups perseguien: Grup I: Afers Laborals; Grup II: Activitats Catalano-separatistes; Grup III: Activitats Comunistes; Grup IV: Activitats Anarquistes, Trotskistes i Socials; Grup V: Escortes i Sectes; Grup VI: Prefectura i Direcció de Serveis, Secretaria, Servei de Guàrdia; Grup VII: Servei d'Universitat. Els seus primers caps, Eduardo Quintela i Pedro Polo, van implantar la tortu-

ra d'una manera sistemàtica en els anys més cruels de la postguerra, però les tortures van continuar fins al final i no se n'averگویien. L'any 1974, el cap de la Brigada, Julián Gil Mesas, va demanar a la Direcció General de Seguretat honors per als noranta-cinc agents que havien participat en la detenció dels 113 de l'Assemblea de Catalunya. La policia tenia clar qui havia de perseguir i qui s'havia de premiar.

Com ja hem vist, a la Prefectura de Via Laietana no tots els 113 van ser ben tractats. Els deixebles del comisari Antonio Juan Creix, que en aquella època ja no estava destinat a Barcelona, continuaven torturant com havien fet sistemàticament als anys quaranta per combatre el maquis rural i urbà, o als anys cinquanta per doblegar els comunistes i els nacionalistes i, més endavant, els etarres. La brutalitat d'aquest policia, i del seu germà Vicente Juan —protagonista de les tortures a Jordi Pujol pels fets del Palau—, era tan extrema, que el 1974, quan era cap superior de la Policia d'Andalusia i el règim volia aparentar una mica de moderació, va ser destituït i se li incoà un expedient, que es va resoldre amb tres anys de suspensió d'ocupació i sou per una «falta muy grave de probidad moral y material». Que el règim cessés un policia torturador per manca d'honradesa moral i material era un sarcasme cínic de qui durant trenta-cinc anys va apallissar, torturar i assassinar els opositors a la dictadura a les comissaries de policia i a les casernes de la Guàrdia Civil. El documental *Barcelona 1962. L'ombra dels Creix*, dirigit per Enric Canals, estrenat el 2014 en el programa *Sense ficció* de TV3, aporta múltiples testimonis de les tortures que aplicaven als detinguts els sinistres germans Creix.

A la Prefectura de Via Laietana, l'octubre del 1973, l'agent de la BPS Vicente Peña Álvarez, especialitzat en

la lluita contra els grups nacionalistes i separatistes, tot i que aquesta vegada va abastar-ho tot, no va tenir manies per maltractar o torturar directament alguns dels detinguts. Per les seves mans van passar Jordi Carbonell, Lluís Maria Xirinacs, Miquel Sellarès, Vicenç Galiana, els germans Joan-Ramon i Lluís Colomines, Consol Maqueda, Assumpció Sallés, Saturnino Bernal, Pere Portabella, Joan Parpal, Joan Josep Armet i Joan Aiza, entre d'altres. Això mateix es descriu en un full volant del *Servei d'Informació Auví* del 9 de novembre:

Alguns dels 113 detinguts el passat 28 d'octubre a la Parròquia de Sta. Maria Mitjancera han estat objecte de tortures i mals tractes. Destaca entre els primers, el professor Jordi Carbonell, al qual, durant dues hores, li fou aplicat el dolorós procediment de «la cigonya», per negar-se a fer la declaració en castellà. Els estudiants Joan-Ramon i Lluís Colomines han estat apallissats i per últim el Dr. Antoni Gutiérrez ha estat qualificat per la policia, reiteradament, de «hijo de puta».

La «cigonya» era una tortura dolorosa que consistia a emmanillar el detingut, vestit o despullat, amb els canells per darrere dels genolls flexionats a la gatzoneta, mentre els policies l'apallissaven. Un altre dels suplicis més cruels era penjar el detingut de les manilles als tubs de la calefacció. A Joan-Ramon Colomines se li va aplicar aquesta tortura. Ramon Majó, que també va ser colpejat durant l'interrogatori a Via Laietana, explica com va anar el seu cas:

Tal qual es veu a les pel·lícules, hi havia un «poli» bo i un «poli» dolent. Primer amb més o menys tranquil·litat em van preguntar de què anava la reunió, qui

l'havia convocat, quanta gent coneixia dels presents i coses d'aquest tipus. Les meves respostes, consignades prèviament amb tothom per respondre en cas de detenció eren simples i clares: era una reunió convocada per cristians de base per reflexionar sobre la famosa encíclica del papa Joan XXIII, *Pacem in Terris*. Jo vivia a Manresa i no coneixia a ningú dels que hi havia a la sala, etc., etc. Les meves respostes no els van agradar, és clar. I el «poli» dolent es va posar de seguida visiblement nerviós i em va deixar anar la primera hòstia. Nova tanda de les mateixes preguntes i nova tanda de les mateixes respostes. Aleshores les hòsties es van convertir en cops de puny als costats i a la boca de l'estómac que em van fer agenollar doblegant-me sobre mi mateix. [...] La comèdia va repetir-se tres o quatre vegades, amb les corresponents tandes de cops de puny ben repartits per tot el cos. Per més que es repetissin i cada vegada fossin més durs i forts, jo sentia que per aquell camí no em traurien res. Home, si arribaven a convertir els cops en una tortura sàdica i lenta, potser no pensaria igual. De moment, cada hòstia que rebia em reafirmava més en la meva decisió de no donar-los la satisfacció de fer productiu el seu treball.

En realitat, la brutalitat policial era una manifestació d'impotència, i interrogar 113 persones de cop desborda tota previsió. Havien de seleccionar qui pressionaven i per què. En el cas dels germans Colomines era una ràbia heretada, ja que l'informe policial redactat per la BPS amb motiu de la celebració de la I Comissió Permanent de l'Assemblea de Catalunya, el novembre del 1971, assenyalava el seu pare: «el alma organizadora de la misma es el Dr. Juan Colominas [sic] Puig, con domicilio en c/ Aragón 239, 3º, 3ª. Parece conveniente: 1.1. Intervenir su teléfono 2152765, ya que avisará a otras

personas para que asistan». Deixant de banda que a casa dels Colomines tots sabíem que el telèfon estava intervingut i cap de nosaltres el feia servir per convocar altres persones, està clar que, com el mateix Joan Colomines s'encarregà de desmentir en les seves memòries, l'organització de la reunió fundacional de l'Assemblea de Catalunya no era una cosa que depengués exclusivament d'ell. L'Assemblea era una iniciativa plural, assentada sobre una estructura organitzativa de masses. Potser té raó Majó quan especula que, davant la feinada d'interrogar tanta gent i intentar extreure'ls informació, calia seleccionar qui s'havia de colpejar o directament torturar.

Tot i els maltractes i les vexacions —explica Antoni Batista en el seu llibre—, els detinguts van arribar a improvisar xerrades per entretenir-se o per passar la por. L'escriptor Joan Crexell, que assistia a la reunió com a membre del col·lectiu periodístic *Avui* - Servei d'Informació Català, va dissertar sobre els ovnis; el pescador de Vilanova, Josep Ayza, va parlar de la seva feina a la mar; el músic Carles Santos ho va fer de la figura de Pau Casals. La detenció dels 113, tal com assenyala Portabella amb molt d'encert, «va generar un corrent de simpatia i de coneixement. Va ser com atorgar a l'Assemblea la seva majoria d'edat». La importància de l'Assemblea com a organisme unitari de l'oposició fins i tot era percebuda pel cònsol dels EUA (del 1970 al 1974) a Barcelona, Robert W. Zimmermann, que el 23 de novembre de 1973 va trametre un *airgram* al Departament d'Estat amb el títol següent: *113 Oppositionist Arrested in Barcelona at the Second Meeting of the Assembly of the Comisión Coordinadora Fuerzas Políticas de Cataluña*. El report no afinava del tot, especialment perquè confonia la coordinadora de partits amb l'Assemblea de Ca-

talunya, però, també, perquè aquella reunió de la Comissió Permanent de l'Assemblea era la novena i no pas la segona. Els errors que conté l'informe evidencien que el consolat estatunidenc tenia una informació parcial sobre com s'organitzava l'Assemblea de Catalunya. Ho demostra quan el cònsol remarca que en la llista de detinguts no hi havia personalitats importants de l'oposició, llevat del monjo de Montserrat Ricard Lobo, els advocats Josep Solé Barberà (de qui destaca que hagués estat defensor en el procés de Burgos), Enric Leira i el matrimoni Albert Fina i Montserrat Avilés, tots ells militants del PSUC. També destaca la detenció d'Agustí de Semir (un «advocat socialista», escriu), del realitzador de cinema Pere Portabella, de l'economista Xavier Folch, que després seria editor, i del músic Carles Santos, que per al cònsol era metge.

Tot i que el mateix Zimmermann assenyala que li era complicat determinar l'orientació política i ideològica dels detinguts, menys en el cas dels membres del PSUC, que en el fons era el que més preocupava el Govern dels EUA, és curiosa la classificació que finalment en va fer, que atribuï a la informació donada per la policia espanyola. Escriu que en la reunió hi havia onze militants del PSUC, catorze marxistes, divuit socialistes, trenta-vuit «Catalan Extremist», vint-i-set «Anti-regime without specific classification» i cinc persones sense filiació concreta. Quan més endavant parli de la llista, ja indicaré la identificació atribuïda a cada detingut. El cònsol exagerava quan observava que a la trobada fundacional de l'Assemblea, la del 7 de novembre de 1971, hi havia diversos militants de partits monàrquics i del Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE). L'únic partit monàrquic que es va integrar en la Comissió Coordinadora de Forces Polítiques va ser el Partit Carlí, que va

fer-ho el 1974 i que en aquell moment ja havia abraçat els postulats del socialisme autogestionari defensats pel seu pretendent, Carles Hug de Borbó i Parma. La Federació Catalana del PSOE era irrellevant aleshores. També s'aventura a especificar que l'organització comunista Bandera Roja no participava en la reunió. En aquella època, BR travessava una gran crisi, que es resoldria amb l'escissió de finals del 1974, protagonitzada per Jordi Solé Tura, Alfons Carles Comín i Jordi Borja, entre molts d'altres. El debat intern va acabar en la integració al PSUC d'un grup nombrós de militants i quadres, que els que es van quedar a BR anomenaven, despectivament, «Banderes Blanques». Així doncs, tal vegada BR no estava present oficialment en la reunió, encara que José María Vidal Villa, que n'era un dels grans dirigents, era un dels detinguts. Per al cònsol, el professor Vidal era un socialista i, per tant, no el tenia ben ubicat. El segon ministre d'Universitats de Pedro Sánchez, Joan Subirats, si bé assistia a la reunió en representació dels comitès de curss, llavors era un destacat dirigent universitari de BR, en l'òrbita de Solé Tura. A Subirats, que va compartir cel·la amb l'estudiant del PSUC Marcel Cirera i Josep-Lluís Carod-Rovira, del PSAN, se'l classifica com un element «antirègim». Núria Silvestre, que va ser una de les persones que va escapar-se de la detenció, era una de les dirigents de BR del front d'ensenyament, a més de la companya de Ferran Fullà Fullà (1942-2023).

L'informe del cònsol Zimmermann, de vuit pàgines, també esmenta la manifestació del diumenge 11 de novembre a Vic, que va expandir-se a Granollers i a l'Ametlla del Vallès, arran de l'ocupació policial de la Ciutat dels Sants i les detencions policials en diverses poblacions, com ara Malgrat, Mataró, Arenys de Mar, Tordera i Ca-

l'Assemblea de Catalunya. També conclou que la detenció dels 113 debilitaria l'oposició i possiblement apaivagaria les mobilitzacions obreres i estudiantils. És evident que a partir d'aquell moment l'activitat de l'Assemblea de Catalunya estaria molt més controlada per la policia que no ho havia estat abans, com va quedar demostrat amb una nova detenció massiva el 8 de setembre de 1974, la dels 67 de Sabadell, que la policia va interceptar inclús abans de començar la reunió. La capacitat de convocatòria de l'Assemblea es demostraria més endavant, amb les manifestacions multitudinàries del 1976.

Els detinguts van passar a disposició judicial el dia 30 d'octubre i se'ls retirà la documentació. A mig matí del dia 31 d'octubre, van ser traslladats en diverses furgonetes policials al jutjat de guàrdia, el número 12, presidit per Andrés de Castro. Hi havia força gent esperant-los a la vorera del davant, unes cinc-centes persones, que els rebien amb crits d'ànim i contra el règim:

Els primers a arribar [descriu el full informatiu *Avui-SIC*], en baixar dels vehicles, foren ovacionats per una gran quantitat de familiars, amics i públic en general. Com a resposta al clima d'entusiasme existent, un grup de la policia especial obligà la gent a circular, fou detinguda la mare d'un dels detinguts, Enric Leira [Montserrat Almirall], per negar-se a dispersar. Posteriorment, fou conduïda a la presó, on continuà uns dies. Més tard, tots els detinguts passaren a la presó Model de Barcelona, solament quedaren en llibertat els sacerdots Ildefons Lobo [en realitat, Ricard Lobo] i J. M. Xirinachs [Lluís Maria], en negar les autoritats

eclesiàstiques l'oportú permís per empresonar-los, tal com preveu el Concordat.

Leira ja havia estat jutjat per un consell de guerra el 1969, quan tenia vint-i-un anys. Qui va ser diputat de Convergència Democràtica de Catalunya (CDC) en el Parlament de Catalunya durant la primera legislatura, del 1980-1984, i el 2012 va esdevenir síndic de greuges de la ciutat de Reus, Jordi Escoda i Vilà, en les seves memòries relata com va viure la detenció del seu germà Josep Maria, que en aquell temps era professor de llengua i literatura en un institut de batxillerat de Barcelona i era militant del Moviment Socialista de Catalunya (MSC), els coneguts com a «músics»:

El meu germà vivia des de feia temps a Barcelona, on treballava i estudiava. L'endemà [el dia 29], a quarts de vuit del matí, un company que vivia amb ell, en Pedrol [segurament Francesc Pedrol, del PSUC], que també era de Reus, em va telefonar, alarmat, perquè havien detingut el Josep Maria a la parròquia de Santa Maria Mitjancera. Aleshores els detinguts es trobaven a la comissaria de la Via Laietana, famosa per la seva brutalitat. D'allí, l'endemà van passar al Palau de Justícia i els jutges decidiren que hi havia prou motius per engarjol·lar-los a la presó Model.

Jordi Escoda descriu l'ambient que va viure a la porta del jutjat de guàrdia del carrer dels Almogàvers de Barcelona. Els familiars dels detinguts es col·locaven a la vorera del davant: «feia impacte veure més de cent persones amb els grisos envoltant els detinguts i enviant-los a la presó». Personalment, també tinc ben viva la sensació de terror que em va provocar tanta aglomera-

ció de policies amb els cascos posats i les viseres abaixades, que separaven els detinguts dels seus familiars. Escoda explica una anècdota que és gairebé una metàfora sociològica i que resumeix els canvis que s'havien produït durant la llarga dictadura franquista:

Mentre estava al taulell del bar, veient l'espectacle, se'm va acostar un senyor d'una tipologia que feia respecte, i més en la situació en què ens trobàvem. Un senyor tot vestit de negre, de cap a peus, cabell gris curt. I parlant-me en castellà, va dir-me que jo era de Reus i que em reconeixia de la Granja Vila (empresa en la qual jo havia treballat anys abans). I em va preguntar quina persona propera a mi estava entre els detinguts. Es va adonar que jo no me'n refiava gaire. Aleshores, em va dir que ell era de Cambrils i que tenia un fill (que es deia Carod) entre els detinguts. Se'm va allunyar, va passar entremig de la policia i al cap d'una estona va tornar i em va comunicar que els portaven a la Model, que havia parlat amb el meu germà i el seu fill, i que es trobaven bé i que no els havien fet cap mal. [...] Amb el senyor Carod vam agafar confiança. Em va explicar que el van detenir els feixistes en acabar la guerra i que l'alternativa que li van oferir era: o camp de concentració, on morien els soldats republicans com mosques, o la División Azul. Va triar la segona. Era molt jove i no volia estar al camp.

Aquell home, que parlava en castellà i que vestia tot de negre, com la seva dona, perquè havia perdut un fill recentment, era el pare de Josep-Lluís Carod-Rovira. El jove Carod-Rovira, fill d'un home que parlava en castellà i que havia estat obligat a allistar-se a la División Azul per esquivar la repressió, era militant del Partit Socialista d'Alliberament Nacional dels Països

Catalans (PSAN), un partit marxista i independentista. Amb els anys, Carod-Rovira esdevindria dirigent de Nacionalistes d'Esquerra i després contribuiria a la transformació independentista d'Esquerra Republicana, l'històric partit de Macià, Companys i Tarradellas, fins a esdevenir vicepresident del Govern de la Generalitat de Catalunya el 2004. El panorama polític era molt diferent el 1973 que el 1939. La mentalitat de les generacions joves era tota una altra, i els canvis socioculturals que s'havien donat arreu, però sobretot a Europa, havien tingut un cert impacte en la dictadura. La Llei Fraga havia relaxat una mica la censura, però ja hem explicat quina n'era la trampa. Era una operació d'imatge, evidentment. L'important, tanmateix, és que el règim sentia la necessitat d'obrir la mà per perpetuar-se. Aquesta actitud acabà sent fonamental posteriorment, després de la mort de Franco, quan els franquistes van decidir compartir el govern amb l'antiga oposició conservant el domini de les estructures d'estat (monarquia, justícia, policia i exèrcit).

Quan els 113 van entrar a la presó, a la Model i a la Trinitat, ja hi estaven tancats els presos del Moviment Ibèric d'Alliberament (MIL) Salvador Puig Antich, Oriol Solé i Sugranyes, Santi Soler i Amigó i Xavier Garriga i Paituví. Maria A. Fernández Mateos estava reclosa a la Trinitat. No eren els únics presos catalans. Als penals de Sòria, Segòvia, Linares, Palència i Jaén n'hi havia molts més. I a la presó Model, quan ja no hi quedava cap dels detinguts de l'Assemblea, amb els quals no havia tingut contacte, el 2 de març de 1974 va ser-hi executat, com ja hem assenyalat, Puig Antich. D'aquest fet, en parlarem més endavant, perquè els dubtes de l'oposició van ser molt significatius.

Les oneroses multes als detinguts de l'Assemblea de

Catalunya i les fiances, també abundants, demostren que l'aparell repressiu del franquisme no va afluixar mai. Ni tan sols quan agonitzava. L'oposició catalana al franquisme se sentia forta, malgrat la repressió, i els 113 van manifestar-ho mitjançant un comunicat fet públic el 7 de novembre, amb motiu del segon aniversari de la constitució de l'Assemblea:

Els 113 detinguts a Sta. Maria Mitjancera fem la següent declaració —a la qual s'adhereixen altres presos polítics de Barcelona— adreçada a l'Assemblea de Catalunya, i a través d'ella a tot el poble, en ocasió del segon aniversari de la Primera Sessió de l'Assemblea de Catalunya.

Ens acusen de constituir la Comissió Permanent de l'Assemblea i creuen que empresonant-nos poden endarrerir la lluita del nostre poble per la llibertat i l'enderrocament de la dictadura. La nostra detenció ha desvetllat una resposta popular molt àmplia i ha demostrat que l'Assemblea de Catalunya no és un grup format per unes persones o unes altres, sinó que la formen la gran majoria dels sectors democràtics de Catalunya. L'Assemblea de Catalunya no pot ser posada a la presó perquè és al carrer.

Interpretem les múltiples accions i altres proves de solidaritat de què hem rebut notícia —a les fàbriques, a les comarques, dels col·legis professionals, per part d'amplis sectors de l'Església catalana, dels estudiants, etc.— no solament com una prova de solidaritat envers nosaltres, sinó també com un refermament de l'adhesió popular a la lluita per les llibertats democràtiques i nacionals que l'Assemblea de Catalunya expressa en els seus quatre punts programàtics:

1. La consecució de l'amnistia general dels presos i exiliats polítics.
2. L'exercici de les llibertats democràtiques fona-

mentals: llibertat de reunió, d'expressió, d'associació —inclosa la sindical—, de manifestació i dret de vaga, que garanteixin l'accés efectiu del poble al poder polític i econòmic.

3. Restabliment provisional de les institucions i dels principis configurats a l'Estatut del 1932, com a expressió concreta d'aquestes llibertats a Catalunya, i com a via per arribar al ple exercici del dret d'autodeterminació.

4. La coordinació de l'acció de tots els pobles peninsulars en la lluita democràtica.

Des del 7 de novembre de 1971, aquests quatre punts han estat presents en les nombroses lluites unitàries dutes a terme per diferents sectors del nostre poble i els han donat coherència i sentit polític convergent.

L'enfortiment de l'esperit solidari registrat aquests dies tant al carrer com a la presó és la millor garantia que el camí emprès d'unir tots els sectors democràtics i antifeixistes en la lluita contra la dictadura és bo i ens portarà a la conquesta de les llibertats democràtiques i nacionals de Catalunya.

VISCA L'ASSEMBLEA DE CATALUNYA!!!

Certament, l'Assemblea de Catalunya no podia ser posada a la presó, com quedaria demostrat amb les mobilitzacions cada vegada més massives dels anys següents. A més, el canvi cultural experimentat per la societat catalana també hi ajudava. Les assemblees democràtiques locals van vincular-se amb la lluita als barris i pobles, per assolir millores socials i un habitatge digne, i amb les lluites obreres, per aconseguir condicions de treball millors. L'Assemblea va unir sempre les reivindicacions polítiques amb l'exigència de la prosperitat social i econòmica de Catalunya. Per derrotar el franquisme, o si

més no per enfrontar-s'hi amb unes condicions mínimes, calia lligar la lluita de les associacions de veïns i dels sindicats clandestins amb l'acció política unitària de les assemblees sorgides arreu del país. Els crits de «Llibertat, amnistia i Estatut d'Autonomia!» havien d'anar acompanyats de les reivindicacions pròpies de cada lloc. Aquest va ser l'èxit de l'Assemblea.

1.5. LES CONDEMNES I LES MULTES

Hem assenyalat anteriorment que el cònsol dels EUA a Barcelona, Robert W. Zimmermann, va trametre al Departament d'Estat la llista completa dels 113 detinguts a la parròquia de Santa Maria Mitjancera. El diplomàtic hi especificava els noms (alguns mal escrits), l'ocupació, l'afinitat política i la multa, si bé només els sancionats amb 100, 200 i 350 mil pessetes. La llista que reproduïm aquí combina la informació de les fitxes policials, avui accessibles en línia en la revista *Sàpiens*, i l'aportada per l'informe del cònsol estatunidenc, que en part prové de la policia. Hem decidit posar entre parèntesis els errors sobre els noms, i remarcar-los si són fets pel consolat. Farem el mateix amb la informació sobre la professió. L'afinitat política es correspon amb la indicació servida per la policia als nord-americans. Llevat d'alguns militants del Partit Socialista Unificat de Catalunya, el consolat no té clar a quin altre dels grups de la Coordinadora de Forces Polítiques, que ells mateixos relacionen (Esquerra Republicana, Unió Democràtica, Moviment Socialista, Front Nacional), pertany cada detingut.

Com ja hem indicat, l'única persona que no va ser multada fou el rellotger Climent Margué —«Farguey»

en la relació de la policia i «Farguei» en la dels EUA—, en la fitxa del qual es van ratllar les dues xifres que s'havien escrit com a multa: la primera de 25.000 pessetes, escrita a màquina, i la segona de 75.000 pessetes, escrita a mà. Un fet que vindria a corroborar la idea que la seva declaració, com remarcava el policia que va interrogar-lo, els resultava útil. En la fitxa de Pascual Martínez Rebel, la policia va anotar «A este quizás no habría que multarle», però finalment va ser sancionat amb 15.000 pessetes. La policia que interrogava el fuster Eduard Gil Montero va escriure, a sota de la declaració, «creo que es uno de los más importantes», però després només va ser multat amb 100.000 pessetes, que era una sanció mitjana. Al paleta Manuel Martín Bravo Araguete se li va imposar una multa de 25.000 pessetes i la policia va anotar, entre parèntesis, «por su cinismo». En la comunicació de la Direcció General de Policia als multats es pot comprovar fins a quin punt els cossos de seguretat de l'Estat no acabaven d'entendre què era l'Assemblea de Catalunya.

L'import de les multes era variable, com recorda Majó encertadament, i les posaven d'acord amb la valoració que la policia feia de cada individu. Per exemple, l'argumentació de la multa imposada a Magda Oranich apel·lava a la reincidència:

La sancionada se halla incurso en el Art.º 23 de la precitada Ley [la Llei d'ordre públic del 1959, modificada el 1971], dada la significación y trascendencia pública de la reunión en la que participó, segunda de las celebradas, y atendidos sus antecedentes: durante los días 12, 13 y 14 de diciembre de 1970 asistió a la reunión en el Monasterio de Montserrat, en la que se adoptaron los acuerdos o conclusiones que se plasmaron pos-

teriormente en el llamado «Manifiesto de Montserrat», que la califican como una notoria amenaza para la pacífica convivencia social y revelan sus [sic] destacada personalidad de agitadora y su manifiesta peligrosidad para el Orden Público.

Amb variacions per a cada cas, els arguments eren els mateixos per a tots els sancionats. La llista dels homes ingressats a la Model i de les seves sancions és aquesta:

Manuel Álvarez García - Mosso de magatzem - **Antirègim** - 25.000 ptes.

Joan Josep Armet Coma - Professor mercantil - **Extremista català** - 75.000 ptes. (350.000)

Domènec Armora March - Professor de secundària - **Extremista català** - 200.000 ptes.

Francisco Arroyo Fernández - Paleta - **Marxista** - 15.000 ptes.

Josep Ayza Rosales - Pescador - **Extremista català** - 15.000 ptes.

Saturnino Bernal Mellado - Enllaç sindical - **Antirègim** - 25.000 ptes.

Manuel Martín Bravo Araguete - Paleta - **Extremista català** - 25.000 ptes.

Antoni Cantano Palma - Constructor - **Extremista català** - 200.000 ptes.

Jordi Carbonell de Ballester - Filòleg - **Extremista català** - 350.000 ptes.

Martí Carnicer Vidal (Carnecer) - Administratiu - **Antirègim** - 50.000 ptes.

Josep-Lluís Carod-Rovira (Carot Rovira) - Estudiant - **Marxista** - 50.000 ptes.

Jordi Carrera Serra - Administratiu - **Antirègim** - 15.000 ptes.

Salvador Casanova Grané (Grane) - Modelista - **Marxista** - 200.000 ptes.

Josep Maria Castells Pino - Administratiu - **Antirègim** - 50.000 ptes.

Bernardino Castro Castillo - Paleta a l'atur - **Marxista** - 100.000 ptes.

Marcel Cirera Amado - Estudiant - **Extremista català** - 200.000 ptes.

Alfred Gabriel Clemente Compte - Empleat de banca - **Extremista català** - 25.000 ptes.

Joan Ramon Colomines Companys (Colominas) - Estudiant - **Extremista català** - 200.000 ptes.

Lluís Colomines Companys (Colominas) - Estudiant - **Extremista català** - 200.000 ptes.

Salvador Corominas Romagosa - Publicista - **Extremista català** - 75.000 ptes.

Jordi Creixans Sargatal (Greixals) - Administratiu - **Socialista** - 50.000 ptes.

Joan Crexell Playà (Creixells Playa) - Escriptor - **Extremista català** - 15.000 ptes.

Pere Culleré Ruciero (Cullere) - Corredor de comerç - **Extremista català** - 50.000 ptes.

Agustí de Semir Rovira - Advocat - **Socialista** - 350.000 ptes.

Josep Maria Escoda Vila - Professor de secundària - **Antirègim** - 75.000 ptes.

Luis Escribano Torres - Paleta - **Extremista català** - 25.000 ptes.

Ramon Espasa Oliver - Metge - **Antirègim** - 300.000 ptes.

Félix Ferrer Cusco - Paleta - **Extremista català** - 25.000 ptes.

Emili Ferrer Inglés - Analista financer - **Antirègim** - 75.000 ptes.

Albert Fina Sanglas - Advocat - **PSUC** - 350.000 ptes.

Francesc Xavier Folch Recasens - **PSUC** - Economista - 350.000 ptes.

Jordi Forcén Cirera (Forcen) - Administratiu - **Extremista català** - 25.000 ptes.

Francesc Frutos Gras - Corredor de comerç - **Antirègim** - 300.000 ptes.

Roc Fuentes Navarro - Empleat de banca - **Extremista català** - 50.000 ptes.

Vicenç Galiana Arano - Estudiant - **Extremista català** - 25.000 ptes.

Gregori Gallego Marín - Empleat de notaria - **Antirègim** - 25.000 ptes.

Enric Garcia Bermejo - Estudiant - **Antirègim** - 50.000 ptes.

Eduard Gil Montero - Fuster - **Socialista** - 100.000 ptes.

Rafael Gómez Martínez - Repartidor - **Antirègim** - 25.000 ptes.

Antoni Gutiérrez Díaz - Pediatre - **PSUC** - 350.000 ptes.

Alejandro Huerga Barquín (Huelga) - Empleat de Banca - **Socialista** - 25.000 ptes.

Enric Leira Almirall - Advocat - **PSUC** - 350.000 ptes.

Vicenç Ligüerre Gil (Liguerre) - Economista - (?) - 250.000 ptes.

Ricard Lobo Gil - Monjo - **Antirègim** - 100.000 ptes.

Ramon Majó Lluch - Telegrafista - (?) - 350.000 ptes.

Climent Margué Baró (Farguey Baro) - Rellotger - **Antirègim** - Sense multa

Antoni Martínez Barrios - Administratiu - **Marxista** - 200.000 ptes.

Manuel Martínez Giménez - Metal·lúrgic - **Antirègim** - 50.000 ptes.

Pascual Martínez Rebel (Martines) - Metal·lúrgic - **Antirègim** - 15.000 ptes.

Rafael Mas Salvadó - Enginyer industrial - **Socialista** - 200.000 ptes.

Joan Mayoral Vilarrubla - Mecànic de MEVOSA - **Antirègim** - 200.000 ptes.

José Medina Gómez - Metal·lúrgic - **Socialista** - 25.000 ptes.

Josep Monés Siñol - Supervisor de petroli - **Antirègim** - 200.000 ptes.

Joan Ramon Morante Lleonart (Lleonar) - Estudiant - **Antirègim** - 50.000 ptes.

Pius Morera Prat - Mestre - **Marxista** - 50.000 ptes.

Andrés Moyano Alcaide - Especialista - **Socialista** - Enllaç sindical - 25.000 ptes.

Antonio Muñío Sancho - Mosso de magatzem - **Antirègim** - 50.000 ptes.

Andreu Nebot Mula - Estudiant - **Marxista** - 300.000 ptes.

Raimon Obiols Germà (José María) - Geòleg - **Antirègim** - 200.000 ptes.

Manuel Pagès Panadès - Pèrit industrial - **Marxista** - 75.000 ptes.

Octavi Pellissa Safont (Pellisa) - Traductor - **Socialista** - 200.000 ptes.

Jordi Parés Grait - Enginyer industrial - **Socialista** - 100.000 ptes.

Joan Antoni Parpal Marfà (Marfa) - Enginyer industrial - **Socialista** - 200.000 ptes.

Enric Pascual Cubelles - Administratiu - **Marxista** - 75.000 ptes.

Joan Perdigó Solà - Estudiant - **Antirègim** - 75.000 ptes.

Artur Perelló Domingo - Administratiu - **Antirègim** - 200.000 ptes.

Pere Portabella Ràfols - Director de cinema - **PSUC** - 300.000 ptes.

Carles Prieto Caballé - Enginyer industrial - **Extremista català** - 300.000 ptes.

Carles Quingles Cáceres - Corredor de comerç - **Socialista** - 300.000 ptes.

Celestino Regué Regué - Ferrer - **PSUC** - 200.000 ptes.

Artur-Joan Ricart Capdevila - Publicitari - **Extremista català** - 50.000 ptes.

Albert Rius Guasch - Pagès - **Extremista català** - 50.000 ptes.

Josep Rius Soler - Pagès - **Extremista català** - 50.000 ptes.

Francisco Ruiz Acevedo - Administratiu de ROCKWELL - **Extremista català** - 300.000 ptes.

Paulino Antonio Ruiz Serrano - Administratiu - **Socialista** - 200.000 ptes.

Jordi Sabartés Cruzate - Aparellador - **Marxista** - 100.000 ptes.

Jesús Salvador Salvador - Professor universitari - **Extremista català** - 300.000 ptes.

Joan Sanjuan Esquirol - Pèrit industrial - **Extremista català** - 25.000 ptes.

Carles Santos Ventura - Músic - **Extremista català** - 50.000 ptes.

Miquel Sellarès Perelló - Administratiu - **Extremista català** - 50.000 ptes.

Francesc Serrahima de Riva - Aparellador - **Socialista** - 350.000 ptes.

Miquel Sodupe Roure - Aparellador - **Extremista català** - 200.000 ptes.

Josep Solé Barberà - Advocat - **PSUC** - 350.000 ptes.

Miquel Àngel Soria Cuartero - Mestre - (?) - 25.000 ptes.

Miquel Àngel Soriano-Montagut Marcos (Montagut) - Arquitecte - **Socialista** - 300.000 ptes.

Joan Subirats Humet - Estudiant - **Antirègim** - 50.000 ptes.

Pedro Terrado Terrado - Administratiu - **Extremista català** - 200.000 ptes.

Tomàs Torras Vandrell - Fotògraf - **Extremista català** - 25.000 ptes.

Joan Ubach Batallé - Estudiant - **Extremista català** - 50.000 ptes.

Ramon Vallès Martínez (Vallès) - Mecànic - **Marxista** - 25.000 ptes.

Antoni Verdaguer Viaplana - Fuster - **Extremista català** - 25.000 ptes.

José María Vidal Villa - Economista - **Socialista** - 300.000 ptes.

Alfons Vidiella Ramon - Estudiant - **Extremista català** - 25.000 ptes.

Albert Vila Lusilla - Professor de secundària - **Marxista** - 25.000 ptes.

Lluís M. Xirinacs Damians (Sirinach) - Sacerdot - **Socialista** - 350.000 ptes.

Les divuit dones detingudes van ser traslladades a la presó de la Trinitat Vella, que avui dia ja està clausurada i que llavors era vigilada per la congregació de monges de les Croades Evangèliques de Crist Rei. Feien el que els donava la gana, segons va relatar Magda Oranich, que va ser una d'aquestes preses: «no había una represión física, sino religiosa, psicológica, moral y política». La llista és aquesta:

Montserrat Avilés Vila - Advocada - **PSUC** - 350.000 ptes.

Eulàlia Berenguer Pujet - Planxadora - **Extremista catalana** - 25.000 ptes.

Magdalena Bosch Verdaguer - Psicopedagoga - **Marxista** - 50.000 ptes.

Montserrat Camarasa Bericat (Camarassa) - Administrativa - **Extremista catalana** - 50.000 ptes.

Magdalena Clanchet Franco - Modista - **Antirègim** - 50.000 ptes.

Teresa Maria Comas Andreu - Estudiant - **PSUC** - 25.000 ptes.

Maria Dolors Duocastella Roig - Professora d'art - **Extremista catalana** - 75.000 ptes.

Josefa García Corral - Administrativa - **Antirègim** - 50.000 ptes.

Maria del Carme Gratacòs Rius - Mestra - **Antirègim** - 50.000 ptes.

Montserrat Llobet Sales - Bibliotecària - **Antirègim** - 100.000 ptes.

Núria Llopis Casanovas - Estudiant - (?) - 75.000 ptes.

Maria Teresa Llorens Sala - Bibliotecària - **Socialista** - 50.000 ptes.

Consol Maqueda de Anta - Advocada - (?) - 100.000 ptes.

Magda Oranich Solagran (Olanich Salagran) - Advocada - **PSUC** - 200.000 ptes.

Enriqueta Ribatallada Sariol (Rivatallada) - Mestra de català - **PSUC** - 50.000 ptes.

Assumpció Sallés González - Advocada - **Marxista** - 75.000 ptes.

Laura Tremosa Bonavia (Tremor) - Enginyera industrial - **Extremista catalana** - 200.000 ptes.

Roser Vendrell Pujol - Administrativa - **Extremista catalana** - 25.000 ptes.

A la presó, els presos polítics tenien una situació relativament bona, ja que disposaven de galeria pròpia. Fins i tot els presos menors d'edat, Vicenç Galiana i Lluís Colomines, van poder estar-s'hi i esquivar quedar-se sols a la galeria de menors. Ramon Majó recorda així els dies d'empresonament:

Els primers dies, especialment foren una «festa». Advocats que denunciaven certs costums i rutines d'acord amb articles de dret espanyol i internacional, metges que reivindicaven atencions sanitàries i higièniques basant-se també en articles i disposicions que la direcció de presons franquista havia oblidat, van fer tornar boig el director de la Modelo [*sic*] i els responsables de més amunt. Es van organitzar multitud de seminaris i cursos sobre matèries ben diverses, però de les quals algú de nosaltres era un «expert» i que podien ser objecte d'interès o de curiositat per als altres.

El mateix Majó explica en el seu llibre que ell va fer «algunes xerrades introduint els neòfits al món de les expedicions himalaienques i a l'etnologia de la gent que viu a les seves valls», perquè feia pocs mesos que havia tornat de l'expedició a l'Hindukush, a l'Himàlaia del Pakistan. Hi havia coronat el cim del Tirich Mir, de 7.707 metres d'altitud. Tanta gent de cop en un espai com aquell va fer que es visquessin escenes de tota mena, com la que Pere Portabella qualificà de superba, en veure Carles Santos tocant una sonata de Bach en un piano desafinat que hi havia a la biblioteca: «És un acte revolucionari li deia jo». Quan encara estaven empresonats a la Model, Josep Ayza i Carles Santos van compondre un himne de l'Assemblea de Catalunya —el primer, la lletra, i el segon, la música—; un dels detinguts, Jordi Carrera i Serra, recorda que aquell himne «després no transcendí ni prosperà, però que els homes dels 113 varem assajar, aprendre i interpretar coralment, a una veu, allà a dins, a la galeria, més d'una vegada». Carrera transcriu en el seu blog la lletra de l'himne d'una manera un pèl diferent de com és reproduïda per altres autors. *La cançó dels 113* feia així, exactament:

*Catalunya terra nostra,
apinyats com tots els vents.
Voleiant la llibertat,
barres, reixes que empresonen
l'esperit mai no podran.
Catalans eixemplem pit
que nosaltres som l'eixida.
Cantem tot per la unitat
endavant la nostra lluita.
L'Assemblea i Catalunya
ja és un fet i seran fruits.*

És clar que no tot eren flors i violes. Les presons franquistes eren insalubres: s'hi passejaven les rates i les xinxes envaïen els matalassos. Si no haguessin estat tants detinguts, la dieta hauria estat pobra, però de menjar n'hi havia per donar i per vendre, ja que les famílies —i persones anònimes— feien arribar tota mena de viandes als presos. El cònsol de Cuba els enviava cigars havans que feien les delícies dels presos polítics i comuns. I així passaven els dies, fins que el 12 de novembre de 1973, que s'esqueia en dilluns, el jutjat número 2 del Tribunal d'Ordre Públic a Madrid, el titular del qual era el jutge Diego Córdoba, decretà la llibertat provisional per a 111 dels 113 presos sota fiances de 100.000, 50.000 i 25.000 pessetes; però la llibertat no es feu efectiva, malgrat que trenta-cinc dels detinguts ja havien dipositat la fiança. El mateix magistrat Diego Córdoba va revocar l'ordre de llibertat a petició de la fiscalia, que havia interposat un recurs amb l'argument «por falta de restablecimiento de la normalidad», fent referència al fet que, el diumenge anterior, l'Assemblea hagués convocat les concentracions de Vic i Granollers en solidaritat amb els 113. Es va donar l'ordre de tornar a engarjo-

lar els que ja havien estat alliberats amb fiança però no havien pagat la multa. «Recordo —escrigué Joan Colomines en les seves memòries— que jo vaig acompanyar en Lluís fins a la porta, però després vaig entrar on tots s'esperaven, vigilats per la força pública, i adreçant-me al meu fill li vaig dir cridant: “No pateixis, que ells tenen més por que nosaltres”. També recordo que la Magda Oranich, una de les detingudes, havia anat a la perruqueria i que la malaguanyada Consol Maqueda estrenava vestit. “Com que no sabem el temps que ens hi haurem d'estar!”, deien».

L'1 de desembre, Xirinacs va començar una altra vaga de fam: «Per a mi no hi haurà Nadal ni Any Nou si ells no fan realitat l'alliberament que el poble demana: tots 113 al carrer». Quan Xirinacs va ser traslladat al Centre Penitenciari de Carabanchel, proseguí la vaga de fam fins al 14 de gener. Van ser quaranta-dos dies molt crítics, d'una solidaritat extrema. Amb tot, i a mesura que anaven complint l'arrest substitutori per l'impagament de les multes, els detinguts recobraren la llibertat. Només els presos menors d'edat, Lluís Colomines i Vicenç Galiana, van sortir de la Model abans que els altres. Van ser confinats en arrest domiciliari, a proposta del cap superior de la Policia, «para evitar situaciones graves o problemas homosexuales». Tanmateix, van haver de fer efectiva una fiança de 100.000 i 25.000 pessetes, respectivament.

L'equip d'advocats, coordinat per Benet, va fer tota mena de gestions per aconseguir la llibertat dels detinguts. El 20 de desembre, un dia assenyalat, encara que en aquell moment no ho sospités ningú, Benet va traslladar-se a Madrid per intentar obtenir-ne la llibertat provisional. Aquell dia, al TOP començava la vista oral de l'anomenat «Procés 1001» contra els dirigents de

CCOO: Marcelino Camacho, Nicolás Sartorius, Eduardo Saborido, Fernando Soto, Francisco Acosta, Miguel Ángel Zamora, Pedro Santiesteban, Juan Marcos Muñoz Zapico («Juanín»), Luis Fernández Costilla i el capellà obrer Francisco García Salve. Els defensava un equip d'advocats ideològicament plural: Joaquín Ruiz Giménez, José María Gil Robles, Marcial Fernández Montes, Adolfo Cuéllar Contreras, Francisco de Cosío y Corral, Cristina Almeida, Francisca Sauquillo, Guillermo García Lecunza, José Manuel López i Enrique Barón. Uns eren democratacristians i uns altres comunistes o socialistes, però tots plegats estaven vinculats a l'oposició antifranquista. Aquest era el misatge.

L'inici del procés contra els dirigents del moviment sindical dominat pels comunistes coincidia amb la visita a Espanya del secretari d'Estat estatunidenc, Henry Kissinger. Al judici, hi assistí una delegació nord-americana, amb el coneixement de l'ambaixada, integrada per l'ex-fiscal general dels EUA, Ramsey Clark; Henry Giler, un advocat vinculat als veterans de la Brigada Lincoln; el sindicalista Henry Forner, de la federació de sindicats AFL-CIO, tot i que no ho feia en representació del sindicat, i l'advocat Eric W. Schmidt, que representava l'US Committee for the Carabanchel Ten, un comitè d'ajuda als presos de CCOO. En la crònica del 20 de desembre per a *La Vanguardia* sobre aquella visita, iniciada el dia anterior, José Oneto resalta l'expectació arreu del món per aquest judici polític:

Por último, según se ha sabido esta noche en Madrid, de fuentes allegadas a círculos jurídicos, son numerosos los observadores que pretenden asistir mañana al proceso 1001 contra diez miembros de las ilegales

«Comisiones Obreras». Se asegura que entre estos observadores hay representantes de los Sindicatos belgas, alemanes, escandinavos y norteamericanos, así como miembros de la Federación Mundial de Sindicatos, Federación Internacional de Juristas Demócratas, Confederación de Trabajadores Cristianos y Delegación de Abogados del Mercado Común. Igualmente, ha llegado a Madrid el antiguo ministro de Justicia norteamericano, Mr. Clark. Mientras tanto, parece que numerosos periodistas enviados especiales han llegado a la capital española, pero al parecer no tendrán acceso a la sala, ya que se han limitado a diez las acreditaciones: cuatro para agencias nacionales y seis para agencias extranjeras.

Els «deu de Carabanchel» havien estat detinguts el juny del 1972, reunits al convent dels oblats de Pozuelo de Alarcón, a Madrid. La policia va tenir coneixement de la reunió per mitjà d'un confident, Diego Marcos Cruz, que s'havia infiltrat en la direcció de CCOO a Madrid. Només els tres representants catalans van poder evitar ser detinguts, ja que van ser alertats que alguna cosa no rutllava abans d'arribar al lloc de reunió. La caiguda de la cúpula de CCOO va comportar que la direcció del sindicat s'establís a Barcelona. Després de l'atemptat contra Carrero Blanco, el judici es reprengué al cap de deu dies, el 30 de desembre, i el tribunal va acabar imposant sentències de més de cent cinquanta anys de presó: vint anys per a Marcelino Camacho i Eduardo Saborido, dinou per a Nicolás Sartorius i Francisco García Salve, divuit per a Juanín, disset per a Fernando Soto i dotze per a la resta. La severitat de les condemnes estava relacionada amb la tensa conjuntura d'aquell moment. L'any següent, el Tribunal Suprem va reduir considerablement les penes de presó, fins que tres dies després de

la mort de Franco, molt abans de l'aprovació de l'Amnistia del 1977, els condemnats en el Procés 1001 van ser indultats.

Si ja era difícil aconseguir la llibertat dels 113 en aquest context, més difícil va ser-ho després de l'atemptat, aquell mateix 20 de desembre, del Comando Txikia d'ETA contra l'almirall Luis Carrero Blanco, cap del Govern. El magnicidi ho va fer impossible. El jutge va comunicar a Benet la denegació de la llibertat provisional. Aquella mateixa tarda, a Barcelona, s'havia convocat una manifestació a la plaça de Catalunya per protestar per la celebració del judici contra els sindicalistes de CCOO. La policia va reprimir-la contundentment i va detenir diverses persones, entre les quals cal esmentar Xavier Vidal-Folch, qui en el futur arribaria a ser el director del diari *El País* a Catalunya, i Carme Ribas Seix, estudiant d'arquitectura i companya de Joan Subirats, un dels 113 empresonats de l'Assemblea. Tots tres eren encara militants de Bandera Roja. A la presó, els detinguts dels 113 que encara hi quedaven no les tenien totes, perquè temien les represàlies dels funcionaris de presons. Finalment, no va passar res greu. Ramon Majó va ser el darrer dels 113 que va sortir de la Model, el mes de gener del 1974.

La reorganització de la resistència

El final de la Guerra Civil va provocar el caos en la rereguarda republicana, que encarava l'exili. També va aguditzar els retrets entre els partits, que es feien responsables de la desfeta. El dietari d'Antoni Rovira i Virgili en el llibre *Els darrers dies de la Catalunya republicana*, publicat l'any 1940, continua sent el testimoni més punyent sobre com va anar i què va comportar la diàspora posterior a la pèrdua de la guerra:

Es clou tot un període de catalanisme [...]. La meva generació, que ha viscut sota el signe cabdal del catalanisme renaixent, és cruelment colpida per aquesta immensa decepció que li ha estat reservada. Ens havíem il·lusionat massa. Crèiem massa en la força pròpia i en el respecte aliè [...]. Ara ja no podem fer altra cosa sinó atenuar els efectes del desastre i preparar l'acció futura damunt unes bases millors».

Es va trigar molt a redreçar la «pàtria caiguda», perquè els retrets entre els vençuts van ser molts i perllongats en el temps.

L'activitat guerrillera i la guerra mundial no van facilitar les accions unitàries ni la creació d'organismes compartits. A més, en els primers anys d'exili es repro-

duïren les disputes que ja havien dividit el país en plena Guerra Civil. El 18 de juliol de 1939, Joan Comoreira, secretari general del PSUC, reflexionava sobre el moment polític i les causes de la derrota en l'article «Catalunya unida, es redreçarà», redactat a Moscou, en el qual proposava la creació de l'Aliança Nacional de Catalunya com a punt de trobada del republicanisme català. Paradoxalment, reclamava la unitat amb la bel·licositat verbal de preguerra:

El camí de la victòria és la resistència a ultrança realitzada mitjançant la més sòlida unitat. Unitat interior entre tots els catalans honrats, aplegats en una Aliança Nacional de Catalunya neta de bandits, de sabotejadors, de traïdors, de faistes i de trotskistes, aliats antics i novells del renegat Franco. Unitat entre els catalans honrats de l'estranger, els lluitadors, els que no són, no volem ésser emigrats, els qui no tenim ni volem tenir altra ambició que la de batallar sense mirar l'esforç ni sacrifici per la reconquesta de la Pàtria malaurada. Unitat entre tots els catalans, es trobin on es trobin, sota la bandera barrada de l'Aliança Nacional de Catalunya, entre els catalans de la llar, els empresonats, els confinats, els exiliats, lligats per un sol pensament, per una sola voluntat: alliberar la Pàtria estimada, foragitar-ne els lladres i assassins i els bords que els hagin ajudat. Unitat ferma, cada vegada més ferma, de Catalunya amb tots els altres pobles hispànics. L'enemic dels pobles hispànics és sempre el mateix: és Franco, és Hitler, és Mussolini. Només la unitat ens ha permès plantar cara a l'enemic prop de tres anys. Només per la unitat hem pogut demostrar al món com sap lluitar un poble que estima la seva llibertat. Ara, perdudes momentàniament Catalunya i la República democràtica espanyola, solament amb la unitat refermada podrem reconquerir-les. Mai

no podríem foragitar el feixisme carnisser d'homes i de pobles si la unitat quan és més necessària fos trencada.

Comorera va insistir en la mateixa idea en una conferència pronunciada el 3 d'agost de 1941 a Mèxic, reproduïda per *Catalunya*, el portaveu dels catalans a Amèrica. El PSUC no feia altra cosa que repetir l'estratègia del PCE, i específicament de Jesús Monzón, que abocaria a la creació, l'any 1943, de la Junta Suprema de Unión Nacional amb el mateix esperit de «defensa a ultrança de la Unió Soviètica, Anglaterra i els seus aliats, [l']impedir per tots els mitjans que Franco arrossegui Espanya a la guerra al costat de Hitler, el restabliment de la legalitat republicana, de la Constitució de 1931, el restabliment de l'Estatut de Catalunya, la unitat fraternal dels pobles hispànics en la lluita contra l'enemic comú. La unitat política i sindical de la classe obrera, l'aliança de la classe obrera amb la pagesia, unitat i aliança que han d'ésser la columna vertebral de l'Aliança Nacional de Catalunya».

Malgrat la retòrica unitària, aquesta Aliança va durar poc. Va ser el mateix PSUC el que va decidir-ne la dissolució. Almenys d'això és del que es lamentava Joan Gili i Ferran, de l'anomenat Grup de Resistència d'ERC, en l'article «No ha passat res», publicat en *El Poble Català* el 16 d'agost de 1945. Dirigint-se directament al PSUC, exposa la decepció per la decisió presa:

Ho sentim, perquè li coneixem una força i un desig de superació. Perquè 3 anys de convivència amb ell ens han permès apreciar moltes qualitats. Perquè cada dia és en nosaltres un convenciment que pren més arrel en la nostra ànima, que a Catalunya hi ha una obra a realitzar que sols és possible dur-la a cap, si una ERC evolutiva i un PSUC que sense renunciar a res del que és pe-

culiar seu senti la responsabilitat de l'hora que viurem, que voldrà una acció constructiva i progressiva, però defugint de tota estridència, saben al·liarse [sic] i compenetrar-se en benefici dels interessos superiors de la nostra Pàtria. Per aquest motiu, i no per cap altre, sentim aquesta equivocació del PSUC.

En el document, sense datar, *Consideracions entorn de la unitat catalana*, emès amb motiu de la constitució d'un govern de Catalunya integrat per diverses personalitats, Carles Pi i Sunyer reclamava responsabilitat a tots els grups polítics:

Cal, doncs, que cadascun de nosaltres procuri treballar en la forma que les circumstàncies li permetin per assolir aquesta solidaritat catalana. Era aquest el propòsit que guiava la formació del govern d'àmplia unitat, que de moment no ha pogut constituir-se, i és aquest també el mateix que inspira el govern de composició més restringida, que, com un primer pas per a arribar a l'altre, s'ha constituït.

El president Lluís Companys havia intentat reagrupar els consellers i parlamentaris catalans en un Consell Nacional de Catalunya (CNC), creat el 1939 a França, un cop va dissoldre el Govern legítim de la Generalitat i va designar cinc consellers a títol personal: Pompeu Fabra, Santiago Pi i Sunyer, Josep Pous i Pagès, Antoni Rovira i Virgili i Jaume Serra i Húnter. A Londres, l'exalcalde de Barcelona Carles Pi i Sunyer, que el 8 d'abril de 1940 havia obtingut l'autorització de Companys per actuar com a delegat seu, presentà l'informe *Raport sobre l'actuació catalana a Anglaterra*, amb el qual establí les bases del que s'arribaria a conèixer com a Consell de Londres, el Consell Nacional de Catalu-

nya. Els exiliats a la Gran Bretanya consideraven inoperant el Consell de París i es malfiaven de Josep Taradellas, secretari general d'Esquerra Republicana de Catalunya. Així és com va néixer, el 29 de juliol de 1940, aquest nou Consell. Ho van fer per recomanació de Manuel de Irujo, que l'11 de juliol d'aquell any havia impulsat el Consell Nacional d'Euskadi a la capital britànica, per donar-li una orientació separatista que no tenia el Govern basc, que estava integrat també pels socialistes. A més de Pi i Sunyer, que en seria el president, formaven part del Consell de Londres l'antropòleg Josep M. Batista i Roca, en qualitat de secretari, i com a vocals, el doctor Josep Trueta, l'enginyer Ramon Perrerà, l'exdirector de *La Humanitat* Fermí Vergés i l'exrector de la Universitat Autònoma Pere Bosch i Gimpera. El 1944, el Consell s'amplià per acollir representants dels catalans d'Amèrica. Llavors se'n constituí una delegació a Amèrica, formada per: Josep Carner i Ribalta, president; Manuel Serra i Moret, vicepresident, i Salvador Armendares i Torrent, Baltasar Samper, Ferran Zulueta i Giberga, Hipòlit Nadal i Mallol, Joan de Garganta, Antoni Trias i Pujol, Santiago Pi i Sunyer, Josep Conangla i Fontanilles i Francesc Paniello i Grau, com a vocals. Com el Consell basc d'Irujo, el Consell de Londres no pretenia substituir l'autoritat de Companys i del seu Govern, però sí que refusava la continuïtat jurídica a l'exili del règim autonòmic republicà. Per tant, els pactes estatutaris, i inclús la Constitució republicana, ja no podien condicionar l'acció política dels catalans a l'exili. Quan es restaurés el règim democràtic a Espanya, Catalunya havia de tenir el dret de començar de nou i decidir sobre el seu futur.

Aquesta concepció autodeterminista topava amb la posició oficial d'ERC —per bé que personalitats desta-

caades del partit, crítiques amb Companys i Tarradellas, la veien amb bons ulls— i també tenia l'oposició dels republicans espanyols, que refusaven aquesta possibilitat amb tota la seva força. La disputa va ser fins i tot econòmica, perquè Pi i Sunyer aspirava a rebre diners de la Junta d'Auxili als Republicans Espanyols (JARE), la institució creada a França per la diputació permanent de les Corts, el 31 de juliol de 1939, amb la voluntat d'«administrar cuantos recursos y bienes pueda y deban destinarse al auxilio de quienes emigran de España por defender las Instituciones democráticas de nuestro país». No van aconseguir-ho. Indalecio Prieto, que era el cap de la JARE, va continuar enviant els diners a Antoni Maria Sbert, responsable de la Laietana Office i la Fundació Ramon Llull, que van ser les estructures legals que van substituir la Generalitat a l'exili. Entretant, l'agost del 1940, Companys va ser detingut per la Gestapo i lliurat a les autoritats espanyoles. El calvari del president va començar aleshores, fins que fou condemnat a mort i executat el 15 d'octubre d'aquell any. Tot va anar molt de pressa.

El desconcert s'anava apoderant de l'exili. El 20 de novembre de 1943, es va constituir a Mèxic la Junta Española de Liberación (JEL). Van ser-ne impulsors, per ERC, Josep Andreu i Abelló, Antoni Maria Sbert i Miquel Santaló; Pere Bosch i Gimpera per Acció Catalana Republicana (ACR); la facció de Prieto del PSOE; la Unió Republicana de Diego Martínez Barrio, qui des de finals del 1941 tornava a ser president de les Corts, i Carlos Esplá i Pedro Vargas d'Izquierda Republicana (IR). No en formaven part ni el Partit Nacionalista Basc (PNB), ni el PCE, ni el PSOE de Negrín, ni la branca d'IR de Luis Fernández Clérigo. Tampoc no s'hi va adherir el Consell Nacional de Catalunya a Londres. La JEL volia ser un contrapoder a la presidència de la Re-

pública, en mans de Juan Negrín, que continuava aliat amb els comunistes. No tothom compartia la visió de Martínez Barrio, que fou nomenat president d'aquella Junta, sobre quina havia de ser la missió d'un organisme que ell considerava una mena de govern provisional. Prieto, però també Andreu i Abelló, li donaven un caire més instrumental, amb la intenció d'aproximar-se als sectors monàrquics oposats a Franco. La JEL va crear discrepància en el si d'ERC. Josep Tarradellas, llavors secretari general del partit republicà i que residia a Suïssa, creia que Esquerra s'havia de mantenir al marge de qualsevol plataforma unitària d'àmbit espanyol que no integrés tots els partits, incloent-hi els comunistes, malgrat el seu reconegut anticomunisme. Altres veus del partit, com ara Martí Feced, Joan Casanelles, Joan Lluhí i Vallescà o Antoni Xirau, tampoc no van veure clara la jugada, sobretot perquè alterava la legalitat republicana.

La fi de la guerra mundial s'acostava. El desembarcament de Normandia s'havia produït el 6 de juny de 1944. El bany de sang havia obert la porta perquè els aliats avansessin cap a la victòria. Els exiliats d'Espanya també ho percebien, i per això acceleraven els seus plans. Tarradellas va tornar a França des de Lausana. ERC es reorganitzava, si bé des del 4 de maig de 1940, un mes abans que la Wehrmacht ocupés París, Antoni Andreu i Abelló, Marcel·lí Perelló i Domingo i Joan Cornudella i Barberà, d'Estat Català, i Daniel Cardona i Civit i Jaume Martínez Vendrell, de Nosaltres Sols!, es reuniren al número 39 del carrer Le Marois de la capital francesa, a la casa del rellotger Joan Massot i Rodamilans, també militant de Nosaltres Sols!, per crear un moviment de resistència que tothom coneixeria com l'Organització, que es posicionés al costat dels aliats, amb l'esperança que després de la derrota de les forces

de l'Eix, Catalunya recobriria la democràcia i podria optar a la independència. Aquella organització àmplia, el 1942, va passar a denominar-se Front Nacional de Catalunya (FNC), i el 1946 ja era un partit. L'FNC va ser una organització molt activa en la postguerra. Va fer accions espectaculars, com ara desplegar una bandera catalana de vuit metres d'amplada i penjar-la d'un cable del telefèric del port de Barcelona per commemorar l'11 de setembre de 1944. El dia de Sant Jordi del 1945 va posar en marxa la revista *Per Catalunya*, amb una tirada de cinc mil exemplars. L'11 de setembre d'aquell mateix any, els membres del Front van desplegar-se per tot Barcelona per repartir fulls de mà reivindicatius.

El 15 de gener de 1945, *La Humanitat*, l'òrgan d'ERC, donà a conèixer el manifest fundacional de Solidaritat Catalana —un nom amb reminiscències històriques— que «ha brollat espontàniament», segons els signataris de la nova proposta d'organisme unitari. Entre els signants del manifest hi havia: Josep Tarradellas, en nom d'Esquerra; Lluís Nicolau d'Olwer, d'Acció Catalana; Felip de Solà i Cañizares, dels republicans de la Lliga Catalana; Àngel Morera, d'Unió Democràtica de Catalunya; Antoni Figueres, d'Estat Català; Josep Rovira, pel Front de la Llibertat, i Joan Cornudella, per l'FNC. El 24 de gener de 1945, Josep Tarradellas publicà, també a *La Humanitat*, l'article «Solidaritat Catalana. Com i per què ha estat constituïda», per justificar la creació d'aquest organisme suprapartidista que unia els sectors republicans de dreta i d'esquerra, a més d'antics membres del POUM i separatistes, però que no incloïa ni la CNT ni la UGT, ni, tampoc, és clar, el PSUC ni la Unió de Rabassaires (UR). En aquest article, Tarradellas donava explicacions, no gaire convinctes, sobre les raons per les quals ni els sindicats ni el

PSUC van integrar-se en aquesta plataforma: «Nosaltres no hem deixat ni un moment de tenir en compte el fet indubtable de la força que representen a casa nostra aquestes dues organitzacions [referint-se a la CNT i la UGT] [...]. Cal no oblidar, també, que Solidaritat Catalana és un moviment essencialment polític». Aquest darrer argument és el que debilita l'explicació posterior de Tarradellas, quan detallava les raons de la no participació del PSUC en aquesta nova Solidaritat Catalana.

Ja hem observat que les disputes del temps de la guerra continuaven ben vives i que alguns dels grups participants a Solidaritat Catalana tenien molts greuges acumulats contra els comunistes estalinistes. ERC, i en particular Tarradellas, estaven molt interessats que Solidaritat Catalana fos un organisme unitari. Per això, en el mateix número del diari republicà es reproduïen les opinions favorables a la iniciativa de Gaietà Rahola, del Front Nacional de Catalunya; de Rafael Tasis, d'Acció Catalana Republicana; de Nicolau d'Olwer, d'Acció Catalana; de Felip de Solà i Cañizares, de Lliga Catalana; de Joan Cunyat, d'Estat Català; del periodista Eugeni Xammar, i dels militants d'ERC Martí Barrera i Hilari Salvador. Tots ells defensaven la conveniència d'haver creat aquest organisme, que, malgrat proclamar que volia aplegar totes les sensibilitats i que estava «al servei de la més alta solidaritat patriòtica i sentimental», en realitat competia amb el CNC i amb l'Aliança Nacional Catalana.

No va ser fins que s'acabà la guerra mundial, que els vells partits —o, millor dit, algunes personalitats dels vells partits— van fer alguna temptativa per forjar la unitat de l'oposició, amb la idea que el bastiment de la voluntat política seria determinant per a la reconstrucció nacional. La victòria aliada va infondre l'esperança d'un canvi a Espanya que beneficiaria, és clar, Catalunya.

Un cop alliberada França, el 1945, Josep Irla, antic vicepresident del Parlament de Catalunya, es va fer càrrec de la Presidència de la Generalitat a l'exili i va recuperar-ne el Govern, que es va formar amb Carles Pi i Sunyer, Pompeu Fabra, Antoni Rovira i Virgili, Josep Carner, Josep Ramon Xirau i Joan Comorera. Més tard, es va ampliar amb la participació de Manuel Serra i Moret, Pau Padró i Francesc Paniello. Irla va voler reorganitzar el CNC com a organisme unitari no governamental, però topà amb l'oposició de la facció d'ERC dominada per Tarradellas. Per aquest motiu, Carles Pi i Sunyer dissolgué el Consell, tot i l'oposició del doctor Trueta i de diverses comunitats catalanes d'Amèrica, que eren partidaris de mantenir-lo. El Consell va anar esllanguint-se, fins que el 1953 es va crear el Consell Nacional Català, que pretenia recuperar-ne l'esperit des d'una òptica, però, obertament independentista.

El fet decisiu per avançar cap a la constitució d'un organisme d'oposició realment ampli va ser la Caputxinada del 1966. Ho veurem. Anteriorment, com constava Josep Benet, l'antifranquisme va ser incapaç d'engendrar comitès unitaris sense exclusions, més enllà dels formats sectorialment. Així i tot, «s'havia arribat a situacions com la de la vaga dels tramvies de 1957, en què hi havia un comitè de vaga que es reunia en dos blocs diferents i es passaven les notícies i els mots d'ordre, però sense arribar a reunir-se mai entorn d'una taula». La tancada als caputxins de Sarrià va tenir dos efectes que van alterar aquesta dinàmica sectària que havia perjudicat tant l'oposició al règim. D'una banda, la constitució del Sindicat Democràtic d'Estudiants (SDEUB), enmig del setge policial als tancats, i, de l'altra, la creació de la Taula Rodona com a organisme de solidaritat amb els presos i detinguts.

2.1. REFER PONTS: DEL CNDC AL COMITÈ CLAUDI AMETLLA (1944-1968)

Un dels principals factors de divisió entre l'oposició va ser la manca de consens respecte al paper que havien d'acomplir les institucions de la Generalitat en la direcció de la política antifranquista. Els partits reconeixien la presidència de la Generalitat, que havia recaigut en Josep Irla després de l'execució de Lluís Companys, però discrepaven de si calia o no que el president formés govern. Cada facció tenia el seu projecte. En el congrés d'ERC celebrat a Tolosa de Llenguadoc el juny del 1945, es va formalitzar un pacte entre Carles Pi i Sunyer i Josep Irla, mitjançant el qual el president encarregava a Pi i Sunyer la formació d'un govern d'unitat. Com havia passat l'octubre del 1944, quan Irla va voler revifar el Consell de Companys amb la incorporació de nous consellers —i de nou el gener del 1945, quan va crear el Consell Assessor de la Presidència—, la iniciativa de Pi i Sunyer tampoc no va facilitar la formació d'un govern. Havia aconseguit el que semblava més difícil, que era reunir comunistes i socialistes (Joan Comorera i Manuel Serra i Moret) en un mateix consell executiu, però, en canvi, va fracassar quan va mirar de barrejar-hi els dirigents del nacionalisme català. Mercè Morales, en la biografia que va dedicar al president Irla, explica que el fracàs d'aquella iniciativa tenia com a rerefons els intents de Tarradellas de crear una plataforma unitària de partits a Catalunya i recuperar l'hegemonia d'ERC, així com els durs enfrontaments amb els líders de l'FNC, Joan Cornudella i Antoni Andreu, que procuraven consolidar-se a l'interior del país com la primera força na-

cionalista. A Catalunya, l'FNC, la UDC de Coll i Alentorn, sectors d'ERC i d'ACR, com també l'incipient MSC, de Josep Pallach i Josep B. Bellsollell, tots dos antics militants del POUM, reivindicaven la seva independència respecte de la Generalitat i de l'exili.

El fracàs de Pi i Sunyer va coincidir, a finals d'agost, amb la constitució del primer Govern republicà espanyol a l'exili, el de José Giral. I quan el Govern basc desplegava una gran activitat i es preparava l'anomenat «cas espanyol» per presentar-lo a l'assemblea de l'Organització de les Nacions Unides, Irlanda —destaca Morales— estava «decidit a formar Govern [i] es va reunir la segona setmana de setembre amb Pi i Sunyer i Tarradellas per consensuar els noms dels nous consellers». La composició era aquesta: dos intel·lectuals de prestigi, Pompeu Fabra i el poeta Josep Carner; el president del Parlament, Antoni Rovira i Virgili; el mateix Pi i Sunyer, i, per les organitzacions obreristes, Joan Comorera, del PSUC, i Josep Ramon Xirau, socialista. Aquest darrer finalment no va acceptar el càrrec i fou substituït per Serra i Moret, el juliol del 1946, si bé no va participar en cap reunió de l'executiu fins al gener del 1947. El Consell representava diferents sectors (legalistes-autodeterministes; comunistes-socialistes), però no responia a un govern d'unitat, entès com la representació de totes i cada una de les organitzacions polítiques. La renúncia de Xirau encara va reduir més l'espectre polític, tot i que cap organització socialista creada o recreada a l'exili tampoc no se sentia representada en el dirigent socialista, que en aquell temps estava exiliat a Lió. Era notori que mancaven sigles nacionalistes (FNC, UDC i EC). Aquestes, juntament amb l'MSC, formarien un bloc d'oposició al Govern des del Consell Nacional de la Democràcia Catalana (CNDC), creat a Barcelona el

desembre del 1945. Afirmar Morales que, «si el Consell [de Londres] de Pi i Sunyer havia estat el principal escull per a la Generalitat d'Irla durant la Segona Guerra Mundial, entre el 1945 i el 1947 ho seria el CNDC». El 1948, Irla va prendre la decisió de suspendre el Govern, perquè no havia aconseguit la unitat de tota l'oposició entorn de la Generalitat. També va influir que prenguéss aquesta decisió la crisi institucional provocada per la manca de suport internacional a la República espanyola, en un context de Guerra Freda. La Generalitat va encetar, llavors, una llarga etapa presidencialista que continuaria en la figura de Josep Tarradellas, quan el 1954, essent encara el secretari general d'ERC, va accedir a la presidència.

La unitat es combatia amb la demanda d'unitat, per bé que pugui semblar una paradoxa. El CNDC es constituí sota la presidència de l'escriptor, periodista i polític Josep Pous i Pagès, retornat de l'exili el 1944. El seu retorn no va ser fàcil. El 31 de març de 1942, el falangista Luys Santa Marina, a qui Pous havia salvat la vida, en tant que president de l'Ateneu Barcelonès, quan el 1936 va ser condemnat a mort, va avalar-lo amb un certificat dirigit a les autoritats franquistes. Pierre-Louis Berthaud, el gascó que havia acollit diversos intel·lectuals catalans a Roissy-en-Brie, una ciutat del departament de Sena i Marne, va aconseguir-li el visat. Berthaud portava l'administració de la Fundació Ramon Llull, una entitat privada creada per Antoni M. Sbert, a instàncies del Govern de la Generalitat, per ajudar els exiliats, especialment els intel·lectuals. Va trigar un any a obtenir tota la documentació. Finalment, explica M. Àngels Bosch en la introducció a les memòries d'exili de Pous i Pagès, el 14 de gener de 1944 va escriure al seu amic Claudi Ametlla, que residia a Perpinyà, per tal que li reser-

vés una habitació. Pous i el seu fill van instal·lar-se a la capital nord-catalana fins que el mes de febrer van traslladar-se a Barcelona i, gairebé immediatament, Pous es posà en contacte amb gent de l'interior que treballava per crear una alternativa antifranquista. Amb aquest propòsit, el 1944 va néixer el primer intent de fundar un organisme unitari com més ampli possible. Una instància sense nom, que va durar uns mesos, entre el 1944 i el 1945, que era una mena de comitè coordinador en el qual participaven, a més de Pous i Pagès, que no militava a cap partit, però que era ben vist per l'ERC de Tarradellas, Miquel Coll i Alentorn, en nom d'UDC, i Joan Sorribes Bracons, d'Acció Catalana, que oferí el seu despatx d'advocat, al carrer de Trafalgar de Barcelona, per celebrar-hi les primeres reunions. També hi eren presents representants de la Unió Socialista de Catalunya (USC), escindits del PSUC, que encara no s'havia transformat en MSC, i d'ERC a l'interior, que estava enfrontada a la de l'exterior.

Coincidint amb la constitució d'aquest Comitè de Coordinació a Catalunya, l'octubre del 1944 es formà, a Madrid, l'Aliança Nacional de Forces Democràtiques (ANFD), presidida pel republicà Régulo Martínez, amb la participació del seu partit, IR, de la Unió Republicana (UR), del Partit Republicà Federal, del PSOE, de la UGT i d'una facció de la CNT. Posteriorment, s'hi incorporà el PCE. L'objectiu era «restablir l'ordre republicà», sense que això comportés la restauració de la Segona República, i la creació d'un govern provisional democràtic. L'ANFD s'implantà també a Catalunya amb el mateix programa. En el primer manifest llançat a Catalunya, el mes de maig del 1945, constaven com a adherits els grups següents: UDC, ACR, ERC, EC, el Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra (PNRE) i

UR, al costat de la CNT, el Moviment Llibertari (ML), el POUM, el PSOE, les Joventuts Socialistes (JS) i la UGT. L'embolic era monumental, perquè diversos dels partits catalans signataris d'aquesta aliança espanyola, el gener del 1945, havien firmat, com ja hem explicat, la constitució de Solidaritat Catalana, que propugnava el restabliment de la República i de l'Estatut d'Autonomia del 1932. Calia posar ordre i redreçar els equilibris, i, sobretot, resoldre els enfrontaments entre les diverses tendències d'ERC. El grup que actuava a l'interior no tenia bona relació amb el secretari general a l'exili, Josep Tarradellas.

Precisament per això, la vida del Comitè de Coordinació va acabar al cap de pocs mesos, en plantejar-se un conflicte entre aquestes dues Esquerres, un cop reconstituïda la de l'exterior sota la direcció de Tarradellas. Als de l'exterior no els feia gràcia que els representants d'Esquerra al Comitè no fossin tarradellistes; Tarradellas, en tant que secretari general del partit, comminà Pere Puig, delegat de Relacions Polítiques a l'interior, a posar-se en contacte amb Pous i Pagès per tal d'aplegar en un organisme unitari les forces catalanistes. L'escriptor empordanès va començar a treballar per apartar de l'Aliança madrilenya els partits catalanistes i integrar-los en un organisme unitari nostrat: l'Aliança de Partits Republicans Catalans (APRC). Es constituí a finals de juliol del 1945 sota la presidència de Pous i Pagès. A més dels partits que ja eren membres del Comitè de Coordinació, va adherir-s'hi Estat Català. El Front Nacional de Catalunya no va voler ser-hi, si més no al principi, perquè el seu líder, Joan Cornudella, considerava que el que havien de fer tots els partits era fondre's amb el Front. El plantejament de Josep Pous era arribar, en un primer moment, a constituir un bloc republicà, al

qual potser, posteriorment, es podrien unir sectors inicialment exclosos:

Un cop formada aquesta organització —observa Carles Santacana—, Josep Pous va escriure a Josep Tarradellas per informar-lo i per explicar-li també que volia que no es prengués cap decisió important a l'exili sense que el nou organisme fos consultat i que, mentre no hi hagués govern català a l'exili, la Unió [Santacana es refereix a l'Aliança així] fos considerada una delegació del president Josep Irla.

Pous reclamava que l'interior es regulés per ell mateix, sense dependre de les directrius i les plataformes, com ara Solidaritat Catalana, de l'exili. Per tant, Pous demanava un tracte entre iguals, en el que seria una de les grans disputes entre l'exili i l'interior dels primers anys sota la dictadura. L'Aliança va durar poc. El novembre del 1945 es constituí el Consell Nacional de la Democràcia Catalana, amb l'impuls un altre cop de Pere Puig i Josep Pous i Pagès. L'integraven els partits Acció Catalana, Esquerra Republicana de Catalunya, Estat Català, Unió Democràtica de Catalunya, Unió de Rabassaires, Front Nacional de Catalunya, Partit Republicà d'Esquerra (PRE), Unió Catalanista, Partit Nacional Català (PNC), Moviment Socialista de Catalunya, Front de la Llibertat, Front Universitari de Catalunya (FUC) i alguns grups de la CNT i de la UGT. Malgrat que el CNDC reconeixia el Govern de la Generalitat a l'exili, Josep Tarradellas s'hi mostrava recelós. No compartia la idea de fer net amb el passat republicà i que, un cop restaurada la democràcia, es deixés de banda l'Estatut d'Autonomia del 1932. Pous i Pagès, a més, en un moment determinat, començà a mal-

fiar-se de la possibilitat de restaurar la República. És per això que, segons M. Àngels Bosch, «participa en un clima d'interinitat política i de conspiració a favor de la causa de Joan de Borbó, com ho demostra la relació que té amb els monàrquics i amb Portugal. Accepta la monarquia de règim constitucional perquè creu que és el sistema de govern més fàcil d'aplicar a Espanya». Esquerra Republicana no estalvià crítiques a l'actuació de Pous, a més de rebaixar tant com va poder el nivell de representació de l'organisme. Des de les pàgines de *La Humanitat* del 12 de juny de 1947, «J. Soler» (pseudònim de Pere Puig i Subinyà, cap del Servei d'Informació de la Generalitat de Catalunya a l'exili del 1947 al 1949) criticà que el CNDC adoptés el mot «nacional», perquè «existint el Govern Català, el mot Nacional podia prestar-se a confusions i semblar que el nou Organisme volia erigir-se en rector suprem», oposat a l'autoritat del president Irla.

En part era així. Pous i els seus aliats democratacristians i socialistes no estaven d'acord ni amb Esquerra ni amb Irla de compartir el viatge amb els comunistes. Per això van criticar la incorporació de Joan Comorera al Govern d'Irla del 1946 i el coqueteig d'ERC amb el PSUC, llavors i més endavant, quan l'estalinisme va destronar Comorera. Alguns dels manifestos difosos pel CNDC s'arregleraren amb l'opinió dels aliats contraris al marxisme. A més, tenien clar que si els britànics i els estatunidencs havien de triar entre donar suport a una oposició vinculada als comunistes o a Franco, la tria es decantaria pel dictador. Per això, el CNDC cercava presentar-se com un organisme patriòtic català a favor del restabliment de la democràcia que no tingués res a veure amb el temps del Front d'Esquerra. L'Onze de Setembre de 1946, el CNDC va llançar un manifest,

reproduït en el número 56, de 15 d'octubre de 1946, d'*Opinions*, el butlletí del Front Nacional de Catalunya que s'editava a Perpinyà. Volia ser un homenatge a tots els patriotes que «en els pitjors moments de la nostra història» mantingueren viva la flama de la catalanitat:

Catalans!

En la commemoració de l'Onze de Setembre, el dolor antic per la caiguda de Barcelona l'any 1714 es barreja amb el dolor per l'esclavatge en què novament hem caigut. Però el doble dolor conviu, dins la nostra ànima, amb el conhort de l'esperança. Una esperança que pren, cada dia més, la claredat d'una certitud: la del pròxim alliberament. Encara que aquest trigui, al capdavall, vindrà, vindrà, vindrà.

Quan, avui fa 232 anys, la capital de Catalunya queia heroicament, tot semblava acabat per a la nostra Pàtria. I a despit d'aquella realitat ombrívola, els dirigents del segle van sentir la fe en el demà. En l'al·locució final, que és com el testament dels herois i dels màrtirs, invoquen la Catalunya de l'esdevenidor, la Catalunya que renaixeria al cap d'uns anys, d'uns decennis o d'uns segles, però que indefectiblement renaixeria. Els homes i els pobles que, en caure, tenen la visió del redreçament futur, no moren en veritat. La terra mare els acull, però no els colga.

Tota sola va lluitar Barcelona en aquell setge, Gloriosa soledat! Havien caigut abans València i Aragó. Havien sucumbit les ciutats i el camp de Catalunya, i la figura tràgica de Bac de Roda, executat a Vic, es projectava sobre el cel fosc de l'agonia barcelonesa. Els catalans havien estat abandonats pels seus aliats, amb incompliment del pacte de l'any 1705. Havien estat abandonats així mateix pel monarca que consideraven legítim. No es pot dir que Catalunya lluités per Carles

d'Àustria, per una dinastia ni per un rei. No es pot dir que lluités pels Àustries contra els Borbons, ella que, no més de mig segle, s'havia alçat contra els Àustria, Felip IV d'Espanya, i havia proclamat un Borbó, Lluís XIII de França. Catalunya lluitava aleshores per la seva llibertat i, com sempre, per la llibertat de tots els pobles ibèrics.

Els pobles caiguts no moren si conserven l'ànima nacional, el sentit de la dignitat i l'amor a la llibertat perduda; amor que no és un simple enyorament històric, sinó una força de resistència, invencible com totes les forces espirituals. No hi ha cap tirania, cap opressió d'armes o d'urpes que sigui capaç de destruir un poble que vulgui ser lliure. Ni clavat en creu, aquest poble no ha mort. Quan els opressors el donen per mort i enterrat, ve el miracle de la resurrecció. Ho hem vist dels Pirineus enllà. Ho veurem aviat dels Pirineus ençà.

Passa per damunt dels nostres caps la vibració dels grans fets històrics que transformen el món. Els catalans, que fins en els moments més llòbrecs d'aquest darrer decenni hem cregut en la victòria de les democràcies, hem d'acabar rebent el noble premi de la nostra actitud. S'esquerda visiblement l'edifici de la dictadura franquista, feta amb més cartó que pedra. S'apaga el foc del falangisme, fet amb més encenalls que tions. S'acosta l'hora de la llibertat, de totes les llibertats, exiliades com milers i milers de germans. Tornarà a bategar la bandera catalana, que és l'alegria dels nostres ulls i el símbol de la nostra unitat. Tornarà el lliure exercici dels drets individuals i socials.

Davant dels esdeveniments pròxims, hem d'esforçar-nos a assegurar la confluència dels tres grans moviments sortits de l'ensenyança viva del nostre poble: el moviment nacional, el moviment republicà i el moviment obrer. Si aquesta confluència es produeix satisfactòriament, el nou període de govern propi serà du-

rador, fecund i constructiu, i agermanarà l'ordre i la justícia.

Serà un període de dur treball, doble treball de braços i d'intel·ligència, perquè el feixisme no haurà deixat ací més que sang i ruïnes. Que demà pugui dir-se de Catalunya: «Va caure combatent, va alçar-se treballant».

Aquest ha de ser l'últim Onze de Setembre passat sota l'opressió. Hem de creure que l'any vinent en aquest mateix dia, serem a la ronda de Sant Pere, en aquell espai que correspon a l'antic baluard on la lluita de l'assalt va revestir la màxima violència, i que hi trobarem altra vegada, dret i refet, el monument de Rafael Casanova. El bronze també ressuscita, quan té ànima. Tornarem a veure l'estàtua del darrer conseller en cap, amb l'espasa vinclada pel pes del cos ferit que defalleix, però no pas trencada.

Catalans!

Preparem-nos per a l'adveniment de la nova llibertat. Vosaltres, germans exiliats, alceu els ulls vers la terra enyorada! Nosaltres, els de l'interior, obrim els braços per a la rebuda germanívola!

I tots plegats disposem-nos a reconstruir el nostre poble trepitjat, escarnit i espoliat!

Repetim els mots de Guimerà «Catalunya no ha mort!». No ha mort i no pot morir. No va morir l'any 1714, no és morta ara. Tots els catalans dignes la sentim ben viva al cor, al pensament, als llavis.

I mentre les corones invisibles, contra les quals no poden res els intrusos, cobriran avui l'invisible i indestructible monument, alcem en la nostra ànima el lliure cant interior, que ningú no pot prohibir, i que és la salutació a la llibertat que torna.

*Barcelona, Diada de l'Onze de Setembre del 1946,
a les acaballes de l'opressió.*

CONSELL NACIONAL DE LA DEMOCRÀCIA CATALANA

ACCIÓ CATALANA, ESQUERRA REPUBLICANA DE CATALUNYA-ESTAT CATALÀ, UNIÓ DEMOCRÀTICA DE CATALUNYA, MOVIMENT SOCIALISTA DE CATALUNYA, UNIÓ DE RABASSAIRES, FRONT NACIONAL DE CATALUNYA, PARTIT REPUBLICÀ D'ESQUERRA, UNIÓ CATALANISTA, PARTIT NACIONALISTA CATALÀ.

Després d'haver constatat la impossibilitat de derrotar militarment el règim mitjançant la lluita armada de les guerrilles, el 1956, el PSUC va adoptar la política de «reconciliació nacional» plantejada pel PCE. Era una proposta oberta a totes aquelles persones que, independentment del seu posicionament polític durant la Guerra Civil, aspiressin a la implementació d'una democràcia de tipus occidental mitjançant un programa de mínims —amnistia, llibertats polítiques i sindicals, elecció de Corts Constituents encarregades de redactar una nova Carta Magna i dret a l'autogovern de les nacionalitats històriques—, que ni tan sols exigia la restauració a priori de la forma republicana per a Espanya. Les discrepàncies entre Pous i Pagès i Esquerra es van traduir en la sortida d'Esquerra, d'Estat Català i de la Unió de Rabassaires del CNDC. Pous i Pagès va respondre a l'embat amb l'opuscle, publicat el juliol del 1947, *El Consell Nacional de la Democràcia Catalana als catalans de dins i de fora de Catalunya*, en què relatava totes les desavinences amb l'exili i, més concretament, amb l'estratègia de Josep Tarradellas, i reclamava la dissolució del Govern.

La constitució, l'any 1958, del denominat Comitè

Claudi Ametlla, el Consell de Forces Democràtiques de Catalunya (CFDC) creat pel Moviment Socialista, el Front Nacional, Esquerra Republicana, Unió Democràtica i Acció Catalana Republicana, era la concreció, al cap de deu anys, del pacte d'entesa i de refosa del CNDC de Pous i Pagès i de la Solidaritat Catalana impulsada per Tarradellas. La consolidació del règim franquista obligava a buscar solucions per poder compartir la lluita contra la dictadura. Claudi Ametlla havia retornat de l'exili l'any 1948. Malgrat que en un primer moment l'Audiència Provincial de Barcelona va multar-lo amb cinc-centes pessetes, el Jutjat Civil Especial de Responsabilitats Polítiques li va permetre recuperar tots els seus béns i propietats. Abans de la guerra, Ametlla era militant d'ACR i escrivia a *La Publicitat*. Amb la proclamació de la Segona República, va esdevenir governador civil de Girona (1932) i de Barcelona (1933), i a les eleccions generals espanyoles del 1936 resultà elegit diputat a Corts per ACR, com a integrant del Front d'Esquerres de Catalunya. Fou el segon candidat més votat.

A Barcelona, Ametlla no va quedar pas inactiu. La policia el «tolerava» i el respectava més que a d'altres, perquè el comissari que dirigia la Secció de Serveis Especials de la BPS, Pedro Polo Borreguero, havia estat a les seves ordres, al costat dels germans Badia, quan ell era governador civil de Barcelona. Albert Manent, qui va fer-li més o menys d'assistent polític a partir del 1955 quan va retornar a Catalunya, deia:

Ametlla no es limità a fer de rendista i de memorialista, sinó que, ben aviat (probablement el 1949), esdevingué el successor de Josep Pous i Pagès en un comitè de forces clandestines que aquest presidia. Pous era molt gran (morí el 1952) i el comitè estava somort, però

de mica en mica s'anà eixamplant amb nous grups clandestins. Tot amb tot, Ametlla va ésser molt tolerat. Quan va tornar, després de l'interrogatori, la policia —la Brigada Político-Social— li recomanà que no es fiqués en política i que l'únic que es movia una mica era el «grupo del doctor Pous i Pagès», al qual, recordo, li plaïa de comunicar sempre els rumors i sovint en deia «notícia de consolat».

El mateix Albert Manent va explicar, en la semblança que va dedicar a Ametlla en el llibre *El molí de l'ombra*, com funcionava i què feia el Comitè Claudi Ametlla. Ho fa mitjançant la reproducció d'un fragment d'una carta d'Ametlla, datada el Nadal del 1959, adreçada a Lluís Nicolau d'Olwer:

Poc després de tornar a la Pàtria ara ha fet onze anys, vaig ésser convidat per alguns joves correligionaris a entrar en un comitè que havien constituït elements de l'Esquerra i de la Unió Democràtica, l'objecte del qual era establir una entesa amb els monàrquics anti-franquistes i liberals, per tal de lluitar contra el règim imperant i retornar el país a la llibertat sota la restauració de la monarquia en la persona de Don Joan. Estudiada la proposta i considerant que els dos representants de l'Esquerra ja enquadrats en aquell comitè eren provinents del més reconsagrat catalanisme —un d'ells primer conseller de Treball de la Generalitat, després traspassat [Francesc Xavier Casals i Vidal, mort el 1954] i substituït pel que també el substituï en aquella Conselleria (Martí Barrera)— i que el d'Unió Democràtica era el seu líder i animador, home dels més capacitats en el moviment patriòtic [es refereix a Coll i Alentorn]; considerant encara que, segons els proposants, les primeres preses de contacte havien demostrat en els monàrquics les més favorables disposicions tant en allò

que afecta Catalunya com en el que són les llibertats humanes, i considerant, per fi, que pensar en el restabliment de la República era un pur somni, vaig acceptar d'entrar en l'aventura, de la qual em feren capdavanter.

Ametlla continuava la seva explicació dirigida a Nicolau d'Olwer dient que presentaren un programa de mínims de reivindicacions catalanes i democràtiques, sense l'acceptació del qual no podia haver-hi entesa possible. Ametlla estava convençut que els monàrquics no acceptarien un programa tan agosarat sense grans esmenes:

No fou així. Els monàrquics d'ací l'acceptaren sense reserves i dies després ens comunicaren que també l'acceptava el Pretendent, a qui l'havien sotmès. A canvi d'aquesta acceptació, nosaltres ens obligàvem a no hostilitzar la monarquia restaurada i a col·laborar-hi o no, segons els camins que emprenguéssim i la sinceritat amb què complís les nostres condicions.

Els vells republicans volien tenir com a aliats els monàrquics, representats pel baró de Viver, que es declaraven catalanistes, encara que la utilització del mot fos excessiva i una manipulació del concepte. Segons manifestava Antoni Muntanola i Tey en una entrevista amb els periodistes Jaume Fabre i Antoni Ribas, el grup català dels monàrquics joanistes, del qual també formaven part el baró de Viver, Santiago Nadal, el comte de Montseny, Armand de Fluvià, Paco Gomis, Antoni de Senillosa, Josep Antoni Linati i Joan Antoni Maragall, va estar en íntima relació amb Claudi Ametlla:

[V]am establir vincles importants amb els grups polítics d'oposició, gràcies al comitè que ell va presidir quan va tornar aquí. Anàvem a les reunions a ca l'Ametlla, amb una gran prudència. Recordo també una entrevista amb en Joan Reventós, un dia, al bar de les Galeries Condal del passeig de Gràcia. En aquell temps, si la policia agafava un socialista, era com si agafés la bèstia negra. Quan a tot arreu del món els socialistes actuaven legalment, aquí ser-ho era un crim. Nosaltres consideràvem, i jo ho continuo pensant, que els qui tenen criteris de govern socialistes són uns homes legitimats per a poder mantenir aquests criteris fins i tot des del govern. Per això no ens feia res de pactar amb els socialistes, ni tampoc de tractar amb els comunistes. Quan jo vaig estar a la presó, en Solé Barberà em va venir a veure. I és que aleshores la lluita ideològica era pel continent, no pel contingut. Tots érem antifranquistes i acceptàvem que si canviava el règim el país hauria de donar-se la forma de govern que elegís lliurement en unes eleccions. Els monarquistes [*sic*] teníem, a més, una capacitat d'actuació amb un risc molt menor que els altres grups, i per això acceptàvem de fer-los de tapadora i, si calia, de capdavaners. Per nosaltres la monarquia és com un colom, que no pot volar si només té l'ala dreta. Necessita les dues, i per això sovint hem cobert l'esquerra.

Per a Ametlla, la reconversió dels monàrquics era conseqüència de l'anticatalanitat fonamental del règim, i per això calia celebrar-la, però en termes de combatre el règim, l'aliança amb els monàrquics no tindria cap efecte. Amb el temps, el comitè s'amplià i es reestructurà, amb la incorporació de petits grups republicans i nacionalistes, però mantenint sempre al marge els comunistes. Ametlla demostrava el seu escepticisme en l'eficàcia del comitè que presidia, perquè estava conven-

cut que la gran massa, la gent, no seguia les directrius de l'oposició i no participava en les reivindicacions dels demòcrates. Era evident que l'acció més clandestina i expeditiva no passava, generalment, pel Comitè Claudi Ametlla. L'acció s'estava covant en altres ambients i, des de l'exili, Tarradellas combatia aquest comitè amb una de les seves armes habituals: escrivint cartes farcides de retrets i recels per l'influx que tenia sobre els dirigents a l'interior dels partits tradicionals. Ametlla no havia estat mai sant de la devoció de Tarradellas.

La iniciativa més destacada del Comitè Claudi Ametlla va ser participar en el denominat «Contuberni de Munic», en el marc del IV Congrés del Moviment Europeu, celebrat a la capital de Baviera entre el 5 i el 8 de juny de 1962. El «Contuberni de la traïció», com també l'anomenaren els franquistes, aplegà cent divuit delegats espanyols, trenta-vuit de l'exili, vinculats al Congrés per la Llibertat de la Cultura —que dirigia Julián Gorkin des de París—, i vuitanta de l'interior. Sembla que va ser José María Gil Robles qui va delegar en Ametlla la confecció de la llista dels catalans que havien de participar en la reunió. La delegació catalana de l'interior i la de l'exterior van ser presidides per Rafael Tasis, que a Munic estigué acompanyat per Màrius Estartús, de l'MSC; Jaume Serra Gasulla, d'ERC; els monàrquics Antoni de Senillosa i Cros, Francesc Sitjà i Josep Lluís Urruela; el democratacristià Felip Lagarriga; el director de l'Institut Europeu de Barcelona, Jordi Ballester, i els catalanistes independents monsenyor Josep Sanabre i el poeta Marià Manent. El triomfalisme amb què s'ha valorat a posteriori aquella reunió ja ha estat desmentit per diversos historiadors, entre ells Giovanni Cattini:

A pesar de defender el derecho del «reconocimiento de las peculiaridades lingüísticas, culturales, históricas y jurídicas de los pueblos hispánicos», los delegados catalanes tuvieron que retroceder y aprobar una moción que, además de desear la vuelta de las libertades públicas y de las instituciones democráticas, apoyaba un vago «reconocimiento de la personalidad de las distintas comunidades naturales». También los socialistas se comprometieron a apoyar la Restauración monárquica, siempre y cuando ésta se acompañara de una implantación de la democracia en España.

Algunes veus de l'oposició van lamentar aquelles renúncies. També ho va manifestar Tarradellas, que acusà els assistents a la reunió de persones vanitoses que no aportaven res a la lluita democràtica. En aquest sentit, tenia raó. Tot i que la sortida de la dictadura va respondre al disseny de transició apuntat a Munic, en la conjuntura dels anys seixanta les noves generacions no cercaven una solució monàrquica per recuperar la democràcia. El PSUC, en canvi, va fer una valoració positiva de la trobada a Munic, que emmarcà en l'ambient vaguístic del moment, especialment a Astúries, i a la «Carta colectiva reclamando libertad de información y soluciones negociadas para los conflictos laborales», que van dirigir al ministre Manuel Fraga Iribarne, amb data de 6 de maig, Ramón Menéndez Pidal —llavors president de la Real Academia Española—, Ramón Pérez de Ayala, Ignacio Aldecoa, José Bergamín, Camilo José Cela, Gabriel Celaya, Faustino Cordón, Fernando Chueca, José María Gil Robles, Teófilo Hernando, Manuel Jiménez Fernández, Pedro Laín Entralgo, José Luis López Aranguren, Julián Marías, Manuel Millares, Antonio Quirós, Dionisio Ridruejo, Alfonso Sastre, Antonio Sau-

ra, José Suárez Carreño, Gonzalo Torrente, doctor Vega Díaz, Luis Felipe Vivancos, Juan Antonio Zunzunegui i Antonio Buero Vallejo:

En aquest terreny [escrivien a l'editorial de *Treball* núm. 237 de juny del 1962], té particular significació la reunió celebrada a Munich [*sic*] els dies 5 i 6 de juny amb la participació d'un centenar de personalitats polítiques de l'interior i de l'exili. Aquests progressos unitaris, especialment la presència a Munich [*sic*] de personalitats polítiques de dreta tan destacades com Gil Robles, Satrústegui, Ridruejo i d'altres, denuncien que hem entrat a l'última fase de la vida de la dictadura.

L'entusiasme dels comunistes catalans els duia a afirmar que calia arraconar l'anticomunisme latent en algunes forces polítiques perquè impedia la unitat. A més, calia ajudar el PCE, com si es tractés d'un acte de servei, per tal que la dreta espanyola s'avingués a fer-ho, ja que aquesta era la manera «d'acabar amb el franquisme i de donar al poble la possibilitat de determinar lliurement el seu propi destí». La carta col·lectiva dels intel·lectuals va rebre moltes adhesions, entre les quals la d'un nodrit grup de més de cent quinze persones, que encapçalaven els intel·lectuals i artistes Emilio Sagimon, Pedro José Jaén, Josep Maria Subirachs, Maurici Serrahima, Joan Teixidor, Joan Petit, Núria Sales, Jordi Carbonell, Ramon Aramon i Serra, Joan Llorens Gardy, Albert Manent, Xavier Benguerel, Josep Benet, Marià Manent, Jordi Cots, Josep Maria Espinàs, Josep M. Calsamiglia, Felip Solé i Sabarís, Luis Goytisolo, Carme Serrallonga, Francesc Vallverdú, Carlos Barral, Santiago Albertí, Ernest Lluch, Àngel Carmona, Leopoldo Pomés, Antonio Rabinad, José Agustín Goytiso-

lo, Margarida Fontserè, Maria Aurèlia Capmany, Frederic Roda i Pérez, Manuel de Pedrolo, Joaquim Molas, mossèn Josep Dalmau, Albert Ràfols-Casamada, Ana María Matute, Alexandre Argullós, Manuel Alonso García, Antoni de Senillosa, Ricardo Fernández de la Reguera, Jordi Rubió i Balaguer, Clementina Arderiu, Josep Llorens i Artigas, Joan Oliver («Pere Quart»), José María Castellet, Antoni Tàpies, Joan Triadú, Susana March, Gabriel Ferrater, José M. Valverde, Maria Girona, Josep Pedreira, Alexandre Cirici i Pellicer, Francesc Todó, Arnau Olivar, Ricard Pedrals, Joan Fuster, Rafael Tasis, Josep Tremoleda, Estanislau Torres, Antoni de Moragas i Gallissà, J. V. Foix, Ferran Soldevila, Salvador Espriu, Joan Sales, Oriol Bohigas, Jaime Salinas, Jaime Gil de Biedma, Antonio Vilanova, Miquel Arimany, Francesc Català i Roca, Joan Colomines i Puig, Joan Brossa, Isabel Garriga, Francesc Nel·lo, Josep M. Martorell, Casimir Martí, Enric Lluch, Jordi Ventura, Lluís Serrahima, Albert Jané, Joan Rabascall, Pere Català i Roca, Lluís Izquierdo, Jordi Maragall, Anna Ramon de Izquierdo, marquès de San Román de Ayala, Josep Maria Piñol, Guillermo Luis Díaz-Plaja, Tomàs Garcés, Alfons García i Seguí, Ramon Vidal Teixidor, Enric Casanellas, Joaquim Jordà, Marià Vila d'Abadal, Joan Ruiz i Calonja, Fernando Cobos, Frederic-Pau Verrié, Miquel Porter i Moix, Jordi Maluquer, Joaquim Horta, Josep M. Bardés, Blai Bonet, Lluís Bosch, Narcís Sagner, Joan Gomis, Francesc Sitjà (marquès de Bellestar), Ramón Gil Novales, Claudi Martínez-Girona, Jordi Sarsanedas, Josep Fontana, Baltasar Porcel, Eduardo Rallo, Vicente Aranda, José Corredor-Matheos, Romà Gubern i també, és clar, Claudi Ametlla.

Les discrepàncies entre l'interior i l'exili van anar creixent. La realitat de l'antifranquisme a l'interior va

començar a preveure la necessitat de convergir cap a una unitat d'acció amb els comunistes. Una de les primeres mostres d'això, més enllà de la col·laboració entre l'FNC i el PSUC, va ser l'MSC, partit que es va trencar pràcticament en dos l'any 1966, entre un interior que feia ja temps que col·laborava amb els comunistes i un exterior que, dominat per antics militants del POUM, es resistia a treballar amb els estalinistes que els havien volgut eliminar durant la Guerra Civil. El règim va reaccionar d'una manera ben diferent. Va decretar l'estat d'excepció a tot l'Estat per un període de dos anys. El motiu que va al·legar el franquisme per imposar la mesura va ser la necessitat d'aturar la conflictivitat general als centres industrials del País Basc i a les universitats de tot l'Estat, així com evitar la reorganització de l'oposició al règim, arran de la trobada de Munic. Era la segona vegada en un any que l'Estat suspenia, en la primera ocasió durant tres mesos, el dret de llibertat d'expressió i el secret de la correspondència, a més de prohibir les reunions i associacions per a finalitats il·lícites a Biscaia, Guipúscoa i Astúries.

Els estats d'excepció eren habituals. Entre el 1956 i el 1975, el règim franquista va utilitzar aquest recurs repressiu en onze ocasions. L'estat d'excepció estava previst en el Fuero de los Españoles de l'any 1945, i va quedar regulat en el capítol III (articles del 25 al 34) de la Llei d'ordre públic de l'any 1959. S'establia que, quan s'alterés l'ordre públic i les mesures ordinàries no fossin suficients per mantenir-lo, el Govern podria, mitjançant un decret llei, declarar l'estat d'excepció, arreu del territori o en una part, i declarar suspesos els pocs drets existents. També es prohibia la circulació de persones i vehicles en hores i llocs determinats, s'allargava la durada de les detencions, es podia forçar el confina-

ment de les persones sospitoses d'activitats subversives en llocs allunyats de casa seva —en una mena d'exili interior—, també es podia expulsar els estrangers sospitosos d'activitats il·legals i s'autoritzava el registre domiciliari sense cap control. A més, s'habilitaven tribunals especials o tribunals d'urgència, en els quals els detinguts ni tan sols podien acollir-se a les ja escasses garanties judicials ordinàries del franquisme. El primer dels onze estats d'excepció es va decretar l'any 1956 a tot l'Estat, amb una durada de tres mesos, per intentar frenar les vagues a les universitats i la conflictivitat obrera creixent. El segon, del 1958, afectà tan sols Astúries i la seva conca minera. L'any 1967 seria el torn de Biscaia, també per reprimir el moviment obrer. El sisè i el setè estats d'excepció s'aplicaren a Guipúscoa per un fet que tindria una gran transcendència i que superaria les fronteres del País Basc. Les autoritats franquistes van imposar l'estat d'excepció el 3 d'agost de 1968, l'endemà de la mort del comissari de policia Melitón Manzanas, que és considerat la primera víctima mortal d'un atemptat reivindicat per ETA. Durant tres mesos, la policia va actuar sense control i, servint-se del decret 1794/1960, que establia les normes per perseguir el bandidatge i el terrorisme, va aconseguir arrestar la cúpula de l'organització armada basca i portar-la a judici l'any següent.

2.2. LA TAULA RODONA (1966-1973)

L'origen de la Taula Rodona cal buscar-lo en la Caputxinada del 1966. A diferència del Consell Nacional de la Democràcia Catalana o Comitè Pous i Pagès i del Consell de Forces Democràtiques de Catalunya o Comitè

Claudi Ametlla, la Taula Rodona s'obria a la participació dels comunistes. En realitat, el nou organisme unitari recolzava en el PSUC, l'MSC de Joan Reventós i l'FNC de Joan Cornudella. Aquests tres partits, amb la participació d'altres forces menors, es convertiren en el motor de la política unitària de l'oposició a Catalunya durant els darrers anys de la dictadura. Comunistes, socialistes i independentistes d'esquerra actuaven com a vasos comunicants que singularitzaven l'antifranquisme català de la resta de l'Estat. La Taula Rodona era un organisme concebut per ajudar els universitaris barcelonins represaliats pel Govern per haver participat en la Caputxinada. Però va ser a partir del 1967 quan va començar a organitzar una sèrie d'actes i de manifestacions en ocasió de la Diada de l'Onze de Setembre. La Taula Rodona sempre va tenir aquest sentit antirepressiu, però també va ser la llavor de la unitat completa de l'oposició. Per això, durant la tardor del 1967, els socialistes, els independentistes, els democratacristians i els republicans que formaven el Comitè Claudi Ametlla van decidir dissoldre'l i van començar a treballar amb el PSUC per constituir una plataforma política que els agrupés a tots.

La resistència s'estava reorganitzant en tots els sentits. El gener del 1966, se celebraren a l'Ametlla del Vallès, a casa del prohom Fèlix Millet i Maristany, les primeres jornades d'estudis sobre problemes de la cultura catalana actual. Josep Benet, que era secretari de Millet, va llegir-hi la ponència «La cultura catalana: de la sobrevivència al redreçament». A la reunió, hi assistiren intel·lectuals i empresaris de l'entorn de Millet, amb la intenció d'aplegar periòdicament diverses personalitats del camp econòmic i intel·lectual per tal que conjuntament exposessin i examinessin els problemes culturals

de Catalunya, i hi proposessin i promocionessin solucions. Josep Benet formava part de la intel·lectualitat catòlica catalana que s'oposava al nacionalcatolicisme del règim franquista en tant que catalanista. En una conferència del 28 de febrer de 1964, Benet va exposar per primera vegada el concepte de «genocidi cultural», per explicar quins eren els efectes de la repressió contra Catalunya sota el franquisme. Ho va fer emprant les idees de l'encíclica *Pacem in Terris* (la que havia de servir de coartada als 113 detinguts de l'Assemblea), que Joan XXIII havia difós l'11 d'abril de l'any anterior. Nou dies després, el franquisme va donar mostres que no afluixava, i el 20 d'abril de 1963 va afusellar Julián Grimau, que des del 1959 dirigia el PCE a l'interior amb Jorge Semprún i Francisco Romero Marín, i el 17 d'agost de 1963 van ser executats pel mètode del garrot vil els joves anarquistes Francisco Granado i Joaquín Delgado, a la mateixa presó de Carabanchel, acusats falsament, com va quedar demostrat anys més tard, d'haver col·locat bombes a les seus madrilenyes de la Direcció General de Seguretat i del Sindical Vertical.

La pressió dels catòlics, especialment del cardenal de Milà, Giovanni Battista Montini, que el 21 de juny d'aquell any esdevindria el papa Pau VI, va aconseguir que el règim commutés la pena de mort a la qual havia estat condemnat el també jove anarquista català Jordi Conill, qui anys després es va afiliar al PSUC per esdevenir-ne un dels màxims dirigents a Barcelona i primer candidat a l'alcaldia barcelonina, el 1979. L'agost del 1962, un escamot de les Joventuts Llibertàries, amb l'ajuda d'ETA, va planificar un atemptat contra Franco al palau d'Aiete, a Sant Sebastià, però l'operatiu va fracassar i Conill va ser detingut a Puigcerdà. Segons Octavio Alberola, representant de les Joventuts Llibertàries

en el grup Defensa Interior —que rebia el nom en clau d'«El Submarí» i era la branca armada dels anarquistes—, Conill no va participar directament en aquell atemptat, perquè la «Comissió de Defensa del Moviment Llibertari Espanyol (CNT, FAI, FIJL) tenia, per mandat, no fer participar en les accions armades els militants de l'interior». Fos com fos, la policia va detenir Conill i Eliseo Bayo. A la presó, Conill va coincidir amb Grimau. Antoni Batista va explicar fa anys en un article de la revista *Sàpiens* que parlava d'aquest cas, que havia vist una anotació en la fitxa de Conill sobre Josep Benet, que aclaria: «Dirigente de la campaña internacional contra España a raíz de la detención del bandido anarquista Jorge Conill por intento de atentado contra Su Excelencia el Jefe del Estado. Nuevamente en ignorado paradero (1962)». No cal dubtar-ne, perquè Benet era un activista integral i serví de pont entre diversos sectors de l'oposició. Josep Benet i l'abat de Montserrat, Aureli M. Escarré, el qual acabaria exiliat, com hem comentat, arran d'unes declaracions seves a *Le Monde* del 14 de novembre de 1963, van promoure l'aliança antirepressiva amb el món dels cristians pròxims al comunisme, com ara Agustí de Semir, un antic falangista que a finals dels anys cinquanta havia passat a formar part de l'entorn del PSUC, i Alfons Carles Comín, llavors dirigent de Bandera Roja. Aquesta mena de «compromís històric» a la catalana, que va fer dir a l'*ABC* de Sevilla, del 9 d'octubre de 1962, que la premsa italiana «refleja la campaña comunista contra España», en realitat reflectia la voluntat dels nous actors de l'antifranquisme de superar les discussions que havien separat l'oposició durant dues dècades des de la fi de la guerra. L'enemistat entre Josep Benet i Josep Taradellas arrenca d'aquí. Després, es va fer més profunda.

Conill va salvar la vida per aquestes gestions i, també, pels efectes que va tenir arreu el segrest del vicecònsol espanyol a Milà, Isu Elías, per un grup d'anarquistes italians.

El president a l'exili, que era un home molt discutit a dins i a fora, i que havia arribat a la presidència de la Generalitat amb només vuit vots dels diputats supervivents a l'exili, recelava del que anomenava, pejorativament, l'aliança «marxista-leninista-maoista-patufetista», protagonitzada pels nous actors de la política catalana dels anys seixanta que escapaven al seu control. Més endavant, Joan de Sagarra ho reduiria, si bé mantenint-ne el sentit, al «patufisme-leninisme» que unia nacionalistes i comunistes a la redacció de la revista montserratina *Serra d'Or*. Josep Benet era un d'ells, possiblement el més actiu, ben connectat amb el món eclesiàstic, però també amb els ambients catòlics de l'entorn de Jordi Pujol, que amb els diners del seu banc donava suport a tota mena d'iniciatives, algunes ruïnoses, i als comunistes. Va abandonar la seva militància a Unió Democràtica de Catalunya precisament per les discrepàncies amb la vella guàrdia democratacristiana sobre com relacionar-se amb el PSUC. La revista *Serra d'Or*, apareguda l'octubre del 1959 sota els auspicis de l'abadia de Montserrat, es convertiria en el punt de trobada dels diversos grups de l'oposició abans de passar a la constitució definitiva d'instàncies unitàries de caràcter polític. Els consells de redacció de la revista semblaven una coordinadora política representada per intel·lectuals afins a tots els partits polítics, incloent-hi el comunista. La Caputxinada responia al mateix esperit, perquè als patis de Ciències i Lletres de la Universitat de Barcelona coincidien estudiants de totes les tendències.

Explica Joan Crexell que el 9 de març de 1966 va ser

el dia que Joan Reventós (MSC), Antoni Gutiérrez Díaz (PSUC) i l'independent Jordi Carbonell van decidir constituir la Taula Rodona. Mentre la policia mantenia el setge al convent dels caputxins, ells es reuniren a casa de Jordi Carbonell, al carrer de Craywinckel de Barcelona, per posar fil a l'agulla. En aquesta primera reunió van discutir una sèrie de propostes per fer arribar als tancats. En una segona reunió s'incorporà més gent: Joan Josep Armet i Joan Cornudella i Barberà (FNC), Joan Ballester (Estat Català), els independents Pere Portabella i Josep Maria Castellet, i una representació d'estudiants del SDEUB i dels seus professors, com ara Ernest Lluch, que no estaven tancats. Aquesta vegada s'acordaren algunes mesures sobre la futura assistència jurídica als tancats, que s'encarregaria als advocats Josep Benet i Agustí de Semir. L'activitat inicial de la Taula Rodona va ser essencialment jurídica, i va interposar recursos als jutjats sobre la il·legalitat, segons el Concordat pactat entre l'Estat i l'Església, de l'entrada de la policia al convent, i contra les multes imposades a diversos dels tancats, que sumaven 2.555.000 pessetes. Hi van intervenir juristes de la talla de Tomàs Pou Viver, Agustí de Semir, Eduardo García de Enterría, entre d'altres. Els dies següents es feren reunions als despatxos dels advocats Josep Benet i Salvador Casanovas, per coordinar les accions de solidaritat amb els tancats i preparar la manifestació de familiars que estava programada per al dia 17 de març. En la reunió del dia 14 de març es decidí que aquelles trobades es repetirien setmanalment al despatx de Salvador Casanovas. Més endavant, el lloc de reunió anà variant, i unes vegades se celebraven en aquest despatx i d'altres en els pisos particulars de Pere Portabella, Consol Maqueda o Josep Maria Trias de Bes.

La Taula Rodona, doncs, va continuar la seva activitat més enllà dels dies que va durar la Caputxinada i la defensa dels encausats. Va adquirir un sentit polític més ampli. Per primera vegada, els comunistes (PSUC) i els democratacristians (UDC) seien a la mateixa taula, al costat dels independentistes (FNC), els socialistes (MSC), els d'ERC, els carlins, els monàrquics i una sèrie de personalitats independents i representants d'entitats cíviques legals, com ara els col·legis professionals, les coordinadores i els comitès d'estudiants. És clar que la gent que assistia a les reunions no ho feia en representació de cap grup en concret, i això va evitar discussions. A més, la dinàmica de les trobades també les evitava, ja que el primer punt de l'ordre del dia era sempre la informació del que havia passat aquella setmana i què feia cadascú. Tenia un sentit de coordinació que tothom valorava molt, perquè cada grup tenia influència en ambients diferents. En comptes de mantenir discussions polítiques o partidistes, les reunions servien per prendre decisions sobre les accions que es podien fer per atacar el règim i difondre internacionalment la lluita democràtica dels catalans. La Taula Rodona va afavorir un nou ambient entre els grups d'oposició al règim i propicià la constitució, el desembre del 1969, de la Comissió Coordinadora de Forces Polítiques de Catalunya (CCFPC). En l'apartat següent ho detallarem millor. Tot i això, les reunions de la Taula Rodona van continuar fins al 1973.

El febrer del 1970, els membres de la Taula Rodona van proposar a la CCFPC muntar un festival de poesia catalana al local del Price, la sala de boxa situada a la cantonada del carrer de Floridablanca amb el carrer de Casanova. La pretensió era organitzar un gran acte de solidaritat amb les famílies dels detinguts i empresonats,

sindicalistes i polítics. L'acte va tenir lloc el dissabte 25 d'abril, a dos quarts d'onze de la nit, i es va plantejar com un esdeveniment cultural estricte, per bé que es va convertir, com era d'esperar, en un recital de poesia radicalment polititzat. Van introduir i cloure el festival, respectivament, els poetes Joan Colomines i Joan Oliver «Pere Quart». El resultat va ser impressionant. El Price es va omplir de gom a gom, i els crits de «Llibertat, llibertat!» i «Amnistia i llibertat!» van ressonar entre els versos recitats pels poetes més destacats del país (Joan Brossa, Salvador Espriu, Gabriel Ferrater, Agustí Bartra, Rosa Leveroni, Joan Vinyoli i molts més) i per rapsodes i actrius com Carme Sansa, Maria Plans, Montserrat Carulla o Núria Candela. Tots ells, envoltats pel dens fum del tabac. La policia no hi va intervenir, desbordada per les circumstàncies. Oliver, posteriorment, escrivia en aquest sentit a Colomines, en una carta emotiva i de reconeixement:

El Festival restarà com la manifestació pública literària i cultural més important, més viva, més genuïna de totes les hagudes al nostre país des del temps de Guifré el Pilós fins al dia d'avui.

Les autoritats franquistes devien pensar el mateix, perquè Oliver i Colomines van ser multats amb 10.000 pessetes per cap, que es van sufragar amb la venda, a un duro la peça, del programa de l'acte signat pels dos multats. Aquella jornada popular que s'havia organitzat unitàriament va ser un èxit de públic i econòmic: van recaptar, per entrades, cartells i programes venuts al festival, 128.991 pessetes. A més, van emetre uns bons amb els quals van ingressar 102.000 pessetes, que se sumaren a les 3.450 pessetes per la venda de cartells i aportacions

diverses. En total, els beneficis obtinguts van ser de 234.441 pessetes. Descomptades les despeses de producció de l'acte (91.614 ptes.), el romanent fou de 142.827 pessetes, que Joan Oliver i Joan Colomines van dur personalment a una reunió de la Comissió de Solidaritat. Al capdavant, l'acte s'havia ideat per recaptar fons per als presos.

2.3. LA COMISSIÓ COORDINADORA DE FORCES POLÍTIQUES DE CATALUNYA (1969)

L'any 1969 no podia començar pitjor. Si més no a Espanya. Al món, en canvi, aquell any va ser històric. El 20 de juliol, l'Apol·lo 11 va arribar a la Lluna i Neil Armstrong pronuncià la famosa frase: «Un petit pas per a l'home, un gran pas per a la Humanitat». Els EUA conquerien l'espai, mentre que a Londres, el 30 de gener, els Beatles feien el seu últim concert al terrat d'Apple Records. Uns aires de llibertat que a Espanya no es vivien. Dies abans d'aquest concert memorable de la banda de Liverpool, el 24 de gener, Televisió Espanyola (TVE) va difondre la notícia que el Govern decretava l'estat d'excepció a tot l'Estat, el vuitè, a causa de la conflictivitat a les universitats i a les fàbriques per la mort, en mans de la BPS, de l'estudiant Enrique Ruano, que era militant del Frente de Liberación Popular (FLP) i havia estat detingut el 17 de gener. La història que va explicar la policia per justificar-ne la mort era tan increïble com moltes de les morts hagudes durant anys a mans de les forces de seguretat franquistes. Segons la versió dels policies Francisco Luis Colino Herranz, Celso Galván Abascal i Jesús Simón Cristóbal, responsables de portar Ruano al registre d'un pis franc, quan van treure-li

les manilles perquè signés l'acta de registre, el noi va empenyer un dels funcionaris i va córrer per llançar-se per la finestra. Era una finestra estreta d'un setè pis, que donava a un pati interior. Ruano va morir a l'acte. La família no va poder veure el cadàver i no se li va donar accés a l'autòpsia. Com sempre, les autoritats van tenir la complicitat de la premsa per justificar aquella mort. L'ABC del 21 de gener difonia la versió oficial dels fets, totalment rocambolesca, per insinuar que Ruano s'havia suïcidat:

Entre los documentos ocupados al finado figura una especie de diario, en el que refleja su idea obsesiva de suicidio relacionado, al parecer, con un disgusto con un amigo llamado Javier y algunas contrariedades relacionadas con su novia. El luctuoso hecho fue presenciado por el portero de la finca, que asistía como testigo del registro, no presenciándolo otra vecina, también testigo, por haber salido breves instantes para vigilar la comida.

Al cap d'uns mesos va morir d'un infart el porter de la finca que havia estat testimoni dels fets, com era habitual en els registres policials. Les morts sobtades, de vegades, com ha quedat demostrat en altres ocasions, no sempre són naturals. En aquest cas no hi ha res que ho provi, però si més no la mort de l'únic testimoni que no era de part és sospitosa. L'any 1996, la família d'Enrique Ruano va aconseguir portar a judici els tres policies, però van ser absolts per manca de proves. Segons els jutges, mancava una clavícula del noi, que havia desaparegut després que els forenses dictaminessin que la lesió que hi havien vist no era compatible amb una caiguda, sinó que corresponia «a un objeto cilíndrico cónico». Una bala, per parlar clar.

Les conseqüències d'aquell estat d'excepció foren brutals: van ser detinguts 337 estudiants, va haver-hi 200 expedientats, a 52 se'ls va prohibir l'entrada a la universitat, 200 van ser deportats, 25 van denunciar maltractaments policials, 15 van ser portats davant el TOP i 29 a tribunals militars. Les universitats van romandre tancades entre una i cinc setmanes, segons les facultats, i l'ocupació policial dels centres universitaris va ser permanent. El PSUC reconeixia, en un informe intern, que havien estat detinguts uns centenars dels seus militants. Aquell estat d'excepció del Govern Carrero Blanco -Fraga Iribarne també va servir per capturar altres opositors. A Barcelona, el 26 de gener, fou detingut un grup de persones acusades de voler reorganitzar Unió Democràtica de Catalunya. Les detencions es multiplicaven arreu, tal com expliquen des de *Treball* (núm. 305, febrer del 1969):

Les detencions i deportacions practicades arreu d'Espanya després del 24 de gener afecten no solament estudiants i professors universitaris, sinó també personalitats polítiques de totes les tendències —àdhuc monàrquiques i del grup falangista d'Hedilla—, treballadors, advocats i altres intel·lectuals que no tenen cap relació amb la Universitat. A Catalunya, junt amb trenta estudiants i professors universitaris es troben detinguts diversos membres d'Unió Democràtica de Catalunya —entre ells el Sr. Coll i Alentorn—, l'escriptor Alfonso C. Comín i altres intel·lectuals catòlics, alguns mestres nacionals; professors d'institut i obrers de Barcelona, Sabadell, Tortosa i Reus. Això demostra que «l'estat d'excepció» és dirigit contra totes les forces d'oposició, contra tots els sectors del poble.

El cinturó industrial de Barcelona, especialment les indústries metal·lúrgiques i tèxtils, es mobilitzaven en solidaritat amb els estudiants. ENMASA —l'antiga Elizalde, empresa militaritzada— va ser desallotjada i clausurada per les forces policíiques el 6 de febrer, en posar-se en vaga i ocupar els locals els treballadors. Els obrers de La Maquinista van parar en solidaritat amb els detinguts de l'Elizalde. Una cadena de solidaritats que es va estendre per tots els nuclis fabrils del país, des de la Zona Franca barcelonina fins al port de Tarragona. També van fer aturades els obrers de grans fàbriques: a Enasa, Seat, Hispano-Olivetti, Lámparas Zeta, Macosa o Telefónica. La lluita s'estenia, però la repressió també. Calia, doncs, que l'oposició s'organitzés millor, i que ho fes d'acord amb la realitat política del moment.

Com hem vist, la Taula Rodona i l'organització de diversos actes unitaris, sobretot la celebració del Festival Popular de Poesia, van anar teixint complicitats entre els partits sense excloure'n cap, ni tan sols el comunista. La comissió que va tenir cura de l'organització del Festival estava integrada per dos comunistes, Joaquim Horta i Francesc Vallverdú, i dos independentistes, Josep Pedreira i Joan Colomines. Formulats d'una altra manera: dos militants del PSUC i dos més de l'FNC. A finals de la dècada dels seixanta, la col·laboració entre nacionalistes i comunistes s'obria pas perquè, malgrat viure encara sota l'ambient de Guerra Freda, a Catalunya emergia una nova generació, menys condicionada per les baralles de la rereguarda republicana i amb menys prejudicis ideològics. Un exemple: a la segona meitat dels anys cinquanta nasqueren dues formacions polítiques, el CC (Crist-Catalunya) i el Front Obrer de Catalunya (FOC), que ja no es repel·lien malgrat la distància ideològica.

El CC aplegà una colla de joves cristians, entre els quals hi havia persones que més endavant esdevindrien figures rellevants: el dramaturg Frederic Roda, l'empresari tèxtil Xavier Muñoz i Pujol, el banquer Jaume Carner, l'empresari de pelleteria Josep Espar i Ticó o el futur president de la Generalitat Jordi Pujol. Aquest grup agafà volada arran dels fets del Palau de la Música del 19 de maig de 1960. Esperonats per la «victòria» aconseguida amb la destitució del director de *La Vanguardia*, Luis de Galinsoga, mesos després que el 21 de juny de 1959 se n'anés de l'església de Sant Ildefons, situada al carrer dels Madrazo de Barcelona —al crit de «todos los catalanes son una mierda», perquè el sacerdot havia celebrat la missa en llatí, però havia fet el sermó en català—, aquests joves se n'empescaren una altra. El dia dels fets del Palau estava previst dur a terme un homenatge a Joan Maragall. Una de les cançons que havia de cantar l'Orfeó Català aquell dia era *El cant de la senyera*, però el governador civil, Felipe Acedo Colunga, ho va prohibir. En aquella època, l'exaltació musical de la senyera se solia cantar com a himne substitutori de l'himne català real, *Els segadors*. «Si no deixen cantar l'Orfeó, cantarem nosaltres», van fer córrer aquests joves. I així va ser. El rebombori va ser immens i els efectes van perdurar molt de temps. Jordi Pujol, que no era al Palau aquell vespre, va ser detingut posteriorment com un dels instigadors. A la Prefectura de Via Laietana va ser torturat, i un consell de guerra va condemnar-lo a set anys de presó. En el judici va pronunciar unes paraules que es van fer famoses i que, de fet, van servir per batejar un nou corrent del catalanisme conservador, després de desprendre's de la llosa que eren els que havien abraçat el franquisme: «Som una joventut que puja amb uns drets i una il·lusió per la de-

mocràcia i per la catalanitat». El temps va donar-li la raó.

L'embrió del FOC fou la Nova Esquerra Universitària (NEU), creada el 1958 per un altre tipus de joves, la majoria dels quals també eren catòlics, però procedents del cristianisme social que s'aixoplugava al voltant de la revista *El Ciervo*: Alfons Carles Comín, Antoni Juglar, Joan Ignasi Urenda, Joan Massana i José Antonio González Casanova. A aquest grup se n'hi afegí un altre, que incloïa, entre altres persones, Joaquim Sempere, Xavier Folch, Àngel Abad, Manuel Vázquez Montalbán, Miquel Roca i Junyent, Narcís Serra i un altre futur president de la Generalitat, Pasqual Maragall. Tots junts, sumant-hi membres de la Joventut Obrera Cristiana (JOC) i de la Hermandad Obrera de Acción Católica (HOAC), que seguien la doctrina revolucionària que mossèn Josep Dalmau difonia a l'escola d'aprenents de La Maquinista, Terrestre i Marítima de Sant Andreu, impulsaren la creació, l'octubre del 1959, de l'Agrupació Democràtica Popular de Catalunya (ADPC). Es constituí com la branca catalana del Frente de Liberación Popular, una organització «guevarista» que tothom anomenava «Felipe», encapçalada per Julio Cerón, que en va ser el màxim dirigent, al costat de Nicolás Sartorius, Fernando Sánchez Dragó, Ignacio Fernández de Castro, Joaquín Leguina, José Pedro Pérez-Llorca o Juan Tomás de Salas, que es vinculària a l'Agencia de Prensa España Libre, associada a l'FLP. El FOC es constituí oficialment el 1963, després d'una detenció massiva d'aquests joves estudiants inquilts. Del FOC, n'acabarien sortint, ja a la dècada dels anys setanta, dirigents d'altres partits d'extrema esquerra: els trotskistes de la Lliga Comunista Revolucionària (LCR), els maoistes de l'Organització Comu-

nista d'Espanya Bandera Roja (OCE-BR) —tanmateix sorgida del grup que inicialment s'havia separat del PSUC per constituir el PCE (i)— o els luxemburguistes de l'Organització d'Esquerra Comunista (OIC). El FOC també alimentà l'MSC, el grup que més endavant impulsaria la creació del Partit Socialista de Catalunya (PSC). La proliferació de grups esquerrans, com el Moviment Comunista d'Espanya (MCE), esqueix d'ETA, la Lliga Comunista o d'altres amb noms estrambòtics, com els CHE-CHOS (Comitès de Vaga Estudiantil - Comitès de Vaga Obrera), també van absorbir els que amb els anys protagonitzarien la transició del 1975.

Quan el 1968 un grup de joves de l'FNC van decidir escindir-se per crear un partit nou, el Partit Socialista d'Alliberament Nacional (PSAN), la ruptura va ser, certament, per motius ideològics. Però aquella fou una de les ruptures més amistoses que s'han produït mai en la política catalana. Una escissió de vellut. Els joves abraçaven el marxisme i la visió de l'alliberament nacional pròpia dels moviments del Tercer Món, imbuïts de les teories anticolonials de Frantz Fanon, mentre que la direcció de l'FNC volia continuar amb els seus postulats socialistes. Joan Colomines, que era el secretari general de l'FNC i que va participar en les converses que van acabar amb la separació dels dos grups, comminava els joves a crear un partit comunista català, amb el qual ells col·laborarien sense cap recança. Ho va explicar amb coneixement de causa (era un d'aquests joves) Josep Ferrer i Ferrer, el «Nen», en el llibre *Per l'alliberament nacional i de classe* (1978). A partir d'un moment determinat, treballar amb els comunistes havia deixat de ser un tabú. Com ja hem explicat anteriorment, el Seixantisme, que esclatà com una flor en la dècada següent, la dels setanta, va enfortir a Catalunya

una oposició democràtica plural ideològicament i reconciliada amb el passat. Entre els independentistes, i per mimetisme amb altres moviments d'alliberament nacional, la qüestió de la lluita armada sempre va generar controvèrsies i escissions. El 1974, Carles Castellanos i els germans Serra (Josep de Calassanç, «Cala», Eva i Blanca) lideraren una escissió del PSAN per crear un nou grup, el PSAN-Provisional, antecedent del partit que l'any 1979 passaria a ser Independentistes dels Països Catalans (IPC). Les Joventuts Revolucionàries Catalanes (JRC), creades el 1972 com a secció juvenil del PSAN, donaren suport a l'escissió i a la crítica dels escindits envers el sector oficial, respecte del seguidisme que feia de les polítiques del PSUC en les instàncies unitàries. Les JRC, que des del 1974 comptaren amb nous militants, com ara Carme Traveset, Víctor Atienza, Joan Taraval o els germans Alcoberro (Ramon i Agustí), van patir una primera detenció massiva aquell mateix any. Les JRC proposaven, a més, com ha exposat Juli Cuéllar, reconvertir l'Assemblea de Catalunya, a la qual s'incorporaren el maig del 1976, en un govern català provisional.

Aquesta nova dinàmica va menar a constituir un nou organisme unitari, sense que cap personalitat pogués donar-li nom, perquè era essencialment una coordinadora de partits i responia a l'aproximació entre independentistes, comunistes, republicans, socialistes i democratacristians. El 15 de desembre de 1969 es va anunciar l'adhesió d'un miler de persones al document fet públic pel Col·legi d'Advocats de Barcelona l'11 de novembre, en què es reclamava l'amnistia. Els sotasignats, entre els quals hi havia Joan Baptista Cendrós, un dels fundadors d'Òmnium, l'abat de Montserrat, Cassià Just, i Joan Miró, però també destacats comunistes com

Manuel Sacristán, Joan Ramon Capella o Xavier Folch, a més de Raimon Obiols (socialista), Jordi Pujol (nacionalista), Joan Cornudella (independentista) i Josep Maria Poblet (republicà), propugnaven «la pacificació i reconciliació de tots els ciutadans i l'establiment d'un clima de convivència». Es va convertir en una campanya que també va rebre adhesions internacionals, especialment d'intel·lectuals francesos: Simone de Beauvoir, Claude Roy i Jean-Paul Sartre, entre d'altres.

Aquest ambient de reconciliació també va servir per superar la ruptura que havia generat a Catalunya la batalla a la rereguarda republicana. Les negociacions per constituir la Comissió s'iniciaren l'any 1967, a partir de la proposta feta per l'FNC en una declaració del seu consell executiu, en què es formulava un plantejament estratègic sobre la necessitat d'incloure els comunistes en les instàncies unitàries catalanes. Així ho reproduïa el seu butlletí *Ara*, número 12, de gener del 1967:

La posició del F. N. de C. sobre el particular és ben coneguda: HA INTENTAT LA GENERALITZACIÓ DEL DIÀLEG I CONTINUARÀ PEL MATEIX CAMÍ. Entenem que la divisió del camp de les esquerres per mitjà d'un fossat a una banda del qual es deixen els comunistes, és, pel cap baix, un senyalat favor que en tota circumstància es presta a les dretes; per altra part, però, és un anacronisme en virtut del qual es manté encara una actitud històricament depassada. I això és greu, sobre tot [*sic*] en el previsible context polític de l'Estat espanyol que és un dels climes on el diàleg resulta més convenient. No pensem que sigui convenient a casa nostra mantenir un fossat a l'hora que per tot el món es van establint ponts damunt els fossats existents altres temps.

El procés de gestació no va ser gens senzill. L'obstacle principal era superar l'aïllament tradicional a què havia estat sotmès fins llavors el PSUC en els organismes polítics d'unitat catalana. En el seu dietari, Joan Colomines té molt clar que aquest arraconament «ha estat un error que ara, sortosament, corregim. I cal fer-ho perquè amb això prefigurem la Catalunya del futur, que ha de ser un mosaic d'opcions polítiques sense restricció. Les vinculacions del PSUC amb el PCE han estat objecte de crítica per part d'ERC i UDC; i ha estat necessari que cadascun d'aquests partits bandegés els sectors que n'eren contraris, però finalment el camí ha estat desbrossat». El PSUC també va contribuir a aquest canvi de clima polític. Si el 1956 havia abraçat la política de «reconciliació nacional» formulada pel PCE, en aquells moments ja estava definint el que es donà a conèixer com a «Pacte per la Llibertat», una proposta que seria ratificada en el VIII Congrés del PCE, celebrat l'agost del 1972 a París, les resolucions del qual el PSUC va fer seves. Aquest pacte no s'entenia com un mitjà «para desencadenar un gran movimiento de masas, sino para garantizar el mayor desenlace posible a un movimiento que ya está en marcha», com escrigué Joaquim Sempere dirigint-se al comitè executiu del PSUC. És a dir, el punt fonamental del Pacte per la Llibertat, ens recorda Cristian Ferrer, era l'acció de la massa unitària per «fer convergir en un sol torrent» —tal com va reclamar Gregorio López Raimundo en la V Reunió Plenària del Comitè Central del PSUC, de setembre del 1970— les forces que s'oposaven a la dictadura, fossin de dreta o d'esquerra. No era fàcil imposar aquella política, perquè les reticències i les crítiques començaven en el si del mateix partit dels comunistes.

El 25 de febrer de 1968 se celebrà una reunió en un

mas del Vendrell propietat del líder socialista Joan Reventós. Hi assistiren representants de l'MSC, UDC, l'FNC i el PSUC. ERC no hi va participar d'entrada, però posteriorment s'hi adherí. La unitat va arribar, segons Joan Colomines, després de «dies i dies de treball en reunions, en comissions, en el si de cadascun dels partits, per elaborar els criteris d'aquest nou organisme, que ha de representar la consolidació de la política unitària a Catalunya». El 3 de juliol de 1968, la Comissió aprovà la seva *Declaració política*, però no va donar-la a conèixer fins al desembre del 1969. Mesos abans, el 22 de juliol de 1969, Franco havia nomenat successor el príncep Joan Carles de Borbó, el qual aquell mateix dia va jurar «fidelitat als principis del Movimiento Nacional i altres lleis fonamentals del Regne». Els cinc partits implicats en la constitució de la CCFPC (PSUC, ERC, FNC, UDC i MSC) van emetre un comunicat conjunt —reproduït per *Treball*, número 311, del mes de juliol—, en què rebutjaven amb energia el nomenament del «successor» com una maniobra continuista. Literalment afirmaven això:

[...] El continuisme [...] és el contrari de qualsevol solució mitjançant el diàleg i basada en la lliure expressió de la llibertat popular, fonament indispensable sobre el qual ha de descansar un veritable estat de dret.

Els partits signants, que es pronuncien per una forma republicana, afirmen que la veritable solució està únicament en l'ensorrament de la dictadura per l'esforç coordinat de tots els sectors antifeixistes i en l'establiment d'una situació provisional que proclami:

1. L'amnistia de tots els empresonats, exiliats i condemnats per fets de guerra civil o lligats al seu esperit mantingut pel règim al poder.

2. L'establiment de formes democràtiques de govern que facin efectives totes les llibertats i concretament les nacionals d'Euskadi, Galícia i Catalunya.

3. La creació de les condicions per la posta *[sic]* en marxa d'una consulta popular autèntica i sincera, per la qual el poble decideixi lliurement i responsable del seu futur.

Enfront de l'intent feixista de perpetuar el domini de l'oligarquia i l'explotació de l'home; de negar al ciutadà les més elementals llibertats i als pobles de l'Estat espanyol els seus drets, cridem a tot el poble de Catalunya, amant de la llibertat i els drets de l'home, a la lluita contra el feixisme de Franco o de qualsevol que el succeeixi en el camí de l'oprobri i l'esclavatge.

Al cap de poques setmanes, es nomenà un nou govern encapçalat per l'almirall Luis Carrero Blanco, que s'enquadrava en els sectors més intransigents del franquisme. La repressió i aquest intent del règim de perpetuar-se després de la mort del dictador, que ja feia temps que donava mostres de debilitat, va accelerar el procés de constitució de la CCFPC. La primera declaració en tant que Comissió Coordinadora era força breu, i s'hi afirmava que estava «oberta a tots els grups polítics catalans que lluiten per la llibertat, per tal de proposar al país una alternativa democràtica enfront del règim franquista». La declaració resumia en set punts quin era el mínim comú denominador que compartien els partits fundadors, que, d'altra banda, també declaraven que volien propiciar «l'obertura d'un període de transició sense signe institucional definit». La qüestió del restabliment de la República quedava d'aquesta manera apartada, si bé es reivindicava la restitució de l'Estatut d'Autonomia del 1932 com a base per decidir el futur de la

relació de Catalunya amb Espanya. Aquest aspecte va ser sempre la gran discrepància entre els partits de l'interior i la presidència de la Generalitat a l'exili, que no era esmentada en cap moment en la declaració de la CCFPC. Els set punts d'acord pactats pels partits eren aquests:

1. Llibertats democràtiques: llibertat de consciència, llibertat d'expressió, llibertat de premsa, llibertat d'associació, llibertat de reunió, llibertat de manifestació, sufragi universal i garanties individuals.
2. Amnistia general, que haurà d'afectar les responsabilitats polítiques fins al moment de la promulgació de l'amnistia.
3. Llibertat sindical, la qual cosa significa el dret dels treballadors a organitzar-se lliurement, amb independència dels patrons, dels governs i dels partits polítics.
4. Dret de vaga.
5. Adopció de mesures immediates per tal de millorar la situació de les masses treballadores, i per a resoldre els problemes més urgents que el país té plantejats en els aspectes social i econòmic; ensenyament, política de salaris, sistema de treball, col·legiació professional, assistència social, sanitària i de previsió.
6. Restabliment de l'Estatut Autonòmic de Catalunya de l'any 1932, com a base de partida perquè el poble català pugui decidir lliurement el seu futur, reivindicant també el dret que a l'autodeterminació tenen la resta dels pobles de l'Estat espanyol.
7. Convocatòria d'unes Corts Constituents elegides per sufragi universal, les quals, dins el marc de les llibertats, drets i garanties esmentades en els apartats anteriors, configuraran per al futur les institucions polítiques de l'Estat espanyol, posant fi al període provisional.

Aviat, i després de l'experiència de diverses accions realitzades amb aquest esperit unitari i que culminaren, com explicarem més endavant, en els fets contra el procés de Burgos del desembre del 1970, es feu sentir la necessitat de crear una plataforma política més àmplia, que fos el lloc de trobada de tota la rica gamma d'entitats a través de les quals s'expressava a Catalunya l'oposició a la dictadura. No era fàcil, perquè d'una manera recurrent reapareixien les reticències entre els diversos grups polítics. Els monàrquics, per exemple, recelaven que en els documents s'esmentés el dret a l'autodeterminació, com reclamaven els nacionalistes i els independentistes, amb el suport del PSUC. Segons Pau Lanao i Miquel Torns, està demostrat que en els preparatius per a la constitució de l'Assemblea intervingueren el comunista Antoni Gutiérrez i el democratacristià Francesc (Quico) Vila-Abadal, que es van reunir al restaurant La Punyalada, que havia estat al capdamunt del passeig de Gràcia, per redactar l'esborrany dels quatre punts programàtics de l'Assemblea: llibertat, amnistia, Estatut d'Autonomia i coordinació de l'acció de tots els pobles peninsulars en la lluita democràtica. Van portar la proposta a una reunió conjunta de la CCFPC i la Taula Rodona celebrada a casa de Pere Portabella, aleshores al carrer de Muntaner, número 55, en què es va reescriure el text fundacional.

Tot i que al llarg de l'any 1970 ja s'havia especulat que les forces d'oposició s'apleguessin en un sol organisme, si l'Assemblea va agafar força, va ser gràcies a l'empenta d'Antoni Gutiérrez Díaz, el «Guti», que des de l'any 1969 estava reclamant per la justícia i que, com un dels màxims dirigents dels comunistes, era partidari de l'anomenat «Pacte per la Llibertat», aprovat pel Comitè Central del seu partit aquell mateix any. El Guti,

rebatejat en la clandestinitat com a «José María Pérez», va voltar per tot Catalunya amb un sol objectiu: anar més enllà de la dinàmica dels partits i les organitzacions sindicals i treballar amb les associacions veïnals, socials, pageses i ciutadanes per, des de la base, acumular les màximes forces i lluitar contra el règim del dictador. En el seu dietari, Joan Colomines explica que, un dia de febrer del 1971, Antoni Gutiérrez va anar a casa seva, al carrer d'Aragó, número 239, de Barcelona, per veure si es podia desencallar la proposta que els comunistes havien fet en una reunió de la CCFPC de crear un organisme unitari de masses, que superés la coordinació entre partits: «Suposo que si els comunistes i els nacionalistes ens mantenim fermes no passarà res». Volia dir que el procés constituent de l'Assemblea no descarril·laria, si es mantenia l'aliança que havia fet possible crear la primera plataforma antifranquista realment unitària entre partits. Un any abans de dissoldre's, el 1975, el Partit Carlí i el Partit Popular de Catalunya, una escissió de l'FNC protagonitzada, precisament, per Colomines, s'integraren en la CCFPC, mentre que l'MSC ja s'havia transformat en Convergència Socialista de Catalunya, el partit pont que pilotaria la creació de l'anomenat Partit Socialista de Catalunya - Congrés (PSC-C), l'1 de novembre de 1976.

2.4. LA CREACIÓ DE L'ASSEMBLEA DE CATALUNYA (1971)

El febrer del 1971, el cantant Raimon va invitar Pete Seeger a actuar a Barcelona. El cantant de folk estatunidenc va fer un primer concert a Terrassa, el 7 de febrer, que es va poder celebrar, tot i la tensió per la presència

policial fora del pavelló. Explica Pere Botella, catedràtic emèrit de la Facultat d'Informàtica de la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC) i que en aquell temps era estudiant de l'Escola Tècnica Superior d'Enginyeria Industrial de Barcelona (ETSEIB), que en Raimon coneixia dos germans, de cognom Amigó, que estudiaven Física, i que sabien que, a l'ETSEIB, el DAC (Departament d'Activitats Culturals de la delegació d'alumnes) podia organitzar actes gràcies a les facilitats que posava el llavors director, Gabriel Ferraté (futur rector de la UPC i de la Universitat Oberta de Catalunya - UOC), cosa que hauria estat impossible en altres llocs. Van contactar amb Jordi Llopart, professor de mecànica, que al seu torn va contactar amb el DAC. Es va fer una reunió a casa d'en Raimon, amb Jordi Llopart, els germans Amigó i Pere Botella, que és qui ho explica. A partir d'aquí, en Botella va començar a preparar el concert a l'ETSEIB amb l'ajut d'altres estudiants del DAC. Si el concert de Terrassa s'havia pogut celebrar sense impediments, el concert que Seeger havia de fer al pàrquing de l'Escola de Barcelona es va haver de suspendre per la presència de la policia, que muntada a cavall o anant a tota velocitat amb els jeeps dispersava els estudiants reunits al campus universitari de la Diagonal. Els estudiants militants de l'FNC van desplegar, tot al llarg de l'edifici de la facultat, una bandera catalana de deu metres que havien col·locat la nit anterior. L'agitació era ja molt normal. Pete Seeger va dir que, malgrat la prohibició, volia fer un concert en privat per als estudiants organitzadors. L'actuació més o menys privada es va fer al Bar Llopart del carrer del Guadiana de Sants, propietat dels pares de Jordi Llopart, l'endemà de la fallida actuació a l'ETSEIB. Pere Botella va filmar-ho amb una càmera Super8 i el vídeo

es pot veure al portal de coneixement obert de la UPC, *UPCommons*.

El darrer trimestre del 1971 també va ser mogut. Des de la vaga dels miners asturians de la primavera del 1962 no s'havia produït una mobilització popular com la d'aquella tardor. Una onada de vagues i d'accions veïnals va alterar la normalitat. Va ser en aquest clima tens de lluites obreres que, com s'explicava en l'editorial de *Nous Horitzons* (núm. 23, 1971), va «esclatar la sonora campanada de l'Assemblea de Catalunya». El PSUC, l'artífex principal, però no l'únic, de la constitució del nou organisme unitari, celebrava haver pogut arribar a un acord amb independentistes, socialistes, democratacristians, carlins i republicans per posar en marxa una plataforma d'unitat popular com aquella. La proposta del Pacte per la Llibertat es traduïa de manera pràctica:

No vacil·lem a qualificar la celebració d'aquest gran acte de l'oposició catalana [escrivien en l'editorial esmentat] com l'acció contra la dictadura més rellevant en el terreny polític. Pel seu contingut d'ampla unitat contra la dictadura, expressat en l'extensa representació política i ciutadana que ha reunit entorn de la plataforma d'alternativa democràtica; pel nivell elevat de responsabilitat i capacitat d'organització dels partits, organitzacions, moviments i personalitats que han contribuït a la seva realització.

Els comunistes insistien a remarcar la importància de la realització de la més àmplia unitat de tots els partits que estaven disposats a enterrar la dictadura. Donada la diversitat i l'amplitud de l'oposició al franquisme a Catalunya, molt superior que a cap altre indret de l'Es-

tat, la unitat només era possible bastir-la entorn d'un programa mínim que no destorbés els objectius a llarg termini de ningú. Calia aparcar els debats ideològics que havien condicionat, fins a aquell moment, tots els intents de consolidar les diverses plataformes unitàries que s'havien anat creant i desfent. Destacaven que el gran mèrit de l'Assemblea de Catalunya era permetre que partits molt diversos, grups d'opinió i moviments socials treballessin de costat pel restabliment de la convivència democràtica:

L'Assemblea de Catalunya és un pas de pràctica-ment tot el que representa avui a casa nostra l'oposició al règim franquista i als seus succedanis de cara a la seva liquidació. Les reunions i assemblees ciutadanes a nivell local, comarcal, de barri, que l'estan continuant són ja expressives d'una necessitat que constitueix per a l'immediat un dels centres de projecció de la primera sessió de l'Assemblea: fer que aquesta la facin seva les més àmplies masses a tots els nivells; que s'arreli de poble en poble, de comarca en comarca, de ciutat en ciutat, conformant així en la pràctica l'ossamenta del poder democràtic, enfront del poder franquista, a nivell de les més amples masses ciutadanes.

Com va néixer la idea de crear l'Assemblea de Catalunya? Segons Giaime Pala, l'Assemblea no va néixer arran de les mobilitzacions pel procés de Burgos de desembre del 1970 contra setze militants d'ETA, ni tampoc de la tancada d'intel·lectuals a l'abadia de Montserrat en protesta per aquell procés. Segons aquest investigador, la idea va sorgir de la crítica interna de la CCFPC pel fracàs de la «setmana de lluita per les llibertats nacionals» que havia convocat per al darrer semestre del 1970. La iniciativa consistia en una sèrie

d'actes que s'havien de celebrar entre l'11 i el 18 de setembre, i que incloïen des de conferències sobre la normalització de la cultura catalana fins a un col·loqui públic en el Centre d'Influència Catòlica Femenina (CICF) de Barcelona, per presentar el seu programa democràtic. La iniciativa, com acabem de dir, no va complir les expectatives dels seus organitzadors: l'assistència als actes culturals va ser més aviat escassa i el col·loqui al CICF previst per al dia 16 ni tan sols es va arribar a celebrar, malgrat que hi havien acudit unes mil persones. Un cop dins del local, els assistents es van assabentar que la policia havia col·locat dues camionetes a la porta d'entrada i que alguns cotxes policials estaven patruellant la zona. Els dirigents de la CCFPC van optar per desconvocar l'acte i dispersar els assistents. El balanç de la «setmana de lluita» va ser força pobre, per tant, i va generar una forta discussió entre els partits convocants. En la reunió de la CCFPC del 28 de setembre, els presents es van veure obligats a reflexionar sobre la capacitat real de la Comissió Coordinadora de mobilitzar la gent:

Va ser en aquesta reunió [escriu Pala] quan Miguel Nuñez i la delegació del PSUC van plantejar la idea d'una «Asamblea» com a via per sortir de la crisi i potenciar el moviment democràtic català: «En el tercer punto se trataron las perspectivas de lucha [de la CCFPC], que aparecían muy oscuras en general, vacilantes, hasta que intervinieron nuestros camaradas y propusieron que había llegado el momento de reactivar y llevar adelante la Asamblea Catalana para presentar amplia y colectivamente, en un importante acto cerrado, el programa de alternativa de la CCFPC a todas las personalidades y sectores, con la mayor amplitud, lo que permitirá articular todo el movimiento de la

oposición catalana. Esta propuesta, que fue rechazada en otras ocasiones, ahora fue aceptada por todos como muy válida y conveniente, para además preparar un acto que pueda superar el fallo del día 16, en otro gran acto público».

Des del primer moment, la CCFPC va invitar altres entitats a compartir la idea i la responsabilitat preparatòria d'aquell nou ens unitari: la Taula Rodona, CCOO, l'Assemblea Permanent d'Intel·lectuals, les comunitats cristianes de base i la Comissió de Solidaritat, sorgida del manifest proamnistia. També van participar-hi el PSAN, Bandera Roja i la federació catalana del PSOE, a més de grups de professionals (metges, enginyers, advocats, professors...), juntament amb representants de la pagesia i de les associacions veïnals. El 23 de febrer de 1971, al número 35 del carrer d'Anglí, domicili del líder de l'MSC, Joan Reventós, trenta persones van donar llum verda al document *Cap a l'Assemblea de Catalunya*. La declaració va rebre el vistiplau dels partits polítics, els sindicats, els independents i els grups cristians, i se'n van fer deu mil còpies. Aquell va ser el tret de sortida perquè en domicilis particulars com els de Pere Ignasi Fages, Agustí de Semir, Josep Guinovart, Josep Andreu i Abelló, Xavier Castellà i Joan Reventós, o als despatxos de Joan Colomines, Felip Solé i Sabarís i Carles Sanpons, es reunissin diverses subcomissions que van decidir que la reunió fundacional se celebraria el 25 de maig de 1971. Si John Lennon havia publicat, el mes d'octubre d'aquell any, *Imagine*, un potent cant a la llibertat, la pau i la solidaritat, l'oposició a Catalunya maldava per aconseguir una sola veu. El document *Cap a l'Assemblea de Catalunya* definia la proposta d'aquesta manera:

Aquesta assemblea pretén ser una reunió de representants de partits polítics catalans, de grups, d'organitzacions paralegals, d'altres organitzacions i personalitats que a Catalunya mantinguin una activitat, o puguin eventualment desenrotllar-la, contra la dictadura franquista i reconeixin l'opressió a què està sotmesa la personalitat nacional de Catalunya, sense altra exigència per a participar-hi que la d'una actitud de diàleg.

Per als impulsors de l'Assemblea, el règim mostrava signes de feblesa, malgrat la duresa de la repressió, de la qual és evident que el procés de Burgos fou una manifestació sobresortint. Al seu entendre, «la progressiva presa de consciència i la mobilització de les classes populars, i la necessitat d'oposar-nos fermament a la maniobra continuista d'instaurar Juan Carlos com a successor a títol de rei, del dictador», exigien l'adopció unitària d'una alternativa democràtica basada en els punts mínims acceptables per un grup ampli de persones, algunes de les quals tenien objectius divergents a llarg termini, però coincidien en l'objectiu immediat d'enderrocar el franquisme. Com ja hem assenyalat, el «compromís històric» a la catalana, sintetitzat en la proposta del Pacte per la Llibertat, també va afavorir la bona sintonia que permetria bastir un organisme com l'Assemblea, que esdevingué únic i singular entre l'oposició antifranquista espanyola. En la declaració del comitè executiu del PSUC del mes de març del 1971 es deixava clar quina era la seva posició:

El Pacte per la Llibertat és també necessari per a imprimir nous ritmes i obrir noves vies al desenrotllament del moviment de masses. Un acord general de l'oposició injectaria entusiasme a milions d'antifran-

quistes i constituïria un accelerador de les lluites de masses que desembocaran a la vaga general i a la vaga nacional.

Per la seva banda, l'FNC també feia una exaltació del diàleg, i advertia que no renunciava a la seva visió nacional dels Països Catalans i de la lluita pel seu alliberament. L'FNC manifestà la seva posició en el butlletí *Ara* (núm. 29, novembre del 1971), publicat un cop constituïda l'Assemblea:

En efecte, diàleg és el que ha significat el llarg i pesant treball de preparació, i si política és aconseguir solucions a través del diàleg, cal dir que l'oposició democràtica catalana ha aconseguit un nivell remarcable. Les tensions subsisteixen sortosament, perquè el contrast polític beneficia, però la unitat en l'acció immediata és una victòria que ningú no ens pot escatimar. Un viu, respectuós i assenyat diàleg representà la primera sessió de l'Assemblea de Catalunya. Una lliçó política considerable i un gran encoratjament. I haurà estat a través de tot això que haurem aconseguit que tot el poble català —els homes que viuen i treballen a Catalunya— incorpori en les seves lluites concretes, culturals, socials i polítiques, les perspectives globals d'un canvi democràtic i uns objectius immediats, ampliables: el de la unitat d'acció, el de la solidaritat amb els represaliats i el de la lluita per l'amnistia.

Tant és que per al PSUC la política d'unitat a Catalunya fos, tal com assegura Giaime Pala, un tot global espanyol, acordat amb el PCE, i que per als nacionalistes l'important no fos això, sinó la unitat nacional catalana. Tots els partits creien que propiciar la unitat de l'oposició era un imperatiu del moment. Considerant

això, la comissió preparatòria va pactar que l'Assemblea fos l'encarregada d'elaborar una alternativa democràtica, a partir dels set punts d'acord de la CCFPC, i que l'Assemblea esdevingués un òrgan de diàleg entre les diverses sensibilitats polítiques. Per això, el funcionament de l'Assemblea havia de ser mitjançant unes reunions plenàries, amb una periodicitat no superior a vuit mesos, i la constitució d'una comissió permanent, que havia d'encarregar-se de vetllar pel compliment dels acords i de preparar noves reunions del plenari.

La primera gran trobada dels representants de tots els sectors estava prevista per al 25 de maig de 1971. Del document preparatori, se n'havia fet una gran difusió, que lentament i amb gran treball havia anat arribant a tots els racons de la geografia de Catalunya. El fruit de la discussió en petits grups havia retornat a la comissió preparatòria en forma d'esmenes i de suggeriments. D'aquesta manera es van anar prefigurant els acords i preparant les discussions d'una Assemblea que, per imperatiu de la clandestinitat, es preveia d'una durada forçosament limitada. El primer intent de reunir-se va resultar fallit. La policia hi feu acte de presència, sense que ningú sabés per què. La convocatòria era a l'església de Crist Rei, al barri de la Sagrera, regida pel futur bisbe Joan Carrera i Planas. La policia havia aconseguit identificar els organitzadors de la reunió: el democratacristià Marià Vila d'Abadal, el socialista Joan Reventós, el comunista Antoni Gutiérrez i l'independentista Joan Colomines. La policia tenia informació de tots ells i va procedir a detenir diverses persones, entre les quals hi havia Josep Andreu i Abelló, Josep Espar i Ticó, Lluís Maria Sunyer, Joan Colomines, Quico Vila-Abadal, Carles Causa i Miquel Esquirol. Així i tot, la policia no va aconseguir aturar els preparatius de la constitució

de l'Assemblea. S'imposava una exigència: aconseguir que l'Assemblea fos una mostra de la societat catalana conscient i activa d'aquell moment. La comissió preparatòria propicià la celebració de dues reunions prèvies —«pre-assemblees», en deien—, la primera duta a terme a començaments de juny i de la qual sortí la publicació del document *Pel camí de l'Assemblea de Catalunya*, i la segona, del mes de setembre, que abordà qüestions d'organització i de relacions, sobretot intercomarcals. Si en la convocatòria de maig s'havia previst la participació de set-centes persones, a la nova convocatòria es volia que el nombre d'assistents no superés les tres-centes, però que tinguessin una representació territorial més alta.

Finalment, després d'un procés constituent molt intens, la nova reunió per oficialitzar la creació de l'Assemblea de Catalunya va tenir lloc el 7 de novembre de 1971, al cap de quinze dies, com ja hem explicat abans, que Pau Casals pronunciés, el 24 d'octubre, a la seu de les Nacions Unides, la mítica frase: «I am a Catalan...». Aquesta vegada, els organitzadors de l'Assemblea van triar l'església de Sant Agustí, al cor del Raval, al costat del Teatre Romea. Els assistents van anar acudint a la cita amb comptagotes. Havien de franquejar diversos controls —«semàfors», en deien— que vetllaven per la seguretat de tothom. L'amfitrió, com ja s'ha dit en parlar del compromís de l'Església amb l'oposició anti-franquista, era mossèn Josep Maria Juncà. Ell havia emparaulat amb els organitzadors de l'acte, per començar amb el doctor Francesc Vila-Abadal —que visitava al dispensari parroquial— i amb un altre mossèn, Josep Maria Vidal Aunós, de la parròquia de Sant Medir de la Bordeta —on el 20 de novembre de 1964 s'havia constituït formalment CCOO—, la utilització de l'església per fer-hi la trobada. Aquesta vegada les coses van anar

bé. La reunió es va poder celebrar sense problemes. Jordi Creixans, militant de Bandera Roja i membre de CCOO de les comarques gironines, en recordar aquella jornada al cap de vint anys, va descriure amb molta precisió com van accedir a la reunió:

Ens van convocar a tres persones que treballàvem en l'intent de construcció d'un sindicat democràtic i que per norma ens reuníem en el local de les Missioneres del carrer Ibèria. Com que la Quima Tomàs [una lluitadora pels drets i la igualtat de les dones] va defugir la invitació, en Rafael Calvo, paleta, i jo, que treballava d'escrivent amb un mestre de cases, vam agafar el tren per poder ser a les vuit del matí en una de les dues estacions del metro de St. Andreu on ja ens esperava el nostre «contacte», en Paco Frutos [dirigent de la CONC i del PSUC]. En Paco Frutos també portava algun company de Blanes o Calella i tots plegats vam passar per la primera «cita», que era al davant d'El Corte Inglés de la plaça Catalunya. Com que encara no eren les nou, vam esmorzar al Canaletes i ens vam separar en petits grups de dos o tres cap a davant una farmàcia dels voltants del carrer del Carme, prop de la Rambla, on ens van adreçar vers la plaça St. Agustí. Allí hi hauria una noia amb una guitarra, la qual cosa volia dir que podíem entrar a l'església, on en una de les capelles passaríem el darrer control, que consistia a dir una frase a un xicot que tenia un breviari i dins d'aquest breviari un punt vermell o verd segons si hi havia perill o no. Després d'esperar uns minuts, el xicot del breviari ens portà cap a les golfes. Totes aquestes instruccions ens les donaren a la Rambla-Carme, amb el benentès que no calia parlar amb la noia.

Per la seva banda, Jordi Colomines, present a la reunió en qualitat de representant del Bloc Català d'Estu-

diants, l'organització juvenil de l'FNC, recorda com va anar aquella reeixida trobada un cop començada la sessió:

De la sessió constituent de l'Assemblea que reeixí, la del 7 de novembre de 1971, cal dir que fou presidida per dues mesos col·locades mirant al públic. A la de l'esquerra, des del meu seient situat davant l'altar, hi seien els representants dels partits polítics agrupats en la Comissió Coordinadora (ERC: Josep Andreu i Abelló i Xavier Castellà; UDC: Francesc de Borja Aragay i una altra persona [segurament Joan Vallvé]; FNC: Joan Cornudella i Joan Colomines; MSC: Joan Reventós i una altra persona que no recordo; i PSUC: Josep Solé Barberà i Antoni Gutiérrez). A la dreta, hi seien els representants de la resta de grups convocants (PSAN: Joan Armet; Sectors cristians: Agustí de Semir i d'altres). L'obertura de l'acte anà a càrrec de Josep Andreu, en nom dels convocants, però també pel que aquell vell polític representava, ja que havia estat president del Tribunal de Cassació de Catalunya durant els anys de la Generalitat republicana. Precisament la presència i l'actuació d'Andreu i Abelló com a representant d'ERC en la CCFPC foren una de les causes que provocaren les pèssimes relacions entre la Comissió Coordinadora i la presidència de la Generalitat a l'exili. A Tarradellas no li va agradar mai la presència d'ERC en aquella instància unitària, i, a més, l'enutjava que els comunistes presentessin Andreu i Abelló amb l'aurèola de «president», sense aclarir de què. En nom dels partits convocants, també van parlar en aquella primera sessió de l'Assemblea de Catalunya, Joan Reventós, que va fer l'anàlisi política, i Agustí de Semir. El moderador de la reunió fou Joan Colomines, el qual donava la paraula als que havien d'intervenir-hi segons una ordenació numèrica, que evitava les identificacions. La sessió va aca-

bar a mitja tarda, i a quarts de sis vam començar a sortir, en grups de tres, per una porta del carrer de l'Arc de Sant Agustí.

L'Assemblea era una organització nova, pensada per atiar la mobilització popular, però que alhora reivindicava l'antiga legalitat estatutària del 1932, com es va voler deixar clar en el manifest que van aprovar els presents a l'església de Sant Agustí. Se'n van imprimir uns altres deu mil exemplars i es van distribuir per tot arreu, alhora que els periodistes (Enric Sopena, Lluís Bassets, Roger Jiménez o Antonio Cano) el feien arribar, traduït al castellà, a la premsa estrangera. El document era aquest:

Nosaltres, catalans de diferents tendències pertanyents i no pertanyents a organitzacions polítiques, de diversos sectors de la població, obrers, camperols, estudiants intel·lectuals, professionals i ciutadans en general, de Barcelona i de comarques, reunits en Assemblea, malgrat que som conscients que les actuals circumstàncies dificulten d'esgotar les possibilitats de representació, formulem la present declaració:

L'actual crisi del règim de la qual el procés de Burgos fou una manifestació sobresortint, la progressiva presa de consciència i la mobilització de les classes populars, i la necessitat d'oposar-nos fermament a la maniobra continuista d'instaurar Juan Carlos com a successor, a títol de rei, del dictador, exigeixen l'adopció unitària d'una alternativa democràtica basada en els punts mínims acceptables per les forces i sectors representatius a l'Assemblea, alguns dels quals tenen objectius divergents a llarg termini, però coincideixen en l'objectiu immediat de l'enderrocament del fran-

quisme. Aquests punts de coincidència són els següents:

1. La consecució de l'Amnistia general per als presos i els exiliats polítics.

2. L'exercici de les llibertats democràtiques fonamentals: llibertat de reunió, d'expressió, d'associació —inclosa la sindical—, de manifestació i dret de vaga, que garanteixin l'accés efectiu del poble al poder econòmic i polític.

3. El restabliment provisional de les institucions i dels principis configurats en l'Estatut del 1932, com a expressió concreta d'aquestes llibertats a Catalunya, i com a via per arribar al ple exercici del dret d'autodeterminació.

4. La coordinació de l'acció de tots els pobles peninsulars en la lluita democràtica.

Com a objectius immediats, fem una crida a tot el poble català —i considerem catalans tots els que viuen i treballen a Catalunya— perquè incorpori la perspectiva global del canvi democràtic a cada una de les seves lluites concretes, i perquè intensifiqui l'esforç per a una ràpida obtenció de:

a. La unitat d'acció de totes les forces democràtiques.

b. La solidaritat en la lluita en favor dels represaliats.

c. L'acabament de la repressió i la consecució de l'amnistia.

Per tal de vetllar per l'aplicació dels acords de l'Assemblea, és elegida una Comissió Permanent, la qual impulsarà totes les iniciatives útils per aconseguir la mobilització popular, fomentarà accions unitàries i prepararà una nova sessió de l'Assemblea de Catalunya, més àmplia i més representativa.

Catalunya, 7 de novembre de 1971

L'acord va ser signat per un ventall amplíssim de grups polítics, sindicats, associacions de veïns i nuclis territorials. La llista és llarga, però paga la pena reproduir-la per fer-nos una idea de la dimensió que prenia en el tardofranquisme l'oposició a Catalunya: els partits integrants de la CCFPC (ERC, FNC, MSC, PSUC i UDC); PSAN; PORT (Partit Obrer Revolucionari Trotskista); PSOE; representants de CCOO de Manresa-Sallent, Sabadell, Vallès Oriental, Terrassa, Baix Llobregat, Tarragona, Mataró, Badalona, Lleida i Barcelona; Bloc Català d'Estudiants; Joventut Obrera de l'FNC; Joventut Comunista de Catalunya; comitès d'estudiants de les universitats de Barcelona i de l'Autònoma, així com professors no numeraris d'ambdós centres de les facultats de Periodisme, Aparelladors, Medicina, Enginyeria, Dret, Farmàcia, Filosofia, Econòmiques, Ciències, ATS i Enginyers de Terrassa; comunitats cristianes de base; Grup de No Violents; Taula Rodona; Assemblea Permanent d'Intel·lectuals Catalans; comissions de camperols; membres dels col·legis professionals (de metges, aparelladors, enginyers, de l'advocacia, etc.), i Grup de Dones Democràtiques. Finalment, també hi assistiren representants dels nuclis locals i comarcals de Barcelona, Amposta, Tortosa, Reus, Tarragona, Igualada, Alt Penedès, Baix Penedès, Garraf, el Prat de Llobregat, Gavà, Terrassa, Sant Vicent dels Horts, Sabadell, Manresa, Cerdanyola-Ripoll, Castellar del Vallès, Granollers, Sant Feliu de Codines, Sant Llorenç Savall, Badalona, Mataró, Caldes d'Estrac, Sant Pol, Pineda, Arenys, Canet, Calella, Malgrat, Blanes, Girona, Vic, Figueres, Torelló, Lleida, Ripoll, Vilafranca del Penedès, Manlleu i Centelles. L'organització Bandera Roja, tot i que havia participat en la reunió, al final no va signar el document. Els con-

tactes posteriors van permetre incorporar a l'Assemblea altres grups: Partit Carlí Català, Grups d'Acció Carlina, Solidaritat Obrera de Catalunya (SOC), Unió Sindical Obrera (USO), Grups de No-Alineats Políticament, el PCE (i), el POUM i el PPC (Partit Popular de Catalunya) de Joan Colomines. També s'amplià el nombre de delegacions territorials, amb la incorporació de les assemblees democràtiques de la Conca de Barberà, el Vallès Oriental i les Terres de Ponent.

Els grups que no s'integraren a l'Assemblea de Catalunya, especialment d'extrema esquerra o nacionalistes radicals, adoptaren sovint una actitud molt bel·ligerant i hostil contra l'organisme unitari, al qual acusaven de ser un instrument del PSUC i del PCE i un refugi per a revisionistes o espanyolistes, segons l'orientació de cadascú. Estat Català —per exemple— argumentà el seu rebuig a ingressar a l'Assemblea en un comunicat en el qual al·legava que dins de l'organisme unitari hi havia grups centralistes i d'extrema esquerra. La trotskista LCR demanà dues vegades l'ingrés i se li va denegar per l'oposició, primer, del PSUC i, després, del Partit del Treball d'Espanya (PTE). El PCE (m-l) —i el seu braç armat, el FRAP— va mantenir una actitud oscil·lant: si bé hi entrà el maig del 1972, en va sortir el gener del 1973 denunciant el que anomenava «creixent influència del grup nefast carrillista» i la incorporació de «traïdors històrics a la classe obrera espanyola», com titllaven els carlins o Bandera Roja. Un altre grup trotskista, el Partit Obrer Revolucionari d'Espanya (PORE), tot i oposar-se a l'Assemblea de Catalunya, participà esporàdicament en algunes campanyes.

Aquesta vegada, les autoritats franquistes no van poder desarticular l'operatiu que havia fet possible la celebració de l'assemblea constituent. Se'n van assabentar

quan el manifest ja corria aquí i allà. La reacció va ser detenir els periodistes que havien ajudat a distribuir el document i anar a buscar els «sospitosos habituals». Van ser detinguts els pujolistes Miquel Esquirol i Joan Vallvé Ribera, encara que la gent de Pujol formalment no participava en la reunió; l'independent, posteriorment socialista, Alexandre Cirici i Pellicer; els militants de l'FNC Joan Colomines, Anna Esmerats, Jordi Vila Fortuny i Manuel Cruells; el comunista Josep Solé Barberà; el republicà Josep Andreu i Abelló; el democratacristià Marià Vila d'Abadal, i altres persones, entre les quals hi havia Agnès Jordán, Jaume Formosa i Josep Giralt, que no és fàcil avui d'ubicar políticament. En tot cas, la selecció dels detinguts demostra que l'oposició a Catalunya tenia molts colors. Josep Benet va ser arrestat posteriorment, mentre que el comunista Pere Fages, fill del poeta Carles Fages de Climent, va escapar-se del setge policial d'una manera rocambolesca i s'exilià a París fins al 1975. El Ministeri de la Governació va multar alguns dels detinguts amb 500.000 de pessetes per cap (Solé Barberà o Andreu i Abelló) o 100.000 pessetes (Cirici i Pellicer, Vila d'Abadal i Vallvé Ribera). Les sancions imposades van ser sufragades amb un quadre d'Antoni Tàpies del qual es van fer litografies per vendre. Actualment, l'obra *7 de novembre* de Tàpies penja d'una paret de la rotonda de la planta noble del Parlament de Catalunya.

L'any següent, la Comissió Permanent de l'Assemblea va editar un butlletí i també va posar en marxa una emissora clandestina de ràdio d'ona curta. La Veu de l'Assemblea de Catalunya emetia tots els dimarts, dijous i dissabtes, de dos a tres quarts de dues del migdia, en les freqüències de 14.545 Klc. o 20,6 metres; 12.220 Klc. o 24,5 metres; 15.565 Klc. o 19,3 metres, i

10,167 Klc. o 29,5 metres. En «Un llarg recorregut», pròleg al llibre de Gemma Caballer, *La lluita per la llibertat*, vaig reproduir una part del primer guió, dels cinc que havia aconseguit trobar. Les primeres paraules per inaugurar la singladura van ser la reproducció del paràgraf inicial de la declaració aprovada en la sessió constitutiva de l'Assemblea:

Avui, al cap de vuit mesos [havia de dir el locutor] iniciem aquesta nova via de comunicació per tal de fer partícips de la veu de l'Assemblea de Catalunya el major contingent possible de catalans, entenent per «català» tot aquell que viu i treballa a Catalunya. LA VEU DE L'ASSEMBLEA DE CATALUNYA intenta ser la veu d'aquest poble que viu incorporat efectivament a la lluita i que es va recuperant de la marginació duta a terme per la dictadura franquista.

La Veu de l'Assemblea de Catalunya va emetre el seu primer programa el dia 15 de juliol de 1972 i el seu onzè i darrer programa els primers dies de novembre del mateix any. En total, doncs, poc més de vuit hores d'emissió teòrica i que, en la pràctica, donades les dificultats de fer arribar el programa gravat al centre emissor, van ser menys. L'Assemblea va decidir crear un comitè de redacció. Així és com ho explica Jaume Fabre, un jove periodista que llavors treballava a *El Correo Catalán*, que hi faria de locutor, entre altres veus:

Jo hi era present com a professional del periodisme encarregat de la realització del programa. A la primera reunió a la qual vaig assistir, a casa del metge-poeta Joan Colomines, hi havia, si no recordo malament, en Raimon Obiols —que ja no va venir més—, en Ricard

Lobo, en Carles-Jordi Guardiola, en Pere Portabella i en Joan Colomines. El comitè de redacció decidia el contingut de la primera part del programa destinada a informar bàsicament de les activitats de l'Assemblea. Jo donava una redacció radiofònica als documents que es decidia que calia recollir al programa, i preparava pel meu compte una segona part de notícies on hi havia informacions polítiques i sindicals silenciades pels mitjans de comunicació legals i també alguna entrevista curta.

El programa s'anunciava amb una sintonia preparada per Carles Santos, que feia de tècnic de so, sobre la base musical d'*Els segadors*, i començava amb la salutació «Bona tarda, catalans!» i acabava també indefectiblement amb la crida alternada entre locutor i locutora: «Per l'accés efectiu del poble al poder econòmic i polític! Llibertat! Visca Catalunya!». L'experiència va durar poc, com explica el mateix Fabre, perquè els que l'havien promogut trobaven que era poc eficaç, si es tenien en compte els riscos que calia córrer.

Tanmateix, la Comissió Permanent estava preocupada per la comunicació cap a l'exterior. Per això va començar a treballar de seguida en el primer número del nou portaveu imprès: *Assemblea de Catalunya*. Es va publicar el mes de gener del 1972 i s'hi expressava la satisfacció per la repercussió que havia tingut la sessió constituent de l'any anterior:

La Comissió Permanent considera que el fracàs i la desorientació del Règim en la repressió contra l'Assemblea són una expressió més de la seva crisi, i al mateix temps una mostra de la dimensió i de la capacitat de l'oposició democràtica, resultat del procés d'agudització de les lluites obreres i populars en els últims temps.

Per això, al mateix temps que denuncia les cegues actuacions policiaques que han afectat diverses personalitats del nostre país, reitera el seu propòsit de continuar lluitant per aconseguir les exigències formulades en la declaració de la 1a Sessió de l'Assemblea de Catalunya.

L'empenta de l'Assemblea de Catalunya es traduí en una sèrie de campanyes i mobilitzacions que començaren a Ripoll, el 1972, i acabaren el 1976, amb la gran de les dues grans manifestacions del mes de febrer. Ens n'ocuparem en un altre capítol. La satisfacció de l'oposició per haver pogut reunir tres-centes persones en una sessió clandestina va donar ales a una acció unitària que no s'havia vist mai. «Els acords de l'Assemblea, la perspectiva d'una més ampla unitat i coordinació, estan produint un fort impacte», escrivien els comunistes a *Treball* (núm. 336, finals del 1971), emmarcant-ho, com destacaven en el títol de la notícia, «en el camí del Pacte per la Llibertat». Els socialistes de l'MSC en feien una valoració semblant a *Marxa*: «Només el fet que la sessió hagi pogut celebrar-se, mostrant així la maduresa i l'amplitud que va assolint el moviment popular, és ja molt positiu». Els independentistes d'esquerra de l'FNC feien la mateixa valoració en el seu butlletí *Ara* (núm. 29) del mes de novembre: «ens exigíem d'aconseguir més representativitat» i, a parer seu, s'havia aconseguit. La unitat havia de passar bàsicament, com assenyalaven els socialistes, per l'acció, perquè sense aquesta acció política al carrer no es podria construir una unitat eficaç.

Entretant, el dia 10 de març es produí l'assassinat en mans de la policia de dos obrers de l'empresa naval Bazan de Ferrol. Eren Amador Rey Rodríguez i Daniel Niebla García. L'Assemblea de Catalunya se solidaritzà

amb els treballadors gallecs amb un comunicat. El 1972 era un altre any agitat. El 18 de maig va esclatar una bomba que va destruir parcialment el *Monumento a los Caídos* que hi havia a la Diagonal de Barcelona, davant per davant del Palau de Pedralbes. Al cap de pocs dies van ser detingudes per la policia nou persones: Carles Garcia Solé, Ramon Llorca i López, Josep Planxart, J. R. Carreras Badal, Lluís Torné, Jordi Castella, Josep Calduch i Barrancos, Josep Almeda i Garcia i Manuel Cruells. Aconseguiren fugir Josep Pascal i Almar, Josep Digon i Balaguer, Josep M. Garcia Solé, Alfons Cervera i Hurtado i Jordi Soriano. El 27 de maig, el governador civil de Barcelona, Tomàs Pelayo Ros, va convocar una roda de premsa a fi de notificar la desarticulació del Front d'Alliberament Català (FAC), del qual eren membres tots els detinguts. El secretariat de la Comissió Permanent de l'Assemblea de Catalunya va emetre un comunicat de solidaritat amb aquests presos, que acabava així:

El Secretariat de la Comissió Permanent crida el poble de Catalunya a exercir el dret a la solidaritat democràtica amb tots els represaliats del règim franquista; a lluitar d'acord amb el punt primer de la declaració de l'Assemblea per la consecució de l'Amnistia general per als presos i els exiliats polítics, i en aquest cas concret un ample moviment de lluita per impedir la possibilitat que la dictadura apliqui greus penes als acusats de pertànyer al FAC, a través d'una nova farsa pseudojurídica d'un consell de guerra. La lluita popular en favor dels acusats és l'únic mitjà per impedir-ho, com s'ha demostrat ja diverses vegades, especialment en ocasió del consell de guerra de Burgos contra ETA.

El FAC s'havia fundat el 1968, fruit d'unes trobades entre joves de l'interior i vells militants de l'exili, entre els quals destacava Josep Maria Batista i Roca, que vivia exiliat al Regne Unit i havia estat impulsor de la Societat d'Estudis Militars, esdevinguda posteriorment Organització Militar Catalana (Òrmica). Segons Cèsar Algora Blasco, un dels joves fundadors, el FAC es convertí de seguida en una organització armada que defensava les tesis dels moviments d'alliberament nacional marxistes leninistes, però aplicades als Països Catalans. L'organització prioritzava les accions de sabotatge molt per damunt de l'estratègia, ja que el seu objectiu era forçar la insurrecció del poble català. Un idealisme molt propi del moment, que els va allunyar del grup de Batista, que era declaradament anticomunista. L'octubre del 1973, *Catalunya Roja* (núm. 1), portaveu del FAC, anunciava la intenció de transformar l'organització armada en el Partit Comunista de Catalunya, per oposar-se al «reformisme oportunista del PSUC» i a la proliferació de «grups petitburgesos», amb la idea rectora que «només la classe obrera és capaç d'assegurar al grup nacional català un lliure desenvolupament».

El Govern espanyol va assenyalar el FAC com a responsable de les explosions de petits artefactes col·locats en llocs públics. Una d'aquestes bombes va provocar la mort accidental del guàrdia civil Dionisio Medina Serano. La policia va actuar amb contundència i les tortures aplicades als detinguts, que van ser salvatges i inhumanes, van aconseguir «confessions» que van servir de base per al consell de guerra 59/72 de la IV Regió Militar. Finalment, però, només dos dels nou detinguts (Garcia Solé i Llorca) van ser processats en la causa militar. Els altres set ho foren pel Tribunal d'Ordre Públic.

El judici militar contra Carles Garcia Solé i Ramon Llorca se celebrà el 26 de setembre de 1972. Foren condemnats a vint anys de presó i enviats al penal de Segòvia. El 5 d'abril de 1976, s'afegiren a l'anomenada «fuga de Segòvia», protagonitzada per vint-i-quatre presos d'ETA; ells i tres presos catalans més: Frederic Sánchez Juliach, del PCE (i), i Josep Lluís Pons Llovet i Oriol Solé Sugranyes (del MIL, el grup anarquista de Puig Antich), el qual va morir en aquest intent de fuga en un tiroteig als boscos de Sorogain (Navarra). L'esquerra independentista dels anys posteriors s'alimenta de la mateixa filosofia. El PCC no va arribar a néixer i el FAC es va extingir oficialment el 1979, just en el moment en què començava a gestar-se Terra Lliure.

2.5. EL CONSELL DE FORCES POLÍTIQUES DE CATALUNYA (1975)

El dictador Francisco Franco va morir al llit el 20 de novembre de 1975. El règim instaurat després de la cruenta Guerra Civil començaria aleshores una mutació, vestida de transició de la dictadura a la democràcia, que va activar definitivament la política catalana que feia uns mesos que bullia. A Catalunya, per exemple, van formar-se nous partits que volien fer-se un espai entre els grups tradicionals de l'oposició democràtica. El primer símptoma que s'estava a les portes d'una reordenació de la CCFPC va ser la difusió d'una carta de repulsa que feren pública conjuntament un grup de polítics en contra de l'assassinat, en mans del FRAP, del policia Juan Ruiz Muñoz. El crim tingué lloc a la Via Favència de Barcelona, el 14 de setembre de 1975. Aquesta carta responia a les converses entre la CCFPC i el PSAN

i dos partits nous, Convergència Democràtica de Catalunya (CDC), de Jordi Pujol, i el Reagrupament Socialista i Democràtic de Catalunya (RSDC), de Josep Pallach.

Josep Pallach era un militant històric de l'MSC, l'embrió del partit socialista que van formar a l'exili antics militants de la Unió Socialista de Catalunya i del POUM. Aquest pedagog, que havia estat membre de les Joventuts Comunistes Ibèriques (JCI) vinculades al POUM, el 1966 afirmava que el «problema de la creació d'un gran partit socialista i democràtic, que ha de ser el gran partit de les esquerres del nostre poble, és també un dels problemes fonamentals del present i del pròxim esdevenidor», i clamava per resoldre'l. El 1970 retornà de l'exili amb la intenció de fer realitat aquest propòsit, a més d'integrar-se en el món universitari. Pallach creà, a la Universitat Autònoma de Barcelona, el Departament de Ciències de l'Educació, on exercí com a professor d'història de l'educació i de sociologia de l'educació. També esdevingué director adjunt de l'Escola de Mestres. En el llibre *La democràcia per a fer què?*, Pallach valorava l'experiència que s'acabava de viure a Xile, amb el cop d'estat que va posar fi al Govern de la Unitat Popular presidit per Salvador Allende. A parer seu, aquella dissortada experiència contenia «un seguit de lliçons que han de permetre no caure en els errors que, al final, provocaren el fracàs d'aquell magnífic esforç». El partit socialista pel qual maldava havia d'alinear-se amb la socialdemocràcia europea i allunyar-se dels tics típics de l'esquerranisme que ell veia en l'MSC de Joan Reventós, que, tanmateix, el 1974 es va transformar en Convergència Socialista de Catalunya. Pallach va fer el seu camí, i el mes de novembre d'aquell mateix 1974 va crear l'RSDC, juntament amb,

entre d'altres, Joaquim Ferrer, Jaume Curbet, Enric Nosàs, Rosa Domènech, Joaquim Arana, Josep Verde Aldea, Armand Carabén —el directiu del Barça que va portar Cruyff a Barcelona—, Francesc Martí i Jusmet, Eduard Moreno, el fundador i líder del sindicalisme nacionalista català —Solidaritat d'Obrers de Catalunya—, Xavier Casassas i Fèlix Martí, professor de l'Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona (ICESB) i primer director de la Fundació Bofill, detingut arran de la primera sessió de l'Assemblea de Catalunya del 1971. Inicialment, també s'hi acomodà l'ERC d'Heribert Barrera, però el 1976 se'n separà, mentre que Pallach va transformar l'RSDC en Partit Socialista de Catalunya -Reagrupament (PSC-R). El nom va ser resultat de la mediació dels grups de l'oposició per tal que els socialistes de Joan Reventós, que aquell mateix any havia fundat amb molta pompa el Partit Socialista de Catalunya, al qual afegiria la paraula «Congrés», no vetessin el partit de Pallach en les instàncies unitàries. El divorci entre les dues concepcions del socialisme català queda ben resumit en un retret que Pallach va fer a Reventós en una reunió interna del seu partit reproduïda per Pere Meroño: «Sí, ja veig que són gent d'esquerra, amb molts universitaris, estudiants, però encara no he vist amb ells cap dona de fer feines».

El 17 novembre de 1974 es constitueix a Montserrat CDC, concebuda encara com un moviment obert, més que no pas com un partit tradicional —per això hi participen membres d'UDC. En serà el líder Jordi Pujol, acompanyat de molts dels joves que havien participat amb ell en accions polítiques puntuals, com els fets del Palau. També n'era militant Miquel Sellarès, el qual havia anat adquirint protagonisme en el si de l'Assemblea de Catalunya. El 1976, els democratacristians se'n

desvincularen totalment i CDC esdevingué un partit nacionalista que aspirava a agrupar en una sola organització el que a Europa eren les famílies democratacristianes, socialdemòcrates i del socialisme democràtic. En serien els màxims dirigents Pujol i Miquel Roca i Junyent, el qual ja feia anys que s'havia allunyat del FOC. A conseqüència de la crida de Jordi Pujol «a participar activament en política», feta en una conferència multitudinària que se celebrà el 21 de gener de 1975 als locals d'ESADE, CDC va demanar l'ingrés a l'Assemblea de Catalunya el mes de juny.

L'espai centrista s'ampliaria amb la creació d'un altre partit: Esquerra Democràtica de Catalunya (EDC). En realitat, era un partit de quadres, de personalitats singulars —com ja passava amb la facció d'ERC d'Andreu i Abelló—, que es va fundar el setembre del 1975. Molts dels implicats en la constitució d'aquest partit eren descendents d'antics dirigents del sector liberal d'ERC o d'Acció Catalana. Primer van pensar en un nom estàndard, Partit Liberal Català, però la tradició republicana dels seus líders, Jaume Casanovas, Josep Pi-Sunyer, Macià Alavedra, Joan Baptista Cendrós, Josep C. Vergés i l'economista Ramon Trias Fargas, els va fer decantar per un nom que evocava l'antic partit de Macià i Companys. EDC fou reconeguda per la Internacional Liberal. Trias Fargas ja n'era membre a títol individual. Aquest partit va tenir una vida efímera, però abans que el 27 de juny de 1978 es dissolgués per integrar-se a CDC, s'alineà amb els grups de l'oposició.

La irrupció d'aquests tres nous partits va provocar que la CCFPC es plantegés la necessitat d'ampliar-se. El Decret llei 7/1974, de 21 de desembre, mitjançant el qual s'aprojava l'estatut jurídic del dret d'associació, no

s'adequava als estàndards democràtics europeus, en tant que obligava les associacions resultants a ajustar «la actividad de las mismas y de sus órganos de gobierno [...] a los Principios del Movimiento y demás Leyes Fundamentales del Reino». Això i res era el mateix. El règim feia veure que s'obria, però l'oposició no podia admetre una via tan estreta per arribar a la plena democratzació del país. Per tal d'anar enfortint el múscul opositor, el 23 de desembre de 1975, poc després de la mort del general Franco, quedà constituït el Consell de Forces Polítiques de Catalunya (CFPC), que era, en realitat, l'evolució, per ampliació, de la Comissió Coordinadora. El CFPC estava integrat per onze grups polítics, tots d'àmbit català, i eren pràcticament la majoria dels que actuaven, encara clandestinament, a Catalunya: Partit Carlí de Catalunya (PCC), representat per Josep Badia i Joan Cabré; el PSUC, representat per Pere Ardiaca, Josep Solé Barberà i Antoni Gutiérrez; CDC, representada per Jordi Pujol, Miquel Sellarès i Miquel Roca i Junyent; ERC, representada per Josep Andreu i Abelló; RSDC, representat per Josep Pallach i Heribert Barrera; Convergència Socialista de Catalunya (CSC), representada per Joan Reventós i Raimon Obiols; el PSAN, representat per Joan Josep Armet; l'FNCR, representat per Joan Cornudella i Joan-Ramon Colomines-Companys; EDC, representada per Ramon Trias Fargas i Jaume Casanovas; el PPC, representat per Joan Colomines i Enric Moltó, i UDC, representada per Llibert Cuatrecasas i Anton Cañellas. A partir de novembre del 1976, el PPC i CSC van deixar d'existir perquè es van fusionar, juntament amb altres forces socialistes, en el Partit Socialista de Catalunya-Congrés (PSC-C).

La presentació pública de l'enèsima reorganització

d'una plataforma d'unitat entre els partits es faria al cap de pocs dies. El comunicat emès pel CFPC era molt clar sobre quina via havia de seguir l'oposició a Catalunya en relació amb el que més endavant seria cabdal per entendre la transició. Entre reforma o ruptura, el CFPC no tenia dubtes, si més no de moment:

Per tot això, el Consell de Forces Polítiques de Catalunya afirma que l'únic camí cap a la democràcia passa pel trencament amb les lleis i les institucions franquistes i l'obertura d'un període provisional que, restablint i garantint les llibertats democràtiques, retorni la veu i el vot als ciutadans i, mitjançant la realització d'eleccions lliures, clogui el període provisional i n'obri un de constituent perquè els pobles de l'Estat espanyol configurin amb plena llibertat i responsabilitat les seves institucions.

La declaració del CFPC també aclariria que l'acord fundacional s'havia pres amb la voluntat que la més alta institució catalana —representada pel president de la Generalitat— assumís el paper essencial que li corresponia en el procés de constitució d'un possible govern provisional. Margarita Sáenz-Díez, en la seva crònica per al diari madrileny *Informaciones* (31 de desembre de 1975), volia calmar el públic espanyol amb un aclariment sorprenent: «Contra lo que pueda parecer en un principio, especialmente a aquellas personas alejadas de las realidades catalanas, *ningún ribete de separatismo* anima a esta plataforma unitaria». La cursiva és meua, perquè, certament, resulta una mica sorprenent pensar que el CFPC tingués cap velleïtat independentista en aquell moment històric. El partit històric de l'independentisme, l'FNC, no va exigir-ho

mai com a condició per articular la unitat de l'oposició, ni tampoc ho faria el PSAN, l'altre grup independentista, que s'hi acabava d'afegir. Quan el PSAN havia estat convidat a participar en la CCFPC, el 1969, no va acceptar la invitació, com explica Roger Buch, perquè considerava «que la CCFPC es dirigia sobretot a la gran burgesia que, segons el PSAN, no donava suport a una alternativa democràtica perquè no prenia com a base la creació d'un poder popular català, sinó les concessions d'unes atribucions per part d'un poder espanyol». El 3 de gener de 1976, Jaume Guillamet escrivia, en la secció «D'un temps, d'un país» del setmanari *Presència*, que el lector mitjà de diaris s'havia trobat amb una sorpresa:

S'ha trobat de cop i volta amb què efectivament hi havia al país una oposició democràtica organitzada en instàncies com l'Assemblea de Catalunya i la Comissió Coordinadora de Forces Polítiques de Catalunya. Si fins ara s'havia parlat públicament de la primera i de les organitzacions que la integren era per explicar-ne detencions i al capdavant traient-li importància en el context sempre ambigu i despectiu de les coses subversives. Per a molta gent ha estat una sorpresa llegir a llocs destacats dels diaris la constitució formal del Consell de Forces Polítiques de Catalunya per part d'onze partits polítics en representació dels quals figuren persones més que respectables. Les «terceres vies» havien estat un presagi que el gran públic havia rebut massa difuminat, tenyit per la necessària ambigüitat del moment.

En parlar de les «les terceres vies», Guillamet es referia al cicle de conferències «Les terceres vies a Europa», organitzat per l'Institut Catòlic d'Estudis Socials

de Barcelona a la seu del Col·legi de l'Advocacia de Barcelona, l'abril del 1975. Ens hi referirem més endavant, perquè aquell cicle, que comptà amb la participació d'Anton Cañellas —per UDC—, Josep Solé Barberà —pel PSUC—, Josep Pallach —per l'RSDC—, Joan Reventós —per CSC— i Jordi Pujol —per CDC—, anunciava un canvi de protagonistes en la política catalana. Els antics líders polítics començaven a cedir el pas a altres figures, que serien les que protagonitzarien la transició a Catalunya. En la mateixa línia que Guillaumet es manifestava Manuel Vázquez Montalbán, des de les pàgines de la revista *Triunfo* del 10 de gener de 1976, i advertia les autoritats del règim:

Por parte de nuestras autoridades, caben dos actitudes de respuesta: O seguir considerando la existencia de tan empecinados seres como muestras palpables y encarcelables de que el diablo sigue teniendo aspiraciones históricas ejercidas a través del oro de Moscú o del oro masónico-sionista-homosexual, o bien empezar a adoptar la actitud científica de comprender que una fuerza política es un hecho natural establecido, a manera de correa de transmisión, entre sectores sociales con intereses delimitados, y el estatuto histórico que coordina equilibra esos intereses delimitados y en ocasiones contrapuestos. De momento, la constitución del Consell y su línea programática demuestra que los intereses están delimitados, pero que coinciden en una común aspiración previa: la conquista de la normalidad democrática, la conquista del derecho a ejercer históricamente, sin exclusiones. En la base de este acuerdo hay un espíritu coincidente con el que animó en su día la coincidencia de objetivos entre Plataforma y la Junta Democrática.

L'oposició, almenys a Catalunya, havia deixat de viure extramurs per començar a escalar la muralla de la dictadura i saltar-la. No és que el règim franquista se sentís dèbil, perquè en realitat no s'hi va sentir mai, sinó que els temps, com cantava Bob Dylan, estaven canviant. L'ofensiva per ocupar l'espai públic va començar, també, des de l'àmbit sindical. Representants de les CCOO i de la USO s'identificaren com a tals davant de la premsa per explicar les seves gestions en favor de l'amnistia i les seves repercussions en l'àmbit laboral. A més, també anunciaren que demanarien audiència al rei per transmetre-li aquesta petició. Val a dir que les CCOO i la USO eren en aquell temps els sindicats il·legals més arrelats a Catalunya i que, per bé que el primer estava dins l'òrbita del PSUC i que el segon participava com a organització sindical en la Conferència Socialista Ibèrica —integrada pel Partido Socialista Galego, Partit Socialista del País Valencià, Convergència Socialista de Catalunya, Eusko Sozialistak i Reconstrucció Socialista—, tots dos predicaven que calia anar cap a la constitució d'un sindicat unitari d'estructura democràtica.

El CFPC va acordar unes normes de funcionament per intentar aconseguir tots els partits. Cada grup disposava d'un vot, independentment del seu pes real en nombre de militants. Calia la unanimitat per modificar o ampliar la declaració constituent, per a la incorporació o separació de membres i per a l'aprovació de protocols de funcionament. També calia una majoria qualificada de quatre cinques parts per acordar decisions considerades importants per a qualsevol membre, mentre que per a les qüestions menys rellevants només calia una majoria simple. Finalment, la minoria discrepant tenia sempre el dret a fer conèixer la seva opinió. Així

mateix, el CFPC va fer públic un manifest en què exposava quins eren els objectius que volia assolir, després de constatar que el nou Govern espanyol era tan sols conseqüència d'un reequilibri intern. Al seu entendre, aquell Govern intentava consolidar el franquisme «a través de la monarquia continuïsta prevista en les lleis successòries». Propugnava la ruptura «amb les lleis i les institucions franquistes i l'obertura d'un període provisional que, restablint i garantint les llibertats democràtiques, retorni la veu i el vot als ciutadans i, mitjançant la realització d'eleccions lliures, clogui el període provisional i n'obri un de constituent». El programa del CFPC, elaborat per Heribert Barrera, Joan Colomines i Miquel Roca i Junyent, es concretà en set punts:

1. Reivindicar, propiciar i impulsar la constitució d'un Govern Provisional de la Generalitat de Catalunya que assumeixi el poder a Catalunya, des del moment mateix del trencament democràtic, amb el compromís de convocar i celebrar eleccions en el termini més breu possible per al Parlament català. Aquest Govern Provisional de la Generalitat es constituirà a partir dels principis i institucions configurats a l'Estatut de 1932, i com a primer pas en l'exercici concret del dret a l'autodeterminació.

2. L'amnistia general, que haurà d'afectar les responsabilitats polítiques i sindicals fins al moment de la seva promulgació, i la consegüent llibertat immediata de tots els presos polítics i el retorn dels exiliats.

3. El reconeixement i protecció de les llibertats democràtiques de consciència, d'expressió, de premsa, d'associació, de reunió, de manifestació. El reconeixement i protecció del sufragi universal i de les garanties individuals. La instauració dels principis d'una justícia independent. La unitat de jurisdicció.

4. El reconeixement i protecció de la llibertat sindical entesa com el dret dels treballadors a organitzar-se lliurement, amb independència dels patrons, del govern i dels partits polítics. El reconeixement d'un autèntic dret de vaga.

5. L'adopció de mesures immediates en funció dels interessos més urgents de les classes populars catalanes en el camp de l'ensenyament, la política econòmica i de salaris, l'assistència social, sanitària i de previsió, la política urbana i agrària.

6. Donar suport perquè les situacions específiques del País Valencià i de les Illes trobin la solució adient mitjançant la voluntat lliurement expressada pels seus habitants, formulació que es fa extensiva a la resta de pobles de l'Estat espanyol.

7. Donar suport a la constitució d'un Govern Provisional de l'Estat espanyol que es comprometi a convocar ràpidament unes Corts Constituents, elegides per sufragi universal, les quals, dins el marc de les institucions, llibertats, drets i garanties esmentats en els apartats anteriors, configuraran les noves institucions polítiques de l'Estat espanyol, amb la qual cosa posaran fi al període provisional.

Al darrere de la creació del CFPC hi havia un debat més profund, propiciat pels nous actors polítics, especialment Pujol, Pallach, Barrera i Trias Fargas, sobre la influència dels comunistes en l'Assemblea de Catalunya, la relació amb el president Josep Tarradellas i la voluntat del PSUC de vincular l'oposició catalana amb les instàncies unitàries espanyoles que tot just llavors s'estaven organitzant. El Reagrupament de Pallach va sol·licitar l'ingrés a l'Assemblea de Catalunya, com ja havia fet CDC, i els partits nacionalistes i de centreesquerra van aconseguir imposar l'exigència que, per pertànyer

al CFPC, el partit que ho sol·licités havia de ser d'obediència catalana i no una mera filial del partit mare espanyol. Aquesta condició va aturar la integració del Partit del Treball d'Espanya (PTE), que va sol·licitar-ho el 15 de febrer de 1976 amb una carta del seu secretari polític, Josep Vidal, i de la federació catalana del PSOE. El mes de març, el PSUC va fer públic un comunicat a favor de l'ingrés del PTE. Podria semblar un posicionament estrany, especialment perquè la relació entre aquests dos partits comunistes no havia sigut mai bona. La raó de fons per la qual els eurocomunistes defensaven els maoistes era una altra. El PTE formava part de Coordinació Democràtica (CD), la plataforma unitària espanyola, creada el 26 de març de 1976 i que popularment es coneixia com a Platajunta.

La Platajunta era resultat de la fusió de la Junta Democràtica impulsada pel PCE, el 1974 (amb la participació del PTE, de personalitats joanistes i del Partit Socialista Popular, PSP, de Tierno Galván), amb la Plataforma de Convergència Democràtica (PCD) creada pel PSOE, el 1975, amb el Moviment Comunista, socialdemòcrates i democratacristians. A mesura que s'avançava en el procés de negociació amb les forces polítiques sorgides del règim, més pressió exercia el PSUC perquè el CFPC establís alguna mena de lligam amb CD. El 4 de setembre de 1976, CD va reunir-se a Madrid amb l'Assemblea de Catalunya, la Coordinadora de Fuerzas Democráticas de Canarias, la Táboa Democràtica de Galiza, el Consello de Forzas Políticas Galegas, la Taula de Forces Polítiques i Sindicals del País Valencià, las Fuerzas Políticas Vascas i diverses assemblees democràtiques de les Illes Balears. Llavors, CD adoptà el nom de Plataforma d'Organitzacions Democràtiques (POD) i s'acordà mantenir una unitat d'acció. Era clara la in-

fluència del PCE i del PSOE en aquella manera de fer. El CFPC no s'hi va adherir i l'eficàcia d'aquest organisme d'àmbit espanyol va esdevenir nul·la. El nacionalisme català es preparava per a la batalla a favor de l'autogovern, que no va ser fàcil de defensar davant els franquistes i l'oposició democràtica espanyola. Si la constitució de la Junta ja havia provocat una crisi en el si de la CCFPC, perquè el PSUC, ERC (Andreu i Abelló) i el Partit Carlí propugnaven vincular-s'hi, la Platajunta va tornar a tensar la corda. Els partits nacionalistes coincidien amb el president Tarradellas que Catalunya havia de tenir la seva veu i negociar de tu a tu amb l'Estat, i això topava amb la posició dels partits amb lligams amb els partits espanyols, especialment el PSUC.

2.6. L'OPOSICIÓ I TARRADELLAS, UNA RELACIÓ DIFÍCIL

Si la relació amb l'oposició espanyola va ser complicada, el tracte amb el president a l'exili, Josep Tarradellas, també va ser-ho. En el document de presentació del CFPC s'indicava que l'acord fundacional s'havia pres «amb la voluntat que la més alta institució catalana —representada pel president de la Generalitat— assumeixi el paper essencial que li correspon en el procés de constitució del Govern Provisional». En començar la III Permanent de l'Assemblea de Catalunya, des de la mesa presidencial es va plantejar que s'aprovés una resolució de solidaritat «amb la lluita exemplar del poble vietnamita en la seva esforçada lluita per l'alliberament nacional, exemple de primer ordre per a tots aquells que sentim inalienable la responsabilitat en l'ordenació lliure

i democràtica del nostre poble». La lluita dels pobles d'Indoxina per l'alliberament nacional servia d'exemple i d'estímul per fer el mateix a Catalunya, però sense violència. La Permanent també va aprovar posar en marxa una campanya política, que en realitat era la primera, amb el títol «Per què l'Estatut de 1932». Pretenia connectar la realitat present amb l'autonomia del passat, que havia estat anul·lada per la dictadura. Aquesta reivindicació, juntament amb el fet que el Consell es plantegés la formació d'un govern provisional de la Generalitat tenint-lo en compte, va satisfer el president Tarradellas. Així va manifestar-ho en una entrevista amb Jaume Pol Girbal, el corresponsal d'*El Correo Catalán* a París, el 28 de desembre de 1975. Així i tot, la relació entre l'oposició catalana a l'interior i Tarradellas no va ser fàcil.

El 24 de febrer, el CFCP va demanar de manera formal una entrevista amb el president Tarradellas per analitzar conjuntament la situació política «i iniciar un diàleg en la perspectiva d'orientar els treballs preliminars per a la formació d'un futur govern provisional de la Generalitat». La trobada tingué lloc a la capital francesa el 10 i l'11 d'abril, i s'hi signaren els anomenats «Acords de París», que tindrien força repercussió. Els assistents van ser, per la Generalitat a l'exili: Josep Tarradellas (president), Josep Gausachs (secretari general), Romà Planas (de l'Assemblea de Catalunya a París) i Francesc Vila-Abadal (delegat europeu de l'AC); pel Consell: Jordi Pujol (CDC), Raimon Obiols (CSC), Jaume Casanovas i Cristià Ayguadé (EDC), Joan Cornudella i Josep Sans (FNC), Joan Cabré (Partit Carlí), Joan Colomines (PPC), Jordi Puig (PSAN), Gregorio López Raimundo i Josep Solé Barberà (PSUC), Josep Pallach i Víctor Hurtado (RSDC) i Llibert Cuatrecasas

(UDC). Després d'analitzar conjuntament la situació política, el CFPC va exposar a Tarradellas l'estat de les lluites i mobilitzacions que darrerament havien tingut lloc a Catalunya, en les quals l'Assemblea de Catalunya havia tingut un paper destacat. El CFPC va repetir novament al president de la Generalitat la decisió irrevocable de lluitar, d'acord amb les seves bases programàtiques, per la instauració a Catalunya de les institucions de la Generalitat i dels principis configurats en l'Estatut del 1932, reivindicats per la gran majoria dels catalans. Els reunits van considerar que en el procés cap a la formació d'un govern provisional calia tenir en compte la totalitat de les forces polítiques, socials i del moviment obrer de Catalunya, i en especial l'Assemblea de Catalunya:

En virtut d'això [es deia en el comunicat final], els reunits celebren la progressiva aparició en aquests darrers temps, dels organismes de coordinació democràtica necessaris per a la restitució de les llibertats polítiques i nacionals. En aquest sentit, es reafirmen en la seva voluntat de negociar i després pactar pel restabliment de la democràcia i les llibertats nacionals de tots els pobles.

Dit això, les dues parts es comminaven a continuar treballant de bracet per ampliar l'oposició. S'enfilava el camí cap al postfranquisme, si més no com a règim dictatorial. Una altra cosa fou si l'anomenada «transició democràtica» va ser una ruptura real amb la dictadura. Amb molta habilitat, Tarradellas va anar superant l'aïllament al qual havia quedat reduït durant molts anys. Tenia el suport, de vegades, de Josep Pallach i, sobretot, de l'històric FNC, i en segons quines qüestions, de Jordi Pujol. Tarradellas recelava del protagonisme de

l'Assemblea de Catalunya, que li semblava una entitat controlada pels comunistes, però tampoc no acabava de confiar en el CFPC, perquè considerava que era molt complicat acordar amb tants partits, que sovint discrepaven entre ells, una política comuna. Tarradellas defensava que el camí a seguir era restablir, primer, la Generalitat i convocar, després, unes eleccions constituents. A pesar del suport que donava a Tarradellas, el PSC-R de Pallach es manifestà rotundament en contra d'aquesta tesi, ja que propugnava que primer calia instaurar la democràcia, aprovar tot seguit l'Estatut d'Autonomia i al final restaurar la Generalitat. Ells eren gairebé els únics que defensaven aquesta opció. Triar entre una via o l'altra era donar més o menys protagonisme a Tarradellas. En la reunió es va tornar a abordar la qüestió de la relació entre les instàncies unitàries catalanes i la Platajunta. Les posicions estaven ben delimitades. L'acord al qual van arribar va ser que les relacions que s'establissin entre el CFPC i CD haurien de comptar amb el vistiplau i la participació del president. A més, Joan Colomines va demanar al president, en nom del seu grup, que actués de mediador per resoldre les disputes entre l'Assemblea de Catalunya i el CFPC. Tarradellas va expressar la possibilitat de crear un organisme, «un consell provisional de la Generalitat», en va dir, que integrés totes les forces polítiques i, en especial, l'Assemblea de Catalunya. L'Organisme Consultiu de la Generalitat, constituït el mes de febrer del 1977, fou la plasmació d'aquesta proposta. Sense controlar directament el CFPC, Tarradellas anava imposant la idea de restaurar, primer, la Generalitat de Catalunya, com a punt de partida per contribuir des de Catalunya a la ruptura democràtica. La relació amb Tarradellas es va anar enverinant, sobretot arran del viatge a Madrid del

president per entrevistar-se amb el rei Joan Carles i el president del Govern, Adolfo Suárez. La rebuda massiva de Tarradellas el 23 d'octubre de 1977 i el «Ja soc aquí» presidencial van tapar moltes disputes. El que va succeir després forma part de la història de la transició, que és posterior al que expliquem en aquest llibre, quan cada grup maldava per obtenir els fruits dels anys de resistència.

Les fuetades de la repressió

La repressió franquista després de la victòria militar és un fet inqüestionable. Es va estendre a tota la societat per consolidar el règim vencedor de la Guerra Civil. La promulgació, el 9 de febrer de 1939, de la Llei de responsabilitats polítiques va ser l'instrument legal per fer-ho. Va ser reformada el 1942 i derogada el 13 d'abril de 1945, encara que els antics expedients van seguir el seu curs fins al 1966. Aquesta llei jutjava, amb caràcter retroactiu, fets considerats delictius ocorreguts entre el primer d'octubre de 1934 i abans del 18 de juliol de 1936. No va ser l'única llei repressiva. El 10 de febrer de 1939 es va aprovar una altra disposició, aquest cop per depurar funcionaris de totes les administracions. No va ser fins a l'any 2018, que el plenari de l'Ajuntament de Barcelona va prendre l'acord d'anul·lar «els expedients de depuració de funcionaris i funcionàries públics tramitats a l'empara de la llei franquista de 10 de febrer de 1939». Un retard tan escandalós demostra fins a quin punt la transició democràtica a Espanya no va ser tan modèlica com s'ha volgut vendre. Els clarobscurs de la transició fan que encara ara s'estigui identificant els cossos de persones que van ser enterrades anònimament en fosses comunes. El franquisme va ser una dic-

tadura sanguinària que es va anar transformant amb els anys, ocultant la repressió, per adaptar-se a la conjuntura geopolítica mundial. Aquesta pressió externa de vegades obtenia fruits, com ara que Franco decretés, el 9 d'abril de 1945, un indult especial —en realitat, una llibertat vigilada o una ordre d'expulsió—, que va comportar l'alliberament de personalitats polítiques que feia anys que estaven empresonades, com ara Joaquín Maurín (POUM) o Cipriano Mera (CNT). Tot i això, el Govern franquista no va poder evitar que l'ONU condemnés la dictadura espanyola durant el període de sessions que va iniciar-se a Nova York el 9 de febrer de 1946. Des del principi fins al final, la dictadura va perseguir, torturar i ajusticiar qui gosés oposar-s'hi.

Les formes que va prendre aquesta repressió van ser molt diverses i la intensitat va anar variant amb el temps. Josep Maria Solé i Sabaté és responsable d'un dels estudis primerencs dedicats a la qüestió, fruit de la seva tesi doctoral. En *La repressió franquista a Catalunya (1938-1953)*, publicada el 1985 i reeditada el 2003 amb lleus retocs, Solé constata que la repressió va exercir-se, sobretot, contra les classes populars sense recursos per sotmetre Catalunya. En un estudi recent, l'historiador Joan Corbalán va donar la xifra de 1.717 persones executades al Camp de la Bota un cop acabada la Guerra Civil. El *Parapet de les executades i executats 1939-1952*, obra de l'artista Francesc Abad inaugurada el 2019, al cap de vuitanta anys dels fets, en recorda tots els noms al mateix lloc on es van produir les execucions. El mètode per acusar algú era esgarrifós i contrari a tot estat de dret. Per als processos sumaríssims no era necessària una base inculpatòria sòlida per a la condemna; n'hi havia prou amb simples informes provinents de

falangistes, alcaldes, capellans, policies, guàrdies civils o amb delacions de particulars. El franquisme va perseguir de manera implacable els republicans i tots els opositors, però en els certificats de defunció dels afusellats es volia amagar la vilesa d'aquell acte i s'emascarava amb una declaració falsa. El certificat de defunció deia: «Falleció en despoblado por heridas de arma de fuego».

A Catalunya, la repressió va ser doble, perquè a més de perseguir els anomenats «rojos» i «maçons», com arreu de l'Estat, es perseguia els «separatistes», o sigui, els catalanistes que es van mantenir fidels a la República espanyola i a la Generalitat republicana. L'obsessió anticatalanista de la dictadura sovint va derivar en accions anticatalanes en general, com es va posar de manifest en les causes obertes pel Tribunal de Responsabilitats Polítiques a membres de la burgesia catalana gens sospitosa d'esquerranisme, i fins i tot contra persones que havien donat suport als insurrectes. L'afusellament del líder del catalanisme catòlic, representat per UDC, Manuel Carrasco i Formiguera, el 9 d'abril de 1938, el dissabte abans de començar la Setmana Santa, és un exemple de la persecució franquista dels catòlics identificats amb la República i la Generalitat. Franco no va matar Carrasco «malgrat» que era catòlic, sinó, precisament, com han estudiat Josep Benet, Hilari Raguer i Lluís Duran, «perquè» era un catalanista catòlic.

La magnitud de la repressió franquista contra el catalanisme es pot constatar en la gran varietat política d'algunes persones afusellades pels vencedors. A més de Carrasco, també van ser afusellats l'anarcosindicalista Joan Peiró (1942); els separatistes Domènec Latorre, Lluís Escaler i Daniel Cochs (1939), morts conjuntament;

l'intel·lectual gironí republicà Carles Rahola (1939), i, és clar, el president Lluís Companys (1940). Entre el 1939 i el 1953, el nombre de consells de guerra va ser gran i les execucions, massives. Distribuïts segons la filiació política, destaca la CNT-FAI (42 %), seguida d'ERC (36,6 %), el PSUC (6,6 %), el POUM (6,4 %), Unió de Rabassaires (4 %), la UGT (1,9 %), Estat Català (1,2 %), més un 1,3 % de persones identificades amb altres opcions menors. Què explica aquesta repressió tan variada?, es pregunten els historiadors Josep M. Solé i Sabaté i Oriol Dueñas, en constatar l'elevat nombre d'afusellats d'ERC. Troben la resposta en la «calidoscòpica societat civil de caràcter més republicà, liberal i progressista, amb una marcada sensibilitat social que feia possible [que ERC rebés] nombrosos vots procedents d'un ventall ben ampli, que anava des d'obriers significats de la CNT fins a patricis, industrials i burgesos liberals». Si als afusellaments afegim les víctimes de camps de concentració, presons, batallons de treballadors, depuracions i les formes més variades d'una voluntat repressiva totalitària que abastava tots els àmbits de la vida social, ens farem una idea de la naturalesa del franquisme. Franco va donar l'«enterado» a les darreres penes de mort el 27 de setembre de 1975, dos mesos abans de morir, com aquell qui diu, quan agonitzava. Ho explicarem més endavant en aquest capítol.

Encara no sabem el nombre total de detinguts a Catalunya per les activitats antifranyquistes entre el 1939 i el 1978. Conèixer-ho exigeix un treball monumental, perquè caldria, en primer lloc, accedir a totes les fitxes policials i fer el buidatge de tots els expedients de les presons d'homes i de dones. El que sí que sabem, de moment, és el nombre de procediments judicials mi-

litars sumaríssims incoats a Catalunya entre el 1939 i el 1980. Van ser 81.966, que afectaren 78.188 persones, 70.470 homes i 7.718 dones. A partir de considerar els anys d'incoació dels procediments judicials militars, es pot apreciar que més del 90 % dels procediments referents a repressió es van efectuar durant els primers anys de la dictadura (1939-1945). Aquest és el període àlgid de la repressió, la fi del qual coincideix amb la derrota de Hitler i Mussolini en mans de les forces aliades, l'any 1945, i amb l'indult edulcorat d'aquell any. Fins al final de la dictadura es continuen celebrant consells de guerra a Catalunya, tot i que el nombre de procediments oberts per motius polítics decau considerablement a partir de l'any 1945 i, sobretot, a partir del 1953, que coincideix amb la ratificació, el 26 de setembre, del denominat Pacte de Madrid amb els EUA. Després de la signatura d'un nou Concordat amb el Vaticà, aquell acord amb els Estats Units trencava l'aïllament del règim franquista, alhora que l'obligava a aflluixar una mica la força de la repressió.

Tot i l'animadversió de Harry Truman envers Franco, l'opinió sobre quina havia de ser l'actitud dels EUA respecte d'Espanya va anar canviant. A poc a poc es va obrir pas la idea, amb l'ajuda ben organitzada del lobby espanyol, que Espanya mereixia un tracte millor. L'anomenat *Telegrama Llarg* del diplomàtic George F. Kennan, publicat després a la revista *Foreign Affairs*, el juliol del 1947, amb el títol «Les fonts de la conducta soviètica», sota la firma anònima de «Míster X», és el fonament de la Guerra Freda, un període de «contenció» de l'URSS —i dels comunistes en general— que beneficià Franco. Aquest document, que va rebre l'aprovació del president i del Departament d'Estat, suggeria la necessitat d'un acostament a Espanya sense qüestionar la

continuitat de Franco, encara que exigint-li reformes liberalitzadores. De tota manera, entre el 1970 i el 1980, període que inclou els anys als quals fem referència en aquest llibre, s'incoaren 381 procediments militars contra opositors al franquisme. A més, el 1963 es creà el Tribunal d'Ordre Públic (TOP), una sala que ja no depenia de la jurisdicció militar, però que n'assumia algunes de les funcions que fins llavors hi estaven adscrites; en especial, els delictes de caràcter politicosocial, contra la seguretat exterior de l'Estat, contra el Consell de Ministres i contra la forma de govern, els desordres públics, l'associació i la propaganda il·legals, la rebel·lió i la sedició, etc. Del TOP es coneixen 3.884 sentències, 1.800 de les quals afectaren persones residents a Catalunya. Tot i la repressió, l'oposició al franquisme des de Catalunya va ser constant i es va redoblar a la dècada dels anys setanta.

Josep Benet va proposar-se explicar la singularitat de la repressió a Catalunya amb un llibre primerenc, del 1973, *Catalunya sota el règim franquista* (reelaborat posteriorment i publicat el 1995 amb el títol *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*), en el qual explicava la persecució de la llengua i la cultura catalanes que el revisionisme historiogràfic espanyolista vol negar encara ara. No es perseguia tan sols els individus per la ideologia que brandaven, sinó que el franquisme, amb la complicitat dels catalans que van sumar-se a la rebel·lió —que no van ser pocs—, volia posar fi a la idiosincràsia cultural que era el fonament de la nació catalana. A partir de finals dels anys seixanta, diverses campanyes ciutadanes, que rebien el suport dels partits clandestins, empenyien per rectificar i contenir aquesta repressió. El 1966, per exemple, sectors catalanistes catòlics van iniciar la campanya «Volem bisbes

catalans!», per recuperar la catalanitat de l'Església. El 23 de gener de 1967 es va fer públic un dels documents més importants del que més endavant es coneixeria com la campanya del «Català a l'escola». L'acció, que assolí notorietat pública els anys següents, va acabar portant el català a la Llei d'educació del 1970, que va permetre per primer cop des de la República —amb caràcter voluntari, això sí— l'ensenyament de la llengua al currículum escolar oficial. Això volia dir que es podia ensenyar el català, com una assignatura voluntària, i no pas que l'escola fos en català. La iniciativa catalana es va inspirar en una altra de l'Acadèmia de la Llengua Basca, que ja el 15 de novembre de 1966 havia adreçat una carta al ministre d'Educació, Manuel Lora Tamayo, plantejant-li un seguit de mesures per a l'ensenyament de l'eusquera.

L'any 1961, una colla de prohoms van fundar Òmnium Cultural, una entitat que prengué la forma jurídica de societat civil, amb la voluntat de promocionar i normalitzar l'ús de la llengua catalana, així com de protegir la cultura i la identitat nacionals de Catalunya. A partir de finals de la dècada dels seixanta, Òmnium va iniciar una tasca d'expansió territorial, amb l'obertura de delegacions a Terrassa, Granollers, Igualada, Mataró, etc., fins a arribar a les vint-i-una seus. Durant els darrers anys del franquisme, com assenyala Benet, «l'entitat va esdevenir una eina social i fonamental de resistència nacional i de suplència de les institucions catalanes, inexistents durant la dictadura». El cost de la Guerra Civil havia estat humà, però també nacional, en termes polítics, institucionals, culturals i lingüístics.

3.1. LA TANCADA D'INTEL·LECTUALS A MONTSERRAT (1970)

El procés de Burgos, amb les nou penes de mort que demanaven els fiscals militars per a sis dels encausats (per a tres d'ells es reclamava una pena de mort doble), va desencadenar una gran onada de protestes contra el franquisme. El consell de guerra de Burgos va començar el 3 de desembre de 1970 i el vist per a sentència es va conèixer el dia 9. L'1 de desembre, ETA havia segrestat, a Sant Sebastià, Eugene Bëihl, cònsol de la República Federal d'Alemanya a la capital donostiarra, on residia des del 1947. La primera intenció era raptar l'ambaixador, però les dificultats tècniques per dur-ho a terme amb èxit van fer que els etarres descartessin aquesta opció i es decidissin a segrestar el cònsol. A la fi, un comando d'ETA dirigit per Eustakio Mendizábal, de sobrenom «Txikia», va ser l'autor material del segrest, encara que Jon Etxabe fou qui sempre va actuar de portaveu del grup. Etxabe va recórrer a l'organització Anai Artea perquè fes de medidora. Aquella era una entitat d'ajuda als exiliats amb seu a Sant Joan Lohitzune, el màxim responsable de la qual era Telesforo Monzón, un dirigent històric del nacionalisme basc. Tant Txikia com Etxabe s'enquadraven en el corrent més crític a la VI Assemblea, amb la qual estaven alineats la majoria dels encausats. Però el segrest no va ser gaire ben rebut, perquè alguns dels processats van considerar que l'acció podia perjudicar la seva defensa política de la causa basca. Les discrepàncies entre les dues tendències d'ETA, la militar i la politicomilitar, van començar a prendre cos a partir d'aquell moment. Fos com fos, aquell segrest va afegir més pressió a l'ambient que envoltava un procés de gran magnitud.

A Burgos, els militars hi jutjaven setze membres d'ETA: Teo Uriarte i Jokin Gorostidi van ser condemnats a dues penes de mort i trenta anys de presó per a cada un; Xabier Izko de la Iglesia va ser condemnat a dues penes de mort i vint-i-set anys de presó; Unai Dorronsoro, condemnat a mort; Mario Onaindia, condemnat a mort i cinquanta-un anys de presó; Xabier Larena, condemnat a mort i trenta anys de presó; Bittor Arana, condemnat a setanta anys de presó; Josu Abrizketa, condemnat a seixanta-dos anys de presó; Antton Karrera, condemnat a dotze anys de presó; Ione Dorronsoro, condemnada a cinquanta anys de presó; Enrike Gesalaga, condemnat a cinquanta anys de presó; Jon Etxabe, condemnat a cinquanta anys de presó; Gregorio López Irasuegi, condemnat a trenta anys de presó; Itziar Aizpurua, condemnada a quinze anys de presó, i Julen Kaltzada, condemnat a dotze anys de presó. Només hi va haver una absolució, de la qual es beneficià Arantxa Arruti. Tots els encausats estaven acusats d'haver assassinat, el 2 d'agost de 1968, el cap de la Brigada Político-social a Sant Sebastià, Melitón Manzananas, així com de l'assassinat de dues persones més: el guàrdia civil José Antonio Pardines, mort a trets el 7 de juny de 1968 en un control de carretera, i el taxista Fermín Monasterio, assassinat el 9 d'abril de 1969.

El procés de Burgos es va gestar a la Capitanía General burgalesa. El seu titular, Manuel Cabanas, va tenir la col·laboració del capità Antonio Troncoso, com a vocal ponent, i de Fernando Suárez de la Devesa, com a coronel auditor. La Llei de bandidatge i terrorisme, promulgada el 1968 pel Govern anterior, obligava els tribunals militars a jutjar els delictes de terrorisme. L'auditoria de guerra de Burgos va unificar en un macroprocés els sumaris contra líders d'ETA per econo-

mia processal, perquè aquests sumaris requeien en Troncoso i per plantejar un judici que fos exemplar. A Burgos es va voler jutjar Euskadi, i per això la solidaritat va començar per la variadíssima composició de l'equip d'advocats defensors i per la posada en escena. El judici va tenir un moment àlgid quan Mario Onaindia es va posar dempeus i va cridar «Gora Euskadi Askatuta!», i alguns dels militars presents van desembeinar l'espasa i els policies desenfundaren les pistoles. La resposta dels encausats va ser posar-se a cantar l'*Eusko gudariak*, la cançó de la resistència basca, escrita el 1932 pel president del PNB, José María Gárate, però que es va popularitzar durant la Guerra Civil. La cançó comença amb una afirmació que, en aquell context i a ulls dels presoners, s'hi adeia molt: «Eusko Gudariak gara / Euskadi askatzeko...» [‘Som els soldats bascos / per alliberar Euskadi...’]. Seria un error caure en el presentisme, o sigui en la condemna actual dels assassinats d'ETA en els anys de la transició i posteriorment, i distorsionar la història del que va significar el procés de Burgos per al conjunt de l'oposició espanyola i, sobretot, catalana.

Els advocats del judici sumaríssim 31/69 van ser els actors secundaris d'aquell procés, però els seus noms i l'adscripció ideològica de cadascun d'ells són un exemple d'aquest pluralisme. Va destacar-hi José Antonio Etxebarrieta, germà de «Txabi», el primer mort d'ETA, abatut en el tiroteig de Benta Haundi (Guipúscoa) després d'haver matat el guàrdia civil José Antonio Pardines a Aduna. Etxebarrieta, que era responsable de *Zutik*, el butlletí intern d'ETA, s'encarregà de la defensa de Xabier Izko de la Iglesia, la «peça major» a batre pel tribunal militar, perquè era a qui s'acusava de ser l'autor material de l'assassinat de l'inspector Manzananas. La idea era formar un equip d'advocats que representés els

pobles d'Espanya i la pluralitat de l'oposició. Era un pannel d'advocats d'ideologies diverses (nacionalistes, comunistes, socialistes i democratacristians). Hi destacaven Juan María Bandrés, Miguel Castells, Francisco Letamendia «Ortzi» (autors, els dos darrers, del llibre que va publicar Ruedo Ibérico, el 1971, sobre el judici amb el sobrenom de «Kepa Salaberri»), Pedro Ibarra, Ramón María Camiña, Elías Ruiz Ceberio, Juan Miguel Moreno Lombardero i Ibon Navascues. Gregorio Peces Barba, llavors vinculat a la revista *Cuadernos para el Diálogo* i a l'Izquierda Democrática de Joaquín Ruiz-Giménez, i Josep Solé Barberà, dirigent del PSUC, van ser els advocats defensors més allunyats del món d'ETA que van participar en el judici. L'única dona del grup d'advocats era Gurutze Galparsoro, que va fer-se càrrec de la defensa de Ione Dorronsoro.

La vista sumaríssima va durar set jornades i el tribunal militar en va trigar dinou a dictar sentència. Va ser una vista pública, a pesar que s'hi jutgessin dos capellans: Julen Kaltzada i Jon Etxabe. La Santa Seu va accedir, a petició dels encausats, que el consell de guerra fos un judici d'audiència pública, malgrat que el Concordat estipulava que, quan es jutjaven sacerdots, els judicis havien de fer-se a porta tancada. La decisió d'obrir les portes va ser clau per aconseguir la ressonància internacional que es buscava. El 25 de desembre, dia de Nadal, tres dies abans que es fessin públiques les sentències del judici, Telesforo Monzón va convocar la premsa per anunciar que el cònsol Bëihl havia estat alliberat i que era a Colònia, des d'on parlaria a través d'una cadena de la televisió alemanya. El 27 de desembre es va convocar els advocats per signar l'acta del judici, cosa a la qual van negar-se. Uns quants advocats no van poder arribar a l'hora citada perquè aquell dia va caure sobre Bur-

gos i la seva comarca una nevada copiosa. El 28, Dia dels Innocents, es va comunicar finalment la sentència. Els condemnats a pena de mort estaven convençuts que els matarien, però no va ser així. El vespre de la nit de Cap d'Any, el Consell de Ministres va aprovar els indults. La campanya internacional havia aconseguit aturar la barbàrie.

El periodista Pedro Ontoso, del diari basc *El Correo*, deia que una de les figures del judici va ser l'advocada Gisèle Halimi, nascuda a Tunísia però de nacionalitat francesa, enviada com a observadora per la Federació Internacional de Drets Humans. La seva denúncia va ser fonamental. En els ambients judicials internacionals, Halimi era coneguda perquè havia defensat alguns militants del Front d'Alliberament Nacional d'Algèria i també havia participat en la Comissió Russell, que investigava l'actuació de l'exèrcit dels EUA en la guerra del Vietnam. La jurista va ser expulsada d'Espanya a finals del mes de desembre. Abans, va tenir temps d'establir una bona relació amb José Antonio Etxebarrieta, que la va ajudar a documentar-se per escriure *Le procès de Burgos*. El llibre contenia un pròleg del filòsof Jean-Paul Sartre, de qui era secretari el segon marit d'Halimi, que a la vegada era amiga de Simone de Beauvoir. Sartre, escriu Ontoso, «sumo sacerdote del Mayo francés y promotor también del Tribunal Russell, bendecía “el hecho nacional vasco” y abrazaba la causa de ETA, lo que le hizo muy popular en Euskadi».

A l'interior, la manifestació més clara de refús al consell de guerra es produí a Catalunya. Els dies 12, 13 i 14 de desembre de 1970, unes tres-centes persones van tancar-se a l'abadia de Montserrat per protestar contra aquell judici. La iniciativa catalana va sorgir de la Taula Rodona, tot i que la contestació la va començar la Co-

missió Coordinadora, després que Pere Portabella i Josep Andreu i Abelló acudissin al judici de Burgos per tenir informació de primera mà sobre el que estava passant. Portabella va entrar-hi fent-se passar per marit de Gisèle Halimi. Portabella i Andreu i Abelló van tornar a Barcelona acompanyats del fill de Solé Barberà, Josep Solé i Fortuny, decidits a passar a l'acció. En la reunió de la Taula Rodona van tenir un paper decisiu, a més de Portabella, el productor Pere Ignasi Fages, l'arquitecte Oriol Bohigas, el professor i editor Xavier Folch, el metge Felip Solé i Sabarís, el traductor Octavi Pellissa i el filòsof Eugenio Triás. En les connexions amb els grups cristians i l'Església va intervenir Francesc de Borja Aragay, aleshores representant, amb Joan Vallvé, d'Unió Democràtica a la CCFPC.

Josep Benet va fer gestions amb els monjos del monestir per tal que permetessin la trobada. Benet s'havia format a l'escolania del santuari i tenia bona relació amb els benedictins. Primer va contactar amb el pare Marc Taxonera, al qual acabarien anomenant «Kissinger» pel seu paper de mediador i per la cabellera blanca i ondulada que exhibien tots dos. A través d'ell es va propiciar la trobada amb el pare abat Cassià Just. Portabella va descriure l'abat «com algú dotat de gran sensibilitat política, d'una finor florentina». Aquell contacte inicial va derivar en un tancament al qual van acudir trescentes persones del món de la literatura, les arts i l'ensenyament. En la tancada van participar membres destacats de la Gauche Divine, però també joves del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona, que s'havia enfortit molt des de l'anterior tancada al convent dels caputxins, el 1966. També hi havia gent vinculada amb els partits de l'oposició, especialment de l'FNC, el PSAN i el PSUC, malgrat que Antoni Gutié-

rez considerés que la iniciativa era un error, segons va relatar Portabella al periodista Cirilo Dávila: «Una vez más [sembla que va dir el Guti] los artistas e intelectuales os equivocáis. La lucha es obrera y urbana. Vais a cometer un error tremendo. Os vais a la montaña para encerraros en un convento». El sempre sagaç dirigent comunista aquesta vegada es va equivocar. Terenci Moix —que hi va ser present— i altres crítics de l'anomenada despectivament «cultureta» també es van equivocar quan pronosticaren que aquella assemblea «serà una costellada divertida». El president Tarradellas va ser encara més crític, d'acord amb la seva total oposició al fet que la comunitat benedictina s'impliqués en política, i que cultura i política es barregessin. Tots plegats es van equivocar. La tancada a Montserrat d'intel·lectuals i artistes, de «professionals de la cultura», com es van fer dir, esdevindria històrica:

L'Assemblea de Montserrat, la tancada —va escriure anys després el pintor Joan-Pere Viladecans, present a Montserrat—, va ser un gran triomf de l'antifranquisme i un exemple de cohabitació i unitat política. A més d'un gran èxit en convocar el grup més dens i representatiu de la cultura [...]. Era el principi del final d'un elitisme cultural fructífer, ideològicament avançat; inundat de modernitat, però terriblement classista.

Els professionals de la cultura reunits al monestir de la Moreneta van fer públic un manifest que no va ser fàcil d'aprovar, perquè, malgrat que els «companys de viatge» del PSUC eren predominants entre els assistents, les discussions amb els que no ho eren van ser llargues. Finalment, el consens va arribar el 13 de desembre, i el manifest va ser aprovat amb un preàmbul que començava així:

Nosaltres, intel·lectuals catalans constituïts a Montserrat en assemblea permanent, ens creiem en el deure de prendre posició davant la gravíssima situació política i social provocada pel consell de guerra sumaríssim contra setze militants d'ETA, acusats de lluitar pel socialisme i pels drets nacionals del poble basc.

Constatat això, i fent palesa alhora «l'adhesió fraterna al poble basc i a les seves reivindicacions, que són les nostres», el manifest reclamava deixar sense efecte les condemnes de Burgos, exigia una amnistia general per a presos polítics i exiliats, l'abolició de les jurisdiccions especials i de la pena de mort, i reivindicava un sistema democràtic que garantís «els drets dels pobles i nacions que formen l'Estat espanyol, inclòs el dret d'autodeterminació». En unes declaracions al diari francès *Le Monde*, del dia 23 de desembre, difoses en català per la comunitat benedictina, l'abat Cassià Just va manifestar que aprovava el manifest dels tancats: «L'aprovo perquè no poso en dubte les tortures infligides als presos polítics [...]. El ministre de la Governació em va demanar per telèfon per què estava al costat de l'oposició. Vaig contestar que no estava al costat de l'oposició, sinó pels drets de la persona humana [...]». L'abat també estava satisfet perquè *L'Osservatore Romano*, el diari del Vaticà, havia reproduït el manifest i perquè la Santa Seu no havia desautoritzat la comunitat benedictina catalana pel fet d'haver permès aquella expressió de protesta contra el franquisme.

Mossèn Lluís Maria Xirinacs, el 24 de desembre, va iniciar la seva segona vaga de fam a la rectoria de Santa Maria del Camí, dins el terme municipal de Veciana. Ho va fer per demanar eleccions de veritat i l'autodeterminació per als Països Catalans, així com per efectuar

un gest d'adhesió al manifest aprovat pels tancats a Montserrat. La tarda del 9 de gener, una cinquantena de persones —vint-i-dues de les quals d'Igualada i també personalitats com ara Jordi Carbonell— es van tancar a l'església de Santa Maria del Camí en solidaritat amb Xirinacs, que en aquell moment ja es trobava retingut a l'Hospital Clínic sota control de la policia. La vaga va durar vint-i-un dies, fins al 14 de gener, quan Franco ja havia commutat les penes de mort aplicades als militants bascos.

Les autoritats franquistes volien que l'abat els proporcionés la llista dels tancats. S'hi va negar. «No soc policia», es veu que va dir-los. Potser no sabrem mai el nom de totes les persones que estaven tancades a Montserrat. El pintor Viladecans es lamentava de no figurar en la llista dels assistents en la sèrie de tres articles, titulats «Assemblea de Montserrat», que va publicar el 2018 a *Culturas*. Més amunt ja n'hem citat un fragment. Viladecans havia pujat al monestir en un sis-cents de Xavier Folch i amb el professor Manuel Sacristán, a qui no coneixia. Ell llavors tenia vint-i-dos anys i estava a punt d'ingressar en el servei militar obligatori. Va ser per això que, a instàncies de Raimon, van decidir no incloure el seu nom en el manifest, i és per això, també, que no va abandonar el monestir fins dos dies després que els altres. Com deixa anar el mateix Viladecans en el segon article de la sèrie: «Comença a arribar informació als mitjans, nacionals i internacionals. I les fotos de Colita. I la llista de tancats en la qual no constaven les desertions. N'hi va haver». Pere Gimferrer, per exemple, a qui Viladecans havia anat a cercar per indicació de Joan Brossa, va declinar de bon principi participar en l'acció conjunta dels intel·lectuals catalans. D'altres, com ara Mario Vargas Llosa o Antoni Tàpies, només van dei-

xa-s'hi veure una estona. Cap història no és mai perfecta.

El comunicat de Picasso en què manifestava la seva adhesió a la tancada va tenir un fort impacte arreu. I és que en aquells dies s'havia d'inaugurar l'ampliació de la Col·lecció Sabartés al museu que encara no s'anomenava «Picasso», i el pintor, que cedia el llegat de la seva família, va amenaçar de suspendre l'acte en cas que alguna autoritat franquista assistís a la inauguració. Els intents governamentals per desprestigiar la tancada van implicar inclús la invenció de notícies. La principal va ser la nota publicada el 18 de desembre pel diari del Movimiento, *Baleares*, que després van reproduir els altres diaris del partit del règim, entre els quals cal esmentar el barceloní *Solidaridad Nacional*. En la portada es destacaven unes suposades declaracions de Joan Miró sobre que havia estat enganyat per assistir a la tancada. L'excursionista pintor va desmentir la informació amb un text publicat en el *Diario de Mallorca* l'endemà, el dia 19. El comunicat aclaria que sí que havia estat a Montserrat i que «el significado de mi presencia debe interpretarse como un deseo de expresar y confirmar los sentimientos que he sostenido toda mi vida, y que por tanto no puede considerarse en modo alguno como una repulsa a los que estaban allí reunidos». L'edició de 30 de desembre de *Le Monde*, que dedicà unes quantes pàgines a fer un resum de la situació política a Espanya, especificava, amb relació a Miró, que el periodista del diari *Baleares* era un falangista i que la informació sobre Miró era una manipulació grollera. Molts anys després, l'escriptor Biel Mesquida recordava com havia viscut ell, un jove de vint-i-tres anys, la presència del gran pintor mallorquí a Montserrat:

[...] quan s'estengué el rumor de «Ha arribat en Miró! Ha arribat en Miró!» com un ventegar d'alegria quasi no ho podia creure. I era vera. Allà enmig d'aquella gentada Jota Ema [Miró] semblava un benèfic i benigne patriarca que amb els seus ulls d'un blau espirejant d'estrelletes se solidaritzava amb tots els lluitadors antifranquistes i ens saludava un per un. Vaig quedar bocabadat de la seva senzillesa per un cantó i de la seva fortalesa per l'altre. Aquella reunió estava plena de tensions. Calia redactar un manifest que havia de ser signat per persones de molt diferents ideologies amb l'antifranquisme com a front de batalla i no era fàcil. En Jota Ema aconsellava amb l'altra tradició dels seus setanta-cinc anys les paraules més conciliadores, civilitzadores i justes. I l'endemà tots els mitjans de comunicació del Plante sabien que malgrat quaranta anys de franquisme unes veus de pensadors i artistes simbolitzaven el clam de tot un poble. Havia vist el compromís moral d'en Jota Ema i això m'obria moltes més finestres a les clarors dins la tenebrosa agonia feixista.

Finalment, la Guàrdia Civil va aconseguir l'autorització per forçar les portes del monestir si era necessari. La tancada va acabar amb la sortida pacífica dels participants sense la intervenció policial. *La Vanguardia* ho explicava als seus lectors en una nota editorial del dia 15:

La reclusión voluntaria de un numeroso grupo de personalidades destacadas de la vida barcelonesa en la Abadía de Montserrat ha terminado ayer sin intervención de la fuerza pública y sin que se produjera ningún incidente. Esta forma de reflexionar colectivamente respecto a una circunstancia dada — porque no se ha informado sobre su finalidad cierta — es discutible quizá en cuanto a su oportunidad y eficacia, si bien hay que

reconocer que realizada por personas como las que se han reunido en Montserrat no podía llegar hasta ningún extremo de peligrosas derivaciones, ni para el orden ni para la paz públicas. Es muy satisfactorio, pues, que el acto haya terminado sin mayores consecuencias. Y hay que hacer constar la satisfacción que producirá en Barcelona, y en todo el país, ver cómo un acto —quizá poco trascendente en su materialidad táctica, pero destacado por la personalidad de muchos de los reunidos y el lugar en que se ha realizado, tan querido por todos los catalanes— haya acabado felizmente.

La tancada de Montserrat sí que va tenir conseqüències, les habituals de l'època: detencions, multes que anaven de les 15.000 a les 75.000 pessetes i retirada de passaports. Els agents de policia van vigilar la sortida i van apuntar els noms i els números de DNI de dues-centes vint-i-tres persones i les matrícules de seixanta-un cotxes. Josep Solé Barberà, Pere Portabella i Oriol Bohigas van ser els que van rebre les multes més elevades. El cas de Jordi Carbonell, el filòleg que va ser el primer director de l'*Enciclopèdia catalana*, va ser escandalós. Carbonell es va negar a declarar en cap altra llengua que no fos el català. Van maltractar-lo, torturar-lo i, quan fou traslladat a la presó Model, va ser aïllat en una cel·la de càstig i reclòs al departament psiquiàtric. «El gest de Jordi Carbonell —observaven des de l'*Ara*, el portaveu de l'FNC, número 27, el 1971— és una actitud ferma d'un home convençut dels seus drets que, en un gest magnànim, ha fet extensiu a tot el poble de Catalunya». Certament, era l'afirmació radical de la catalanitat, feta en les condicions més inversemblants. No era cap provocació ni la «mania» d'un boig. Era un acte de desobediència extrem. Jordi Carbonell va negar-

se a parlar altra llengua que no fos la pròpia a Via Laietana, davant el jutge, davant el director de la presó Model i davant els funcionaris de la presó. Les mostres de solidaritat amb Carbonell van ser moltes; Joan Brossa, per exemple, va dedicar-li un sonet («Jordi i cap alt, tot sol davant la fera» —fa un dels versos). A la fi, les autoritats franquistes van decidir alliberar-lo amb la imposició d'una multa. D'altra banda, el 23 de març, el TOP dictà auto de processament, amb llibertat provisional, contra Lluís Maria Xirinacs (sumari 83/1971), per propaganda il·legal, i el sancionà amb una multa de 30.000 pesetes.

El resultat més important de la tancada de Montserrat va ser la creació de l'Assemblea Permanent d'Intel·lectuals i Artistes. Va aglutinar moltes voluntats. L'Assemblea Permanent de Metges, reunida al Col·legi de Metges del 28 al 30 de desembre, es va dissoldre perquè va arribar a la conclusió que: «en virtut d'aquesta coincidència, aquesta Assemblea de Metges del Col·legi de Barcelona s'adhereix al mencionat document de l'Assemblea d'intel·lectuals, professionals, artistes, i universitaris, celebrada a l'Abadia de Montserrat, i el fa seu». L'acció dels intel·lectuals i artistes no era una simple queixa per alguna decisió que afectés la creació cultural, sinó el rebuig a un tribunal militar que estava jutjant membres de l'organització ETA. Els concentrats a Montserrat expressaven una reivindicació explícitament política i nítidament antifrancquista. En bona part, apunta Carles Santacana, aquella assemblea d'intel·lectuals va ser el germen de l'Assemblea de Catalunya: «Tot plegat era conseqüència d'un progressiu compromís del que aleshores hom designava com a "forces de la cultura"».

Els condemnats a Burgos van ser alliberats amb la

Llei d'amnistia del 1977, llevat de cinc d'ells, que van ser expulsats d'Espanya: quatre a Bèlgica i un a Noruega, però al cap d'uns mesos van retornar. Mario Onaindia, un dels extradits a Bèlgica, va novel·lar aquella experiència a *Grand Placen Aurkituko Gara* (1983, n'existeix una traducció al castellà). El llibre ja presagiava el canvi radical de posició que l'antic etarra experimentaria anys més tard, com també la d'alguns altres dels condemnats, fins a esdevenir el president del PSE-PSOE: «En mi novela hay una carga de reproche a la generación que hizo la guerra, que nos impidió crear nuestra propia cultura. El escribirla en euskera tiene un sentido antagónico: la reafirmación de nuestra nacionalidad y reflejar en esta lengua los mismos sentimientos contradictorios de amor y odio que James Joyce albergaba sobre Irlanda. Se trata, pues, de evitar que pueda decirse de Euskadi lo que el propio Joyce dijo de Irlanda: "Es una cerda que se come a sus hijos"» (*El País*, 22 de maig de 1983).

3.2. LA CONDEMNNA A MORT DE SALVADOR PUIG ANTICH (1974)

El primer semestre del 1974 va tenyir-se a la vegada d'eufòria i de dol. La sensació d'eufòria, per bé que relativa, era provocada pel triomf de la Revolució dels Clavells, el 25 d'abril, que va posar fi a quaranta-vuit anys de dictadura a Portugal. A Espanya, la revolta dels militars contra Franco era impensable, però les notes de la cançó *Grândola, Vila Morena*, de José Afonso, eren un cant d'esperança per als demòcrates espanyols. Tant devia ser així, que l'Instituto de Opinión Pública (el CIS de l'època franquista) va encarregar un sondeig per

conèixer l'opinió dels ciutadans de Madrid i Barcelona sobre Portugal. Van ser entrevistades 1.102 persones majors de quinze anys. Els resultats no es van fer públics i no es va conèixer l'existència del sondeig fins que l'abril del 2023 el CIS va publicar l'informe executiu amagat fins al moment. La conclusió dels enquestadors era que la meitat de la població adulta sabia què estava passant a Portugal: «De estos son más los que ven con simpatía la revolución portuguesa que los que la miran con antipatía». L'informe també destacava que els individus més favorables al que s'estava vivint a Portugal «son los varones, los jóvenes, los individuos con un nivel más alto de educación y procedentes de los estratos sociales superiores, así como los habitantes de Barcelona, quienes suelen estar mejor informados y también sentir mayor simpatía y optimismo respecto de los cambios que se están operando en Portugal».

El dol era conseqüència del desànim que va provocar l'execució de Salvador Puig Antich, el jove militant del Moviment Ibèric d'Alliberament (MIL), que el Govern franquista volia fer passar per un delinqüent comú. Per això va fer coincidir la seva execució amb la de Heinz Ches, nascut el 1944 a Cottbus, la segona ciutat més important de l'estat de Brandenburg, aleshores a l'Alemanya Oriental, país del qual havia fugit. Com va descobrir el periodista Raúl M. Riebenbauer, el nom real de Ches era Georg M. Welzel. Quan va ser detingut es va inventar el nom i es va fer passar per polonès. Tenia vint-i-vuit anys, quan un consell de guerra, celebrat el desembre del 1972, va condemnar-lo a mort per haver matat un guàrdia civil a l'Ametlla de Mar. Va ser executat a la presó de Tarragona per José Moreno Renomo, un botxí inexpert que encobria la seva feina venent llibres de fe cristiana. Per al règim franquista, ell va ser «la

torna», la víctima necessària per llevar contingut polític a la sentència de l'anarquista català i desorientar l'opinió pública. A partir de la investigació de Riebenbauer, el cineasta Joan Dolç va dirigir, el 2004, el documental *La muerte de nadie (el enigma de Heinz Ches)*.

Tres anys més tard, a finals del 1977, aquest fet va inspirar el dramaturg Albert Boadella i els altres sis components de la companyia Els Joglars per dur a l'escenari l'execució de Georg M. Welzel. El títol de l'obra era, precisament, *La torna*. Era una sàtira que presentava el consell de guerra com un galliner, amb militars sense escrúpols que signaven la sentència de mort entre paelles, vi de Rioja i escamarlans. En poques setmanes van tenir l'obra enllestida i, sorprenentment, va superar la censura. La companyia va organitzar una gira, i tot anava bé fins que l'obra va estrenar-se a Granollers. El dia de l'estrena, entre el públic, hi havia Francisco Muro, secretari de l'Ajuntament —encara no hi havia hagut eleccions democràtiques—, que era una de les persones que havia participat en el consell de guerra que havia sentenciat a mort Heinz Ches. Va ser ell qui va presentar una denúncia anònima que va tenir conseqüències fatals. La justícia militar, que era exactament la mateixa que durant la dictadura i que es regia pel mateix codi, va emprendre la persecució contra Els Joglars, i el primer que va ser cridat a declarar fou Albert Boadella, perquè era qui havia inscrit l'obra davant la censura. El coronel Enrique Nieto Martínez, que va ser l'encarregat de la instrucció, va demanar-li qui n'era l'autor, i Boadella va respondre que era una creació col·lectiva i va donar el nom dels altres membres de la companyia. En la segona sessió d'instrucció, Boadella ja va ser empresonat a la Model. Els altres sis van restar en llibertat condicional en espera que s'acabés d'instruir el sumari.

L'empresonament de Boadella va provocar una mobilització massiva en universitats, teatres, casals i al carrer. El 22 de desembre, a Barcelona, tots els teatres i un centenar de cinemes van tancar. Fins i tot el Liceu va suspendre les representacions, per primera vegada en la seva història. L'endemà, a Madrid, també es va aturar l'activitat artística. Després, l'aturada es reproduí a Palma i també a Vitòria, Sevilla i a altres ciutats espanyoles. El cas es va anar complicant, sobretot un cop acabada la instrucció i que els advocats comunicuessin als actors que se'ls demanaven tres anys de presó i que els haurien de complir. Dos d'ells, Elisa Crehuet i Ferran Rañé, que aleshores eren parella, van decidir anar-se'n a l'exili. Gabi Renom, Andreu Solsona, Arnau Vilardebò i Myriam de Maeztu van optar per quedar-se i van entrar a la presó. Albert Boadella, en canvi, va protagonitzar una fugida de pel·lícula des de l'Hospital Clínic. S'havia fet ingressar per una gastritis provocada per ell mateix. Una vegada allà, la seva dona va proporcionar-li una bata i una perruca. L'actor va caracteritzar-se i va passar a l'habitació del costat, des de la finestra, per accedir al passadís. Allà l'esperava Arnau Vilardebò.

La persecució d'Els Joglars va propiciar una gran mobilització a favor de la «llibertat d'expressió». Aquesta reivindicació, encara necessària en els primers anys de la transició, coronava amb lletres manuscrites el perfil d'una màscara teatral que duia la boca tapada amb un rotund guixot vermell. Era un adhesiu quadrat, amb un fons blanc, que es va poder veure enganxat arreu. Amb el temps s'ha sabut que en la peripècia d'Els Joglars no tot eren flors i violes. La majoria dels membres de la companyia estaven enfrontats entre ells, i l'actitud d'Albert Boadella ja presagiava el gir ideològic que faria anys més tard, quan se situaria en posicions

ultraespanyolistes i dretanes. Però aquesta és una altra història.

El dissabte 2 de març de 1974 plovia a Barcelona. A tres quarts de deu del matí va ser executat pel mètode del garrot Salvador Puig Antich. Tenia vint-i-sis anys. El botxí va ser Antonio López Guerra, un matador experimentat i salvatge que havia ajusticiat vint-i-quatre persones entre el 1950 i el 1974. La notícia es va estendre ràpidament pels ambients de l'oposició. Va suposar un gran xoc. L'oposició s'havia mostrat massa confiada que el Govern de Carlos Arias Navarro commutaria la pena de mort de Puig Antich. Arias Navarro, el qual, durant la Guerra Civil, era conegut com el «Carnicero de Málaga», havia estat designat cap del Govern el mes de gener i pertanyia a la branca dura del règim, encara que es presentés com un renovador amb l'anomenat «espíritu del 12 de febrero». El franquisme només era condescendent amb la seva gent. El mateix dia que van ser executats Puig Antich i Ches, fou commutada la pena de mort a Antonio Franco, un guàrdia civil condemnat per haver matat un superior. No havien servit de res, en canvi, les peticions de clemència per a Puig Antich i Ches dels arquebisbes de Barcelona i Tarragona, monsenyors Jubany i Pont i Gol, malgrat les amenaces de mort que va rebre el darrer. Tampoc no van servir de res les gestions del degà del Col·legi de l'Advocacia en aquell moment, Miquel Casals i Colldecarrera, ni el telegrama que el canceller alemany Willy Brandt va fer arribar al dictador. Les gestions d'última hora del doctor Antoni Puigvert, metge de Franco, van caure en el buit. El ministre d'Informació i Turisme, Pío Cabanillas, va ser tan tautològic com rotund: «Un acto de justicia es fundamentalmente un acto de justicia». Puig Antich va passar les últimes hores en vida amb tres de

les seves germanes —una quarta es va quedar acompanyant el pare a casa— i els advocats Josep Oriol Arau i Francesc d'A. Condomines. El jove anarquista va refusar l'assistència religiosa de la presó, però com que la presència d'un capellà era obligatòria, va optar per demanar que cridessin el salesià Antonio Manero, un antic educador seu de quan estudiava intern als salesians de Mataró. Manero va acabar explicant les sensacions viscudes aquella nit, i el seu testimoni es va fer públic el 2016:

Fue una noche o mejor unas horas interminables por la angustia que todos llevábamos en nuestro corazón. ¿También Salvador? Es difícil saber cuál era su estado de ánimo en esos momentos. Aparentemente estaba sereno. Yo no le notaba un gran nerviosismo. El abogado Arau entraba y salía dándole noticias de todo lo que se estaba haciendo para que se intercediera pidiendo el indulto, tanto autoridades políticas como religiosas... Todas estas noticias creo que mantenían en Salvador viva la esperanza. Hacia las ocho, tal vez las siete y media, los guardias dijeron que debían salir los familiares y quedarse con él solo el sacerdote, ya que así estaba prescrito. Se despidieron las hermanas... Nos quedamos los dos solos. Los guardias seguían alrededor. Sin duda que aquellos fueron los momentos de más tensión para Salvador y también para mí: el tiempo iba avanzando y el indulto no llegaba, y lo más doloroso tal vez: le habían alejado a sus seres queridos... Llegó un teniente. Esposaron a Salvador. Me dijeron que me despidiera de él. No lo abracé porque pensé que aún sufriría más porque él ya no podía responder a mi abrazo. Cogí sus manos entre las mías, las apreté fuertemente y le dije las últimas palabras que me vinieron a la mente, intentando ayudarlo en su soledad trágica, sin compañía de ningún rostro familiar o de amigo: «Salva-

dor, Dios te ama». Me pareció en aquel momento que la cercanía de Dios como último pensamiento, algo le podía ayudar. No lo sé. Solamente Dios que ve los corazones veía la situación de Salvador como vio la de Cristo en la cruz. Entonces y ahora creo en un Dios que nos ama siempre, pero más cuanto más lo necesitamos. Me parece que aquella tarde fue el entierro. Fue igualmente muy triste porque solo estábamos los familiares, incluido el padre. Éramos muy pocos. Estábamos vigilados: había policías. Lo que más me llamó la atención fue que, hasta en algunas bocacalles que forman las hileras de nichos, se veían policías a caballo. Yo pensaba: «Cuánto miedo tienen».

Puig Antich va morir garrotat injustament. En el llibre *Salvador Puig Antich, cas obert*, el periodista Jordi Panyella va aportar declaracions inèdites, fins a aquell moment desconegudes, que demostraven que el sumari de Puig Antich va ser un muntatge policial. Un dels testimonis que aportava el llibre era el de la persona que va llegir el sumari en el judici. Al cap dels anys revelava que s'havien ocultat documents. Un altre dels testimonis clau era el de dues infermeres de l'Hospital Clínic que van atendre Puig Antich de les ferides després de la detenció. Una bala li havia travessat la mandíbula i li van cosir la boca. En aquest estat, dos policies el van interrogar. El llibre també incloïa una entrevista amb Carlos Rey, redactor de la condemna a mort de l'anarquista i que en ple procés sobiranista, el 2014, era l'advocat de la dirigent del PP, Alicia Sánchez Camacho pel cas Método 3. Aquest llibre va desmuntar la tesi processal que va servir de base per condemnar a mort Puig Antich, segons la qual el policia Francisco Anguas va morir d'un sol tret. Panyella va revelar, a més, per boca

dels metges entrevistats, com es va manipular l'autòpsia del policia perquè tot quadrés. Ara sabem, també, gràcies al descobriment, l'any 2016, d'una documentació secreta, que la policia ja admetia aleshores irregularitats: «Uno de esos informes que manejaron los servicios policiales de inteligencia, adscritos a la Jefatura Superior de Policía y a la justicia militar —escribía Carlos Quílez quan va presentar aquesta documentació inèdita—, enumera toda una serie de posibles irregularidades en el proceso judicial seguido contra el anarquista catalán». Aquesta denúncia s'afegia a la demanda que els familiars de Puig Antich van presentar el 2005 perquè el cas fos revisat.

L'Assemblea de Catalunya, si més no la seva permanent, havia reduït l'activitat des de la detenció dels 113, i els partits començaven a vetllar més pels seus interessos que no pas per actuar conjuntament. Els partits independentistes, FNC i PSAN, i l'extrema esquerra es bolcaren en la defensa de Puig Antich, i retragueren al PSUC la manca de compromís en la defensa del jove anarquista. Àlvar Valls, llavors militant de l'FNC, ho explica d'aquesta manera en les seves memòries, *Al cap dels anys*:

Per part del PSUC, la ignorància del cas va ser total: el vell enfrontament entre el marxisme leninisme i l'anarquisme a Catalunya encara passava rigorosa factura als anys setanta. I això malgrat que moltes organitzacions sectorials, més arrelades al poble que els partits, sí que van aportar en els seus àmbits, amb convenciment i empenta, el suport solidari que els partits negaven.

La reacció del PSUC va ser tardana, i no van servir de res les mobilitzacions d'última hora d'estudiants i de

treballadors, ni els telegrams adreçats al dictador demanant-li clemència. La bunquerització del règim era total, si bé Manuel Cuyàs posava sal a la nafra de la memòria posterior dels fets, en un article publicat en *El Punt Avui* el 2006:

[...] com tothom sap, les forces democràtiques clandestines del moment no van fer res en favor de Puig Antich, perquè el jove anarquista amb pistola no era dels seus ni feia oposició canònica. La pel·lícula explica aquesta inacció democràtica en veu tan baixa que no se sent res. Joan Saura, que ha subvencionat *Salvador* [fa referència al conseller d'Interior i a la pel·lícula de Manuel Huerga], entén la famosa recuperació de la memòria tal com sospitàvem. El dolent de la pel·lícula i de la història és Franco i els altres són uns éssers espirituals, unes literals ombres que si entren a la presó és per demostrar que ells també van patir presó.

Així i tot, segons el llibre de Francesc Escribano que va servir de guió per a la pel·lícula, quan Puig Antich va saber que el 20 de desembre de 1973 Carrero Blanco acabava de morir en un atemptat, va exclamar: «Quina putada! Aquests [els d'ETA], el que han fet ha sigut carregar-se'm a mi. Ara, qualsevol em commuta la pena!». No la hi van commutar, evidentment. Tanmateix, Panyella va demostrar que el règim l'hauria matat igualment, sense necessitat d'atribuir a ningú responsabilitats innecessàries.

En *Puig Antich. La Transición inacabada*, el professor Gutmaro Gómez Bravo afirma que Puig Antich «tuvo “la mala suerte” de ser detenido en un momento en que el régimen de Franco se resquebrajaba y sus elementos más duros se imponían a los aperturistas y pedían castigos ejemplares». Certament, l'atemptat contra

l'almirall Luis Carrero Blanco, el 20 de desembre de 1973, va empitjorar la situació. Qui va substituir-lo a la presidència del Govern espanyol, Carlos Arias Navarro, va oferir als sectors més durs del règim la vida de Puig Antich: «[Arias] decide emprender una huida hacia adelante —escriu Gómez Bravo— al dar luz verde a un Código Penal mucho más contundente y a volver a aplicar la pena de muerte. [...] El mensaje estaba muy claro: quien atentaba contra las fuerzas de seguridad ya sabía lo que le esperaba».

L'execució de Puig Antich es va dur a terme en un context d'alteració social que el règim no podia ocultar. El 24 de febrer de 1974 es va produir l'anomenat «cas Añooveros». L'afer arrenca de la lectura a totes les parròquies del bisbat de Bilbao de la pastoral *El cristianisme, missatge de salvació per als pobles*, que havia estat redactada pel bisbe de la diòcesi, Antonio Añooveros Ataún (1909-1987), i en la qual es demanava el reconeixement de les particularitats nacionals d'Euskadi obertament: «El poble basc, igual que els altres pobles de l'Estat espanyol, té dret de conservar la seva identitat, cultivant i desenvolupant el seu patrimoni espiritual, dins una organització sociopolítica que pugui reconèixer la seva justa llibertat». El bisbe Añooveros, que abans ho havia estat de Cadis i Ceuta, afegia: «L'Estat ha d'estar al servei de les persones i dels pobles i ha de respectar sincerament el pluralisme social i cultural. En les actuals circumstàncies, el poble basc té seriosos obstacles per a aquests drets. L'ús de la llengua basca, tant en l'ensenyament com en els mitjans de comunicació, està sotmès a notòries restriccions». Tanta gosadia no podia acabar bé en el context d'una dictadura. Tres dies després de la lectura de la pastoral, el 27 de febrer, el règim va ordenar l'arrest domiciliari del bisbe i va iniciar

els tràmits per expulsar-lo d'Espanya. Segons el Govern franquista, Añoberos havia atacat la unitat nacional consagrada per les Leyes Fundamentales del Estado. Añoberos es va negar a abandonar Bilbao i va tenir el suport del cardenal Tarancón, en aquells moments president de la Conferència Episcopal Espanyola (CEE). Tarancón va amenaçar amb l'excomunió fulminant de tots aquells que participessin en l'expulsió del bisbe de Bilbao, en aplicació del Cànon 2334 del Concordat del 1953. La crisi es va resoldre després de catorze dies de negociació. El diari *Informaciones* del 16 de març es feia ressò d'una declaració de la Comissió Permanent de la CEE, en què manifestava «su fraterna y cordial comunión con el señor Obispo de Bilbao en una situación como la presente, en que las acusaciones, los agravios, los malentendidos y las turbaciones que está experimentando nuestro pueblo por todos estos hechos inciden de modo especial sobre él y le causan profundo dolor». Añoberos i el seu vicari pastoral, el pare José Ángel Ubieta, van començar un període de «vacances» fora de la diòcesi, sense perdre el rang, amb la intenció d'apai-vagar les aigües. Tanmateix, Franco havia hagut de cedir. Añoberos i Ubieta no van ser jutjats ni expulsats d'Espanya.

Al cap d'una setmana de l'execució de Puig Antich, el dia 8 de març, l'Assemblea de Catalunya va emetre un comunicat de condemna d'aquell assassinat «legal», en què remarcava les manifestacions d'indignació i de repulsa contra la crueltat de la dictadura. Estudiants, treballadors, col·legis professionals i gent d'església «han aixecat un clam unànime contra el govern assassí». El comunicat de l'Assemblea vinculava la indignació social amb el fet que, en el mateix Consell de Ministres que va donar via lliure a l'execució de Puig Antich, es va

aprovar una pujada dels preus bàsics mentre els salaris es mantenien congelats. El comunicat també esmentava el «cas Añoveros». La conclusió de l'Assemblea era clara:

Aquesta és, doncs, la veritat de l'«obertura» que anunciava fa poc el policia Arias Navarro en el seu discurs: la repressió i els assassinats, la negació de les llibertats polítiques i nacionals, l'empitjorament de les condicions de vida del poble. Aquest és el «postfranquisme» que ens anuncien els portaveus del règim, la demostració palpable de la seva impossibilitat d'evolucionar per resoldre cap dels problemes fonamentals del nostre poble.

Certament, en aquest cas, Franco no va cedir. La carta del 26 de febrer signada per tres-cents intel·lectuals espanyols (entre els quals destacaven Enrique Tierno Galván, Joaquín Ruiz-Giménez, Jaime Miralles, Gregorio Peces-Barba, Armando López Salinas i Roberto Mesa) no va doblegar la intransigència del dictador. El trauma que va suposar l'execució de Puig Antich per a la societat catalana va ser de tals dimensions, que va donar lloc, com ha ressenyat Josep-Anton Fernández, a nombroses manifestacions de producció cultural, a més de la pel·lícula i el documental ja esmentats, en forma de nous documentals i llibres. Són cèlebres les cançons *I si canto trist* (1974), de Lluís Llach, i *Margalida* (1977), de Joan Isaac, dedicada a Margalida Bover, la companya de Puig Antich. Esfereït per la mort de Puig Antich, el professor i sacerdot torellonenc i un dels homes clau de l'Assemblea de Catalunya d'Osona, el poeta Segimon Serrallonga, va escriure un petit poema que ha esdevingut memòria històrica d'un dia dramàtic, titulat *2 de març de 1974*:

*Per què gent
d'amor no poden més? Per què no es para
tot? Ametllers del Congost, rius innocents?
Oh mar de Barcelona, salta!
Esbandeix-nos!
Cobreix d'aigües com flors aquesta terra nua!
Tots amb un hem pogut morir sota el garrot.*

L'assassinat de Puig Antich va exasperar els ànims de molta gent, si bé amb una mica de retard. El funeral multitudinari a la parròquia dels Sants Just i Pastor va anar seguit d'una concentració, dies més tard, d'un miler de persones a l'església de Sant Agustí, la mateixa que havia vist néixer l'Assemblea de Catalunya. La confiança que el règim commutaria aquella pena de mort va fer molt de mal. També va fer témer que el Govern intentés aplicar noves penes de mort en els judicis que encara s'havien de celebrar per jutjar els companys del jove anarquista, Oriol Solé i Sugranyes i Josep Pons i Llobet. A la fi no van ser condemnats a mort cap dels dos, però sí que ho serien els militants d'ETA i del FRAP, als quals van afusellar el 27 de setembre de 1975. En parlarem més endavant.

3.3. LA DETENCIÓ DELS 67 DE SABADELL (1974)

Gairebé un any després de la detenció dels 113, la policia va aconseguir interceptar una nova reunió de la Permanent de l'Assemblea de Catalunya. El diumenge 8 de setembre de 1974, a dos quarts de dotze del matí, la Brigada Político-social (BPS) de la Policia de Barcelona detingué 67 persones en un convent de monges escolàpies del carrer de Sant Josep de Sabadell. D'altres es van esca-

par pels terrats del voltant. Dos joves sabadellencs, Lluís Brunet i Hermenegild Martí, van ser detinguts quan intentaven fugir. I n'hi hagué que s'amagaren en llocs discrets de la residència religiosa i no en sortiren fins a la nit amb l'ajuda de dos cotxes «que algunos creyeron identificar como pertenecientes al Arzobispado de Barcelona», tal com assegurava la crònica dels fets de *Sábado Gráfico*. Segons la nota oficial de la policia, es tractava d'assistents a una reunió «convocada por la llamada Asamblea de Cataluña». Jordi Colomines, que era una de les persones que havien d'assistir a la reunió, explica el que va viure d'aquesta manera:

Mentre era a Sabadell esperant l'hora d'anar a la cita, vaig veure l'Antoni Gutiérrez que corria cap al lloc de la reunió. Recordo que quan el vaig tenir a prop va dir-me: «tu que ets més jove corre i avisa'ls que tot Sabadell és ple de policia». Però la meua carrera no va servir de gaire, ja que si bé vaig poder avisar l'Artur Ricart, que feia de semàfor de seguretat per donar pas o no als assistents, i, en conseqüència, es va aturar l'entrada de la gent al recinte, no fou prou ràpida perquè sortissin els que hi havia a dins.

Des del primer moment —es diu en un article sense signar de la revista *Presència* del 21 de setembre—, arran de la detenció, el degà del Col·legi d'Advocats de Barcelona s'entrevistà amb el governador civil, com també ho feu després el del Col·legi d'Aparelladors. La Comissió de Defensa del Col·legi d'Advocats celebrà diverses reunions. El dimecres següent tots els detinguts passaren al Jutjat de Sabadell i, després de prestar declaració, cinquanta van ser posats en llibertat sense fiança, mentre que disset passaren a la presó a disposició del TOP. Cinc d'aquests darrers foren, a més, sancionats pel

Govern Civil amb multes de 150.000 pessetes cadascun. El dia 11 de setembre, a tres quarts de deu de la nit, una manifestació de centenars de persones amb pancartes al·lusives a la qüestió desfilà per les Rambles de Barcelona en direcció a la plaça de Catalunya. L'endemà al vespre, més de mil persones, també amb una pancarta dedicada al tema, es manifestaren des de l'avinguda de Gaudí fins al carrer de Còrsega. El mateix dia 11 a la nit, les associacions de veïns de Sant Andreu, la Sagrera, Poble-sec, Centre Social de Sants, Marededeu del Port, Torre Baró, Vallbona, Trinitat, Turó de la Peira, Joan Maragall, plaça de Lesseps, Sant Antoni, Poblenou, Grup la Pau i Sagrada Família, algunes de les quals tenien entre els detinguts socis o membres de les respectives juntes, feren públic un comunicat per reclamar la llibertat dels detinguts i a la vegada exigir que «es reconegui en tota la seva amplitud el dret de reunió, tal com ve reconegut en els Drets de l'Home de les Nacions Unides i es reflecteix en les opinions de nombroses personalitats del país i amplis sectors ciutadans difoses a la premsa». Una nota de l'Arquebisbat de Barcelona va fer públic que el cardenal Jubany i el governador civil havien dialogat sobre els fets i que «en aquestes circumstàncies el bisbe ratifica la seva posició, ja expressada el 12 de desembre de l'any passat, sobre la necessitat d'una ordenació jurídica dels drets de reunió i d'associació». La nota episcopal feia referència a l'homilia del cardenal amb motiu de la detenció dels 113 de l'any anterior. Ara, a la vista dels nous arrestos, el cardenal Jubany repetia que «entre els drets naturals de l'home —que l'encíclica *Pacem in Terris* qualifica d'universals, inviolables i inalienables— hi figura el de la llibertat de reunió i d'associació [...]. Així, doncs, urgeix per al nostre país una ordenació jurídica que respongui a aquests desigs i necessitats,

tan àmpliament i fonament sentits pel nostre poble».

Salvador Casanova i Grané, membre del grup dels no-alineats, sosté que la detenció es produí perquè «anàvem una mica refiats i les cites prèvies van ser molt poc discretes, abans que molta gent entrés en el local ja s'havia vist moviment de policia i, per tant, vam quedar dintre, exactament unes cent trenta persones». Es va decidir que els que tinguessin antecedents policials s'amaguessin en un lloc que les monges van facilitar als reunits. Un lloc gairebé impossible de trobar, però on cabien un grapat de persones: «van ser catorze les que ens hi vam passar tot el dia —escriu Casanova— fins a les deu del vespre», entre les quals hi havia Josep Solé Barberà, Agustí de Semir, Ricard Lobo, Joan Cornudella i Jordi Carbonell. La resta van preparar una coartada. Van convenir que dirien que es tractava d'una trobada de cristians progressistes que no tenia res a veure amb l'Assemblea de Catalunya. Per fer-ho més versemblant, van escriure a la pissarra un ordre del dia fictici sota el títol «Conferència sobre el document *Ministeri Pasqual-Acció Lliberadora* de la Conferència Episcopal Catalana». La policia va tornar a actuar sense miraments i novament va generar un conflicte amb les autoritats eclesiàstiques, per la irrupció sense permís en una estança religiosa. Rodolfo Martín Villa, que havia estat nomenat governador civil de la província de Barcelona el mes de maig, va dubtar i va estar una bona estona negociant amb el bisbe auxiliar Josep Maria Guix, però finalment va decidir-se a donar l'ordre d'entrar al convent. Després de sis hores de setge al convent, incloent-hi la vigilància des d'un helicòpter, a les cinc de la tarda, una seixantena de policies van irrompre a les dependències conventuals en contra de la voluntat de la mare superiora, Sole-dat Puig Roses, i del bisbe auxiliar.

Estava previst que la reunió servís per debatre la relació que l'Assemblea de Catalunya havia de tenir amb la Junta Democràtica. No va haver-hi temps de fer-ho. Van ser detinguts cinquanta-quatre homes i tretze dones. Tres dels homes arrestats a Sabadell ja figuraven entre els arrestats dels 113 a Barcelona l'any anterior. Eren Joan Mayoral Vilarrúbia, Artur-Joan Ricart Capdevila i José María Vidal Villa, els quals van rebre pallisses severes a comissaria. Jordi Duch, Ferran Fullà, Alexandre Mesa i Vidal Villa van ser sancionats amb multes de 150.000 pessetes per cap. Tot i això, la majoria dels detinguts, una cinquantena, quedaren en llibertat al cap de poc, després d'haver passat unes hores a la comissaria de Sabadell, primer, i dues nits a les comissaries de la Gran Via / plaça d'Espanya i a la Via Laietana de Barcelona. Disset dels detinguts foren posats a disposició del TOP i ingressaren en presó provisional. Paga la pena reproduir la llista completa dels arrestats, atès que en els llibres publicats fins ara, hi mancava el nom d'algunes persones.

Relació d'homes detinguts:

1. Robert Abela Serra - Administratiu
2. Francesc de Borja Aragay Prades - Llicenciat en Lletres
3. Joan Arumí Delgar - Advocat
4. Joaquim Auladell Freixenet - Estudiant
5. Joan Balcells Civit - Mecànic
6. Jordi Biosca Palau - Delineant
7. Lluís Blasco Bruolla - Projectista
8. Lluís Brunet Berch - Professor mercantil
9. Pere Cabaces Cabaces - Comerciant
10. Rafael Cabré Pericas - Advocat
11. Josep Miquel Canals Ginebreda - Comerciant
12. Josep Cañada Belastegui - Tècnic electrònic

13. Salvador Carmona León - Químic
14. Jordi Casanova Verdaguer - Llibreter
15. Ramon Casas Miquel - Manobre
16. Enric Cifuentes Pedrosa - Pèrit químic
17. Juli Clavijo Ledesma - Llicenciat en Lletres
18. Gaspar Coll Rosell - Estudiant
19. Santiago Costa Orcila - Economista
20. Feliu Crespí Niubò - Administratiu
21. Pere Crosas Prat - Paleta
22. Fèlix Cucurull Tey - Escriptor
23. Emili Domingo Guardiola - Agent de vendes
24. Jordi Duch Cortinas - Mestre
25. Ignasi Espinosa Bruñola - Administratiu
26. Salvador Ferran Puigvert - Pagès
27. Jordi Adolf Fontcuberta Boj - ATS
28. Ferran Fullà Sala - Físic
29. Rafael Gómez García - Repartidor
30. Vladimir Jiménez Povedano - Estudiant
31. Salvador Mañé Montserrat - Estudiant
32. Bonaventura Margo Vives - Empleat
33. Hermenegild Martí Riera - Intendent mercantil
34. Josep Vicenç Martínez Barceló - Sanitari
35. Ramon Mas Sumalla - Economista
36. Joan Mayoral Vilarrúbia - Mecànic de ME-VOSA
37. Alexandre Mesa Luque - Pintor
38. Josep Nubiola Armangués - Administratiu
39. Lluís Orri Riva - Auxiliar de laboratori
40. Joan Antoni Pallarès Martínez - Empleat de banca
41. Artur Pousa Engroñat - Comptable
42. Jordi Pruneda Valvehí - Estudiant
43. Artur-Joan Ricart Capdevila - Publicitari
44. Jordi Rovira Vila - Estudiant
45. Esteve Serra Picola - Administratiu

46. Josep de Calassanç Serra Puig - Estudiant
47. Segimon Serrallonga Morer - Estudiant
48. Rafael Subirachs Vila - Professor de música
49. Jesús Genar de la Torre Montmany - Estudiant
50. Josep Maria Torres Esteban - Químic
51. Ramon Vallbé Ansesa - Advocat
52. Carles Vallès Rovira - Llibreter
53. Joan Viatoro Ferrés - Estudiant
54. José M. Vidal Villa - Economista

Relació de dones detingudes:

1. Maria de la Creu Álvarez Hidalgo - Empleada
2. Maria Assumpció Cabré Mascorda - ATS
3. Maria Comellas Doñate - Administrativa
4. Josefina Correias Molina - Obrera
5. Maria Àngels Felip Benach - Mestressa de casa
6. Gregòria García Ortega - Administrativa
7. Rosa Maria Gras Bros - Mestra
8. Maria Josep Giménez Hernández - Mestra
9. Blanca Moll Ferrer - Mestra
10. Maria Neus Ollé Comes - Mestra
11. Maria Eulàlia Parés Puntas - Estudiant
12. Josefa Ruiz Moreno - Sastressa
13. Àngela Vinent Besalduch - Administrativa

Malgrat la repressió, l'activitat de l'Assemblea de Catalunya no es va aturar. El 27 d'octubre, per exemple, es va constituir, al bosc de Togores, a l'aire lliure, per tant, l'Assemblea Democràtica de Sabadell. L'1 d'octubre, Lluís Maria Xirinacs va iniciar una nova vaga de fam, la cinquena, a la presó de Carabanchel. Reclamava l'amnistia per a tots els represaliats. En la mateixa línia, els dies 14 i 15 d'octubre es va reunir a l'abadia de Montserrat el secretariat de Justícia i Pau de l'Arxidiò-

cesi de Barcelona, l'entitat cristiana la finalitat de la qual era —i és— la promoció i la defensa dels drets humans, la justícia social, la pau i el desarmament, la solidaritat i el respecte al medi ambient. Igual que altres secretariats de tot l'Estat, va acordar promoure una campanya de signatures per reclamar l'amnistia dels presos polítics i exiliats. La campanya anava adreçada al cardinal president de la Conferència Episcopal Espanyola, i se li reclamava que intercedís davant les autoritats franquistes. Els partits polítics s'hi van sumar amb un comunicat que van enviar a la Comissió Nacional de Justícia i Pau, signat per vuit personalitats: Josep Andreu i Abelló (ERC), Pere Ardiaca (PSUC), Anton Cañellas (UDC), Joan Colomines (PPC), Joan Cornudella (FNC), Carles Feliu de Travy (Partit Carlí), Joan Reventós (CSC) i Jordi Solé Tura (Bandera Roja):

La premsa ha donat àmplia publicitat a la declaració final de les Jornades que aquesta Comissió ha celebrat els dies 14 i 15 últims a l'Abadia de Montserrat.

Ens hem trobat els signants, creients i no-creients i en certa manera expressió de diverses capes socials i de diferents corrents polítics catalans, i ens hem sentit completament identificats amb els plantejaments de la dita declaració: la defensa dels drets humans, de les llibertats públiques, de la igualtat jurídica de la dona, de la llibertat dels diversos pobles de l'Estat espanyol amb una ordenació jurídica d'acord amb la seva realitat, de la supressió de la pena de mort, de la legitimitat de l'objecció de consciència i de la separació de l'Església i l'Estat, com també de la conveniència d'una consulta de la voluntat popular.

Més especialment encara, desitgem manifestar el nostre suport a la campanya de recollida de signatures a favor de l'amnistia general per als presos per motius

polítics, la qual cosa es correspondria amb les manifestacions de la voluntat de democratització i, per consegüent, de canvi, avui tan generalitzades en l'opinió pública.

Tots són objectius al nostre entendre d'estricta justícia i absolutament necessaris, pels quals ens hem interessat sempre col·lectivament segons les possibilitats de cada moment.

Volem manifestar a aqueixa Comissió Nacional de Justícia i Pau que, una vegada més i en la mesura de la nostra representativitat, invitem els homes i dones de Catalunya a prestar suport a les finalitats abans exposades i, en primer lloc, a la campanya de recollida de signatures a favor de l'amnistia general per als presos polítics.

Al cap d'uns dies, el 5 de novembre, l'Assemblea va posar en marxa una campanya per «l'amnistia general per als presos i els exiliats polítics», sumant-se així a l'agitació general per aconseguir l'alliberament dels condemnats pel franquisme. Tot aquest moviment pro-amnistia va culminar el diumenge 17 amb una manifestació multitudinària a la plaça de la Catedral de Barcelona, que va ser dissolta amb gran violència per la policia.

3.4. LES DARRERES EXECUCIONS DEL FRANQUISME DE MILITANTS D'ETA I DEL FRAP (1975)

Si la Revolució dels Clavells del 25 d'abril de 1974 havia posat fi a la dictadura a Portugal, a Grècia la dictadura de la Junta de Coronels, al poder des del 1967, va començar a fer aigües el 15 de juliol d'aquell any. El general grec Dimitrios Ioannidis, que el novembre del 1973 havia enderrocat el coronel Geórgios Papadópulos, va

propiciar un altre cop d'estat a Xipre contra Makàrios III per annexionar a Grècia l'illa mediterrània. Es considera que l'acció va ser una maniobra de la junta militar per recuperar força mitjançant un èxit castrense a l'exterior. La paròdia es convertí en un drama per als xipriotes. Després de l'annexió grega, Turquia va decidir envair el nord de l'illa, acció que el 1983 desembocaria en la proclamació de la República Turca del Nord de Xipre que encara existeix, malgrat que no tingui cap reconeixement internacional, llevat del turc. Xipre va col·lapsar en mans gregues i turques.

La junta grega va cridar a la mobilització general de les Forces Armades, la qual cosa provocà el caos, per falta dels recursos militars més bàsics, com ara armament o uniformes, i va portar a la paralització de facto del funcionament de l'Estat. Enmig d'aquest desori monumental, el 22 de juliol, els comandaments del tercer cos de les Forces Armades de Grècia decidiren unilateralment proclamar un govern civil, presidit pel polític conservador, llavors encara exiliat a França, Konstantinos Karamanlís. A més, advocaren per la restauració de la monarquia. Al cap de dos dies, Karamanlís va tornar de l'exili. Sota el seu nou mandat es restituí la Constitució del 1952, s'alliberà els presos polítics i es legalitzaren els partits. El 17 de novembre es van celebrar les primeres eleccions democràtiques després de la dictadura i les va guanyar Nova Democràcia, el partit de Karamanlís. Per resoldre la qüestió de la forma d'estat, el 8 de desembre se celebrà un referèndum que va posar fi definitivament a la monarquia i proclamà la República. En poc més de cinc mesos, la vida política grega va transitar de la dictadura a la democràcia i es va treure de sobre el rei Constantí II, cunyat de Joan Carles, l'hereu de Franco.

L'agonia del règim franquista va durar tant o més que la decadència física del dictador. Pocs dies abans de la mort de Franco, el règim va haver de fer front al darrer episodi, almenys fins a aquell moment, del colonialisme espanyol. Si bé l'agost del 1973 el ministre d'Afers Exteriors espanyol, Laureano López Rodó, va manifestar que «España está comprometida con la autodeterminación del Sáhara», el novembre del 1975 ja havia assumit l'estratègia del Marroc respecte de la descolonització del territori nord-africà. Va decidir «abandonar» el poble sahrauí a la seva sort, com ha estudiat a bastament Alberto Maestre Fuentes. El dia 6 de novembre, el rei Hassan II va prendre la decisió d'enviar-hi 350.000 civils marroquins i 20.000 soldats, i en el seu moment es va dir que Espanya no en sabia res. Maestre assenyala que el Govern espanyol coneixia perfectament quins eren els plans del Marroc. No només això, sinó que el 23 d'octubre Hassan II i l'enviat especial de Franco, el ministre secretari general del Movimiento, José Solís, van arribar a un acord per permetre el que s'anomenaria la «Marxa Verda». La contrapartida era trobar-hi una sortida elegant: un referèndum avalat per les dues parts. Espanya es desentengué de l'antiga colònia i els sahrauís van deixar de ser espanyols —tenien representants a les Corts franquistes— d'un dia per l'altre. En realitat, qui va prendre aquelles decisions, encara que la seva cort ho hagi negat reiteradament, va ser el rei Joan Carles I, que havia estat nomenat cap de l'Estat el 31 d'octubre de 1975. El 2 de novembre, Joan Carles I va viatjar al Sàhara per donar suport —si més no aquesta va ser la versió oficial— a les tropes espanyoles estacionades en aquell territori. El dia 9, Hassan II va enviar l'ordre de posar fi a la Marxa Verda, pas previ a la signatura, el dia 14, dels Acords de Madrid, mitjançant els quals s'es-

tablia una administració tripartida del Sàhara entre Espanya, el Marroc i Mauritània. Però allò va durar poc. El 23 de febrer de 1976, els sahrauís van passar de viure sota l'ocupació espanyola a estar sota domini militar marroquí. Des de llavors que és així.

Com ressalta Francisco Erice, els comunistes espanyols, incloent-hi el PSUC —que en el III Congrés del 1973 s'havia reafirmat en la política del Pacte per la Llibertat que defensava el PCE des del 1969—, maldaven per reforçar «la capacitat de negociació amb els empresaris, arrossegant-los cap al pacte polític en tots els àmbits». Volien propiciar una sortida negociada de la dictadura. Per aconseguir-ho, segons Santiago Carrillo, calia no tenir pressa i no saltar-se les etapes pròpies d'una transició pacífica. Els comunistes, paradoxalment, volien evitar, fos com fos, el que anomenaven «portugalització» del canvi, tot i que l'oposició militar al règim, representada per la Unió Militar Democràtica (UMD), activa des de l'estiu del 1974 fins a l'estiu del 1977, era més aviat escassa. Tal com va exposar Carrillo en la II Conferència Nacional del PCE, «Catalunya da un ejemplo de vanguardia para el resto del país, tanto por la articulación de base como por la amplia convergencia que va realizándose progresivamente en la cúspide entre todas las tendencias democráticas». A parer seu, l'Assemblea i el CFPC encapçalaven un moviment cívic divers, multiforme i obert, cosa que permetia promoure grans mobilitzacions i accions polítiques que obrien un camí diferent del de Portugal i Grècia per posar fi a la dictadura. A Espanya, la soldadesca continuava sent franquista. La potència de l'antifranquisme a Catalunya no tenia equivalent en altres indrets de l'Estat. Tal vegada, només a Euskadi es donà una força semblant, si bé l'existència d'ETA l'amplificà. L'excusa del terroris-

me va servir per frenar iniciatives que haurien pogut provocar que el pas de la dictadura a la democràcia no estigués tan tutelat pels militars.

El 25 d'abril de 1975, el Govern d'Arias Navarro va publicar el decret llei pel qual es declarava l'estat d'excepció per tres mesos a les províncies de Guipúscoa i Biscaia. La causa era, novament, el terrorisme etarra. Fins a aquell moment, ETA havia assassinat quaranta-quatre persones. L'any 1975, el nombre de morts va superar la vintena. El 26 d'agost, el Govern va aprovar una duríssima «llei antiterrorista» mitjançant el Decret llei 10/1975, que, amb l'excusa de combatre la violència, possibilità el tancament, l'endemà de la seva entrada en vigor, dels setmanaris *Destino*, *Cambio 16* i *Posible*. A més, aquesta llei ampliava la pena de mort i declarava fora de la llei —com si mai haguessin estat legals— «los grupos u organizaciones comunistas, anarquistas, separatistas y aquellos otros que preconicen o empleen la violencia como instrumento de acción política o social». El mateix decret llei reconeixia que les mesures adoptades comportaven una disminució de les «garantías constitucionales que los preceptos del presente Decreto-ley implican. En cualquier caso, ese pequeño sacrificio está suficientemente compensado por la tranquilidad y seguridad que ha de proporcionar a toda la comunidad nacional el propósito sereno, firme y jurídicamente controlado de no consentir en nuestra Patria la invasión del azote terrorista que hoy amenaza a la paz social en una gran mayoría de los países del mundo». Era molt suposar que els ciutadans espanyols disposessin de garanties democràtiques de veritat.

El terrorisme va donar arguments als sectors més ultres del règim, que en tot moment van amenaçar amb la involució, i va restringir encara més la llibertat. El ter-

rorisme i el perill d'involució van aigualir la transició. Xavier Casals defensa la tesi que la violència indiscriminada i l'alt grau de qualificació dels terroristes (es refereix a ETA i als GRAPO, i no pas a Terra Lliure) són els responsables de l'origen del búnquer després del procés de Burgos. Va esdevenir el catalitzador del nacionalisme espanyol, que uní la dreta i l'esquerra en una política antiterrorista que minvaria les llibertats democràtiques. La Llei antiterrorista franquista serví de base a la Llei 56/1978, de 4 de desembre, o sigui dos dies abans de l'aprovació de la Constitució del nou règim democràtic. La continuïtat entre l'una i l'altra era evident, i l'excusa per aprovar-la va ser, precisament, la violència, no tan sols d'ETA, sinó també de l'extrema dreta. La violència policial, en canvi, va quedar emparada per una llei que era clarament un atemptat contra els drets ciutadans. El mite de la transició pacífica es desfà quan s'observen les lleis antiterroristes i la transformació de l'aparell judicial franquista en una nova estructura, l'Audiència Nacional, que n'era l'hereva, fins i tot amb els jutges que la integrarien.

L'estiu del 1975, el Govern espanyol va aplicar una repressió duríssima. El decret antiterrorista, a més d'ampliar la pena de mort, establia penes de presó més grans als col·laboradors amb banda armada, i permetia fer escorcolls sense cap ordre judicial. Les últimes execucions del franquisme van tenir com a escenari aquest context. La inseguretat jurídica va fer possible tota mena d'arbitrarietats. Amb un Franco decadent i uns franquistes que es preparaven per sobreviure a la seva mort, es dugueren a terme les quatre darreres execucions del règim a Burgos, Madrid i Barcelona. La primera va tenir lloc en el Regiment d'Artilleria número 63 de Burgos, el 28 d'agost de 1975, contra Ángel Otaegi Etxeberria,

àlies «Azpeitia». L'havia d'acompanyar José Antonio Garmendia Artola, àlies «Tupa», que era qui estava realment acusat d'haver mort el guàrdia civil Gregorio Posadas, el 3 d'abril de 1974. Però Garmendia va ser ferit —inclús el van voler rematar amb un tret al cap quan ja havia caigut—, tot i que va sobreviure després d'una intervenció quirúrgica. Va quedar delmat, fins al punt que li commutaren la pena. Otaegi va «substituir-lo», si es pot dir així, malgrat que només havia estat condemnat per col·laboració. La nova Llei antiterrorista va fer-ho possible. Elisabeth Ziegler Müller, la representant de la Federació Internacional dels Drets de l'Home que va assistir com a observadora al consell de guerra, deixà ben clar que a Espanya «tots els acusats que compareixen davant un tribunal són condemnats».

El segon consell de guerra va celebrar-se a Madrid, l'11 i el 12 de setembre, a les dependències militars d'El Goloso. Hi van ser jutjats cinc militants del FRAP: Manuel Blanco Chivite, Vladimiro Fernández Tovar, Xosé Humberto Baena Alonso, Pablo Mayoral Rueda i Fernando Sierra Marco. Estaven acusats d'haver perpetrat un atemptat, el 14 de juliol, amb el resultat d'un mort, el policia Lucio Rodríguez Martín. La manca de garanties processals va ser escandalosa. Els advocats defensors van ser expulsats de la sala a punta de pistola quan es disposaven a denunciar aquestes irregularitats. Les úniques proves inculpatòries eren les declaracions dels encausats, arrencades amb tortures pel comissari Roberto Conesa, un policia sinistre a qui Rodolfo Martín Villa va atorgar la Medalla d'Or al Mèrit Policial el 1977, i Juan Antonio González Pacheco, conegut com a «Billy el Niño», també condecorat. No va ser fins al març del 2019 que la titular d'un jutjat d'instrucció de Madrid, la jutgessa María Isabel Duránte, va obrir di-

ligències per acusar Billy el Niño i quatre policies més de crims de lesa humanitat. Tot va acabar en no-res per la mort d'aquest policia l'any següent. Conesa havia mort el 1994.

El 18 de setembre es va celebrar, al mateix indret que l'anterior, un tercer consell de guerra contra sis persones més, acusades de pertànyer al FRAP i de la mort del guàrdia civil Antonio Pose Rodríguez, el 16 d'agost d'aquell any: José Fonfría Díaz (àlies «Ricardo» i «Almansa»), Concepción Tristán López (àlies «Sonia»), María Jesús Dasca Penelas (àlies «Berta» i «Yunka»), Manuel Cañaveras de Gracia (àlies «Ramiro» i «Borja»), Ramón García Sanz (àlies «El Pito») i José Luis Sánchez-Bravo Solla (àlies «Hidalgo» i «Orujo»). Llevat de Fonfría, que va ser condemnat a vint anys de reclusió, la resta d'encausats van ser condemnats a mort pel jutge instructor, el coronel de Cavalleria Agustín Puebla Fernández. Com a represàlia, el 14 de setembre, el FRAP va assassinar a Barcelona el policia armat Juan Ruiz Muñoz.

El quart consell de guerra van tenir lloc al Govern Militar de Barcelona, el 19 de setembre. S'hi va jutjar Juan Paredes Manotas (almenys aquest és el nom que consta en la sentència), àlies «Txiki», que l'abril del 1975 ja havia estat acusat de ser l'autor material de l'assassinat del subinspector de policia José Díaz Linares a Sant Sebastià. Ara se l'acusava d'haver assassinat el policia Ovidio Díaz López durant l'atracament, el dia 6 de juny, a la sucursal del carrer de Casp, número 70, de Barcelona, del Banc de Santander, «siguiendo sus propósitos [diu literalment la sentència] de atentar contra la unidad de la Patria, la integridad de sus territorios y el orden institucional». Txiki va ser detingut amb Ignacio Pérez Beotegi, àlies «Wilson», cap dels comandos especials

d'ETA (els *berezis*) que van organitzar l'atemptat contra l'almirall Luis Carrero Blanco, i sembla que l'arrest es produí a conseqüència de la infiltració dins d'ETA-pm del «Lobo», en realitat Mikel Lejarza Eguía. Txiki i Wilson van ser detinguts el dia 30 de juliol per un cotxe patrulla, que va sospitar de la parella perquè els va semblar que vigilaven una oficina, també a Barcelona, del Banc de Bilbao. Llavors es va produir un tiroteig intens fins que els dos joves van ser reduïts. A la comissaria van ser torturats, i a partir de la declaració de cadascú es va muntar tot el judici. Wilson va salvar la pell perquè la seva causa era complicada i calia temps per desmentir la troça processal. La seva causa va quedar en poder del TOP i va ser amnistiada el 1977, per bé que va ser extradit a Noruega. Txiki, en canvi, es va convertir en el cap de turc. Se'l va apartar del sumari del TOP i es va «muntar» un consell de guerra només per a ell. L'Estat volia una condemna a mort i només podia obtenir-la amb un consell de guerra ràpid i fàcil. Txiki va ser condemnat a mort i a pagar una indemnització als familiars del policia de 500.000 pessetes en un tres i no res. Els seus advocats, Marc Palmés i Magda Oranich, van disposar de poques hores per preparar la defensa i desmentir una farsa judicial basada en uns testimonis poc sòlids i unes declaracions arrancades a cops de puny. El tribunal va desestimar, també, la petició dels advocats per tal que la policia aportés proves pericials que l'incriminessin, com ara una nova autòpsia del policia mort, així com proves de balística i anàlisis dactilars. El jutge va desestimar totes les peticions, i va demostrar una vegada més que aquell judici era, com tots els altres judicis sota el franquisme, una comèdia.

La detenció de Wilson va tenir un altre efecte col·lateral. El periodista Josep M. Huertas Clavería, que es-

tava processat i empresonat des del 22 de juliol de 1975 pel reportatge «Vida eròtica subterrània», publicat en el diari *Tele/eXpres* el 7 de juny anterior, va ser inculpat de col·laboració amb banda armada. Si l'afirmació de Huertas en el reportatge, sobre el fet que en els anys cinquanta les vídues de militars tenien més facilitats que ningú per obtenir un permís per regentar un *meuble*, l'havia portat a la presó, sortir a l'agenda de Wilson el comprometia encara més. Certament, l'exemplar del dia 5 d'agost del diari falangista *La Premsa* va titular en portada: «Confesó "Wilson". 4 monjas y Huertas Clavería contactos en Barcelona del asesino de Carrero Blanco». A partir d'aquesta informació, Huertas va ser traslladat a la galeria de presos perillosos de la presó Model i el jutge militar va decretar-ne un nou processament. En el moment de la detenció, Wilson portava al damunt una agenda en la qual figuraven els noms de Josep M. Huertas i del monjo de Montserrat Francesc Bofill, que també va ser detingut i empresonat. El monjo coneixia l'etarra i l'havia ajudat a trobar allotjaments provisionals a Catalunya, i va contactar amb Huertas per si podia acollir-lo. Com que no sabia ben bé qui era aquell personatge, Huertas va derivar Wilson cap a la parròquia del Poblenou. És per això que el rector de Santa Maria del Taulat, mossèn Joan Soler, amb qui Huertas codirigia la revista *Quatre Cantons*, va ser detingut el 9 de novembre i incomunicat a la presó Model durant tres dies. El 24 d'agost se celebrà el consell de guerra pel reportatge de *Tele/eXpres* i Huertas va ser condemnat a dos anys de presó. Empresonat a la Model, la causa per col·laboració amb banda armada seguia el seu curs. Amb la mort de Franco, Huertas va ser indultat pel rei Joan Carles I d'aquella condemna. Tanmateix, la segona causa va prosseguir, si bé Huertas va ser posat

en llibertat provisional el 13 d'abril de 1976 a instàncies del ministre de Justícia Antonio Garrigues Díaz-Cañabate. Fou amnistià el 1977.

El resultat d'aquella cursa ràpida de processos judicials contra militants antifranquistes va demostrar fins a quin punt el règim estava disposat a repetir una vegada i una altra el mètode que havia aplicat des de l'inici de la Guerra Civil del 1936 a les zones ocupades i, a partir del 1939, a tot arreu. El Consell de Ministres del 26 de setembre de 1975 va donar el vistiplau a les sentències de mort de cinc dels condemnats en els quatre consells de guerra: els dos d'ETA, Ángel Otaegi (trentatres anys) i Txiki (vint-i-dos anys), i tres del FRAP, Xosé Humberto Baena (vint-i-cinc anys), Ramón García Sanz (vint-i-set anys) i José Luis Sánchez-Bravo (vint-i-un anys). A la resta de reus els va ser commutada la pena de mort per llargues condempnes de presó. Les execucions es van aplicar l'endemà, el dissabte 27 de setembre. Els tres joves del FRAP van ser conduïts de la presó de Carabanchel al camp de tir del polígon militar de Matalagraja, al terme d'Hoyo de Manzanares, per una corrua de jeeps policials. Ni els periodistes, espanyols i estrangers, ni els familiars ni els advocats no van poder estar presents en el moment de l'afusellament. L'únic testimoni directe és el del rector d'Hoyo de Manzanares, mossèn Alejandro Peñamedrano, que va presenciar les execucions i va explicar-ho en el documental *Los últimos fusilados. Crónica de una generación* (2001):

Además de los policías y los guardias civiles que participaron en los piquetes, había otros que llegaron en autobuses para jalea las ejecuciones. Muchos de ellos estaban borrachos. Yo no paré de llorar en todo el tiempo y algunos se acercaron a mí para amenazarme por no

aplaudir. Cuando fui a dar la extremaunción a uno de los chicos fusilados, aún respiraba. En ese momento se acercó el teniente que mandaba el pelotón y le dio el tiro de gracia sin darme tiempo a separarme del cuerpo caído. La sangre me salpicó. No he dejado de tener pesadillas ninguna noche de mi vida.

Els afusellaments dels cinc joves antifranquistes, aquell «Maldito baile de muertos / Pólvora de la mañana» que denunciava Luis Eduardo Aute a *Al alba*, una cançó composta aquell 1974 per condemnar els fets, van ser el que el periodista Alfredo Grimaldos defineix, en el seu llibre *La sombra de Franco en la Transición*, com «el trágico desenlace de un enloquecido proceso represivo: detenciones masivas, torturas, arbitraria adjudicación de responsabilidades, juicios sumarios sin garantía y, por fin, cinco ejecuciones». Per als franquistes, fins i tot per a la facció que es preparava per evolucionar, era essencial conservar el control de la situació. Les manifestacions convocades arreu d'Europa (personalment, vaig assistir a la de Londres, davant l'ambaixada espanyola, que tenia com a ambaixador Manuel Fraga Iribarne) no van servir per estovar un règim dictatorial i sanguinari des del primer dia. Luis Echevarría, president de Mèxic, va reclamar suspendre Espanya com a membre de l'ONU i Olof Palme, primer ministre de Suècia, es va penjar un cartell al coll i es va posar a recaptar diners per als familiars de les víctimes pels carrers d'Estocolm. El Papa també demanava clemència i un nombrós grup d'intel·lectuals i artistes francesos, entre els quals hi havia Yves Montand, Jean-Paul Sartre, Régis Debray, Claude Mauriac, Louis Aragon i André Malraux, van signar un manifest de protesta, que Montand va llegir a Madrid amb el cineas-

ta Costa-Gavras. Tots dos van ser expulsats d'Espanya.

A primera hora del matí del dia 27 de setembre, Miguel Paredes, el germà de Txiki, Marc Palmés i Magda Oranich van sortir de la presó Model en un automòbil, seguint la comitiva d'una vintena de cotxes de la Guàrdia Civil que protegia el furgó on era conduït el condemnat. Es van adreçar cap a la sortida de Barcelona en direcció a Cerdanyola. En arribar a Montcada van veure, amb estupor, que agafaven el trencall que mena cap al cementiri Nord, i uns vint metres abans d'arribar-hi, quan ja es veu l'edifici on hi ha les capelles de vetlla de difunts, van trencar a la dreta per un camí de terra i van fer uns cinquanta metres més, fins al capdamunt d'una pujada, que era el lloc triat per a l'execució. Ells tres foren cridats quan ja tot estava a punt. Txiki estava lligat de mans i peus en una mena de trípode en forma d'àncora que havien portat fins allà. Es va formar davant seu una filera de cinc guàrdies civils preparats per executar-lo. Tots els guàrdies anaven d'uniforme, però a tots ells se'ls veien, a sota del tricorni, cabells molt llargs i barbes, cosa que no deixava dubtes sobre el fet que no eren «números» ordinaris de la Guàrdia Civil, sinó membres de la Brigada d'Informació, que s'havien ofert com a voluntaris. Txiki estava espantat, però quan els va veure, es va refer i va començar a cantar l'*Ensko gudariak*. El sargent donà l'ordre de «foc!» i els guàrdies van disparar. Marc Palmés, que era al darrere, va veure com Txiki anava caient a poc a poc, i quan ja havien acabat els trets encara semblava cantar. El cap de l'escamot s'hi va acostar, sense pressa, parsimoniosament; tant, que a la fi, indignat, Palmés va cridar: «Tíreselo ya». Després del tret de gràcia, Palmés i Magda Oranich van haver d'aturar el germà, que, fora de si per la crueltat dels botxins, volia abraonar-se contra els guàr-

dies civils. Després els van ensenyar el cos de Txiki, ert, dins el taüt, i van poder observar com els trets no havien anat dirigits a cap òrgan vital, sinó al ventre, per fer més lenta aquella macabra escena. Tenia onze forats. L'únic tret que li causà la mort va ser el de gràcia que a la fi li engegà el sergent al cap. A Magda Oranich va impressionar-la com Txiki afrontà la mort:

Va ser brutal l'enteresa que va mostrar un xaval de vint-i-un anys. Van lligar-lo a un trípod i els voluntaris de la Guàrdia Civil li anaven disparant mentre ell cantava l'*Eusko gudariak*. Sempre que escolto aquesta cançó tinc ganes de plorar. Cap dels trets era mortal i, al final, el que manava l'escamot li engegà el cop de gràcia a la templa que va ser el que va matar-lo.

Oranich també ha explicat que, en quedar-se sols, «vaig recollir els casquets i vaig recollir-ne deu, els altres dos no els vaig arribar a trobar». Josep Cruanyes ha narrat la peripècia mitjançant la qual Marc Palmés va aconseguir fer l'única fotografia que es conserva del jove *abertzale*. Aquesta foto va ser publicada a la portada del butlletí clandestí de la Comissió de Solidaritat i va convertir-se en una de les imatges emblemàtiques del final del franquisme. Segons Iban Arregi, autor de la biografia d'Àngel Otaegi, la mare de l'activista basc va arribar a la presó de Burgos a les dues de la matinada per acomiadar-se'n. Va poder acompanyar el seu fill poca estona. Una mica abans de les vuit del matí, Otaegi va ser conduït fins a l'hort del centre penitenciari per ser afusellat. Va morir sol, sense testimonis familiars. El seu cos va ser dipositat en el garatge de la presó fins que fou lliurat a la seva família, que va traslladar-lo a Azpeitia, on va ser soterrat. Franco va arribar al poder matant i va morint matant.

Les mobilitzacions i campanyes massives, 1972-1977

L'Assemblea de Catalunya també volia vincular-se amb la lluita obrera. En la reunió fundacional de l'Assemblea del 1971, es van guardar cinc minuts de silenci, a petició del líder de l'FNC, Joan Colomines, en memòria del treballador de la SEAT Antonio Ruiz Villalba, assassinat una setmana abans per la policia a les portes de la fàbrica de la Zona Franca. Havia estat abatut durant la vaga dels obrers de la companyia automobilística. L'any 1973, l'Assemblea va convocar una «jornada de lluita» per commemorar el Primer de Maig a Sant Cugat. La ciutat vallesana havia estat escenari, el 30 de setembre de 1938, d'un dels últims plens del Congrés dels Diputats espanyol, durant el qual es va reproduir un dels problemes amb els quals també es va haver de lidiar durant la Guerra Civil: el conflicte competencial entre els governs espanyol i català, que en aquest cas va acabar amb la dimissió del ministre d'ERC, Jaume Aiguader, i el del PNB, Manuel de Irujo. El socialista Juan Negrín, president del Govern, va substituir el representant català sortint per Josep Moix, del PSUC, que fou nomenat ministre de Treball i Assistència Social. Les trifulgues entre governs i el sectarisme entre els partits no s'aturaven ni en els moments més dramàtics de la re-

tirada republicana. Per això va costar tant refer la unitat a l'exili i en la clandestinitat. Com ja hem assenyalat, el canvi generacional va contribuir a donar potència a una oposició que durant anys havia actuat separatament. Tot i que el PSUC i l'FNC eren els dos pilars de l'oposició catalana, amb una incidència desigual, a la dècada dels setanta, la proliferació de grups polítics, sobretot d'extrema esquerra (maoistes, trotskistes, anarquistes i independentistes), va permetre la incorporació en la lluita antifranquista de joves estudiants i de professionals joves nascuts en la postguerra. Aquesta nova generació seria la que ompliria les manifestacions convocades per l'Assemblea de Catalunya, els sindicats clandestins i les associacions de veïns en el tram final de la dictadura.

4.1. LES CONCENTRACIONS PACÍFIQUES DE RIPOLL (1972), SANT CUGAT DEL VALLÈS (1973) I VIC (1973)

Les «jornades de lluita» convocades per l'Assemblea consistien a ocupar «democràticament» la ciutat triada, amb l'objectiu que la «simple presència física en el lloc de la convocatòria durant les hores previstes per a l'acte [asseguri] l'èxit mínim que es pretén. Malgrat la presència en massa de la força pública i malgrat la possible repressió de l'acte. Malgrat que no deixin fer res, cal que tothom per tots els mitjans forci al màxim la seva estada en la població fins a l'hora fixada com a final de la diada (7 de la tarda). Així l'acte es convertirà aleshores en una ocupació passiva del lloc». En el cas de l'ocupació de Sant Cugat, no era la primera vegada que l'Assemblea de Catalunya impulsava una mobilització social com aquella. La primera havia tingut lloc el 12 de no-

vembre de 1972 a Ripoll, la ciutat que el catalanisme ha considerat des de sempre el bressol de Catalunya. Van aplegar-s'hi unes mil cinc-centes persones. L'atestat de la Guàrdia Civil, redactat per Alonso Hernández Navarro, capità de la 1a Companyia de la 413 Comandància de Puigcerdà, i reproduït per l'historiador Josep Clara, és ben eloqüent per adonar-se de la dimensió d'aquella mobilització, i també ens permet copsar fins a quin punt la policia no tenia ben identificada la naturalesa de l'Assemblea:

Se tienen noticias desde hace días, por propaganda arrojada en Barcelona y distintas partes de la provincia de Gerona, de que en la localidad de Ripoll (Gerona), perteneciente a la Compañía de mi mando, coordinando unos festejos populares ha [*sic*] celebrar en el día de hoy, doce de noviembre de mil novecientos setenta y dos, consistentes en una audición de sardanas a las once treinta hora; cuarto concurso musical en el Cine Condal a las once y una gymkama en el patio del Colegio Salesianos a las once treinta, trataba de aprovechar la aglomeración de gente en dichos actos para organizar una manifestación política consistente en la conmemoración de la celebración de la Primera Asamblea de la Comisión Coordinadora de Fuerzas Políticas de Cataluña, reunión y manifestación no autorizada, el capitán que suscribe cumpliendo órdenes de la Superioridad se traslada en la mañana de hoy a Ripoll, donde auxiliado por el teniente don Adolfo Mateo Yagüe y distintas parejas de varios puestos de mi unidad, se organizan los oportunos servicios encaminados a impedir la manifestación proyectada y la consiguiente alteración del orden. Sobre las doce horas de hoy terminaron de llegar veinte autobuses que a lo largo de la mañana llegaban a la localidad con gente en la que predominaba la juven-

tud, discurriendo sin novedad la mañana, aunque grupos más o menos numerosos discurrían por la población sin proferir frases o palabras subversivas.

La narració del comandant de la Guàrdia Civil pren aleshores un aire de vodevil:

Sobre las quince horas, quizá con alguna copa, la mayor parte de los concurrentes comenzaron a congregarse en el atrio de la iglesia del monasterio de Santa María de Ripoll, llegando a alcanzar unas mil quinientas personas; sin embargo, las avenidas hacia dicho punto aparecían llenas de gente que se dirigían a dicho atrio.

La muchedumbre gritaba, vociferaba y cantaba en catalán canciones populares, la mayor parte de ellos sentados en el suelo, otras veces daban vivas, ignorándose a qué, promoviendo desórdenes y oyéndose voces y gritos que incitaban a la manifestación política por la localidad.

L'oficial explica llavors que va ordenar als congregats que es dissolguessin i com es va produir la detenció de Lluís Maria Xirinacs, a qui anomena «Xiriths». En aquella època, Xirinacs desenvolupava la seva missió pastoral en diverses parròquies, a més de treballar d'escrivent en una gestoria d'Igualada i fer classes de religió a l'escola Isabel de Villena de Barcelona:

Apeciblemente [*sic*] obedecieron las órdenes dictadas por mí y discurrían tranquilos y pacíficamente. Sin embargo, al llegar al Puente del río Freser, se observó que la gente se detenía y se negaba a continuar la marcha, por lo que el instructor, al volver a invitar a la gente a que continuara la marcha, un señor que parecía ser el cabecilla del motín y que resultó después ser el sacer-

dote Luis María Xiriths Damians se enfrentó verbalmente con el que suscribe diciendo que era una injusticia lo que hacíamos y que no había derecho, por lo que dado su carácter irascible en tal momento y oponiéndose visiblemente al cumplimiento de nuestra misión fue detenido, pero echando a correr para evitarlo, perseguido por la fuerza que dio con él a los cincuenta metros. La gente componente de la aglomeración, al observar que el cabecilla principal iba a ser detenido, se abalanzó contra el oficial que suscribe y fuerza que se hallaba en aquel lugar concreto, recibiendo patadas y golpes en la cabeza el capitán que informa, pero consiguiendo finalmente reducirles a la obediencia y proseguir camino hacia los autocares aparcados en el patio de la fábrica La Preparación Textil.

Xirinacs no va ser l'únic detingut. També van ser-ho mossèn Pere Fradera Marcet, rector de les Llosses, i Lluís Fenollosa Coral, un objector de consciència de Sant Sadurní d'Anoia. Van ser acusats d'alimentar els desitjos «de desobediencia y de rebelión» dels manifestants. Tots tres van ser traslladats a les dependències del Govern Civil de Girona. Mossèn Fradera va ser posat en llibertat l'endemà a la nit, mentre que Xirinacs i Fenollosa hagueren d'esperar fins al dimarts següent, si bé tots dos van ser multats. El governador Victoriano Anguera sancionà Xirinacs amb 50.000 pessetes i Fenollosa amb 25.000, perquè se'ls va acusar d'actuar com a promotors de la manifestació. No van pagar les multes i se'ls aplicà un arrest substitutori. L'ocupació de Ripoll l'havia decidit la IV Permanent de l'Assemblea, reunida el 22 d'octubre de 1972, i va ser la primera demostració al carrer de la seva capacitat mobilitzadora. L'objectiu no era altre que donar-se a conèixer i fer arribar a la gent els punts programàtics de l'Assemblea resumits en

l'eslògan «Llibertat, amnistia i Estatut d'Autonomia».

L'ocupació de Sant Cugat el Primer de Maig de 1973 va aplegar unes vuit mil persones. Aquella manifestació havia estat convocada en un context de gran conflictivitat laboral a Catalunya, especialment dels vint-i-quatre mil treballadors de la SEAT. A Sant Cugat, al Centre Borja dels jesuïtes, s'improvisà una magna i multitudinària assemblea de treballadors, i a la plaça de l'Església es llegí un document elaborat pels bisbes catalans sobre el Primer de Maig. L'editorial de *Treball*, l'òrgan del PSUC, del 5 de maig era taxatiu i titulava amb majúscules com valorava aquella jornada: «Un gran 1r de maig d'unitat combativa en un marc ampli de lluita». Els comunistes catalans se sentien satisfets per l'èxit d'aquella nova «ocupació democràtica» d'una ciutat de Catalunya. Reproduïren la mateixa satisfacció a *Nous Horitzons* (núm. 26, 1973), la revista teòrica del partit:

Sant Cugat restarà brillantment associat al Primer de Maig del 1973 en la història del moviment obrer i democràtic de Catalunya. Marcarà una fita destacada de la lluita de la classe obrera per les seves reivindicacions socials i econòmiques i de tot el poble català per la solució de les grans qüestions plantejades: la necessitat d'enderrocar la dictadura, la voluntat d'establir un règim de llibertat, d'imposar l'alternativa democràtica.

Tot seguit, destacaven que l'Assemblea de Catalunya havia estat l'artífex d'aquell èxit i per què havia triat aquell dia:

L'Assemblea de Catalunya, punt de convergència unitària de forces polítiques i socials, de les aspiracions socials i nacionals del poble català, va concebre la manifestació de Sant Cugat com a homenatge a la classe

obrer catalana, com a solidaritat amb la seva lluita, com a reconeixement dels seus sacrificis per la llibertat de tots.

El poble de Catalunya es manifestava així al costat de la classe obrera catalana, de la classe que és portadora de l'esdevenidor social i nacional, la força fonamental per a l'assoliment dels canvis que el poble ansieja.

I la classe obrera catalana, part integrant de l'Assemblea de Catalunya, acceptava també de manifestar-se solidària de les altres classes i capes socials en la comuna aspiració d'aconseguir la llibertat, de lluitar aferrissadament contra el poder dictatorial imposat, per l'enderrocament d'aquest poder i pel triomf de l'alternativa democràtica sense grans trasbalsos socials, sense devesalls de violència.

Quin contrast amb la violència exercida per la policia, deien, i posaven l'exemple de l'assassinat de Manuel Fernández i «la llarga llista d'obers i d'altres ciutadans assassinats de menys de tres anys ençà: Granada, Eranadio, Eibar, Madrid, Barcelona, Ferrol, Vigo, Santiago, Lequeitio i altre cop Barcelona i Bilbao. I els ferits, molt més nombrosos. I els torturats, que són milers, darrerament amb el cas particularment indignant que ha tingut i té encara entre la vida i la mort el jove estudiant Miquel Josep Anduig». El jove estudiant va salvar la vida, almenys momentàniament, però va sobreviure gràcies a l'hemodiàlisi, que no podria abandonar mai més.

Prensa Obrera, una revista ciclostilada que editaven els anomenats «Sectores de Comisiones Obreras y Comisiones de Barrios del Bajo Llobregat», vinculats a Bandera Roja, es preguntava què havia significat la manifestació de Sant Cugat per a la lluita obrera i el moviment democràtic. Van donar la resposta en el número

13, de juny del 1973, i era clara: «Fueron las Comisiones Obreras, sus consignas y sus hombres quienes dirigieron y caracterizaron la concentración de S. Cugat. Así debe ser siempre». Només lamentaven que els treballadors de les grans empreses estiguessin poc representats: «No es que no fueran, sino que debían ser más». En un text escrit el 1973, però inclòs en el llibre posterior *Crònica de l'antifranquisme a Catalunya*, Joan Colomines descrivia l'escenari viscut a Sant Cugat i també en destacava la necessitat d'ampliar la base. Ni les intimidacions de la guàrdia local, ni la provocació de les metralletes de la Guàrdia Civil valgueren per contenir l'allau humana que avançava convençuda i amb el pit obert cap a un futur democràtic que ja s'intuïa. Era, però, la Catalunya democràtica total? —es preguntava Colomines. La resposta era: «Rotundament, no!». A parer seu, hi havia una part de la ciutadania que no s'havia incorporat a la lluita: «una Catalunya encara no present en la convergència unitària que és l'Assemblea de Catalunya».

Fos com fos, Sant Cugat va ser una fita de la lluita antifranquista, i l'oposició augurava que aquella mena de mobilitzacions obertes, pacífiques i massives ajudaven a ampliar la base popular del moviment democràtic. L'11 de novembre de 1973 es va tornar a repetir la fórmula. Aquest cop a Vic. A Osona —explica Miquel Macià—, l'Assemblea de Catalunya va ser especialment activa ja des de l'etapa prèvia a la seva constitució oficial a escala de país. Des de l'Assemblea es van impulsar les activitats de solidaritat amb els presos polítics i es va afavorir la fundació de nuclis de resistència en poblacions de la comarca i en sectors socials específics: Vic era el lloc idoni per convocar-hi una manifestació de l'Assemblea, ja que havia incrementat la seva influència a la comarca.

Un cop feta la convocatòria, aquesta vegada les forces d'ordre públic van decidir impedir l'«ocupació democràtica» de la capital osonenca ocupant-la prèviament amb un nombrós dispositiu policial. La matinada d'aquell diumenge, una llarguíssima caravana de vehicles de la Policia Armada, amb les brigades especials antiavalots procedents de Valladolid al capdavant, van ocupar la plaça Major de Vic amb cinquanta vehicles i més de cinc-cents agents fortament armats. La Guàrdia Civil, per la seva banda, va blocar les rutes d'entrada a la capital osonenca per impedir que els manifestants hi poguessin accedir. El dispositiu policial va provocar que es formessin llargues cues de vehicles que, en direcció a Barcelona, arribaven fins a la Garriga. L'afluència de manifestants va ser massiva. És difícil calcular quantes persones es van traslladar a Vic, ja que els autocars eren obligats a retornar al seu lloc d'origen. La policia identificava els ocupants dels cotxes privats reclamant-los el carnet d'identitat, si volien entrar a la ciutat. Llavors es va fer córrer la consigna que la gent es traslladés cap a l'Ametlla del Vallès. Poc després de les quatre de la tarda, s'hi concentraren unes tres mil persones. Se celebrà un míting a la plaça Major del poble per denunciar la situació dels 113 de l'Assemblea i del procés 1001. També s'acordà anar cap a Granollers per continuar la protesta i esquivar el setge policial. A la sortida, la Guàrdia Civil va escorcollar vehicles i autocars, set dels quals van ser obligats a anar fins a la Prefectura de la Via Laietana de Barcelona. Segons l'Agència Popular d'Informació (API), a Vic acudí més gent que no pas a Sant Cugat l'1 de Maig: «És una de les jornades de lluita més importants realitzades a Catalunya sota la dictadura», i assenyalava que el nombre d'assistents podia oscil·lar entre les quinze mil i les vint mil persones.

4.2. LA DEFENSA DE LA LLENGUA I DE LA TERRA (1974-1977)

A proposta de la delegació de l'Assemblea Permanent d'Intel·lectuals Catalans, la Comissió Permanent de l'Assemblea de Catalunya, en la seva setena sessió, va acordar llançar una campanya per l'ús oficial de la llengua catalana, i va crear una comissió especial perquè s'encarregués d'organitzar-la. Aquesta comissió va elaborar un document que, per començar, reivindicava el català com a llengua nacional que no era patrimoni de cap classe social. Aleshores estava molt de moda entre els grups esquerrans la idea, completament falsa, que el català era l'idioma de la burgesia. Molts estudis, i molt ben documentats, han demostrat que el redreçament del català ha estat possible, malgrat les prohibicions i els menyspreus, gràcies a l'ús domèstic que en feren les classes populars i mitjanes. Aquest és un fenomen del qual no es pot prescindir per entendre bé la resiliència del català als intents de liquidar-lo com a llengua d'ús normal. A més, la doble derrota de Catalunya el 1939, per republicana i per catalanista, va comportar, precisament, que la burgesia adherida a Franco es castellanitzés i s'apuntes a la pressió exercida per l'estat franquista d'assimilació lingüística i cultural dels catalanoparlants al castellà. El document de l'Assemblea s'unia a aquesta tesi en observar que les teories imperialistes havien arrelat en l'ideari de pensadors i polítics espanyols, amarats d'un nacionalisme espanyolista castellanitzador molt radical. L'historiador falangista Maximiliano García Venero, professor a l'escola central de policia, el 8 d'abril de 1937 va escriure ben clar:

Parece que se pretende diluir un motivo fundamental de la guerra presente: el separatismo [...]. Recuérdese. No olvidemos que el glorioso, el magno, el español cumbre que se llamó José Sanjurjo se levantó el 10 de agosto de 1932 contra el separatismo. Sanjurjo fue profeta, mártir de la guerra actual [...]. No extraña la alusión precedente a los orígenes de nuestra guerra. Hemos de repetirla incansablemente. La Falange nació contra el separatismo, y nuestra violencia permanente se apoyaba en las pretensiones de disgregación de España, o de sometimiento de nuestra independencia. La falange no se limita a señalar a los enemigos con la denominación de «rojos». Para nosotros es indispensable recalcar que estamos luchando contra «rojo-separatistas». Separatistas de derecha y de izquierda...

Sembla estrany que avui encara hi hagi algú que pretengui desmentir la persecució del català sota el règim franquista. Franco també creia, com García Venero, que l'aixecament militar s'inspirava en un «espíritu castellano nacional». L'any 1938, el mateix Franco assegurava taxatiu:

España se organiza en un amplio concepto totalitario, por medio de instituciones nacionales que aseguren su totalidad, su unidad y su continuidad. El carácter de cada región será respetado pero sin perjuicio para la unidad nacional que la queremos absoluta, con una sola lengua, el castellano, y una sola personalidad, la española.

La defensa de la llengua es convertí en el cavall de batalla en l'enfrontament de l'oposició catalana contra el franquisme. Al capdavant, donava continuïtat al llarg combat contra la castellanització de Catalunya amb lleis que expulsaven el català de la vida pública. La legislació

franquista s'afegia a la llarga llista de mesures unificadores que, des del Decret de Nova Planta —que prohibia l'ús del català a l'administració de justícia—, la Reial Cèdula d'Aranjuez del 1768 —que prohibia el català a les escoles i que la Llei Moyano del 1857 reafirmà— o la prohibició de parlar català per telèfon del 1896, també tenia com a objectiu reduir el català a l'ús domèstic; donar-li un sentit antropològic, que és el pas previ a l'extinció de qualsevol llengua. La Segona República va permetre rectificar una mica el rumb, malgrat les resistències dels republicans espanyols a reconèixer la personalitat nacional de Catalunya i el català com a llengua cooficial, si més no en l'àmbit de l'autonomia. Finalment, l'Estatut del 1932 establí que el català seria la llengua oficial de Catalunya juntament amb el castellà. Sota aquest marc legal, el català retornà a l'administració de justícia, als documents notariais, a l'escola i a la universitat.

El franquisme no tan sols va posar fi a la democràcia republicana i a l'autogovern català. Es va proposar «espanyolitzar» Catalunya idiomàticament i culturalment. El franquisme va acabar amb una època brillant de la cultura catalana amb la col·laboració d'una part dels catalans —incloent-hi alguns sectors que en el passat s'identificaven amb el catalanisme. Amb els franquistes al poder, fins i tot en algunes institucions culturals molt emblemàtiques, com ara l'Ateneu Barcelonès, es retornava a la política de folklorització del català. L'editorial d'*El Correo Español - El Pueblo Vasco*, del 25 de gener de 1939, un dia abans de l'entrada dels franquistes a Barcelona, es vantava de la tasca de destrucció del catalanisme: «Ha sido tomada Manresa. ¡Cuántos recuerdos trae a la memoria este nombre! Las famosas bases de Manresa no han sido ajenas al deplorable proceso po-

lítico que estamos liquidando a punta de bayoneta». El «Viva Cataluña española» que reivindicava *El Imparcial* de Madrid, el 1932, per atacar l'Estatut, ressonava de nou, però aquesta vegada a totes les ciutats i pobles de Catalunya. El dia 5 d'abril de 1938, coincidint amb l'ocupació franquista de Lleida, era abolit l'Estatut d'Autonomia de Catalunya —«en mala hora concedido por la República»— per una llei dictada per Franco. Aquesta llei era el començament d'una allau de disposicions que es proposaven esborrar qualsevol rastre de catalanitat. S'iniciava, així, un període d'opressió nacional que pren les formes més violentes conegudes des del 1714. El 10 d'agost de 1938, el delegat d'Ordre Públic de Lleida establí, entre altres coses, què calia fer amb el català:

Respecto al uso del dialecto catalán, hay que atenerse estrictamente a las órdenes de la Superioridad; pero quiero dirigirme a todos los españoles de esta provincia para decirles que los momentos actuales exigen que todos demos pruebas de un ferviente españolismo y entusiasmo por la Causa. Estos sentimientos es necesario evidenciarlos y exteriorizarlos; y, lógicamente, se da una prueba de ello no hablándolo en público (por lo menos).

L'espanyolisme sempre ha identificat l'anhel d'autonomia i l'ús públic del català amb el separatisme. La dreta i l'esquerra espanyolistes, però especialment el feixisme nacionalista espanyol, només ha «tolerat» l'existència del català si es reduïa a l'àmbit familiar i sentimental, fora de l'estatus públic. Així ho digué el cap dels serveis d'ocupació i sotssecretari d'Ordre Públic dels Nationals en un ban posterior a l'ocupació de Barcelona: «Estad seguros, catalanes, de que vuestro

lenguaje en el uso privado y familiar no será perseguido». El franquisme esmerçà molts esforços per difondre la idea que el català era un «dialecte» i que el català i el valencià no eren la mateixa llengua. Durant els anys de la transició, aquesta falsa polèmica rebrotà d'una manera molt virulenta, especialment al País Valencià. Com ha remarcat August Rafanell, si l'endemà de l'ocupació del País Valencià les noves autoritats continuaren convocant com si res els Jocs Florals valencians, on es brindaven ditirambes «dialectals» al Caudillo i els seus adlàters, a Catalunya, l'antiga festa de la poesia (originària del segle XIV) va haver d'esperar la mort de Franco per poder-se recuperar oficialment en català l'any 1976. La repressió sempre té aquesta mena d'efectes negatius, distorsionadors de la realitat mitjançant la manipulació o l'aplicació d'una política de segregació. La segmentació per regions de la repressió de la llengua catalana no hauria de servir per rebaixar-ne la intencionalitat i la intensitat:

Es tractava de canviar la fesomia elemental de tot un país [escriu Rafanell], començant per la del seu cap i casal. La mateixa llengua que l'any 1931 havia obtingut la consideració de cooficial, que el 1932 disposava d'un diccionari complet, que el 1933 entrava a dominar la universitat, i que acaparava ràdios i periòdics, així com la major part de l'alta cultura local; aquell idioma, ara, en virtut d'un dret de conquesta rediviu, passarà a ser consentit només en qualitat de «llengua regional o dialecto»: de llengua silenciosa. No hi haurà cap llei que ho sancioni, això. No caldrà pas. L'extermini manu militari del record de l'etapa republicana va establir, sovint de forma tàcita, que el que tocava als catalans, quan sortien de casa, era «hablar como Franco». Per això s'havia guanyat la guerra; o, segons com, per això s'ha-

via perdut. Si en quedaven dubtes, el procés al president Companys, deportat per la Gestapo des del seu refugi bretó, i afusellat l'octubre de 1940, havia de ser ben present en l'ànim de qualsevol català que pretengués ignorar el tenor repressiu del *nuevo Estado*.

A diferència d'altres èpoques, sota el franquisme l'ús del català no fou prohibit per cap llei específica. Amb la nova legislació del règim nacionalista i l'extensió de la por n'hi havia prou. «Som tots [...] / fills de l'espanyol i la seva / muller de sempre, que és la por», va escriure el poeta Gabriel Ferrater a *Poema inacabat*, del 1974. Vèncer la por, aquesta va ser la recepta dels que van romandre al país i s'hagueren d'acomodar a les normes del nou règim. Aquesta actitud és la que va permetre, per exemple, que antics alumnes de l'Institut-Escola de la Generalitat republicana, clausurat pel franquisme, es decidissin a resistir des del mateix 1939. Una setmana després de l'entrada dels nacionals a Barcelona, Carme Serrallonga, antiga professora de l'Institut-Escola Ausiàs March, i sis professors més van fundar l'Escola Isabel de Villena, i al principi, mentre no disposaven d'un local per a l'escola, feien les classes en domicilis particulars. Eren Marçal Olivar, llicenciat en Lletres; Mercè Ballarà, llicenciada en Farmàcia i primera directora del Villena; Lluís Gonçaga Modolell, professor mercantil; Josep Obiols, pintor; Josep Calsamiglia, llicenciat en Filosofia; Joan Gibert i Camins, músic, i, com hem dit, Carme Serrallonga, llicenciada en Lletres i directora del Villena des del 1942. «Van decidir, doncs, fer una escola per continuar, a contracorrent. [...] Era l'inici de la primera resistència activa des d'una escola», ha destacat Mariona Ferran en el llibre que explica la peripècia d'aquest centre. L'aparença era castellana. El primer

nom de l'escola així ho reflectia: *Liceo Femenino Isabel de Villena* (fins al 1958, no es va crear una escola per als nois: *Estudios Eiximenis*). El cor era català, sens dubte. Les classes orals es feien en català, però tot el que era escrit i la paperassa oficial es feien en castellà.

S'assumien retòricament les «Nuevas orientaciones» dictades pels franquistes, es jurava fidelitat als principis del Movimiento, però de sotamà es feia el que es podia per preservar la llengua i els mètodes pedagògics més o menys renovadors. En el llibre *L'escola a Catalunya sota el franquisme*, Jordi Monés destaca l'obra de les mestres d'alguns parvularis de l'Ajuntament de Barcelona o la tasca de Pere Vergés a l'Escola del Mar, també municipal. El 1941 va néixer, per iniciativa privada, l'Escola Virtèlia, que intentà seguir l'empremta de l'Escola Blanquerna, clausurada per la dictadura. Aquell mateix any, Anna Grau inaugurà l'Escola Nausica i Rosa Maria Omedes l'Escola Betània, que disposava d'un jardí d'infants com s'estilava a les escoles de l'estranger. El 1958, el pedagog i escriptor Emili Teixidor va fundar la secció de nois del Betània, que anomenaren Patmos. El 1946, Àngels Cherverri i Mercè Casali crearen l'Escola Andersen de Barcelona i, l'any 1950, Carles Soldevila obrí el Col·legi Internat La Molina. El 1953, nasqueren dues noves escoles en el sector privat, que formarien part del panorama pedagògic de la postguerra que intentava preservar la llengua: l'Escola Santa Anna de Barcelona, fundada per Roser Soliguer, i Laietània, impulsada per Josep Pereña i els germans Jarque. El 1955, Jordi Galí, fill del pedagog Alexandre Galí, fundà l'Escola Sant Gregori, promoguda inicialment per un grup d'exalumnes de Blanquerna. El 1956, Maria Teresa Codina, que havia començat a fer classes a l'internat La Molina, inaugurà la seva escola, Talitha, que es publicitava en caste-

llà, evidentment, però la catalanitat era la seva divisa. El 1957, Pere Darder, Pau López i Enric Lluch, deixebles del filòsof i pedagog Jaume Bofill, van fundar l'Escola Costa i Llobera per a infants a partir de quart de primària. El Costa i Llobera promovia, com el Talitha, una pedagogia activa, i van organitzar diverses iniciatives conjuntament. L'any 1962, Maria Antònia Canals, que treballava al Talitha, va anar a veure mossèn Josep Maria Juncà, el mateix que el 1971 acolliria a la parròquia de Sant Agustí la creació de l'Assemblea de Catalunya, perquè el rector volia fer-li una proposta. A principis dels anys seixanta, mossèn Juncà era rector, com ja hem dit, de la parròquia de Sant Sebastià, a la barriada del Verdum, poblada majoritàriament per treballadors immigrants d'altres indrets de l'Estat. El rector, que havia calculat que hi havia uns dos mil infants sense escola al barri, va oferir a Canals fer classes en un barracó situat a la Via Favència, i es comprometé a pagar-li tres mil pessetes al mes. S'hi embarcà, i així és com va néixer una escola catalana en un suburbi obrer de Barcelona, on feren classes persones com Joaquim Ferrer, el qual, passats els anys, va arribar a ser conseller de Cultura amb Jordi Pujol. A l'Escola Ton i Guida, ha explicat Canals, «jo ja els parlava català, van acabar parlant català tots al final, al cap d'un parell d'anys tots parlaven català». La força i l'habilitat de l'escola catalana, dels seus mestres, va ser fonamental en la resistència cultural contra el franquisme. Tot al llarg dels anys seixanta i setanta experiències com aquelles es van anar multiplicant. Es tractava d'un moviment de renovació pedagògica que, sobre la base de la defensa, majoritàriament, d'un ensenyament laic, mixt i en català, va teixir una veritable xarxa d'escoles. El 1978 unes vuitanta s'associarien en el CEPEPC, el Col·lectiu d'Escoles per l'Esco-

la Pública Catalana, que serien, en certa mesura, el model inspirador del sistema públic d'educació assumit als anys noranta per la Generalitat restaurada.

No va ser l'únic cas. L'Institut d'Estudis Catalans, vertadera acadèmia de la ciència catalana, fundada el 1907 i desmantellada amb l'ocupació del 1939, va reprendre les reunions de les seves seccions científiques el 1942, bé que d'amagat i en casos particulars. Fins al 1943, els llibres en català van estar prohibits, i només van desobeir el precepte legal els pocs volums que duïen peus d'impremta falsos (estrangers o anteriors al 1939) o els que eren directament clandestins. Així i tot, segons documenta August Rafanell, per aquelles dates van aparèixer uns cent seixanta llibres i opuscles escrits en català, la majoria furtius. La lluita per mantenir la llengua en un context políticament advers, en què l'idioma històric dels catalans encara era absent de la vida pública, no era gens fàcil, en especial si tenim en compte que l'any 1975 el nombre de gent nascuda fora de Catalunya a la província de Barcelona rondava el 40 %; a Barcelona ciutat, el 35 %, i a la conurbació de Barcelona, més del 50 %. La meitat dels habitants de Catalunya ja tenien l'espanyol per llengua materna. L'altra meitat era completament bilingüe, i naturalment diglòssica.

A mesura que el franquisme es consolidava gràcies a l'ajuda dels EUA, que veien en Franco una peça més a favor seu en la geopolítica de la Guerra Freda, el règim també va haver de fer algunes concessions, o si més no es va veure obligat a fer com qui no hi veu. Gradualment, el Govern franquista va autoritzar algunes manifestacions parcials de la cultura catalana. Ja hem dit que els llibres que s'editaven en català eren pocs i minoritaris, i les revistes en llengua catalana que existien s'editaven

a l'empara de l'Església, com era el cas de *Serra d'Or*. El règim es mantenia alerta, i cada vegada que percebia que el català ocupava l'espai públic, tallava la iniciativa de soca-rel. Un exemple d'això fou la prohibició, l'any 1974, dels anuncis i els comunicats bilingües que s'havien imposat a l'estadi del Barça, a conseqüència del canvi generacional que s'obria camí entre la classe dirigent catalana. La idea que el Barça era més que un club l'havia expressada Narcís de Carreras en la seva presa de possessió com a president, el 1968. Agustí Montal Costa, el president que va succeir-lo, va fer seu l'eslògan sense complexos. El lema «El Barça és més que un Club», que avui dia està retolat a les grades de l'estadi, és un pur reflex del nacionalisme cívic dels catalans. També va ser Montal qui, des d'un catalanisme moderat, va introduir el català en el butlletí del club, en el carnet de soci i en la megafonia de l'estadi. En el seu llibre sobre el Barça, Jimmy Burns destaca la simbiosi entre esport i política introduïda per Montal:

La unión de política y deporte, constante histórica nunca demasiado distante del Barcelona, entró en una nueva fase en diciembre de 1969, cuando Agustí Montal subió a la presidencia del club.

Carles Santacana tampoc no s'està de destacar la unió entre esport i política entorn del FC Barcelona, que encara fou més visible després de la mort de Franco. El Barça va apostar per ajudar a refer la catalanitat i estimular així la identificació dels nouvinguts amb el país. Però el context polític era el que era i el club no es podia saltar les normes. És així com s'explica que el mateix president que promovia la recuperació de la catalanitat del club blaugrana atorgués a Franco la Medalla d'Or del

75è aniversari del club. Així és com Xavier G. Luque justificava l'acció a *La Vanguardia* al cap de molts anys:

El 1972 el F. C. Barcelona va organitzar la Primera Trobada de Penyes, que es va dur a terme a Montserrat amb la col·laboració destacada dels barcelonistes de Manresa. A l'assemblea de compromissaris d'aquell any, el president Montal Costa va proposar de concedir la primera medalla d'or del club a la Penya Blaugrana de Manresa. Però... «pocs dies després, Juan Gich [gerent del club] em va dir que era impossible, per un motiu molt simple: la primera distinció de primer nivell de qualsevol club s'havia de concedir forçosament a Franco».

La medalla de la penya del Bages va quedar aparçada. El 27 de febrer de 1974, tres dies abans de l'execució de Salvador Puig Antich, la directiva barcelonista va haver de traslladar-se a El Pardo i condecorar de nou el cap de l'Estat, com ja havia fet anteriorment, quan van condecorar-lo el 1951 i el 1971. Però aquesta submissió a la legalitat vigent no va impedir que a poc a poc el club retornés al que havia sigut des dels seus inicis. L'exhibició de banderes catalanes al Camp Nou, amb motiu del partit Barça-Madrid del 28 de desembre de 1975, va ser un salt endavant de gran magnitud. Era la primera vegada, després de la Guerra Civil, que es podia fer una cosa així, al cap d'un mes de la mort del dictador, una acció que refermava l'ús del català a la megafonia de l'estadi i la clara intencionalitat política de les manifestacions posteriors a la victòria, que van acabar amb la demanda de llibertat per als presos polítics.

La defensa de la llengua i la cultura ha estat el nervi de la nació catalana. D'aquí, que sota el franquisme es redoblessin els esforços per preservar el català; a l'escola,

com acabem de veure, o més en general. A partir dels anys seixanta van proliferar unes iniciatives cíviques que es pot dir que van culminar el 28 de gener de 1975, a la sala de juntes del Col·legi d'Advocats de Barcelona, que aleshores presidia Miquel Casals i Colldecarrera. El secretari del Col·legi, Josep Pi-Sunyer i Cuberta, va proposar l'adopció d'una sèrie d'acords a favor de la cultura catalana «sense moure'ns de la legalitat vigent», llavors encara franquista. El segon d'aquests acords instava el Col·legi a organitzar, en solitari o amb la col·laboració d'altres col·legis professionals, «un gran Congrés en defensa de la Cultura Catalana». D'aquell primer apunt, per tant, va sorgir-ne una de les iniciatives m s originals de l' poca de la transició, impulsada des de la societat civil, i que va prendre una gran dimensió. El Congrés de Cultura Catalana va ser, de fet, un congrés de congressos, que va propiciar trobades arreu dels països de llengua catalana i s'allargass  fins al 1977. Però la importància d'aquest Congrés no s'entendria sense els antecedents i, en concret, un antecedent directe.

El 14 de desembre de 1961 es va decidir convocar un congrés de cultura catalana en la clandestinitat, en una reunió a l'Hotel Colon de Barcelona. No se sap ben bé d'on partia la iniciativa, si de la redacció de la revista *Serra d'Or* o bé directament dels cercles intel·lectuals vinculats als grups de l'oposició (PSUC, MSC i FNC, especialment). La proposta sembla que estava relacionada amb el cinquantenari de la mort de Joan Maragall (1860-1911), i el grup promotor estava format pels filòlegs Joan Triadú, Joaquim Molas, Francesc Vallverdú i Jordi Carbonell, l'editor Josep Maria Castellet, l'arquitecte Oriol Bohigas, el botànic Oriol de Bolòs, el pedagog Jordi Cots —que seria director de l'Escola Talhita— i l'historiador Josep Fontana. Era un nucli po-

tent, ideològicament divers, com quedà reflectit en el fet que Joan Triadú, vinculat a l'FNC, assumís la presidència d'aquest congrés, i Francesc Vallverdú, del PSUC, la secretaria. La singladura va començar el 1962, i els organitzadors preveïen celebrar el congrés l'any següent. Tal com també es faria en el congrés del 1975, aquest congrés previ es dividiria en seccions, i es demanava a les persones que hi participaven que elaboressin conjuntament una ponència, que seria llegida i debatuda en una sessió pública. Es volia debatre sobre poesia, pensament, arquitectura, història, dret, llengua, enginyeria, medicina i molts més àmbits de la vida social. Segons Triadú, el congrés pretenia «demostrar —i demostrar-se— que la cultura catalana no era només una cultura poètica literària i que la cultura catalana podia integrar totes les tendències, fins i tot les més radicals». Es tractava, doncs, de «normalitzar» la cultura catalana, donar-li la categoria de cultura nacional moderna. L'acte central del congrés se celebrà, finalment, els dies 19 i 20 de desembre de 1964 a la seu del Centre d'Influència Catòlica Femenina (CICF) que dirigia Triadú i a l'escola dels escolapis de Sant Antoni, gràcies a les gestions del filòsof escolapi Octavi Fullat. Les sessions foren presidides per Jordi Rubió, protagonista, també, de la Caputxinada, l'abat de Montserrat Aureli Maria Escarré i el mateix Triadú. L'acte de cloenda pública que s'havia de dur a terme a la sala d'actes del CICF fou interromput per la policia de manera semblant a com passaria anys més tard amb l'acte que ja hem explicat que va organitzar la Comissió Coordinadora de Forces Polítiques, el 1970.

La lluita en defensa de la llengua s'havia accentuat a finals dels anys seixanta, especialment arran dels actes en commemoració del centenari del naixement de Pom-

peu Fabra (1868-1948). El pòrtic solemne d'aquelles celebracions tingué lloc el 20 de febrer, el dia exacte que s'esqueia el centenari, amb un acte acadèmic que omplí de gom a gom la gran sala del Palau de la Música. Va presidir la sessió Carola Fabra, la filla del mestre. La hi acompanyaven nombroses personalitats representatives del Patronat d'Honor de la Commemoració, que estava integrat, entre d'altres, per Pau Casals, Josep Carner, Eduard Fontserè, Jordi Rubió i Balaguer, Pere Bosch i Gimpera, Pau Vila, Joan Miró, Clementina Arderiu, Ferran Soldevila, J. V. Foix, Francesc de B. Moll, Alexandre Galí, Joan Coromines, Agustí Duran i Sanpere, Josep Maria de Casacuberta, Ramon Aramon i Serra, Miquel Batllori, Pere Bohigas, Manuel Sanchis Guarner, Josep Maria Capdevila, Joan Oliver, Josep Pla, Joan Alavedra, Josep Miracle, Antoni Maria Badia i Margarit, Salvador Espriu i Joan Fuster. També hi eren presents els membres de la Comissió Organitzadora, constituïda per l'Associació Òmnium Cultural, l'Institut d'Estudis Catalans, el Col·legi d'Enginyers, l'Obra Cultural Balear, l'Orfeó Català i el Centre Excursionista de Catalunya. Aquell acte d'homenatge al gran «regulador» de la llengua va servir per inaugurar les anomenades Festes Populares de Cultura Pompeu Fabra, que es convertirien en itinerants arreu dels territoris de parla catalana per donar continuïtat a la iniciativa. Tingué cura de l'organització i les activitats Òmnium Cultural, l'entitat fundada, precisament, el 1961, l'11 de juliol, per una colla de «capitans d'indústria», d'homes d'empresa, que actuaven a contracorrent dels empresaris lligats al franquisme: Lluís Carulla i Canals, Joan Baptista Cendrós i Carbonell, Joan Vallvé i Creus, Pau Riera i Sala i Fèlix Millet i Maristany, que en fou el primer president. Les activitats de la festa incloïen regular-

ment concursos literaris, actes culturals, espectacles populars, etc., tot mantenint l'esperit de resistència recollit en l'acte commemoratiu del centenari de Fabra i del XXV Concurs de Poesia a Cantonigròs, l'esperit catalanista del qual es volia difondre més enllà del petit poblet osonenc. El maig del 1963, coincidint amb el cinquantenari de la instauració de les Normes Ortogràfiques de la Llengua Catalana, Òmnium Cultural ençetà una campanya, encapçalada per l'abat de Montserrat, per demanar als ciutadans que signessin una instància dirigida al vicepresident del Govern de Madrid, que aleshores era Agustín Muñoz Grandes, per demanar-li que s'introduís el català a l'ensenyament. L'anomenada «campanya de les instàncies» s'impulsà a l'empara del «dret de petició» reconegut pel Fuero de los Españoles del mateix règim franquista. Es van aplegar més de deu mil instàncies, que van ser presentades a Madrid. Òbviament, la campanya no va tenir èxit, però demostrava que la gent anava perdent la por. De resultes de l'atreviment de demanar tenir dret a la llengua pròpia, Òmnium Cultural va ser clausurada.

La campanya de l'Assemblea de Catalunya per l'ús del català del 1974 era la conseqüència lògica d'aquest procés reivindicatiu ascendent que el franquisme no va poder aturar. Al contrari, la nova Llei d'educació del 1974 establia l'ensenyament del català, si bé la seva aplicació pràctica depengué de la voluntarietat de les associacions de pares o d'Òmnium Cultural, i del suport d'ajuntaments com ara els de Mataró, Terrassa, Sabadell, l'Hospitalet de Llobregat, Cornellà, Igualada, Granollers, etc. La pressió oferia petites victòries que calia omplir de contingut. Entre l'octubre del 1973 i el gener del 1974, es va reunir una comissió de l'Assemblea, integrada per Jordi Carbonell (llavors independent), Xavier

Folch (PSUC), Carles Jordi Guardiola (PSAN), Rafael Ribó (lavors independent), Francesc Vallverdú (PSUC) i Joan-Ramon Colomines-Companys (FNC), per elaborar un informe sobre la llengua. El resultat fou un document, *Report de treball sobre la campanya per a l'ús oficial del català*, que es convertí en el fonament del consens lingüístic posterior, fins a arribar a la política d'immersió lingüística un cop recuperada l'autonomia. El document feia un resum de l'evolució del català i identificava el moviment de defensa de la llengua i la cultura amb les classes populars, atès el flirteig històric que les classes benestants havien desenvolupat amb el castellà: «[Els treballadors] són els protagonistes i els beneficiaris més clars d'una política cultural democràtica, en la qual el real desenvolupament de la cultura catalana i la plenitud de l'ús del català ocupen un lloc primordial». Amb aquest esperit es va construir la idea que era català tot aquell que vivia i treballava a Catalunya i volia ser-ho. La llengua n'era el vehicle. La idea va quallar almenys fins a les primeres eleccions autonòmiques, si bé va haver de superar esculls importants. A Barcelona, per exemple, el 4 de març de 1975, el ple municipal va viure una votació sobre el català que esdevingué històrica. Aquell dia, el regidor Jacint Soler Padró va fer la proposta que l'Ajuntament destinés una partida pressupostària a favor del català. Divuit regidors van votar en contra, la qual cosa provocà una sensacional campanya popular per denunciar els del «no al català». Anys després, la qüestió es complicaria. El 25 de gener de 1981, es va fer públic l'anomenat Manifest dels 2.300 (in extenso: *Manifiesto por la igualdad de derechos lingüísticos en Cataluña*), que contraargumentava el que fins a aquell moment era admès per tothom. La principal tesi del text era que «els fills dels immigrants»,

als quals en cap moment es considerava catalans, «no havien de ser escolaritzats en català». Aquesta, però, és una altra història.

Si la lluita per la llengua havia estat rupturista, la campanya que l'Assemblea de Catalunya va engegar en defensa de la terra també ho seria. L'exemplar de la revista *Triunfo* del 27 de novembre de 1976 reproduïa un manifest, precedit d'una nota del biòleg i dirigent del PTE Joan Senent-Josa, amb el títol «La última campanya de la "Assemblea de Catalunya"». La campanya es resumia en l'eslògan «Salvem Catalunya per a la democràcia», i els objectius que perseguia responien, indubtablement, a un ecologisme primerenc. L'Assemblea, per tant, feia una crida a la mobilització popular al voltant dels grans problemes que afectaven el medi ambient a Catalunya, sobretot el de la contaminació de les aigües i de l'atmosfera, però també, perquè probablement seria l'objectiu que assoliria més èxit en aquell moment, el de la problemàtica de les centrals nuclears. El manifest era resultat de la proposta que el Col·legi de Doctors i Llicenciats de Catalunya i Balears havia fet en la XXI Comissió Permanent de l'Assemblea. La declaració destacava que la campanya volia evitar que la degradació del medi ambient assolís arreu del país «nivells totalment irreversibles abans que unes institucions plenament catalanes i democràtiques puguin arbitrar mesures de cara a una gestió global i racional d'aquest patrimoni col·lectiu». És a dir, l'Assemblea lligava el futur del medi ambient, la gestió del patrimoni natural del país, a la recuperació de l'autogovern: «l'acció col·lectiva de tot el poble de Catalunya per a la salvaguarda del seu territori ha de situar-se dins el marc de la lluita per la conquesta de les llibertats polítiques i nacionals». Una vegada i una altra, s'insistia que només unes institucions plena-

ment catalanes i democràtiques que estiguessin al servei de les classes populars podien plantejar-se seriosament una política de defensa de la terra enfront de les depredacions de què era objecte. Tal com reclamava el manifest, algunes assemblees democràtiques locals van organitzar manifestacions i actes de protesta per salvar els aiguamolls de l'Empordà, la zona volcànica de la Garrotxa, els paratges de la Costa Brava, del Pirineu i del delta de l'Ebre —afectat, com tota la conca, per l'amenaça del transvasament—, dels pobles perjudicats per la construcció de l'embassament de Rialb o, en especial, per reclamar la seguretat de les localitats properes a les centrals nuclears.

Com passa molt sovint en els moviments de reivindicació nacional, la resistència contra el franquisme no era tan sols ideològica o política, sinó que comprenia molts altres aspectes de caràcter social. El manifest indicava algunes de les agressions que havia sofert el patrimoni natural del país: l'abocador d'escombraries del Garraf, les centrals nuclears de Vandellòs, d'Ascó i d'altres que ja s'estaven dissenyant, el projecte de transvasament d'aigües del curs baix de l'Ebre a Barcelona, la destrucció de les platges a conseqüència de la construcció de ports esportius, la implantació de la refineria de Tarragona en els sòls més fèrtils del baix Francolí, etc. Tot i que la recuperació de l'autonomia no va paralitzar cap d'aquestes obres ni tampoc va aconseguir implantar una gestió global del territori fins molts anys després, en aquell temps es tenia l'esperança que la mobilització popular podria salvar Catalunya per a la democràcia: «només així —concloïen els redactors del text— evitem que en guanyar la democràcia ens trobem en un país totalment inhabitable». La consciència ecologista s'obria pas. El 27 de febrer de 1977 es constituí el Col·

lectiu de Periodistes Ecologistes i s'inaugurà, al Palau d'Esports de Montjuïc, l'exposició «Salvem Catalunya per a la democràcia», que era el lema de la campanya de l'Assemblea. Aquest col·lectiu estava integrat per Santiago Vilanova, Xavier Garcia, Jaume Reixach, Josep Català, Alfons Ribera i Xavier Borràs, amb la col·laboració de diversos experts del camp de l'enginyeria industrial i l'energia (Pep Puig i Joaquim Coromines), de problemàtiques territorials (Jordi Fortuny, Salvador Balcells, Ramon Farré, Xavier Icart, entre d'altres), a més de destacats components de l'ecofeminisme, com ara Pilar Sentís. Tots ells van editar dotze números de la revista *Userda* (1977-1982), dirigida per Vilanova i dedicada a «la informació, la crítica i l'alternativa ecològica». El primer número incloïa una sèrie d'articles crítics sobre la política energètica del Govern espanyol, la instal·lació d'indústries perilloses a Tarragona i les condicions d'higiene i de salubritat a les empreses: pur reflex de la campanya de l'Assemblea de Catalunya de l'any anterior.

4.3. LES MANIFESTACIONS DE L'1 I EL 8 DE FEBRER I LA MARXA DE LA LLIBERTAT DE L'ANY 1976

«El poble demana i la resposta és la garrotada». Així és com l'editorial del setmanari *Canigó* (núm. 436, 14 de febrer de 1976) resumia quin era l'ambient polític de principis del 1976 a Catalunya. Amb la mort de Franco es va rel·lançar la lluita per aconseguir l'amnistia. L'indult general dictat pel rei Joan Carles el 25 de novembre de 1975, completat amb un altre decret del 5 de desembre que feia extensiu l'indult als funcionaris de l'Estat, no era suficient. No es tractava de perdonar, sinó de resti-

tuir els drets polítics i democràtics de les persones que havien estat represaliades pel franquisme. L'Assemblea de Catalunya va rebutjar aquest acte de clemència reial. La restauració de la democràcia havia de passar, inevitablement, per aprovar una amnistia general. Aquest va esdevenir l'objectiu a assolir, i l'única manera de fer-ho era ocupant els carrers per fer sentir el clam popular per la llibertat. Els dirigents del règim franquista, ara monàrquic, sabien que els calia evolucionar, però també que els calia mantenir la repressió, si volien controlar el pas de la dictadura monàrquica a la monarquia constitucional.

L'Assemblea i el CFPC volien ocupar els carrers i volien fer-ho legalment. Per això es va recórrer a una entitat legal i arrelada als barris de Barcelona: la Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona (FAVB). El 19 de gener, quatre dies després de la presa de possessió com a nou governador civil de la demarcació, Salvador Sánchez-Terán Hernández va rebre una sol·licitud de cent seixanta persones, al capdavant de les quals hi havia Joan Frías Almarza, president de la FAVB i home del règim, demanant-li que autoritzés una marxa pacífica i silenciosa que tindria lloc a Barcelona l'1 de febrer. La FAVB es comprometia a organitzar el servei d'ordre. Qui hi havia al darrere d'aquesta iniciativa estava clar, atès que entre els signants de la petició hi havia, a més de la junta de la FABV, persones vinculades a l'oposició, com Carles Prieto (PSUC), Jordi Vallverdú (PSC) o Miquel Esquirol (CDC); algunes associacions de veïns de l'Hospitalet, Cornellà i Badalona; els degans dels col·legis professionals; representants d'entitats cíviques, com ara Amics de la Ciutat o Amics de la UNESCO i de les Nacions Unides; intel·lectuals i artistes de renom, així com, i aquest era l'aspecte més revelador, dirigents

dels sindicats i dels partits polítics clandestins integrats en el CFPC, a més de quatre representants de l'Assemblea de Catalunya: Agustí de Semir, Jordi Carbonell, Josep Benet i Pere Portabella. Lluís Maria Xirinacs hi figurava com a «Lluitador per l'amnistia». La novetat era que tres regidors de l'Ajuntament franquista de Barcelona (Eduard Tarragona, Alfons Cánovas i Jacint Soler Padró) i dos de Badalona (Cecília March i Ernest Rojo) s'afegissin a la sol·licitud. Tot un símbol que els temps estaven canviant.

Un cop sol·licitat el permís, es va encetar un procés de recollida de signatures per donar suport a la iniciativa. La pilota s'anava fent grossa. El 23 de gener, el governador Salvador Sánchez-Terán finalment va denegar el permís sol·licitat i va prohibir fer propaganda de la convocatòria, amb l'argument que «no obstante el buen propósito de los organizadores, no puede ofrecerse seguridades de que el orden público no será alterado por grupos ajenos a la organización [...]». El vicepresident de la FAVB, Joan Lleontart Clarasó, en tant que nou màxim dirigent de l'associació veïnal després de la sobtada mort de Joan Frías, esdevinguda el diumenge 25 de gener, va adreçar una carta de resposta a la denegació, amb al·legacions a favor de poder celebrar la manifestació pacífica per reclamar l'amnistia. En aquesta carta, del dia 26, Lleontart suplicava que el Govern Civil autoritzés una reunió de tots els convocants. Com bé va intuir Sánchez-Terán, permetre aquella trobada hauria equivalgut a consentir una reunió legal de l'Assemblea de Catalunya. Fins a quaranta-vuit hores abans del dia 1 de febrer, la FAVB va estar negociant amb el governador, que va rebre una comissió dels organitzadors per demanar-los que desconvoquessin la manifestació. Ho va tornar a intentar posant-se en contacte amb Al-

bert Pons Valón, un membre de la junta ben vist pel règim, però que aleshores ja s'inclinava cap a CDC. No hi va haver manera. Llavors, els organitzadors van decidir tirar pel dret i mantenir la convocatòria. Al capdavant, argumentaven des de la FAVB, a falta d'urnes, «el carrer és l'únic lloc on el poble pot expressar llurs desigs», o els pavellons esportius, que acollien recitals de la Nova Cançó, com ara la tanda de tres concerts que Lluís Llach va oferir al vell Palau d'Esports del carrer de Lleida de Barcelona, els dies 15, 16 i 17 d'aquell mes de gener, i que van servir per escalfar motors de cara a la manifestació.

El dia de la manifestació, Barcelona estava ocupada pels «grisos». La capçalera de la manifestació fou traslladada a última hora a la cruïlla del passeig de Sant Joan amb la travessera de Gràcia, a prop del monument a Josep Anselm Clavé, per evitar el xoc amb la policia. Des de les cabines telefòniques del passeig de Sant Joan, Carles Prieto i Jordi Vallverdú van intentar negociar amb el Govern Civil, sense obtenir-ne cap resposta. Els manifestants van començar a avançar passeig avall, fins que a l'altura del carrer de Rosselló la policia va carregar contundentment contra els dotze mil concentrats en aquell indret, segons la crònica que feu de la manifestació Vicenç Lozano per al setmanari *Canigó* (núm. 436, 14 de febrer de 1976). La icònica fotografia de Manel Armengol, amb mossèn Ferran Garcia Faria i la multitud asseguda a terra colpejada per un estol de policies armats, és la prova de fins a quin punt el franquisme era ben viu entre els cossos policials espanyols. Aquella imatge va fer la volta al món, i és la triada per David Ballester i Manel Risques per il·lustrar el seu llibre dedicat a aquesta manifestació i a la següent, igualment multitudinària, que tingué lloc el diumenge 8 de

febrer davant de les portes del Parlament de Catalunya, en aquell temps seu del Museu d'Art Modern.

És difícil calcular quanta gent va participar en la manifestació del dia 1. La policia va donar la xifra de vuit mil manifestants. Alguns mitjans de comunicació parlaven, en canvi, d'un nombre que anava dels vint-i-cinc mil (*El Noticiero Universal*) als quaranta o cinquanta mil (*Destino*), mentre que els organitzadors, tal com recollia el butlletí (núm. 67, 9 de febrer de 1976) de l'Agència Popular Informativa (API), apujaven la xifra fins als setanta mil assistents. En tot cas, l'Assemblea de Catalunya va emetre un comunicat en el qual mostrava la seva satisfacció per l'èxit de la jornada, i lamentava la violència repressiva que havia «produït nombrosos ferits, entre els quals Lluís Maria Xirinacs, capdavanter de la lluita per l'amnistia». Els carrers no havien estat ocupats per la minoria abrivada d'altres vegades, sinó que, com destacava *Treball* (núm. 434, 2 de febrer de 1976), l'òrgan del PSUC: «era el poble de Barcelona, homes i dones de totes edats i condicions, segurs de la seva força, amb el rostre obert de la satisfacció de sentir-se nombrosos, units, victoriosos i envoltats de la simpatia evident dels vianants, dels veïns des de les finestres i portals». En un número especial gràfic de *Treball* (febrer del 1976), els comunistes titllaven les dues manifestacions de «festa», amb «porres, fum, bales de goma i gent, molta gent». Aquelles manifestacions eren l'expressió de «le défi catalan», el desafiament català, tal com va resumir-ho el diari francès *Le Monde*, en l'editorial del 10 de febrer de 1976.

Tot i la violència i els durs enfrontaments, la policia no va poder impedir la solidaritat dels automobilistes, que sovint obstruïen les maniobres policials, ni els desafiaments dels manifestants, tal com relata el cronista

de *Canigó*. Gent molt diferent es concentrava aquí i allà, s'unia i es dispersava segons l'hostilitat de la policia. Només van ser detinguts dos joves, de vint-i-dos i divuit anys, respectivament: Sebastià Saladrigas Molins, de Sant Feliu de Llobregat, i Josep Rizo Tarragó, del barri del Clot. A la Prefectura de Via Laietana van ser apallissats i vexats, com si encara estiguessin en els temps durs del franquisme. Van ingressar a presó i s'hi van estar prop de dos mesos i mig. L'AV del Clot va organitzar un recital de Quico Pi de la Serra al Foment Martinenc per recaptar diners i pagar les possibles fiances. Al final, aquells diners no van ser necessaris i els organitzadors van donar-los a l'Escola Tècnica del Clot, que regentaven els jesuïtes.

En les seves memòries, Manuel Sánchez-Terán valorà quin significat havia tingut aquella manifestació, i coincidia amb la BBC a considerar-la la més important des del final de la Guerra Civil: «La manifestación ciudadana más importante fue la celebrada en Barcelona, el 1 de febrero de 1976. [...] Allí estaba todo Barcelona de la oposición al Régimen, y su objetivo era la petición de amnistía». Tot i aquesta valoració, Sánchez-Terán no va autoritzar, d'acord amb Fraga Iribarne, ni aquesta manifestació ni la següent. Com escrigué Joan Anton Benach, «el que va succeir el primer de febrer a Barcelona és que el governador va tenir por de comptar». Certament, si la manifestació hagués estat legalitzada, és evident que s'hauria pogut constatar la capacitat de mobilització que en aquell moment tenia l'oposició, molt superior a la que havia tingut, per exemple, el 1951, durant la vaga dels tramvies. S'hauria pogut comptar el nombre de concentrats a la plaça de Catalunya, que és on estava previst finalitzar la jornada. «El senyor Sánchez sabia —continua Benach— que si autoritzava la ma-

nifestació, els comptes de segur que haurien estat espectaculars», perquè el poble sí que volia ser comptat. Tot i això, el mateix governador civil va donar la xifra de dotze mil manifestants.

Aquell diumenge dia 1 de febrer, poques hores després de finalitzada la manifestació, es reuní la XIII Permanent de l'Assemblea de Catalunya, trobada en la qual participaven per primera vegada l'Organització Revolucionària dels Treballadors (ORT) —que ja havia assistit a l'anterior reunió com a observadora—, les Jovenuts Socialistes d'Alliberament Nacional (JSAN), la Unió de Pagesos, el Moviment de Dones, el Col·legi de Doctors i Llicenciats, el Grup Democràtic de Periodistes, la Coordinadora de Representants de Batxillerat i l'Assemblea Democràtica de Cerdanyola. La secció catalana del Moviment Comunista d'Espanya va anunciar que passava a denominar-se Moviment Comunista de Catalunya, sense que aquest fet representés cap ruptura amb el partit estatal. La reunió va durar cinc hores i van ser-hi presents noranta-cinc persones, que representaven cinquanta-nou delegacions. L'ordre del dia era dens, i quan va ser el moment de debatre sobre l'organització de la jornada del dia 8, la discussió se centrà en quina mena de parlaments calia dur a terme, perquè aquesta vegada es volia fer més aviat una concentració que no pas una manifestació. Al final, es va consensuar que només es llegiria un text, i qui ho sol·licités podria intervenir-hi, prèvia aprovació del nucli organitzador. La baralla entre els partits començava a despuntar somorta, però ben evident, en les ànsies de protagonisme dels seus portaveus.

Aquella reunió de la Permanent de l'Assemblea també va aprovar difondre un comunicat que convocava «el poble de Catalunya» a una manifestació que tindria lloc,

com ja hem dit, el dia 8, a les dotze del migdia, a les portes del Museu d'Art Modern, al parc de la Ciutadella. Aquesta vegada, a més de reivindicar l'amnistia, es pretenia fer:

[...] un acte amb un objectiu molt concret i molt especial per a tu, per al poble de Catalunya. Volem ara de nou el que teníem i ho volem perquè ens serveixi de base per a decidir, amb pau i amb llibertat, quin ha de ser el nostre futur. L'AC ho ha expressat en el tercer punt, que reivindica: «El restabliment provisional de les institucions i dels principis configurats en l'Estatut de 1932, com a expressió concreta d'aquestes llibertats a Catalunya i com a via per arribar al ple exercici del dret d'autodeterminació».

Aquesta era la raó per la qual la manifestació es convocà davant la seu del Parlament, llavors clausurat, que Francesc Macià havia inaugurat el 14 de desembre de 1932. El restabliment de l'Estatut havia de permetre la creació del Govern Provisional de la Generalitat, reivindicació que no va agradar gens a Josep Tarradellas, que creia que d'aquesta manera se soscrivava la seva autoritat com a president. L'Assemblea aspirava a traduir la reivindicació teòrica de l'Estatut en polítiques pràctiques, que donessin solució als problemes econòmics, socials i culturals del país.

Vint-i-cinc membres de l'Assemblea van sol·licitar, a títol individual, l'autorització per celebrar l'acte de la Ciutadella. Novament, el governador civil, Salvador Sánchez-Terán, va denegar-ne el permís. I advertí els organitzadors que qualsevol intent de manifestar-se «será disuelto por la fuerza pública que procederá a actuar con todos sus medios en evitación de alteraciones del orden público que puedan perturbar la vida ciudadana

[...]». Carreteres d'accés a Barcelona, estacions de tren i metro, els peatges de les autopistes, entre altres llocs, eren escorcollats i controlats per la Guàrdia Civil. Per aturar els manifestants que volien acudir a la cita al parc de la Ciutadella, els «grisos» van emprar una duresa superior a la del diumenge anterior, que ja havia estat forta. Ballester i Risques aporten el testimoni del corresponçal del *Daily Mail*, William Bond, per mostrar fins on va arribar el grau de violència:

La frustració de la policia va portar a situacions d'una brutalitat esgarrifosa. Vaig veure com sis d'ells perdien els estreps i colpejaven amb les porres totes les finestres d'un cotxe davant d'un terroritzat ocupant que, malgrat tenir la cara tallada per l'impacte dels vidres trencats, va ser capaç d'escapolir-se. El seu delicte havia estat fer sonar el clàxon acompanyant els crits d'«Amnistia i llibertat». Molts altres vehicles van ser colpejats per la policia pel mateix motiu.

El corresponçal de *Cambio 16* també va destacar que les escenes de violència havien estat superiors a les viscudes el diumenge anterior. L'acte es veié alterat des del primer moment. Les sis columnes que havien de confluïr al parc de la Ciutadella des de diferents punts de la ciutat (plaça de la Sagrada Família, el mercat de Sant Antoni, la plaça de Letamendi, el pont de la Marina, el passeig de Fabra i Puig i la plaça de Virrei Amat) van ser frenades per les càrregues policials. El batibull, explicava de nou Vicenç Lozano des de les pàgines de *Canigó* (núm. 437, 21 de febrer de 1976), es produí en els carrers més cèntrics de l'Eixample i al barri de Sant Antoni, on la cavalleria de la policia va dispersar els manifestants al mateix temps que membres especialitzats de

la força pública llançaven des dels terrats gasos lacrimògens. El passeig de Gràcia era un camp de batalla, mentre la policia, apostada al terrat de la Pedrera, disparava pilotes de goma i gasos lacrimògens, que van provocar lesions a diverses persones, entre les quals cal esmentar Just Manuel Casero, un militant gironí de Convergència Socialista (CSC) que va perdre la visió d'un ull per un projectil de la policia. Els cavalls de la policia, les tanquetes d'aigua i els jeeps policials volien esborrar qualsevol rastre de la protesta. A la tarda, en la tradicional ballada de sardanes a la plaça de Sant Jaume, es van tornar a reproduir els incidents.

El balanç de la jornada no va ser negatiu, tot i que Ballester i Risques parlen que va haver-hi vint-i-nou detinguts, als quals caldria afegir els «captaires de la pau», que eren el grup de persones que acompanyaven Xirinacs, que van ser retinguts i alliberats al cap d'unes hores, després de passar pel jutge de guàrdia. Els detinguts van ser colpejats fora i dins la seu de la policia a la Via Laietana, amb la duresa de qui sap que la gosadia dels manifestants aniria en augment si no aturaven de soca-rel, i amb la força que calgués, aquell esclat popular per reclamar «Llibertat, amnistia i Estatut d'Autonomia». Catorze detinguts van ser multats, tot i que a la fi no van pagar cap sanció econòmica. A finals de març, van ser alliberats els darrers empresonats a conseqüència del «cicle» de manifestacions convocades per l'Assemblea de Catalunya els primers dies de febrer. La represa de la lluita no es faria esperar. El 4 d'abril, un altre diumenge d'un 1976 de lluita per l'amnistia, es convocà una nova manifestació, poc recordada, la qual, a més de reclamar la llibertat dels presos, com totes les altres, exigia poder elegir ajuntaments democràtics. La imatge més coneguda d'aquella manifestació és l'acció d'un

grup de joves de l'FNC (s'hi distingeix Joan-Ramon Colomines-Companys, amb barba i anorac) que van aconseguir penjar una gran senyera al monòlit de la plaça de la Victòria (avui del Cinc d'Oros), a la confluència del passeig de Gràcia amb la Diagonal. La fotografia va ser feta per Robert Ramos i serví per il·lustrar la portada del número 2071 de la revista *Presència* (2011), dedicat íntegrament al quarantè aniversari de l'Assemblea de Catalunya. Aquell mateix estiu s'organitzà una nova acció de protesta, que es convertí en espectacular i molt eficaç en termes de propaganda: la Marxa de la Llibertat. Va ser un autèntic plebiscit a favor de la democràcia, una iniciativa imaginativa feta només caminant i vestits amb samarreta.

La secció catalana de l'organització catòlica internacional Pax Christi, que el 1974 va promoure, juntament amb altres entitats, una campanya contra la pena de mort, el 1976 es va sumar al clam per l'amnistia. N'eren copresidents Frederic Roda, Àngel Colom i Arcadi Oliveres, que també era un dels puntals de Justícia i Pau. L'objectiu que perseguïen amb aquesta nova campanya era sensibilitzar i mobilitzar els catalans al voltant de la reivindicació de la llibertat dels presos polítics. La campanya va desembocar en una concentració a Montserrat, amb la participació de l'Assemblea de Catalunya, el 14 de desembre de 1975. Hi van acudir unes tres mil persones, que portaven enganxades al pit o a la solapa dos adhesius, un amb el lema «Amnistia, salt pacífic a la democràcia» i l'altre amb «Poble català, posa't a caminar». La consigna va fer fortuna i l'Assemblea Nacional de Pax Christi, celebrada a Barcelona el 6 i 7 de març de 1976, va debatre i aprovar unànimement la convocatòria de la Marxa de la Llibertat. A partir d'aleshores es va començar a dissenyar la mobilització popular, continua-

da i massiva més gran que s'havia fet mai a Catalunya des de la fi de la Guerra Civil. Es tractava de recórrer a peu totes les comarques de Catalunya aquell mateix estiu, sense excloure que també es pogués replicar als altres territoris dels Països Catalans, com així va ser. Ho van explicar els mateixos organitzadors en el número 0 de la revista ciclostilada *Fent Camí*:

A finals del mes de gener d'aquest any, en una reunió de Pax sorgí la idea de portar aquesta consigna que el poble del nostre país es posés a caminar per totes les nostres terres no ja amb el crit cívic d'Amnistia, sinó amb el postulat mínim que creu necessari per establir unes bases de llibertat i sobirania popular. Eren i són els quatre punts programàtics de la nostra Assemblea de Catalunya. Era un projecte que no sabíem quines dimensions podia arribar a tenir. No obstant ens vam llançar a l'aventura. La gestació durà escassament un mes i mig.

La idea no va entusiasmar tothom, com creien els organitzadors. Els partits polítics majoritaris de l'Assemblea de Catalunya no estaven convençuts que aquell projecte pogués realitzar-se i se'n distanciaren, almenys inicialment. Es començava a percebre que la mort del dictador havia repercutit sobre les estratègies de cada partit. Tot i això, destacades personalitats independents de l'Assemblea, entre les quals hi havia Josep Benet, Jordi Carbonell o Lluís Maria Xirinacs, no van dubtar a donar suport a la iniciativa de Pax Christi, menada, a més, per gent molt jove. El 13 de maig, aprofitant la plantada diària dels «captaires de la pau» (Xirinacs i Ferran Garcia Faria) davant les portes de la Model, que havia començat el 24 de desembre de 1975 i que va durar un any i mig, van organitzar una minimarxa des de la Model

fins a la plaça de la Catedral. Mentre caminaven, els marxadors repartien pamflets explicatius de l'acció que es faria a l'estiu. Amb el mateix esperit de popularitzar la Marxa de la Llibertat, el 20 de maig s'organitzà el festival Poble Català, Posa't a Cantar al Palau Blaugrana antic, el de la Travessera de les Corts. Hi van actuar, davant unes cinc mil persones, la Companyia Elèctrica Dharma, Coses, Celdoni Fonoll, Ramon Muntaner, Esquirols i Quico Pi de la Serra.

Es pot dir que, a diferència de les manifestacions de febrer, la Marxa de la Llibertat va acabar essent una gran mobilització de la societat civil que va desbordar, per exemple, el PSUC. A més, com ha destacat Àngel Colom, «l'arribada dels "marxaires" en un poble encenia el llumí de la revolució i solia generar una onada de solidaritat entre els veïns. Sense la bona rebuda de la gent, la Marxa no hauria estat possible». I així va ser com durant molts mesos es van preparar cinc columnes de manifestants que, sortint des dels extrems dels Països Catalans, havien d'acabar confluint en el monestir de Poblet dos mesos més tard. Manuel Fraga, ministre de la Governació, va acabar prohibint la Marxa el 22 de maig, i això va provocar que molta gent que havia de participar-hi es fes enrere. Tot i que es va convertir en una marxa il·legal, ningú no va poder-la aturar. L'assemblea de representants de la Marxa va emetre un comunicat en què deixava clar que l'acció no es desconvocava, si bé precisava que en cap moment s'alteraria la vida ciutadana ordinària. Els organitzadors van continuar amb el seu pla, per tant.

La Marxa estigué composta per cinc columnes, que entre el 3 i el 4 de juliol sortiren de l'Escala, Oliana, Esterri d'Àneu, la Sénia i Girona, per trobar-se a la comarca de la Conca de Barberà, a la darrereria del mes de

setembre, en la gran concentració final de Poblet. Les columnes van ser batejades amb noms emblemàtics: Tramuntana (l'Escala), Lluís Companys (Oliana), Francesc Macià (Esterrí d'Àneu), Rafael Casanova (la Sénia) i Abat Escarré (Girona). Després, s'hi va afegir una columna a la Catalunya del Nord (Francesc Soler, en homenatge a un dels resistents a l'annexió francesa), una altra al País Valencià (Guardamar) i encara una altra a les Illes Balears. Estava previst que, en passar per cada comarca, la Marxa s'aturés en quatre de les seves poblacions, que decidien un grup de persones que ho planificaven autònomament. Aquests grups de persones també s'encarregaven d'organitzar els actes que es farien a cada poble o ciutat escollits quan hi arribessin els marxadors. L'acte més important havia de ser l'anomenat «Parlament de la Llibertat», que havia de servir per elaborar un document manifest que recollís tota la problemàtica i les reivindicacions dels habitants de cada vila. En algunes poblacions, com va ser el cas de Berga, eren aclamats per la gent, en alguns casos veritables multituds.

El 2015, Joan Vidal Urpí va publicar l'article «La Marxa de la Llibertat, pel Penedès. 40 anys de l'efervescent estiu de 1976», amb el qual repassava el pas de la Marxa per Sant Sadurní d'Anoia, on els marxadors van ser rebuts amb senyeres als balcons, i per Vilafranca, en què participaren en la Festa Major; per Sant Pere de Ribes i l'Arboç, dues poblacions on la presència policial va avortar qualsevol acte; per Sitges, on l'alcalde, Vicenç Ibáñez Olivella, va negociar amb la Guàrdia Civil perquè no hi intervingués; per Vilanova i la Geltrú, on va haver-hi ball de bastons i detencions, com també va passar al Vendrell, o per Cubelles, on la polèmica sobre la central tèrmica va impregnar la jornada. Després del

seu pas pel Penedès, la Marxa de la Llibertat s'endinsà a l'Alt Camp en el seu camí cap a Poblet. Com assenyala Josep Benet en una entrevista a la revista *Canigó* (núm. 450, 22 de maig de 1976), aquell era el moment d'intentar accions d'aquesta envergadura. Per a ell, la Marxa de la Llibertat «no tindria cap sentit si no es tingués en compte el revifament que hi ha en els pobles de Catalunya, i no funcionarà si no està molt arrelada a la consciència de les comarques per on passa».

Va ser tal com va preveure Benet. Les circumstàncies viscudes al Penedès es repetiren més o menys idènticament en tots els itineraris de cada columna. Antoni Dalmau i Ribalta, qui amb els anys seria diputat socialista i vicepresident del Parlament de Catalunya, reproduïa en la *Revista d'Igualada* (setembre del 2001) uns fulls de dietari que havia escrit, el 1976, amb motiu de la Marxa de la Llibertat. L'entrada corresponent al dia 3 de setembre és concloent:

Igualada ha viscut aquests dies, amb motiu de l'arribada de la Marxa de la Llibertat, uns fets que jo crec que podem considerar històrics des del punt de vista local: per primera vegada, més de mil igualadins s'han manifestat pel carrer, i ho han fet en una ciutat virtualment ocupada per 150 homes de la guàrdia civil. Ningú de l'Assemblea Democràtica no podia esperar una participació popular semblant. És cert que s'hi han donat tota una sèrie de factors positius que potser altres cops no s'havien produït, però el cert és que ja tenim el precedent i, si més no per una vegada, els igualadins han respost massivament.

La cinquena columna es va concentrar, el dissabte 3 de juliol, a la rambla de Girona. Hi havia unes quatre-cents persones que van arribar fins a la plaça de Ca-

talunya, on va intervenir la policia, que va practicar algunes detencions. A la nit, a Salt, se celebrà un recital amb la participació de Pau Riba i Sisa, que també va acabar amb diverses detencions. Jo mateix vaig ser detingut a Olot, amb uns quants companys de Bandera Roja —entre els quals recordo Àngel Cubarsí, «Cubano», i Anna Ribas Seix—, en ser identificats per la Guàrdia Civil en un bar dels afores de la capital de la Garrotxa, després d’haver estat repartint propaganda de la Marxa enmig d’un fort desplegament policial. L’endemà diumenge, a Girona, l’Assemblea Democràtica va organitzar una nova concentració a l’església de Sant Feliu. En nom de l’Assemblea de Catalunya hi intervingueren Quim Boix i Joan Colomines. Tots dos foren detinguts al costat d’una cinquantena de joves i de Ferran Garcia Faria, el sempitern «captaire per la pau». Van ser multats amb 300.000 pessetes. L’esposa de Colomines, Anna Esmerats, també va ser multada amb 100.000 pessetes. No van pagar cap de les multes. La policia va emprar la violència sense miraments, fent bona la màxima del ministre Fraga, quan afirmava allò, encara que no fos veritat, de «la calle es mía». El que va passar a les comarques gironines es repetí en altres llocs. I les respostes es multiplicaven. Per exemple, a Vic, el 31 de juliol, quatre marxadors (Joan d’Armengol, Lluís Rover, Joan Tost i Jordi Rosés) es van tancar a la catedral i van iniciar una vaga de fam per sensibilitzar els ciutadans. Van romandre-hi cinc dies, fins que van ser desallotjats per la Guàrdia Civil i traslladats a Barcelona. Un cop alliberats, van emetre un comunicat en el qual explicaven la peripècia i, havent aconseguit el propòsit amb què fou plantejada, donaven per acabada l’acció, per reincorporar-se a la Marxa.

Per fer-nos una idea de la manera com actuava la po-

licia, un dels detinguts a Vilanova i la Geltrú durant el pas de la Columna Abat Escarré, Joan Pujol Fauquer, anys més tard va descriure a Joan Vidal Urpí com havia viscut aquella jornada:

Hi va haver una manifestació a la Rambla, amb gent que dúiem la samarreta de la Marxa, i no hi va haver cap problema. Després cadascú va anar pel seu cantó, a fer un tomb. Però aleshores la Guàrdia Civil va començar a agafar la gent que portava la samarreta, en total deu: Jaume Mestres, Carles Soler, Jaume Andreu, Maria Josep Llopis, J. Chacón, els meus germans Teresa i Joan i aquest menor d'edat, la meva dona aleshores, Anna Carbonell, i jo mateix. Em falta un nom que no recordo. L'Anna i jo anàvem amb la nostra nena, molt petita, ens van permetre deixar-la a uns amics i se'ns van emportar al *cuartelillo*, juntament amb els altres. Al vespre ens va visitar l'alcalde, Josep Piqué [pare de qui fou ministre del PP]. A la meva dona i a mi, pel fet de tenir la criatura petita, ens van permetre anar a dormir a casa, igual que a les noies detingudes, però l'endemà vam haver de tornar-hi ben aviat. L'organització de la Marxa posà un advocat a la nostra disposició, el Joan Collell (Pere Tàpies), i també va fer acte de presència una infermera per si necessitàvem quelcom. Els companys nostres van anar a veure l'alcalde perquè fes gestions per alliberar-nos, però no va poder fer res fins que vam declarar al jutjat. Al voltant de les quatre de la tarda d'aquell dilluns ens van deixar anar, mentre a la plaça de les Casernes, la gent que s'hi estava concentrada ens va fer una bona rebuda. No ens van posar cap multa, a diferència d'altres llocs, i la detenció no va tenir conseqüències més destacables que els mals moments que ens van fer passar, ja que alguns dels detinguts van rebre alguna «carícia» de la Guàrdia Civil.

Nosaltres, els meus amics i un servidor, al *cuartell* d'Olot també vam rebre alguna «carícia» i, sobretot, vam haver d'aguantar molts crits d'intimidació. Els primers detinguts, el 7 de juliol, van fer públic un comunicat en el qual refermaven «la rotunda decisió de seguir lluitant per aquests drets humans elementals, d'una manera pacífica i responsable, com ha donat proves tantes vegades el nostre poble, que entenem integrat per tots aquells que viuen i treballen al país català sense cap distinció». Això no obstant, el setge policial a les poblacions i les constants detencions d'activistes van provocar que, dels 3.500 quilòmetres que s'havien de recórrer a peu, una part s'acabessin fent també amb cotxe o amb tren. Ni tan sols quan les columnes van arribar a Poblet, la violència policial no s'aturà. El diari *Avui*, que només feia uns mesos que havia sortit al carrer, en l'edició del dia 9 informava que la Guàrdia Civil havia desallotjat, a quarts de deu de la nit anterior, nou components de les columnes Abat Escarré i Tramuntana del monestir de Poblet. Ho feren sense demanar permís a l'arquebisbe de Tarragona ni a l'abat de Poblet. Tant era, tal com assenyalaven Arcadi Oliveres i Àngel Colom a *Sàpiens*: «[la Marxa] va ser el referent de l'inici de la Transició en molts pobles, i si la Marxa de la Llibertat no ha estat prou reivindicada a la nostra història, només és perquè no va ser organitzada per cap partit polític. Es va fer només amb l'esforç, el coratge i les ànsies de llibertat de la gent». Van ser setanta dies que van servir per desvetllar els ciutadans de Catalunya, com ressaltava l'editorial del número 4, el darrer, de *Fent Camí*:

El camí del 4 de juliol a l'11 de setembre ha estat llarg, ha conegut els anomenats «dos primers governs de la monarquia», ha conegut la violència, la principal

violència, la del règim sobre tot un poble i allò que més el representava: la marxa. [...] La Marxa ha estat tan sols un primer pas, el camí vers l'alliberament continua, també ha estat un compromís que hem pres els catalans de continuar lluitant per allò que és nostre. [...] De nosaltres dependrà que, aquests dies, ens guanyem un lloc d'honor entre les nacions que lluiten pel seu alliberament; hem d'aconseguir que el món sencer sigui conscient de la nostra voluntat de poble que som i ens sentim nació, peti qui peti.

El 1976 va ser per a molta gent el primer any de l'alliberament, de la conquesta de la llibertat sota la monarquia, com datà un dels marxadors empresonats a Tarragona el 23 d'agost, en un escrit ple d'esperança, però també de premonició, sobre quant costaria aconseguir els quatre punts de l'Assemblea de Catalunya. Els organitzadors de la Marxa van fer pública la relació d'arbitrarietats comeses per les forces policials contra els marxadors, incloent-hi l'acció terrorista de la ultradreta espanyolista que va provocar un ferit a Tàrraga. El 12 de setembre, l'endemà del dia final a Poblet, s'organitzaren manifestacions a Masquefa, Castellterçol, a les 6 Hores de la Cançó de Canet, a la Garriga, a Montblanc, a Bor de la Cerdanya, a la plaça del Mercat de Solsona, al carrer Major de Berga, a Argelers, a Anglès, entre altres llocs. S'enlairaren globus a Llimiana (Pallars), es van fer xocolatades a Manresa, sardanes a Cardedeu, Palamós i arreu, es pintaren murals populars a Montblanc, es feren cercaviles festives a Sant Quirze de Besora, a Torroja, festivals de cançons, festes-happenings com la de Granollers, focs de camp a Santa Coloma de Queralt, plantades d'arbres de la llibertat com la de Montblanc, actes d'homenatge a Macià, Companys,

Casanova, Escarré i Pau Casals, actes a la platja com el de Sitges; s'arreglaren i endreçaren fonts, com va fer-se a Valls i a Torrelles de Foix, etc., i es van penjar moltes banderes, es feren encadenaments, silencis, mítings i tota mena d'accions de protesta. Així doncs, malgrat la repressió, en la qual, com relaten Josep Calvet i Oriol Luján en el seu llibre, van implicar-s'hi els serveis secrets espanyols, la Marxa va deixar una gran empremta en comarques, pobles i ciutats mitjanes. Amb el seu pas, la gent va començar a perdre la por a manifestar-se, a desafiar la policia i la Guàrdia Civil. S'estava guanyant la llibertat.

4.4. EL PRIMER ONZE DE SETEMBRE LEGAL (SANT BOI, 1976)

L'Onze de Setembre de 1976 va ser memorable. Fou diferent de tots els celebrats anteriorment sota la clandestinitat. Una comissió creada al voltant de la Taula Rodona s'encarregà de preparar el que havia de ser la celebració de la primera Diada Nacional legal des del 1939. Sembla que el governador civil, Salvador Sánchez-Terán, escarmentat pels aldarulls dels mesos anteriors, va sol·licitar a l'oposició de trobar-se per parlar-ne. L'oposició no s'hi pensà gaire, explica Joan Colomines en el seu dietari. En la mateixa reunió que el CFPC va decidir no assistir a la trobada convocada a Madrid per Coordinació Democràtica, va aprovar nomenar una comissió organitzadora de l'Onze de Setembre que negociés l'autorització de l'acte amb el governador civil. El dia 10 d'agost es constituí la comissió. Acudiren a la reunió amb el governador, Joan Reventós (CSC), Ramon Trias Fargas (EDC), Pere Portabella (Assemblea), Joa-

quim Molins (Centre Català), Miquel Roca i Junyent (CDC), Octavi Saltor (Lliga Liberal Catalana), Josep Pallach (RSDC), Anton Cañellas (UDC), Heribert Barrera (ERC) i Joan Colomines (PPC). El governador va dir-los: «No es lo mismo hablar de amnistía, o del Primero de Mayo, que de la libertad nacional de Cataluña». Com sempre —llavors, abans i després—, el reconeixement nacional de Catalunya era un escull. Per això, alguns polítics i historiadors anomenen la qüestió «el problema catalán». Haver-se d'adaptar a la democràcia era un inconvenient, que, tanmateix, es podia resoldre, si els hereus del franquisme aconseguien conservar el poder real, el que ara tothom anomena *deep State*, a canvi de cedir una mica i compartir el govern amb l'antiga oposició. Acceptar la plurinacionalitat d'Espanya ja era una altra cosa, que afectava l'arrel més profunda del nacionalisme espanyol i que no era patrimoni tan sols del franquisme. La diferència entre la reforma i la ruptura era aquesta. L'Estat de les Autonomies que s'instauraria amb la Constitució del 1978 responia a la por expressada per Sánchez-Terán.

El governador volia evitar, costés el que costés, que la celebració de la Diada es convertís en un èxit del catalanisme per una manifestació espontània de catalanitat, que inclouria, com tothom desitjava que fos, els treballadors provinents de la immigració espanyola. Per evitar això i reduir-ne els efectes, Sánchez-Terán proposà que la celebració tingués lloc en un local tancat, com ja s'havia fet en ocasió del primer míting polític autoritzat des de la Guerra Civil. Aquell míting, dut a terme el 22 de juny d'aquell any per donar el tret de sortida al que seria el PSC-C, havia reunit deu mil assistents al vell Palau Blaugrana, i es va convertir en una explosió democràtica, en la qual van participar re-

presentants de tots els partits de l'oposició. El grup de personalitats no va acceptar la proposta del governador. Hi va haver una nova reunió i la comissió es reforçà amb la presència de Jordi Pujol (CDC), Jordi Marsal (CSC), Francesc Gordo (CDC), Joan-Ramon Colomines-Companyans (FNC) i Xavier Castellà (ERC, sector Andreu i Abelló). La comissió va proposar que l'Onze de Setembre se celebrés al recinte del parc de la Ciutadella, davant l'antic Parlament, repetint el que s'havia intentat fer el 8 de febrer i que la policia va impedir a mastegots. Sánchez-Terán es resistia a autoritzar un acte a l'aire lliure que aplegués una multitud que no poguessin controlar i, a més, que mostrés al món la capacitat de convocatòria de l'antifranquisme.

El dimecres 8 de setembre, el mateix dia que va morir el dictador comunista xinès Mao Zedong, el diari *Avui* informava de la prohibició de celebrar l'acte al parc de la Ciutadella per ordre expressa del ministre de Governació Rodolfo Martín Villa. Sánchez-Terán va insinuar que si es tornava a demanar fer l'acte commemoratiu, però en un lloc tancat, i s'excloïen la paraula «nacional» i la menció del president Tarradellas dels parlaments, potser hi hauria la possibilitat de negociar un nou permís. Llavors va ser quan Heribert Barrera va proposar que l'acte se celebrés a la plaça de toros Monumental, que tenia una capacitat per a trenta mil persones, i garantir-ne la transmissió per ràdio o televisió. La comissió negociadora va delegar la negociació amb el governador civil a Josep Benet, Pere Portabella, Miquel Sellarès, Joan-Ramon Colomines-Companyans, Manuel Almodóvar i Josep M. Trias de Bes. Els negociadors van emetre un comunicat de protesta per les prohibicions governamentals, però acabaven expressant que la «nota és la resposta a una prohibició, però no deposa

la nostra actitud de diàleg». Aquella prohibició contrastava amb el fet que el mateix Govern Civil autoritzés una manifestació a favor del restabliment de l'Estatut, que tingué lloc a Terrassa la vigília de l'Onze de Setembre. El desllorigador va arribar la nit del dia 9. Va ser Sánchez-Terán mateix qui va tornar a convocar a casa seva els membres de la comissió organitzadora. Tenia una proposta a fer-los. Va comminar-los a dur a terme l'acte a Sant Boi. El recordatori de Josep Benet que a l'església de Sant Baldiri de Sant Boi hi descansaven les restes de Rafael Casanova li havia fet encendre la llumeta. Era una proposta trampa, perquè, malgrat el simbolisme, Sant Boi estava a quinze quilòmetres de Barcelona i en aquell temps no era gens fàcil arribar-hi.

Els diaris de l'endemà reproduïen els comunicats del governador civil i de la comissió organitzadora donant a conèixer l'acord. La comissió renunciava a fer l'acte a la capital de Catalunya i, a canvi d'això, no s'imposava cap limitació als organitzadors ni sobre el nombre de participants ni sobre la difusió. També s'acordà que Televisió Espanyola donaria compte de l'esdeveniment. El país bullia i es feien actes arreu: a Granollers, a Lleida, a Girona, i es multiplicaven les adhesions a l'acte central que es faria el dia 11 a Sant Boi. En una botiga de venda al detall del carrer de Trafalgar de Barcelona, el venedor declarava al corresponsal de l'Avui «que era tan difícil obtenir una bandera catalana avui com proveir-se de torrons la vigília de Nadal». A Barcelona, segons sembla, s'havien venut vint quilòmetres de senyera. El permís governatiu incloïa l'autorització de poder penjar domassos i banderes als balcons. Els carrers es van tennir de color oriflama, mentre Miquel Sellarès (CDC) i Carles Quingles (PSUC), que havia estat el responsable de la seguretat de la reunió de l'Assemblea de Catalu-

nya que va acabar amb la detenció dels 113, s'encarregaven dels preparatius de l'acte de l'endemà. Es van posar en contacte amb l'Assemblea Democràtica de Sant Boi, que s'havia constituït arran del pas per aquella ciutat del Baix Llobregat de la columna Abat Escarré de la Marxa de la Llibertat, els dies 4 i 5 d'agost de 1976. Els enllaços locals de Sellarès i Quingles van ser Pere Pugès, un independent que n'era el secretari i que molts anys després seria un dels fundadors de l'Assemblea Nacional Catalana, juntament amb Sellarès; Joan Batista Lloret i Juan Antonio Ciurana, tots dos del PSUC, i Jaume Rabassa, un independent pròxim als comunistes. Calia reorganitzar-ho tot per garantir la seguretat i l'èxit de la jornada. S'havia de posar fàcil.

En les seves memòries inèdites, però que he pogut llegir gràcies a l'autor, Pere Pugès explica els detalls de l'organització de l'acte, que es resumeixen en quatre punts: 1) els emplaçaments per als aparcaments dels autocars s'establiren al llarg de la ronda de Sant Ramon; 2) es dissenyaren dos trajectes des de l'estació dels Ferrocarrils Catalans fins a la plaça de Catalunya: pujant pel carrer del General Mola (ara Jaume I) i seguint pel d'Alberto Arbós (ara Francesc Macià), o bé donant la volta pels de Sant Pere i Mallorca; 3) es decidí muntar l'escenari sobre el carrer d'Alberto Arbós, de manera que al seu darrere quedés la vorera on hi havia les oficines de la Caixa de Barcelona (ara de "La Caixa"), i 4) el centre principal del servei d'ordre s'instal·là al pis de l'inventor Vicenç Zenón, contigu a l'edifici de les esmentades oficines:

La veritat és que vàrem rebre tota mena de col·laboració dels diferents veïns a qui vàrem trucar a la porta [escriu Pugès]. El centre principal del servei d'ordre,

amb en Miquel Sellarès com a responsable màxim, va quedar instal·lat en un dels pisos del bloc de sobre la Caixa (llavors hi eren les oficines de la Caixa de Barcelona que uns anys després es fusionà amb la Caixa de Pensions per constituir “La Caixa” que avui coneixem). El seu propietari, en Zenón, va ajudar-nos tant com va poder... i més! Pràcticament en tots els terrats o pisos més alts del voltant de la plaça s’hi va poder situar algú del servei d’ordre, per la qual cosa es tenia una perspectiva prou clara de totes les entrades a la plaça. Aquell mateix dia es va començar a aixecar l’escenari, un immens escenari que l’endemà ja estava completament muntat. Mentrestant, l’altra gent de l’Assemblea de Sant Boi es va posar en marxa per organitzar un servei d’ordre el més nombrós possible i que tenia com a tasca principal la de fer de «guies» locals dels diferents grups del servei d’ordre general. I el primer grup del servei d’ordre ja va començar la seva feina a la plaça de l’Església, per assegurar que ningú fes cap malifeta al monument pels «caídos» que hi havia davant la façana de l’església, a l’altre extrem de la plaça. Es temia que els mateixos grups feixistes poguessin fer-ne alguna per carregar les culpes als manifestants.

Els equips de seguretat havien de vigilar la plaça de Catalunya —avui entre els carrers de Francesc Macià i de Jacint Verdaguer—, els trajectes d’accés i els punts estratègics, com la central de FECSA. La precisió logística era important si es volia que allò funcionés. Es va acordar que l’acte començaria a les cinc de la tarda, però moltes persones hi van arribar abans, a mig matí. A diferència de les manifestacions dels anys del procés (2012-2019), a Sant Boi només hi havia joves i homes i dones de mitjana edat amb criatures molt petites. No hi havia avis, que eren els més espantats. Malgrat l’autorització,

la por encara retreia molta gent, que s'abstingué de participar-hi. Aquella no era una manifestació festiva.

L'acte fou presentat per l'actriu Maria Josep Arenós, que de primer demanà un minut de silenci per tots els morts per la llibertat. En concret, en ressaltà l'últim, Jesús María Zabala, un jove de vint-i-quatre anys que va ser mort el 8 de setembre per «desconeguts» (de la Guàrdia Civil) en una manifestació pro amnistia i «pro Pertur» a Hondarribia (Guipúscoa). Tot seguit, Arenós llegí un missatge del president de la Generalitat a l'exili, Josep Tarradellas, que va passar una mica sense pena ni glòria. El seu moment encara havia d'arribar, i molts dels manifestants, joves i treballadors, no sabien gaire bé qui era ni què representava Tarradellas. Els parlaments de Miquel Roca, Octavi Saltor i Jordi Carbonell van seguir el guió previst i cadascú va aportar la perspectiva que s'esperava. De fet, dels parlaments d'aquell Onze de Setembre, la frase més recordada és la que va pronunciar Jordi Carbonell: «Som intransigents en la nostra moderadíssima posició perquè no volem que la prudència ens faci traïdors!». Aquest seria el debat dels anys a venir, els de la transició, que no foren tan plàcids com els protagonistes han volgut pintar-los.

L'endemà de la Diada, el diari *Avui* obria la portada amb un titular hiperbòlic: «Tot Catalunya, present a Sant Boi». No era tot Catalunya, ni eren cent mil persones, com també indicava el diari, ni els vuitanta mil d'*Oriflama* o els cinquanta mil comptats pel *Diario de Barcelona* i *La Vanguardia*. El 2005, el col·lectiu Contrastant va publicar un estudi per comparar les xifres aportades pels mitjans de comunicació d'aleshores sobre els assistents a la concentració de Sant Boi. Després de fer càlculs, va arribar a la conclusió que el nombre d'assistents havia sigut de 27.374 persones. Tant és, per-

què la percepció del moment era que a Sant Boi s'havia fet història. Algunes de les persones que desfeien el camí que els havia portat allà van aprofitar el trajecte de tornada per passar per l'església on està enterrat Rafael Casanova i retre-li homenatge. La tomba va quedar coberta de flors, explica Pugès, i l'emoció va ser molt gran. Jaume Rabassa, que estava a càrrec del servei d'ordre a la plaça de l'Església, juntament amb gent del PORE i l'ORT, es va encarregar d'organitzar aquell primer homenatge espontani que tindria continuïtat: «De tornada a casa, però, les cares de tothom ja havien perdut la por i l'alegria dels cants omplia els carrers».

Cloenda

Cap dels assistents a la sessió plenària de l'Assemblea de Catalunya del 28 d'octubre de 1973, que va acabar amb la detenció de 113 persones, no podia imaginar-se que el dictador Francisco Franco es moriria el 20 de novembre de 1975. Tampoc no podien saber que al cap de dos mesos d'haver estat detinguts, el 20 de desembre de 1973, el president del Govern, Luis Carrero Blanco, seria assassinat per ETA. Alhora, era impensable en aquell moment que el 8 de maig de 1980 Jordi Pujol esdevindria president de la Generalitat de Catalunya. Entre el primer fet i el darrer només van transcórrer set anys, si bé abans caldria superar la dictadura militar i la seva hereva, els dos anys llargs de la monarquia autòritària joancarlista, per arribar a la monarquia constitucional del 1978, consensuada amb l'oposició. Que la dictadura franquista estava en crisi es podia percebre en l'augment de la repressió i en les maniobres promogudes pel mateix règim per buscar una sortida a la mort de Franco i perpetuar-se. El Servei Central de Documentació (SECED), l'agència d'intel·ligència espanyola d'aquell temps, i els cossos de seguretat de l'Estat intentaven controlar l'oposició antifranquista. Segons l'historiador Xavier Casal, des de l'entorn de la presidència

del Govern, o sigui de Carrero Blanco, es va fer saber a la cúpula de la Internacional Socialista que es veuria amb bons ulls que Felipe González agafés el control del PSOE per convertir-lo en el partit de l'esquerra i així marginar el PCE. Al capdavant, a l'Alemanya de Willy Brandt, el partit comunista no era legal. L'any de la seva mort, Carrero Blanco va enviar un informe al Consejo Nacional del Movimiento (CNM) en el qual demanava solucions urgents per fer front a la influència social i a la capacitat de mobilització dels nacionalistes bascos i catalans.

L'informe, tramès l'1 de març de 1973, va donar-lo a conèixer Carles Santacana el 2000, en un llibre en el qual recollia i analitzava els treballs i les reflexions del CNM, que des del 1971 donava voltes i voltes a la qüestió dels nacionalismes; se centrava, especialment, a trobar una fórmula per contrarestar la influència del que ells qualificaven de «separatisme» basc i català. El 26 de juliol de 1973, l'ambaixada dels EUA a Madrid va enviar al Departament d'Estat l'informe, signat per l'ambaixador Horacio Rivero, *Spain's National Movement Today*. Rivero era el primer llatí que havia assolit el grau d'almirall de quatre estrelles. Parlava espanyol, havia tingut una responsabilitat clau en la crisi dels míssils de Cuba i coneixia els problemes d'Espanya. El seu últim càrrec abans d'arribar a Madrid, l'octubre del 1972, havia estat el de comandant de l'OTAN per a la flota del Mediterrani. En l'informe, Rivero radiografia-va amb força exactitud les famílies franquistes i la intenció del Govern de Carrero de reactivar el CNM. L'ambaixador també feia referència a l'informe de l'1 de març i al futur, que a parer seu havia de comportar una remodelació del CNM, per tal que servís de contenidor per acollir associacions polítiques adaptades al règim.

Com indicava Rivero, en un altre informe adreçat a la Secretaria d'Estat, recollint unes declaracions de Torcuato Fernández-Miranda a *Pueblo*, del 28 de gener de 1972, el règim recelava de la democràcia estàndard: «The idea that there is no real democracy without political parties is “only a trick of liberal democracy”» [‘La idea que no hi ha democràcia real sense partits polítics és «només un truc de la democràcia liberal»’]. Els partidaris que el CNM s’estructurés en tendències més aviat estaven pensant en el model multipartidista de l’Alemanya Oriental, en el qual l’existència d’agrupacions polítiques no posava en qüestió l’hegemonia del Partit Socialista Unificat d’Alemanya (SED), el partit comunista únic. La dictadura buscava sortides, estimulada per l’administració estatunidenca, que no escatimava esforços per estar al cas de què passava a Catalunya.

El cònsol Robert W. Zimmermann era molt actiu en aquest sentit. S’entrevistava amb tota mena de personalitats de l’oposició i després elaborava l’informe corresponent per a la Secretaria d'Estat. Perquè en copsem l’abast, el 30 de març de 1973 va trametre un d’aquests informes després de l’entrevista que havia mantingut amb el pare Marc Taxonera, el qual era presentat com a «Archivist and Secretary for Social and Political Affairs of the Abbey of Montserrat». L’informe és llarg, sis pàgines a màquina a un sol espai, i se centra a transcriure la valoració de Taxonera sobre la realitat catalana i l’actualitat governamental del moment. Un exemple era el que el cònsol anomenà «The Cruyllles Affair», que no era altra cosa que la destitució, que es bastí de renúncia, de Santiago de Cruïlles com a sotssecretari del Ministeri de la Governació quan n’era ministre Tomás Garicano Goñi. Garicano va sacrificar una peça important per protegir-se de les crítiques del búnquer, que el con-

siderava un ministre massa tou, tot i que durant el seu mandat (1969-1973) van morir més opositors en mans de la policia (onze) que no pas durant el mandat del seu antecessor, el capità general Camilo Alonso Vega. Cruïlles, un «autèntic aristòcrata», tal com el definí a les pàgines de *La Vanguardia* Jaime Arias, amb motiu de la seva mort, el 29 de setembre de 1999, era membre del CNM i formava part dels catalans franquistes partidaris d'obrir el règim i reactivar l'economia de Catalunya. Estava alineat amb Pere Duran Farell i sempre va rebre l'estímul de Laureano López Rodó i Fabián Estapé. L'«afer Cruïlles» era una seqüela del conflicte obert entre les famílies franquistes arran del cas Matesa (un escàndol politicoeconòmic que va enfrontar falangistes i tecnòcrates) i, sobretot, de la remodelació del Govern de Carrero Blanco. La crisi es va resoldre amb la victòria dels tecnòcrates de l'Opus Dei sobre els denominats «azules», amb Manuel Fraga Iribarne i José Solís Ruiz al capdavant, que van perdre la partida i van abandonar el Govern.

Zimmermann volia saber l'abast d'aquella nova crisi, iniciada per la publicació, en el diari *Arriba*, d'una sèrie d'articles de «Diego Ramírez», pseudònim de Gonzalo Fernández de la Mora, contra la Llei d'associacions, als quals Cruïlles va contraatacar amb un article a *La Vanguardia*, un cop destituït. Tot i que els contraris a l'obertura eren minoritaris, les tensions en el si del Govern eren notòries i Cruïlles volia alinear el discurs de Franco del Cap d'Any anterior amb l'aperturisme, que, segons ell, també reivindicava, si bé amb un altre estil, el príncep Joan Carles. El cònsol demanà així mateix a Taxonera que li fes una mena de «qui és qui», per tal d'aclarir-se sobre la composició de l'oposició. Resulta curiós que el cònsol volgués saber la valoració de Ta-

xonera sobre Bandera Roja —partit del qual diu que és més radical que no pas maoista— i del Partit Espanyol Nacional Socialista (PENS), el partit d'extrema dreta espanyolista que ell mateix vinculava amb la policia. Ja és més normal que el diplomàtic demanés al monjo que li expliqués la composició de la CCFPC i la importància de l'Assemblea de Catalunya. Devia ser una conversa llarga i distesa, perquè va començar a la seu del consolat, a la Via Laietana, i va acabar després de dinar plegats al restaurant Tinell, avui desaparegut, que hi havia al carrer de la Freneria, número 8, molt a prop de la plaça de Sant Jaume i del Palau del Lloctinent.

Entre el 1973 i el 1976, Henry Kissinger va viatjar a Madrid cinc vegades. No podia ser una casualitat. Al contrari, demostra la preocupació de l'administració estatunidenca pel futur d'Espanya un cop mort el dictador. Kissinger era l'home amb més poder en l'administració Nixon, ja que des de l'agost del 1973 era alhora secretari d'Estat i conseller de Seguretat Nacional. La primera vegada que Kissinger va viatjar a Espanya va ser el 18 i 19 de desembre de 1973, just dos dies abans de l'assassinat de Carrero Blanco, i segons consta en el registre de visites, durant el viatge es va entrevistar amb alts funcionaris espanyols per avaluar les relacions bilaterals. També ho va fer, breument, amb Franco i el príncep Joan Carles. En el segon viatge, de l'11 de gener de 1974, Kissinger només va parlar amb el ministre d'Afers Exteriors espanyol, Cortina, durant l'escala cap a Egipte. En el tercer trasllat a Espanya, el 9 de juliol de 1974, Kissinger va acudir a Madrid per signar una declaració conjunta sobre qüestions de seguretat. Finalment, del 31 de maig a l'1 de juny de 1975, el secretari d'Estat dels EUA va acompanyar el president Gerald Ford en la visita oficial que feia a Espanya. Abans del primer viatge, el

4 d'octubre de 1973, Kissinger s'havia entrevistat amb el nou ministre d'Afers Exteriors espanyol, Laureano López Rodó, que portava una carta de Franco a Nixon, en què el dictador reclamava al president dels EUA que Espanya pogués signar la Declaració de Principis Atlàntica que havia d'emetre l'OTAN.

Moltes visites en relativament poc temps, especialment perquè volien preservar les bases militars a Espanya, però també perquè el Govern espanyol havia de ser-li de gran ajuda per combatre la influència soviètica a la Mediterrània. Tant els membres del règim com els EUA veien amb bons ulls que Espanya imités Portugal després de l'accident d'António de Oliveira Salazar, que va representar la pujada al poder de Marcelo Caetano, el qual prengué possessió del càrrec el 27 de setembre de 1968. Amb Caetano es va assegurar la continuïtat de l'*Estado novo*, la dictadura antiliberal, anticomunista i corporativa portuguesa. En cap cas, el model no havia de ser la Revolució dels Clavells del 25 d'abril de 1974. La preocupació de l'administració Nixon pel que passava a Espanya s'havia incrementat des del procés de Burgos del 1970, com és més que evident en l'estudi del Bureau of Intelligence and Research, signat per Martin Packman i James G. Connell, el 30 de març de 1973, *Spain: Issues and Personalities in Post-Franco Spain*. Així com el 1953 l'aposta estatunidenca era per l'opusdeïsta Gregorio López-Bravo, el 1973, un cop apartat del Govern que presidí Carrero Blanco, els analistes del Departament d'Estat començaven a apostar molt clarament per Torcuato Fernández-Miranda, el nou vicepresident i gran defensor, per resumir-ho, del model Caetano, que consistia a reproduir el canvi lampedusià: «que canviï tot perquè no canviï res». Com observà Charles Powell en el seu llibre *El amigo americano*: «Washington se con-

formava con que el régimen postfranquista fuese pro-occidental, amigo de los Estados Unidos y lo suficientemente estable como para poder actuar en consecuencia».

Una de les grans preocupacions del règim franquista era, precisament, el «problema regional». Tant era així, que la qüestió va arribar al Departament d'Estat dels EUA. Un altre dels molts informes que l'ambaixada dels Estats Units envià a Washington, aquest cop del 6 d'agost de 1966, estava signat per l'ambaixador, el demòcrata Angier Biddle Duke, que era el mateix senyor que aquell any s'havia banyat a la platja de Palomares al costat de Fraga Iribarne. Tots dos volien desmentir la contaminació radioactiva de les aigües d'una platja —que, d'altra banda, tenia un nom sinistre i al·legòric, Quitapellejos— després de l'accident aeri del 17 de gener, que havia comportat la caiguda al mar d'una bomba termonuclear. L'informe no és gaire extens, un parell de pàgines, però demostra que les autoritats estatunidencues estaven al cas del creixement del catalanisme, que el redactor especificava que també podia ser separatista, arran de les converses amb membres de l'oposició:

An interesting aspect of a series of recent conversations between the reporting office and a number of opposition figures in Barcelona, was the way in which the strong regional flavor of their thinking emerged. Catalan Regionalism (if not, separatism) is, of course, one of the obvious facts of Spain's history, political composition and future prospects. [‘Un aspecte interessant d’una sèrie de converses recents entre el gabinet d’informació i diverses figures de l’oposició de Barcelona fou poder percebre el fort sabor regional del pensament de tots ells. El regionalisme català (si és que no, el separatisme) és, per descomptat, un dels fets evi-

dents de la història, la composició política i les perspectives de futur d'Espanya'].

L'ambaixador també relacionava la renovada empremta «regionalista» de l'oposició catalana, que reclamava l'autonomia, amb l'increment de la repressió del règim i, sobretot, amb el fet que els estudiants —per tant, una nova generació— s'estaven incorporant a la lluita antifranquista. No esmentava la Caputxinada, tot i que ja s'havia produït, però era obvi que la tenia present. Els nord-americans buscaven una sortida dins les famílies franquistes perquè, com advertia l'antic secretari general del POUM, Joaquín Maurín, des del seu exili a Nova York, el poc gruix de l'oposició liberal espanyola, que contrastava amb la fortalesa dels grups comunistes i marxistes, inclús entre l'oposició nacionalista catalana i basca, tenia aquest efecte. Per això, personatges com Maurín, que havien patit una persecució doble, primer dels estalinistes i després dels franquistes, també buscaven una alternativa als comunistes. Va deixar-ho clar en una carta, del 2 de juny de 1951, dirigida a Bertram D. Wolfe, el fundador del Partit Comunista dels Estats Units (PCUSA), que en aquell temps ja era editor de Voice of America, la ràdio de la Guerra Freda. Maurín aspirava a tornar a Espanya així que Franco caigués, «con el decidido propósito de contribuir en la medida de mis posibilidades a agrupar todas las fuerzas progresivas del país para formar un haz alrededor de América en la lucha contra el comunismo y por la democracia». Aquesta opinió, que pot agradar més o menys però que té fonament, la va ampliar després de la invasió soviètica de Txecoslovàquia en una carta dirigida al també exiliat Jordi Arquer, antiga ànima del PC català i fundador del Bloc Obrer i Camperol (BOC): «Lo de

Checoslovaquia fortalece el régimen franquista, ya que E. U. tiene ahora más necesidad que nunca de mantener las bases en la Península, y el franquismo se las hará pagar a buen precio» (8 de setembre de 1968).

El «contuberni de Munic», la reunió del IV Congrés General del Moviment Europeista Internacional del 5-8 de juny de 1962, que el franquisme va magnificar i que la historiografia no acaba de saber valorar, va ser un intent fallit d'enfortir una alternativa liberal i socialista a l'hegemonia comunista dins l'oposició espanyola. L'esforç per aplegar opositors a Franco, especialment monàrquics, que pertanyien al bàndol dels revoltats el 1936, i exiliats republicans no comunistes, va ser important, però insuficient perquè els EUA abandonessin Franco i apostessin per un canvi radical. El clima de Guerra Freda es podia percebre pertot, més encara quan no feia ni un any que la República Democràtica Alemanya havia aixecat el Mur de Berlín. Aquella «reconciliación de traidores», com titulava el diari falangista *Arriba*, va servir perquè s'establissin les bases entre sectors polítics anteriorment enfrontats, però també perquè s'organitzessin a Madrid manifestacions massives d'adhesió a Franco. La reunió de Munic va aplegar cent divuit personalitats: vuitanta persones de l'interior i trenta-vuit de l'exili. De l'àmbit català, van participar-n'hi onze, totes provinents de l'interior: Màrius Estarús (MSC), Jaume Serra Gasulla (ERC), Antoni de Senillosa (monàrquic), Francesc Sitjà (col·laborador de la revista *El Ciervo*), José Luis Urruela (escriptor), Felip Lagarriga (democratacristià), Jordi Prat i Ballester (president de l'Institut d'Estudis Europeus —IEE— de la Universitat de Barcelona), Manuel Riera Clavillé (director de l'IEE), Marià Manent (escriptor), Josep Sanabre (sacerdot), Rafael Tasis (FNC) i també Francesc

Vicens, del PSUC, com a observador i per iniciativa pròpia, atès que els comunistes no hi van ser invitats. De l'exili, hi van assistir l'organitzador principal, Enric Adroher «Gironella» —un antic militant del POUM—, Jordi Arquer (MSC), Josep Rovira (MSC), Víctor Hurtado (ERC), Josep Sans i Arrufat (ERC) i Francesc Farreras i Valentí (un antic falangista). També hi havien estat convidats dirigents d'alguns partits polítics, però que finalment no hi van acudir —Heribert Barrera (ERC), Anton Cañellas (UDC) i Joan Reventós (MSC)—, i els independents: Josep Benet, Maurici Serrahima, Joan Sales, Joan Coromines i Lluís Maria Xirinacs.

Per fer-nos una idea d'on partia aquella iniciativa, convé anar al Consell Català del Moviment Europeu (CCME). Va ser fundat a París, el 1949, pels exiliats catalans que havien acudit al Congrés de la Haia per participar en la creació del Comitè Federal Espanyol del Moviment Europeu (CFEME). La Junta Directiva inicialment estava integrada per Carles Pi i Sunyer, que havia presidit el Consell Nacional de Catalunya de Londres, entre el 1941 i el 1945, com a president; Enric Adroher «Gironella», com a secretari general, i, com a vocals, Josep Rovira i Canals (antic membre del POUM i un dels fundadors del Moviment Socialista de Catalunya, MSC, en la postguerra), Joan Sauret i Garcia (membre d'ERC i director general de Sanitat de la República durant la Guerra Civil) i Josep Sans (escriptor). Poc després de la seva creació, es van integrar al CCME diverses entitats catalanistes antifranquistes, com l'efímera Unió de Federalistes Catalans, el ja esmentat MSC o el Moviment Demòcrata Cristià de Catalunya. Aquest comitè català va posar en marxa diverses iniciatives editorials, començant pel butlletí *Aperçu sur la Catalogne*, que s'enviava a corresponents i escriptors per oferir-los

informació alternativa. El 1951, Adroher «Gironella» va posar en marxa la revista *Europa*, que era escrita gairebé per ell sol, i entre el 1953 i el 1956, Josep Rovira i Joan Sauret dirigiren el butlletí *Cartes d'Europa*. L'europeisme es va convertir en una de les formes d'atacar el règim. A l'interior, el 1949, s'havia creat l'Institut d'Estudis Europeus, sota el paraigua de la Universitat de Barcelona, i la Joventut Federalista de Catalunya, liderada per Josep Maria Ainaud de Lasarte i en la qual participava un jove Jordi Pujol. L'Institut Francès de Barcelona, que com altres entitats culturals estrangeres (l'Institut d'Estudis Nord-americans o l'Institut Italià de Cultura) es convertí en un refugi per al pensament lliure, va crear el Cercle d'Estudis Europeus, que el 1955 va programar una exposició a Barcelona sobre el Moviment Internacional Europeu (MEI), que fou prohibida pel Ministeri de la Governació.

Després de la creació a París del CCME, es van activar els contactes per establir una secció a l'interior de Catalunya, amb representants d'ERC, de l'MSC i de grups democratacristians i liberals. Anton Cañellas, futur dirigent d'UDC, assumí les funcions de secretari a l'interior. La seva tasca era auxiliar el Consell de París per difondre les seves activitats, facilitar contactes amb personalitats o grups de l'interior, donar suport a la formació de grups de joves europeistes i tractar que els joves de l'interior participessin en les campanyes europees de joventut. La col·laboració entre els dos comitès amb grups europeistes de l'interior es plasmaria en iniciatives com ara l'elaboració d'un informe sobre la repressió cultural a Catalunya i el País Basc o bé amb la creació d'un fons d'ajuda als estudiants espanyols després de les revoltes i manifestacions de la Universitat de Barcelona del 1956, amb el suport propagandístic

del MEI. És d'aquest ambient d'on va sortir la representació catalana a la reunió de Munic.

Sense voler negar el pes ni la qualitat dels catalans presents a Munic, és fàcil constatar que hi faltaven les persones que serien clau en la fase final del franquisme. Llevat de Cañellas, que en els primers anys de la transició va tenir protagonisme com a líder de la vella UDC —si bé de seguida se'n separà per aliar-se amb la UCD d'Adolfo Suárez—, la resta de persones van quedar arraconades en un segon pla. Els partits de l'interior havien pres el relleu a les veus de l'exili, i els nous dirigents no eren a Munic. En comptes d'excloure els comunistes, l'opció que es va prendre a Catalunya va ser la contrària. Els independentistes van buscar-hi la confluència, que arrencà amb la Caputxinada i va culminar amb la creació de l'Assemblea de Catalunya. El relat triomfal sobre la reconciliació que s'ha fet en valorar històricament la transició posterior ha propiciat exagerar la transcendència d'un acte que va tenir un abast més limitat. Els escarafalls del règim i la sanció governativa contra quinze de les persones assistents, que van ser obligades a escollir entre el confinament a les Canàries o bé l'exili, van ajudar a mitificar l'acte. Les paraules finals del republicà liberal Salvador de Madariaga, coordinador de la trobada amb José María Gil Robles, l'antic dirigent de la CEDA que havia ajudat a desestabilitzar la República, eren premonitòries de la interpretació que en faria un cert tipus d'historiografia: «La Guerra Civil, que se inició el 18 de julio de 1936 y que el Régimen ha mantenido artificialmente, ha terminado en Múnich el 6 de junio de 1962». Ni la transició va aconseguir que aquest bon desig d'un home savi com Madariaga fos veritat. Encara ara cuegen els efectes de la Guerra Civil i, sobretot, d'una dictadura tan llarga com

la de Franco, que continua tenint seguidors entre els polítics actuals.

Si els nord-americans estaven pendents de l'evolució política de Catalunya, l'oposició també es mostrava molt activa, com hem pogut veure al llarg d'aquest llibre. La lluita unitària va costar molt que fos realment unitària, i potser per això, la dictadura va poder resistir tant de temps. Però és que, a més, l'oposició catalana també discrepava sobre quina relació havia de tenir amb els organismes unitaris espanyols creats en el tardofranquisme. Ja hem vist que l'Assemblea de Catalunya i el CFPC es van negar a adherir-se a la Junta Democràtica d'Espanya, i només l'Assemblea va assistir a la reunió de la Plataforma d'Organismes Unitaris de l'Estat. Josep Tarradellas era totalment contrari a participar en les iniciatives promogudes pels partits espanyols, com va deixar clar en una entrevista publicada en el diari *La Dépêche du Midi*, de Tolosa de Llenguadoc, el 4 de desembre de 1974, i que l'oficina del president va difondre en castellà:

Considero que los catalanes no deben confundirse con actuaciones de uno u otro partido, ni con los Hombres políticos españoles. Los catalanes solo deben contar con ellos mismos pensando únicamente en los intereses de Cataluña y de la República. No deben aceptar, en modo alguno, pasar a ser una sucursal de los partidos españoles.

A mesura que s'anava percebent la fi del règim, almenys en la forma que li havia donat Franco —precisament perquè estava lligat a la seva persona, com totes les dictadures, i el dictador s'estava morint—, la relació entre les oposicions catalana i espanyola va anar fent-se

més present. I més polèmica. En les seves memòries, Jordi Carbonell assegura que la negativa de l'Assemblea de Catalunya a adherir-se a la Junta liderada per Santiago Carrillo i el monàrquic joanista Rafael Calvo Serer va provocar que el PSUC oficial s'hi girés d'esquena. Segons ell, malgrat que Gutiérrez Díaz havia contribuït de manera molt destacada a fundar l'Assemblea, a partir d'aquella negativa, va començar a posar pals a les rodes del seu funcionament. Això es va intentar solucionar creant una comissió d'enllaç, on hi havia, entre d'altres, Josep Benet, Agustí de Semir, Francesc de Borja Aragay, Miquel Sellarès, Josep Solé Barberà, Xavier Folch i el mateix Carbonell. L'objectiu era apaivagar les polèmiques que s'anaven generant i que sorgien de les estratègies dels partits, àvids de recuperar un protagonisme que s'havia diluït en l'Assemblea. Els motors van posar-se en marxa i així és com, abans i tot de la mort del dictador, entre el 8 d'abril i el 12 de juny de 1975, s'organitzà un cicle de conferències que va suposar la presentació pública dels partits, sense dir-ho obertament.

«Les terceres vies a Europa» va ser el títol triat per a un cicle de xerrades que va reunir Anton Cañellas, d'UDC («Comunitat, democràcia i autogestió: una convergència pel nostre temps»); Josep Solé Barberà, del PSUC («El compromís històric»); Josep Pallach, de l'RSDC («El socialisme democràtic a Europa»); Joan Reventós, de CSC («Socialisme i socialisme democràtic»); Ramon Trias Fargas, d'EDC («Llibertat, intervenció laboral i justícia social a la Catalunya del demà»), i, finalment, Jordi Pujol i Soley, de CDC, que va plantejar la seva alternativa amb «La resposta democràtica». La premsa de l'època es referia a aquell cicle com el «pacte català». Un pacte entre els homes que representaven,

com va indicar irònicament Jordi Solé Tura en la seva columna d'*El Noticiero Universal*, «el espíritu del 12 de junio». La cloenda del cicle es va fer precisament aquell dia, i consistí en una taula rodona conjunta de cinc dels conferenciats (Ramon Trias Fargas no va assistir-hi perquè era a Londres), en què s'acceptaren les preguntes del públic, si bé havien de ser presentades per escrit per permetre'n el filtratge de l'organització. La idea de preparar aquest cicle sorgí de l'Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona (ICESB), la prestigiosa institució de l'Església que en aquell moment dirigia Maria Martinell Taxonera (1927-2014), una dona molt activa, filla de l'arquitecte Cèsar Martinell, la qual, a més de comandar un centre d'estudis per on va passar el bo i millor de la cultura catalana, va fundar una revista que va ser pionera en el camp de la sociologia: *Perspectiva Social*.

Segons els cronistes, aquell va ser un dels actes polítics més rellevants que s'havien celebrat a Barcelona en els darrers anys. El periodista Jaume Guillamet, des de *Presència*, es queixava del protagonisme que hi havia tingut Pujol, que fou molt incisiu i que no es va estar d'interpel·lar i respondre els plantejaments dels altres conferenciats: «Molta gent es pregunta a la sortida fins a quin punt el cicle d'ICESB no ha estat muntat a la seva mesura [de Pujol], en situar-lo a ell, una personalitat, al capdavant, tancant i valorant les intervencions anteriors d'homes que en una o altra mesura són representatius d'opcions col·lectives». La resposta li donà Manuel Vázquez Montalbán des de les pàgines de *Triunfo*, que, tot i exagerar la incidència de Pujol entre la burgesia catalana, li donà un suplement de representativitat. Així és com ho veia Joan Coll en la revista *Destino*:

Más de 3.000 personas escucharon durante más de dos horas las respuestas a las preguntas que habían sido enviadas al ICESB con 24 horas de antelación. Los oradores no ocultaron sus discrepancias —la política es también confrontación, manifestó acertadamente Jordi Pujol—, ni tampoco sus numerosos puntos de convergencia, que fueron leídos al final del acto por Antón Cañellas. El público siguió atentamente la polémica aplaudiendo en algunas ocasiones, pero, con todo, cuando el entusiasmo verdaderamente se desbordó y toda la sala se puso en pie en un aplauso unánime fue cuando Antón Cañellas, en nombre de todos los conferenciantes, leyó los puntos en «los que todos estamos de acuerdo».

Josep Carles Clemente reproduïa, també a *Destino*, l'opinió de Joaquín Garrigues Walker, bastió de la dreta reformista madrilenya, sobre el significat d'aquell cicle de conferències: «Es la primera vez que se ha producido en España un acto de esta significación política». El manifest que va llegir Cañellas recollia, essencialment, els punts de l'Assemblea de Catalunya que quedaven sintetitzats en el lema «Llibertat, amnistia i Estatut d'Autonomia», però els polítics que ho defensaven no eren els que des del 1966 havien obert el camí cap a l'Assemblea de Catalunya. Eren uns altres. El governador civil de Barcelona, Rodolfo Martín Villa, va imposar una multa de cent mil pessetes a cada conferenciant i cent mil més a l'entitat organitzadora per la lectura del manifest. La història de Martín Villa es pot valorar a la vista d'accions com aquesta o bé fer-ho amb la visió amable que l'exonera de qualsevol mal, gràcies a la seva contribució a la transició. Tots els sancionats van presentar recurs contra les multes i, en aquest sentit, en van treure un rendiment polític superior. El que sorprèn

d'aquest cicle és que no hi participés Joan Cornudella o algú altre vinculat a l'FNCR, que era el partit independentista d'esquerra tradicional des del 1940 i que havia aconseguit trencar amb l'aïllament que els vells polítics republicans aplicaven al PSUC. L'FNCR i el PSUC, per bé que no exclusivament, havien sostingut l'Assemblea de Catalunya. Va ser el primer símptoma que l'independentisme no seria un dels protagonistes del temps a venir. Tampoc no hi va participar cap representant de les dues faccions d'ERC, la liderada per Josep Andreu i Abelló i la d'Heribert Barrera. Hi havia un interès evident d'oferir un mostrari d'acord amb les famílies ideològiques europees: democratacristians, socialdemòcrates, liberals, socialistes marxistes i comunistes. L'independentisme, socialista o comunista, no encaixava gens en aquell esquema, com tampoc l'abundant sopa de lletres de l'extrema esquerra. Jordi Pujol era, en aquest sentit, mostrat com el representant de la burgesia catalanista sense cap vel·leïtat separatista.

El conservadorisme espanyolista es va adonar de la maniobra, i d'aquí va néixer el cicle «Diálogos», organitzat per l'Associació Cristiana de Dirigents, l'organització empresarial creada el 1952 per homes d'Acció Catòlica, amb l'empresari argentí Enrique Shaw (1921-1962) al capdavant i el guiatge espiritual de monsenyor Manuel Moledo (1907-1988), també argentí. El primer ponent fou el magistrat José María Belloch, promotor del grup polític anomenat Tácito i director del Col·legi Major Sant Pau. Es mostrà molt decidit sobre quin camí calia emprendre: «Estoy convencido de que estabilidad y cambio son dos caras de una misma moneda. Para que una cosa cambie hace falta una estructura relativamente estable. Si se ha de cambiar —y pienso que sí— es que hay algo que cambiar». El límit del seu canvi era, evi-

dentment, caure en mans dels comunistes. Els altres ponents foren Jordi Prat Ballester —present al «contuberni de Munic» del 1962—, Jorge Trías Sagnier, Ignacio de Prada, Agustí de Semir, Gerardo Sabaté i Pau Miserachs. Trías Sagnier, llavors un jove advocat de la dreta espanyolista catalana, va «adherir-se» al manifest de les «terceres vies» (*Destino*, núm. 1970, 29 de juny de 1975) per no quedar al marge del canvi que es veia a venir. Tothom buscava el seu lloc en el postfranquisme que s'anunciava: «Lo que está claro [escrivia Clemente a *Destino*] es que la burguesía catalana, integrada en una derecha evolucionista y reformista, no va a permanecer callada».

Al règim va costar-li assimilar que no podria excloure de la solució els comunistes. Finalment, però, va legalitzar el PCE, el 9 d'abril de 1977, i al cap d'un mes, el 3 de maig, el PSUC. Va ser l'aposta més arriscada d'Adolfo Suárez. Segons el llibre escrit per la filla de Torcuato Fernández-Miranda, resultat de la seva tesi doctoral:

[Mi padre] jamás concibió el proceso de reforma sin la integración del PC, y ello por dos razones que elaboró teóricamente: porque no creía en una verdadera transición sin la integración del partido más importante de la oposición y porque no quería dejar el campo libre al [Partido Socialista Obrero Español] PSOE con una preocupante capacidad de aglutinar a toda la izquierda.

Però perquè això fos realment així, primer calia que la Llei per a la reforma política fos aprovada en referèndum, cosa que va enfortir la posició de Suárez i de l'elit franquista que apostava per construir un règim constitucional sense perdre el control de l'Estat, ni «claudi-

car» davant els que exigien una ruptura real amb el règim anterior. La victòria de James Carter també va ajudar als plans de Suárez, perquè va comportar el cessament de Henry Kissinger, que era contrari a legalitzar els comunistes. El pla no podia tenir èxit, si el PCE no afluixava una mica. La resposta moderada i multitudinària del PCE a l'assassinat dels advocats laboralistes vinculats al partit, a Atocha, número 55 (Madrid), el 24 de gener de 1977, va ajudar a fer que els partidaris de legalitzar el PCE, segons una enquesta realitzada per Gallup i esmentada per Helena Varela-Guinot, passessin del 25 %, l'octubre del 1976, al 55 %, l'abril del 1977. Una pujada extraordinària. La renúncia dels comunistes a defensar la República, i per tant l'acceptació de la monarquia, sumada a l'abandonament, també, de la simbologia republicana, van modificar el panorama. A Catalunya, es va donar la paradoxa que, mentre el PSUC es va poder presentar legalment a les eleccions generals del 15-J de 1977, ni ERC ni l'FNC no estaven legalitzats i es van presentar en coalició amb altres partits. Començava, així, la invisibilització dels antics aliats.

La nova dinàmica que s'obria va alterar totalment l'actuació de l'oposició. El resultat del referèndum per a la reforma política del 15 de desembre de 1976 ja anunciava aquest canvi. L'Assemblea s'havia posicionat a favor de l'abstenció, mentre que el CFPC no es va manifestar, ja que els partits no es van posar d'acord. Alguns ja s'havien anat decantant per la reforma pactada. El president Tarradellas també s'hi va posar de perfil, cosa estranya en ell, si bé el silenci ja era un posicionament. Finalment, van acudir a les urnes el 73,8 % dels ciutadans de Catalunya censats. Aquell referèndum no es va celebrar en igualtat de condicions i la campanya absten-

cionista de l'Assemblea va ser, com aquell qui diu, clandestina, però el resultat indicava un símptoma. La qüestió és que la participació en el referèndum va ser alta a Catalunya, si bé inferior, tal com també va passar al País Basc i a Galícia, a la mitjana estatal, i el resultat fou força aclaparador: el 95,5 % dels vots van ser afirmatius.

Abans d'acabar l'any es va constituir a escala estatal la Comissió dels Nou, que s'havia d'encarregar de les negociacions de l'oposició amb el Govern d'Adolfo Suárez. El representant de l'oposició catalana en aquella comissió negociadora estatal va ser Jordi Pujol, que tenia l'aval de l'Assemblea de Catalunya. Pujol era un personatge que acabava d'aterrar en la política i que, a més, no pertanyia a cap dels partits que havien estat fonamentals per a l'èxit de l'Assemblea (PSUC, MSC, FNC i PSAN). Tampoc no tenia l'aval del president a l'exili, que sempre va recelar-ne. Tanmateix, Pujol s'hi va fer un forat, tot i que la Comissió dels Nou va col·lapsar molt aviat, el mes de març del 1977. La controvèrsia sobre la relació bilateral entre la Generalitat i el Govern de Madrid originà un enfrontament polític amb el president Tarradellas, que defensava la preeminència de la presidència, mentre que Jordi Pujol i Josep Benet prioritzaven el protagonisme dels parlamentaris. El conflicte entre Pujol, Benet i Tarradellas es perllongà de per vida.

Pocs dies després de la celebració del referèndum per a la reforma política, es reuní la XXXIV Permanent de l'Assemblea de Catalunya. En la trobada, els presents van ratificar les gestions de Josep Benet i Jordi Marsal per acordar la constitució de la Comissió dels Nou, alhora que es va aprovar, a proposta de l'entorn del PSUC, posar en marxa la campanya «Volem l'Estatut!». Aquesta va ser la darrera iniciativa, i la que va as-

solir un èxit esclatant, de l'Assemblea de Catalunya, l'any 1977. Des de les pàgines de *Treball* (núm. 460, 20 de desembre de 1976), es feia una valoració positiva del moment:

[...] posar l'accent des de l'Assemblea en una campanya entorn de l'Estatut, equival a retrobar l'esperit fundacional de l'Assemblea i a reviure'l en un moment en què les condicions han madurat molt. Significa, també, dotar-nos d'una eina de treball per a la nova situació política oberta després del referèndum i que indubtablement va envers unes fites electorals.

La campanya va ser un èxit i va aconseguir frenar l'intent de Suárez de crear un *consejo general de Cataluña* com a organisme que substituís la Generalitat. A la iniciativa, s'hi van afegir moltes entitats cíviques, i l'adhesiu i el pòster identificatiu, dissenyats pel pintor Antoni Clavé, van inundar tot Catalunya. Arreu es podia veure l'escut de la Generalitat, llavors poc conegut, encaixonat entre el lema reivindicatiu «Volem l'Estatut!». Va ser una campanya sufragada pels partits i els sindicats, però també per entitats cíviques i persones particulars. Va tenir un cost de 123.737 pessetes. La diada de Sant Jordi va ser el primer moment culminant de l'acció, ja que va donar-li visibilitat en les portades dels diaris (l'*Avui* d'aquell dissabte 23 d'abril reproduïa el cartell a tota pàgina i en color), a les parades de roses i llibres i en la recollida de signatures a favor de l'Estatut per adreçar-les a diversos ajuntaments. A Barcelona, per exemple, al vespre, tingué lloc una concentració a la plaça de Sant Jaume que aplegà, segons el diari *Avui* —utilitzant dades dels organitzadors i de la Guàrdia Urbana—, unes dues-centes mil persones. El resum que en feia era aquest:

Mentre l'ambient s'anava fent cada cop més bullint, el servei d'ordre, en el qual vam participar més de mil persones de diferents partits polítics, tant en la plaça com en la posterior concentració fins a Montjuïc, va fer un petit buit davant la porta de l'ajuntament, on des d'un cotxe equipat amb altaveus havia de parlar Pere Portabella.

Aquest, juntament amb Josep Benet, va pujar al despatx del batlle, on foren rebuts per aquest juntament amb altres membres del consistori. Portabella i Benet feren a mans del batlle un text en el qual s'explicitava la voluntat del poble català d'aconseguir l'Estatut i la necessitat que la llengua catalana fos l'oficial a la Casa de la Vila. Josep M. Socias Humbert es feu ressò d'aquest desig tot explicant que «d'Estatut, només n'hi ha un». Després, el batlle, acompanyat d'altres membres de l'ajuntament, baixà fins a la porta a saludar els representants de partits polítics allí aplegats.

Pere Portabella, tot seguit, s'enfilà damunt el cotxe aparcats prèviament i procedí a la lectura del mateix document que s'havia donat al batlle. La deficiència acústica, derivada de la poca sonorització i potència dels altaveus, motivà que les paraules de Portabella només arribessin a les primeres fileres dels aplegats a la plaça. Oriol Martorell, com ja ho feu l'onze de setembre a Sant Boi, pujà dalt el vehicle per dirigir el multitudinari cant d'*Els segadors*.

Ja eren quarts de deu del vespre quan la gernació anà desocupant la plaça per tal d'adreçar-se cap a Montjuïc, lloc on hi hagué la concentració final de la diada per al Ball de l'Estatut. La gernació que es mobilitzà en aquest moment es xifra en dues-centes mil persones. Només un detall, per recórrer el tros del carrer de Fivaller —ara de «Fernando»— des de la plaça Sant Jaume fins a la Rambla es tardà més d'una hora de rellogte.

Impressionava veure el Paral·lel, ocupat en la seva meitat de pujada per una gernació que l'omplia des de la Porta de Santa Madrona fins a la cruïlla amb el carrer de Lleida. Val a dir que durant tot aquest trajecte, amb els carrers plens i també els balcons de les cases, es corejaren a bastament els eslògans abans esmentats i en molts moments hom cantà *Els segadors*. A Montjuïc, i concretament a les terrasses de darrere la font de Buhigas, s'aplegà una gran gentada durant les hores que durà el «Ball de l'Estatut». En aquesta vetllada, la participació fou molt nombrosa, i tot acabà ja ben entrada la matinalada de diumenge.

El Sant Jordi del 1977, el Sant Jordi de l'Estatut, com ja hom l'anomena, fou senzillament, diferent dels altres.

La gent anava perdent la por i el panorama polític s'aclaria cada vegada més. Els equilibris d'altres temps, les animadversions i els protagonistes ja no serien els mateixos. El president a l'exili, una figura controvertida, buscava el seu lloc, i per això els mesos de febrer i març constituí l'organisme consultiu de la Generalitat de Catalunya, amb el suport d'ERC, els dos PSC —Congrés i Reagrupament—, els grups dits d'esquerra revolucionària i figures independents, com Lluís Maria Xirinacs, que tenien molta influència pública i en l'Assemblea de Catalunya. No s'hi incorporaren ni CDC, ni el PSUC, ni la federació catalana del PSOE, ni Unió Democràtica. A mitjan mes d'abril del 1976, el CFPC es reuní amb Tarradellas a París, i el 3 d'octubre d'aquell any, una trentena de representants de l'Assemblea de Catalunya van tornar-s'hi a trobar. Semblava que es busqués la unitat, però de fet no era del tot cert. Es començava a albirar la desunió partidista, cosa que va impedir, per exemple, plantejar-se una candidatura unitària per a les eleccions del 15 de juny. Enric Pujol ha

apuntat que no hauria de sobtar ningú que no s'aconseguís el retorn de Tarradellas abans de les eleccions. Suárez, en aquells moments previs a les eleccions, compartia la visió que considerava Tarradellas com una opció rupturista: «En canvi, el president espanyol veia en Jordi Pujol un interlocutor més plausible. I segurament el devia veure també com l'hipotètic guanyador de les eleccions a Catalunya». És ben possible que fos així, perquè aquest també era el pronòstic de *Diario 16* (10 de maig de 1977):

Pero en cualquier caso, los juicios más generalizados estiman que Jordi Pujol y Anton Cañellas van a ser los cabezas de lista de las coaliciones con máximas posibilidades [...]. La liza que se apunta entre el Pacte Democràtic de Pujol y la Unió del Centre i de la Democràcia Cristiana, encabezada por Cañellas, para los primeros puestos, podría tener como inmediatos seguidores, en aceptación electoral, a los componentes de la llamada Candidatura de Socialistes de Catalunya, coalición establecida entre el PSC, el PSOE i algunos independientes. [...] En cuanto a los comunistas, se espera que sea precisamente Cataluña una de las demarcaciones electorales en donde consigan una mayor proporción de votos [...].

L'error d'aquestes expectatives electorals va ser total. La coalició Socialistes de Catalunya va guanyar les eleccions amb quinze diputats, seguida del Pacte Democràtic de Pujol, amb onze diputats; la UCD, amb vuit diputats; el PSUC, amb uns altres vuit, i la UDC - Centre Català de Cañellas, amb tan sols dos diputats. Tancaaven el repartiment, amb un diputat per a cada partit o coalició, Esquerra de Catalunya (ERC - PTE-Estat Català) i Convivència Catalana (AP). A Catalunya, a dife-

rència del País Basc, els nacionalistes no es van imposar i el sistema de partits no va reproduir les hegemonies dels anys de la República. Catalunya es convertí, juntament amb Andalusia, Astúries i el País Valencià, en un bastió de l'esquerra, més socialista que comunista, al revés de com havia estat durant els anys de la dictadura. L'FNC, o sigui l'independentisme, no va aconseguir una representació pròpia, perquè es va refugiar en la coalició de Pujol. L'ERC d'Heribert Barrera, que llavors propugnava una Espanya federal, es va presentar en coalició amb el PTE i Estat Català.

No és una dada qualsevol, perquè tindria incidència en l'orientació que prendria la construcció de l'autonomia. La Constitució espanyola i l'Estatut d'Autonomia es van elaborar i aprovar en un context en què la majoria era de les esquerres (24 diputats), mentre que els nacionalistes eren una minoria. Si l'abril del 1976, el CFPC havia vetat l'entrada del Partit del Treball d'Espanya —que n'havia demanat l'ingrés el 15 de febrer—, amb l'argument que no era un partit de «disciplina catalana», amb els vots a favor d'ERC (Barrera), CDC (Pujol), EDC (Trias Fargas), FNC (Cornudella), Partit Carlí (Badia), PPC (Colomines), RSDC (Pallach) i UDC (Cañellas), un any després, les eleccions del 15-J de 1977 van donar la primera, tercera, quarta i sisena posicions a grups lligats o condicionats als partits d'àmbit estatal. Fins i tot ERC, que havia vetat el PTE al CFPC, va concórrer a les eleccions, com acabem d'indicar, amb els maoistes de Nazario Aguado i Joan Anton Sánchez Carreté. S'estava entrant en una altra fase que ja no tindria res a veure amb l'anterior, amb els anys de resistència. Quan Javier Tusell va observar que la suma dels vots de l'esquerra (47 %) i dels nacionalistes (16,8 %) situaven Catalunya en el bàndol de la ruptura en perju-

dici de la fórmula reformista triomfadora en l'àrea d'influència de Madrid, es va equivocar. La dependència catalana dels partits estatals va condicionar molt més del que ha volgut reconèixer una historiografia mistificadora d'aquells anys. Una historiografia, diguem-ne, optimista. Al capdavant, cenyint-nos als fets, l'únic moment de ruptura real va ser aconseguir el restabliment de la Generalitat de Catalunya i el retorn del president Tarradellas. La singularitat d'aquest acte, que en el seu dia es va valorar molt positivament, es va diluir quan es va imposar un model autonòmic generalitzat que, com és fàcil de constatar, ha equiparat l'autonomia catalana amb la resta d'autonomies. Actualment, l'autonomia catalana és molt menor que la basca i la navarresa.

El resultat de les eleccions va fer revifar la qüestió del paper que havia de tenir el president a l'exili en la negociació amb l'Estat, cosa que ja havia estat plantejada en els contactes que el president havia mantingut amb «missatgers» del Govern de Suárez a finals del 1976 i a principis del 1977. Tarradellas, que sempre havia recelat dels comunistes, però també de l'Assemblea de Catalunya i del CFPC, i que tampoc no tenia bona opinió de Jordi Pujol, es trobava ara que havia de compatibilitzar la representació democràtica que emanava dels diputats electes amb la representativitat històrica que reivindicava tothora per reservar-se el lideratge de les negociacions. El 25 de juny, els diputats i senadors que havien estat elegits a Catalunya per anar a les Corts espanyoles van entrar al Parlament de Catalunya, a la Ciutadella, que havia romàs tancat des del 1938, per constituir l'Assemblea de Parlamentaris. Eren quaranta-set diputats, setze senadors elegits i els quatre senadors de designació reial. Hi havia Joan Reventós, Ernest Lluch, Carles Sentís, Josep Maria Triginer, Manuel Jiménez de Parga,

Jordi Pujol, Miquel Roca i Junyent, Laureano López Rodó, Josep Andreu i Abelló, Josep Benet, Jordi Solé Tura, Anton Cañellas, Heribert Barrera, Lluís Maria Xirinacs, Antoni Gutiérrez, Josep Solé Barberà, entre d'altres. Només hi havia tres dones: Dolors Calvet (PSUC), Marta Mata (Socialistes de Catalunya) i Maria Rúbies (Entesa dels Catalans). També van assistir a la reunió com a convidats el delegat a l'interior del president de la Generalitat de Catalunya, Frederic Raho-la, representants de les coalicions i partits que havien tret representació a les Corts de la Segona República, i els diputats supervivents del Parlament de Catalunya republicà: tot un símbol. Durant la sessió, Pere Portabella, que havia estat elegit senador per Girona, però que encara formava part de la Comissió Permanent de l'Assemblea de Catalunya, va llegir una invitació de l'Assemblea als parlamentaris perquè participessin en la sessió plenària que tindria lloc l'endemà, diumenge.

En un article publicat en el diari *Avui*, el cap del Partit Carlí, Josep Badia, l'encertava quan qualificava de «delicat» el moment que es vivia, atès que políticament Catalunya era un trencaclosques amb moltes peces: l'Assemblea de Catalunya, partits legals i il·legals, l'organisme consultiu de la Generalitat, partits que no havien aconseguit representació parlamentària i poc abans eren actors actius, figures independents i, per fi, l'Assemblea de Parlamentaris, l'única peça derivada de les urnes. Això no obstant, va ser aquesta darrera i no pas l'Assemblea de Catalunya l'encarregada de pilotar el període comprès entre el juliol del 1977 i les primeres eleccions catalanes del 1980. Encara que formalment continuava viva, l'Assemblea de Catalunya va perdre tot el protagonisme quan els partits del CFPC van prendre la decisió d'iniciar el procés d'autodissolució. El 13 de juliol se

celebrà, a la seu del PSUC del carrer de la Ciutat, en tant que partit proponent, una reunió de partits per parlar de com fer-ho. Els partits havien quedat en minoria en la reunió de la III Plenària de l'Assemblea, en què es va posar a votació la proposta de constituir una comissió estable d'enllaç entre les dues assemblees, la de Catalunya i la de Parlamentaris. Dos dies després, PSUC, CDC, PSC (C), PSC (R), PSOE i UDC es van tornar a reunir per acostar posicions i arribar a un acord. Les esquerres i els nacionalistes empenyien per dissoldre el que havia estat el gran organisme unitari del tardo-franquisme, o bé que se subordinés a l'Assemblea de Parlamentaris. El 6 de novembre de 1977, quan es va celebrar la IV Plenària, l'Assemblea va quedar tocada de mort. Van abandonar-la nou partits polítics (els ja esmentats, més ERC, FNC i PTE), amb un comunicat que n'exposava els motius:

Les organitzacions polítiques sotasignades, després de la IV Sessió Plenària de l'Assemblea de Catalunya, volen manifestar que la seva posició significa, per elles, l'acabament de la tasca de l'Assemblea de Catalunya i, per tant, són contràries, per la seva inviabilitat política, a tota fórmula que representi la continuïtat orgànica de l'Assemblea. Aquesta ha estat de gran importància en els darrers anys, en la conscienciació d'amplíssims sectors del nostre poble en la lluita per les llibertats polítiques i nacionals. Però, ara ja, amb la progressiva conquesta i consolidació de la democràcia, la unitat de les forces polítiques i organitzacions democràtiques s'ha d'expressar entorn de les nostres institucions d'autogovern. Tot el poble, els partits polítics, les organitzacions de masses i els parlamentaris, som tots responsables de la plena recuperació de les llibertats i de l'Estatut d'Autonomia.

Malgrat que no representava cap dels partits signants del comunicat, el mateix matí de la reunió plenària, Claris Matheu, del Moviment Comunista, va publicar un article en el diari *Avui* amb un títol contundent: «L'Assemblea és morta». Se'n dolia, però reconeixia que s'havia obert una etapa en què l'Assemblea ja no tenia el caràcter unitari i representatiu que havia mostrat fins llavors. Es tancava el cercle.

La segona sessió plenària de l'Assemblea de Parlamentaris, celebrada l'11 de juliol, va ratificar els acords pactats a París quatre dies abans amb Tarradellas, de cara a la negociació amb Madrid. Els acords eren aquests: establiment efectiu de la Generalitat de Catalunya, retorn del president exiliat i creació d'un consell provisional de govern. L'Assemblea també va triar la delegació de parlamentaris que, conjuntament amb Tarradellas, havien de pilotar la negociació amb l'Estat. No va ser una elecció fàcil, atès que el representant del PSOE, Josep M. Triginer, va argumentar que era absurd incloure'n un d'UCD a la delegació, com proposava Jordi Solé Tura (PSUC), si a Madrid s'havia de negociar amb aquest partit. Jordi Pujol es mostrà a favor de Triginer, però va anunciar que votarien per la proposta de Solé Tura per «no posar obstacles». Es procedí a la votació i la iniciativa de Solé Tura va tirar endavant, amb tres vots d'abstenció —de Jaume Sobrequès, Josep Andreu i Abelló i Salvador Sunyer. Els parlamentaris escollits van ser els socialistes Joan Reventós (que assumia la presidència de la delegació, en tant que representant del partit més votat) i Josep M. Triginer; Jordi Pujol, del Pacte Democràtic; Antoni Gutiérrez, del PSUC; Carles Sentís, d'UCD, i el senador independent Josep Benet. En aquest mateix ple es va estudiar la possibilitat que els quatre senadors de designació reial (Martí de Riquer,

Josep Maria Socias Humbert, Andreu Rivera Rovira i Maurici Serrahima) també formessin part de l'Assemblea de Parlamentaris. Reventós va ressaltar la importància d'aconseguir en aquell moment l'autogovern, sense hipotecar la consecució de l'autonomia futura de Catalunya. Si es feia així, conclouia, «no caldrà discutir a les Corts si hi ha d'haver o no autonomia. Les institucions restablertes provisionalment faran que el debat a les Corts sigui sobre les atribucions dels òrgans d'autogovern, però no sobre el principi de reconeixement de l'autonomia».

A Catalunya, la transició també va ser un moment d'acceleració ràpida de la història. Si el tombant dels anys seixanta als setanta va ser una època de reconstrucció de consensos, de «redreçament» nacional, després d'una pesada digestió de la derrota republicana, l'inici de la transició deixà pas a una nova confrontació política i a la fi de les unanimitats. Els recels del president Tarradellas amb els nous parlamentaris, i a l'inrevés, van augmentar, tot i que el decret de nomenament de la comissió negociadora atorgava al president la capacitat de nomenar i destituir-ne els membres, cosa que va acabar passant a finals d'agost del 1977, quan Tarradellas va decidir destituir el senador Josep Benet, el més votat a Catalunya, per unes declaracions que no van agradar-li. Els estira-i-arroses van ser constants, inclús durant la preparació del retorn a Catalunya de Tarradellas, després de la multitudinària manifestació, coneguda com la «del milió» de l'Onze de Setembre de 1977. L'havia convocat la Comissió Permanent de l'Assemblea de Parlamentaris. L'altra Assemblea, la de Catalunya, s'anava esllanguint a poc a poc. Tarradellas va aterrar a Barcelona el 23 d'octubre de 1977, a les cinc de la tarda. Feia només quatre anys, gairebé exactes, el

28 d'octubre de 1973, de la «caiguda» dels 113 de l'Assemblea de Catalunya. La ruptura democràtica catalana, que contrastava amb el continuisme a la majoria dels territoris d'Espanya, finalment, com s'ha pogut comprovar amb el temps, es va construir sobre la debilitat, la desunió i la desconfiança.

Bibliografia i documentació citades

- Alberola, Octavio (2012), «Puntualitzacions a la “investigació” Objectiu: matar Franco. Allò que els lectors de la revista *Sàpiens* no podran llegir», *Catalunya*, núm. 138. <<https://cgtcatalunya.cat/puntualitzacions-a-la-investigacio-objectiu-matar-franco-allo-que-els-lectors-de-la-revista-sapiens-no-podran-llegir/>>.
- Alcántara Pérez, Pablo (2019), «Las tres muertes de Enrique Ruano», *El Salto* (19 de gener). <<https://www.elsaltodiario.com/crimenes-franquismo/tres-muertes-enrique-ruano-crimenes-franquismo-brigada-politico-social>>.
- Aldecoa, Francisco i Ricardo Gómez Laorga (2022), *El Contubernio de Múnich sesenta años después*, Madrid, Catarata.
- Amat, Jordi (2013), «L'Ametlla 1966: el programa d'ofensiva cultural de Josep Benet», *Digithum*, núm. 15, pàg. 6-11.
- , (2014), «Edicions Catalanes de París. Aproximació a la història d'una editorial atípica», *Franquisme & Transició: Revista d'Història i de Cultura*, núm. 2, pàg. 63-81.
- Ametlla, Claudi (1986), *Des de l'exili (Els primers anys del*

- franquisme*), pròleg de Josep Benet, Barcelona, Selecta.
- Andreu, Marc (2015), *Barris, veïns i democràcia. El moviment ciutadà i la reconstrucció de Barcelona (1968-1986)*, Barcelona, L'Avenç.
- Arbós-Villasclaras, Albert (1976), «Josep Benet i la Marxa de la Llibertat: “Ha arribat el moment d'intentar accions d'aquesta envergadura”», *Canigó*, núm. 450 (22 de maig), pàg. 16-17.
- Arregi, Iban (2001), *Ángel Otaegi*, Azpeitia, Uztarria.
- Baby, Sophie (2018), *El mito de la transición pacífica. Violencia y política en España (1975-1982)*, Tres Cantos, Akal.
- Badia Torras, Josep (1977), «Un moment delicat», *Avui* (10 de juliol), pàg. 3.
- Balcells, Albert (2011), *Els Estudis Universitaris Catalans (1903-1985). Per una Universitat Catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans (Monografies de la Secció Històrico-Arqueològica; 12).
- Ballester, David i Manel Risques (2001), *Temps d'amnistia. Les manifestacions de l'1 i el 8 de febrer a Barcelona*, Barcelona, Edicions 62.
- Batista, Antoni (2012), «L'atemptat que no va existir...», *Sàpiens*, núm. 113.
- i Josep Playà (1991), *La gran conspiració, crònica de l'Assemblea de Catalunya*, Barcelona, Empúries.
- Benach, Joan-Anton (1976), «El senyor Sánchez no vol comptar», *Canigó*, núm. 436, pàg. 17.
- Benet, Josep (1973), *Catalunya sota el règim franquista*, París, Edicions Catalanes de París.
- , (1995), *L'intent franquista de genocidi cultural de Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- , (2009), *Manuel Carrasco i Formiguera, afusellat*, Barcelona, Edicions 62.

- , (2010-2011), «Jaume Vicens Vives, historiador. Un home al servei del redreç de Catalunya», *Revista de Catalunya*, núm. 267-268, pàg. 37-50.
- Bernard i Ricart, Robert (2002), «L'Assemblea de Catalunya (1971-1982): catalanisme popular i antifranquisme», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 13, pàg. 189-206.
- Bosch i Cuenca, Pere (2017), «Units contra Franco», *El Punt Avui* (15 de novembre), pàg. 14.
- Botella, Pere (2022), «Actuació de Pete Seeger al Bar Llopart, febrer de 1971», recurs audiovisual <<https://upcommons.upc.edu/handle/2117/366276>>.
- Burns, Jimmy (1999), *Barça: La pasión de un pueblo*, Barcelona, Anagrama.
- Caballer, Gemma (2007), *La lluita per la llibertat*, Barcelona, Ara Llibres.
- Cabezas, Guillem (2010), «Les Voltes: la llibreria resistent», *Revista de Girona*, núm. 259, pàg. 54-58.
- Calders, Pere (1973), «Bona nit, 1973», *Canigó*, núm. 325, pàg. 5.
- Calvet, Josep i Oriol Luján (2016), *Poble català, posa't a caminar*, Barcelona, Angle.
- Caparrós, Josep Maria (2016), «El Cine-Club Montecols, una iniciativa vanguardista al servicio del séptimo arte (1951-1966)», *Studia et Documenta*, vol. 10, pàg. 293-325.
- Carabén, Armand (1994), *Catalunya és més que un club?*, Barcelona, Edicions 62.
- Carbonell, Jordi (2010), *Entre l'amor i la lluita. Memòries*, Barcelona, Proa.
- Carod-Rovira, Josep-Lluís (2019), «Pública, cinquanta anys», *La República (El Punt Avui)* (19 de març), pàg. 7.
- , (2019), «Via Laietana», *Nació Digital* (30 d'octubre).

- Carrera, Jordi (2013), «Catalunya terra nostra... on quedà el cant del 73? El 16 de març assemblea nacional de l'ANC a Girona» (20 de febrer). <<https://blocs.mesvilaweb.cat/jordicarrera/catalunya-terra-nostra-on-queda-el-cant-del-73-el-16-de-marc-assemblea-nacional-de-lanc-a-girona/>>.
- Casals, Xavier (2016), *La Transición española: el voto ignorado de las armas*, Barcelona, Pasado & Presente.
- Castanyer, Àngel (2003), *El valor dels vençuts. De Foios a Barcelona passant per París*, Lleida, Pagès.
- Cattini, Giovanni (2017), «El anticomunismo del antifranquismo: el caso del republicanismo catalán», *Rusia y América en un mundo globalizante. Memorias del tercer Foro internacional*, Sant Petersburg, Universitat Estatal, pàg. 403-415.
- Clara, Josep (1992), «Ripoll 1972: primera manifestació pública», *Revista de Girona*, núm. 150, pàg. 74-79.
- Claret Miranda, Jaume (2003), *La repressió franquista a la universitat catalana: La Universitat de Barcelona autònoma, de la Segona República al primer franquisme*, Vic, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives - Eumo.
- Clemente, Josep Carles (1975), «Catalanes en todos los frentes», *Destino*, núm. 1968 (21 de juny), pàg. 25-26.
- Coll, Joan (1975), «Cataluña: 5 políticos», *Destino*, núm. 1968 (21 de juny), pàg. 33.
- Coll i Alentorn, Miquel (1973), «En la mort de Santiago Sobrequés», *Serra d'Or*, núm. 169 (octubre), pàg. 51-54.
- Colomer, Josep M. (1976), *L'Assemblea de Catalunya*, Barcelona, L'Avenç.
- Colomines i Companys, Agustí (2007), «Un llarg recorregut», pròleg al llibre de Gemma Caballer, pàg. 9-14.

- , (2014), «Per què van matar Salvador Puig Antich?», *elSingularDigital* (3 de gener).
- Colomines i Companys, Jordi (1992), «De l'Assemblea de Catalunya», *Afers. Fulls de Recerca i Pensament*, vol. VII, núm. 13, pàg. 191-200.
- Colomines i Puig, Joan (1977), «Memòria del Price: Primer Festival Popular de poesia catalana», *Price-Congrés: Els escriptors per l'ús oficial del català*, Barcelona, Edicions 62.
- , (1999), *El compromís de viure. Apunts de memòria*, Barcelona, Columna.
- , (2003), *Crònica de l'antifranquisme a Catalunya*, Barcelona, Angle.
- Comas i Güell, Montserrat (2014), «Balaguer & Molas: surge et ambula», *Llengua & Literatura*, núm. 24, pàg. 309-311.
- Comorera, Joan (1939), «Catalunya unida, es redreçarà» (18 juliol), <<https://www.marxists.org/catala/comorera/1939/07/18071939.htm>>.
- , (1941), «Aliança Nacional de Catalunya», *Catalunya*, any II, núm. 24 (3 d'agost).
- Corbalán Gil, Joan (2008), *Justícia, no venjança: Els executats pel franquisme a Barcelona (1939-1952)*, Valls, Cossetània.
- Creixans i Sargatal, Jordi (1992), «Testimoni d'un giro-ní a l'Assemblea de Catalunya», *Revista de Girona*, núm. 150, pàg. 81-85.
- Crexell, Joan (1987), *La Caputxinada*, Barcelona, Edicions 62.
- , (1992), *La «manifestació» de capellans de 1966*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Cruanyes i Tor, Josep (1993), «Imatges de dues penes de mort: Ferrer i Txiqui», *Capçalera* (març), pàg. 22-28.

- Cruylles, Santiago de (1973), «Un refrán que no rige en política», *La Vanguardia* (10 de febrer), pàg. 7.
- Cuellar, Juli (2021), «Una aproximació històrica a les organitzacions juvenils de l'Esquerra Independentista», a Carles Viñas i Gràcia, *Història de l'Esquerra Independentista*, Manresa, Tigre de Paper.
- Culla, Joan B. (1989), «L'evolució de l'espai centrista a Catalunya (1976-1982)», *Working Papers* [Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials], núm. 4.
- Cuyàs, Manuel (2006), «Salvador», *El Punt* (21 de setembre), pàg. 64.
- , (2014), «Puig Antich», *El Punt Avui* (2 de març), pàg. 2.
- , (2016), «Pare Manero», *El Punt Avui* (1 de maig), pàg. 2.
- , (2016), «Última nit de Puig Antich», *El Punt Avui* (29 de juny), pàg. 2.
- Dalmau, Josep (2009), *Un capellà rebel, un sacerdot lliure: Memòries 1926-1969*, Barcelona, Proa.
- Dalmau i Ribalta, Antoni (2001), «La Marxa de la Llibertat (1976): un testimoni personal», *Revista d'Igualada*, núm. 8, pàg. 34-39.
- , (2017), «El pas de Lluís M. Xirinacs per l'Anoia (1967-1973)», *Revista d'Igualada*, núm. 56, pàg. 26-35.
- Dávila, Luis (1973), «Cruyff o el inicio de la década prodigiosa», *Triunfo*, any XXVIII, núm. 572 (15 de setembre), pàg. 32-35.
- DDAA (1994), «El Front Obrer de Catalunya», Barcelona, Fundació Rafael Campalans.
- Díaz Esculies, Daniel (1996), *L'oposició catalanista al franquisme: el republicanisme liberal i la nova oposició: 1939-1960*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Duran, Lluís (2022), *Manuel Carrasco i Formiguera:*

Pensament i acció. Per una Catalunya lliure i socialment justa, Barcelona, Viena.

«El moment és polític» (1974), *Presència* (28 de setembre), pàg. 9.

Erice, Francisco (2017), «Políticas de alianzas y movilización de masas de los comunistas españoles (1954-1977)», a Josep Puigsech i Giaime Pala (ed.), *Les mans del PSUC: militància*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, pàg. 122-142.

Escalera, Àngel (2017), «Ramón Buxarrais, el obispo que fue el azote de la *jet-set* marbellí», *Sur* (17 de setembre).

Escribano, Francesc (2013), *Compte enrere: La història de Salvador Puig Antich*, Barcelona, Edicions 62.

Fabre, J. (1989), «Ràdio La Veu de l'Assemblea de Catalunya, 1972», *Capçalera*, núm. 4, pàg. 10-20.

—, (2016), «Vuit mesos, dos processos i molta feina», *Barcelona Metròpolis*, núm. 99, pàg. 31-35.

— i Antoni Ribas (1977), «Els monàrquics també anaven a la presó (1939-58)», *Avui* (19 d'abril), pàg. 12.

—, (1977), «La tasca del Comitè Pous i Pagès (1945-1948)», *Avui* (10 de març), pàg. 8.

Fernàndez, Josep-Anton (2015), «Tres mirades sobre el cas Puig Antich», *Studia Romanica Posnaniensia*, vol. 42/2, pàg. 81-93.

Fernández Calvet, Jaume (1986), *Terra Lliure 1979-1985*, Barcelona, El Llamp.

Fernández Soldevilla, Gaizka (2019), «Muertes paralelas. Un estudio de caso sobre la violencia de ETA y la nacionalización de los inmigrantes en el País Vasco», *Historia Contemporánea*, núm. 61, pàg. 1039-1070.

Ferran i Permanyer, Mariona (1997), *L'Escola Isabel de Villena i la seva gent, 1939-1989*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- Ferrer i Ferrer, Josep (1978), *Per l'alliberament nacional i de classe*, Barcelona, Avançada.
- Ferrer González, Cristian (2016), «Bastint l'antifranquisme de masses. La JCC més enllà de la Gran Barcelona, 1962-1976», *Franquisme & Transició: Revista d'Història i de Cultura*, núm. 4, pàg. 153-199.
- Furió, Antoni (2020), «Vers una història dels Països Catalans», *Eva Serra i Puig: sessió en memòria: tinguda els dies 10 i 11 d'abril de 2019*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, pàg. 37-44.
- García, Toni (2020), «La historia familiar de Flash Flash, la tortillería de Barcelona por la que han pasado Felipe, Cristina y Elena de Borbón», *Vanity Fair* (27 de setembre).
- García Zarandíeta, José (1976), «Reforma o ruptura», *Triunfo*, any xxxi, núm. 700 (26 de juny), pàg. 47-49.
- Gasch, Sebastià (1969), *Les nits de Barcelona*, Barcelona, Pòrtic.
- Gili i Ferran, Joan (1945), «No ha passat res», *El Poble Català* (16 d'agost).
- Gómez Bravo, Gutmaro (2014), *Puig Antich: La Transición inacabada*, Madrid, Taurus.
- Gómez Rosa, F. (2007), *La Unión Militar Democrática en la transición política*, Madrid, Servicio de Publicaciones de la UCM.
- Grimaldos, Alfredo (2004), *La sombra de Franco en la Transición*, Madrid, Obreón.
- Guillamet, Jaume (1975), «Jordi Pujol al cap de quatre mesos», *Presència*, núm. 373 (7 de juny), pàg. 5.
- Halimi, Gisèle (1971), *Le procès de Burgos*, París, Gallimard.
- «L'Assemblea de Catalunya en el marc d'un trimestre de grans lluites obreres» (1971), *Nous Horitzons*, núm. 23 (tercer-quart trimestre), pàg. 1-3.

- La web sense nom* (2020), «Salón Iris - I Festival Permanente de la Música Progresiva 1970», 9 de febrer.
- Lanao, Pau i Miquel Torns (2011), «L'Assemblea d'un poble», *Presència*, núm. 2071, pàg. 6-13.
- «Les detencions de Sabadell» (1974), *Presència* (21 de setembre), pàg. 6.
- Lladonosa Latorres, Mariona i Manuel Lladonosa Valllebrera (2021), *Una nova cultura per al poble: El Congrés de Cultura Catalana i la modernització de la catalanitat (1915-1977)*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- López Agudín, Fernando (1978), «Después de Rentería, segundo asalto», *Triunfo*, any xxxii, núm. 808 (22 de juliol), pàg. 10-12.
- Luque, Xavier G. (2016), «Una insígnia, dues medalles i el bust del dictador», *La Vanguardia* (4 de novembre), pàg. 48.
- Macià i Arqués, Miquel (2002), «L'evolució política de Vic (1952-2002)», *AUSA*, vol. xx, núm. 148-149, pàg. 339-353.
- Madueño, Eugenio (2021), «Mar de Fontcuberta, la dama del Cuerpo de la Nobleza que ho va arriscar tot per "Gramas"», *enelFondo: Un web per a reconstruir la memòria històrica de Santa Coloma de Gramenet*, <<http://lwsn.net/article/i-festival-permanente-de-la-musica-progresiva-1970>>.
- Maestre Fuente, Alberto (2018), *Un pueblo abandonado: Los engaños de la descolonización del Sáhara Occidental*, Barcelona i Madrid, Chiado Books.
- Majó i Lluch, Ramon (2022), *El meu lloc al món: Memòries públiques*, Manresa, Parcir.
- Manent, Albert (1986), *El Molí de l'Ombra: Dietari polític i retrats, 1946-1975*, Barcelona, Edicions 62.
- Marín Corbera, Martí (2021), «De Josep Maria de Por-

- cioles a Pasqual Maragall, 1973-1983. Del caos tardofranquista al primer intent d'estabilització», *Barcelona Quaderns d'Història*, núm. 27, pàg. 39-62.
- Márquez, Manel i Manuel Cañada (2016), «Manuel Fernández Márquez: Yo soy yo y mis compañeros», *eldiario.es* (3 d'abril).
- Marrugat, Ramon (2019), *La Llibreria de la Rambla (1968-1980) i l'alternativa cultural a Tarragona*, Tarragona, Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili.
- Martí, Fèlix (2006), *Diplomàtic sense estat: Memòries*, Barcelona, Proa.
- Martí, Ignasi (2001), «L'oposició unitària a la Dictadura», *Revista Cambrils.cat* (1 d'agost).
- Mascarell, Ferran (2006), «Noucentisme i "Dosmilisme"», *El Periódico* (13 de març).
- , (2008), «Catalanisme, any zero: La finesa política dels catalans», *Conferència inaugural del curs 2008-2009*, Barcelona, Ateneu Barcelonès.
- Matheu, Claris (1977), «L'Assemblea és morta», *Avui* (6 de novembre), pàg. 9.
- Mayayo i Artal, Andreu (2002), *La ruptura catalana: Les eleccions del 15-J del 1977*, Catarroja, Barcelona i Palma, Afers.
- McAulay, John (2022), «Procés 1.001: Com es van evitar presos catalans al judici franquista contra CCOO», *El Nacional* (25 d'octubre).
- Meroño, Pere (1997), *Josep Pallach (1920-1977): Història d'un líder*, Barcelona, Edicions 62.
- Mesquida, Biel (1993), «J. M.», *El Mirall*, núm. 65, pàg. 61.
- Miquel, Núria (2020), *70 anys del Consell Català del Moviment Europeu: Aportació catalana a l'europeisme*, Barcelona, Moviment Europeu.
- Montes, Rocío (2020), «Richard Nixon: "Si hay una for-

- ma de desbancar a Allende, mejor hazlo"», *El País* (11 de novembre).
- Morales Montoya, Mercè (2009), *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*, Barcelona, Base.
- Onaindia, Mario (1985), *Grand Place*, Madrid, Akal.
- Ontoso, Pedro (2020), «Abogados con guión», *El Correo* (26 de novembre).
- Ortega, Rudolf (2017), «Cinquanta anys del català a l'escola», *El País: Quadern* (18 de gener).
- Pallach, Josep (1975), *La democràcia per fer què?*, Barcelona, Nova Terra.
- Panyella, Jordi (2014), *Salvador Puig Antich, cas obert*, Barcelona, Angle.
- Pedro, Pilar de i Queralt Solé (1999), *30 anys d'història d'europeisme català, 1948-1978: El «contuberni» de Munic*, Barcelona, Mediterrània.
- Planas i Serra, Albert (2014), *L'esquerra marxista radical a la transició (1967-1980)*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona.
- Porta, Jordi (1997), *Anys de referència*, Barcelona, Proa.
- Pous i Pagès, Josep (2002), *Dietaris i memòries d'exili*, ed. a cura de M. Àngels Bosch, Catarroja i Barcelona, Afers.
- Powell, Charles (2011), *El amigo americano: España y los Estados Unidos: de la dictadura a la democràcia*, Barcelona, Galaxia Gutenberg.
- Pradas, Rafael (2005), «113 detenidos en la Iglesia», *El Periódico* (28 de gener).
- Pugès, Pere, *Memòries*. [Inèdites. Exemplar fotocopiats cedit per l'autor].
- Pujol, Enric (2013), «Pere Fages: cinema, política, literatura», *Revista de Girona*, núm. 281, pàg. 52-54.
- Quílez, Carlos (2016), «Salvador Puig Antich, la verdad oculta», *Crónica Global* (2 de març).

- Quingles, Carles (2022), «Una alenada de llibertat», *La República* (9 de setembre).
- Rafanell, August (2009), «Breu relació de la destrucció del català sota el franquisme», *Lengas*, núm. 66, pàg. 7-30.
- Raguer, Hilari (2002), *Carrasco i Formiguera, un cristiano nacionalista (1890-1938)*, Madrid, PPC.
- Redacció (1970), «Miró estuvo voluntariamente en Montserrat», *Diario de Mallorca* (19 de desembre).
- Regàs, Oriol (2010), *Los años divinos*, Barcelona, Destino.
- Regàs, Rosa (2016), *Amics per sempre*, Barcelona, Ara Llibres.
- Ribas, José (2002), «Víctor Jou», sèrie «Niños Malos», *El Mundo* (9 de febrer).
- Ribé i Monge, Genís i Anna Cabeza (2015), «Entrevista a Xavier Vinader: a l'entorn del 1974...», *Arraona*, núm. 35, pàg. 174-191.
- , (2021), «Entrevista a Josep Maria Benaül en el marc dels 40 anys de la fundació de l'Assemblea Democràtica de Sabadell: tal com raja...», *Arraona*, núm. 39, pàg. 86-103.
- Riebenbauer, Raúl M. (2005), *El silencio de Georg: La verdadera historia de Heinz Ches, ejecutado el mismo día que Salvador Puig Antich*, Barcelona, RBA.
- Riquer, Borja de (1996), *L'últim Cambó (1936-1947): La dreta catalanista davant la Guerra Civil i el primer franquisme*, Vic, Eumo.
- Rivero, Horacio (1973), «Position and Prospects of Spain», RG 59 General Records of The Department of State, Central Foreign Policy Files, NND 969044, Box 2600.
- , (1973), «Spain's National Movement Today», RG 59 General Records of The Department of State, Cen-

- tral Foreign Policy Files, NND 969044, Box 2600.
- Rodríguez Ocaña, Fernando (1975), *Candidato de los Trabajadores*, pròleg de Francisco Candel, Barcelona, Avance.
- Roig, Montserrat (1976), «La Capuchinada», *Triunfo*, any xxx, núm. 686 (20 de març), pàg. 32.
- Roma, Humbert (1973), «Un obrero muerto en San Adrián», *Gramma*, pàg. 10 i 17.
- Rovira i Virgili, Antoni (1940), *Els darrers dies de la Catalunya republicana*, Buenos Aires, Edicions de la Revista de Catalunya.
- Rúa Fernández, José Manuel (2010), «Els sindicats durant l'època franquista», *Drassana*, núm. 18, pàg. 94-99.
- Salaberri, Kepa (1971), *El Proceso de Euskadi en Burgos: El sumarísimo 31-69*, París, Ruedo Ibérico.
- Sánchez Soler, Mariano (2010), *La transición sangrienta*, Barcelona, Península.
- Sánchez-Terán, Salvador (2008), *La Transición: Síntesis y claves*, Barcelona, Planeta.
- Sánchez Tostado, Luis Miguel (2021), *La Transición oculta: Ni modélica ni pacífica*, Còrdova, Almuzara.
- «Sant Cugat» (1973), *Nous Horitzons*, núm. 26 (primer-segon semestre), pàg. 3-6.
- Santacana, Carles (2000), *El franquisme i els catalans: Els informes del Consejo Nacional del Movimiento (1962-1971)*, Catarroja i Barcelona, Afers.
- , (2005), *El Barça i el franquisme: Crònica d'uns anys decisius per a Catalunya (1968-1978)*, Barcelona, Mina.
- , (2021), «De la cultura de resistència a la gestió de la cultura democràtica», *Barcelona Quaderns d'Història*, núm. 27, pàg. 151-174.

- , (2023), «Franquisme i repressió a la Universitat de Barcelona», *El País: Quadern* (30 de gener).
- Santolària, Jordi i Agustí Colomines (1990), «25 anys de CC.OO.: de moviment sociopolític a sindicat», *L'Avenç*, núm. 136 (abril), pàg. 14-24.
- Senent-Josa, Joan (1976), «La última campaña de la “Asamblea de Catalunya”», *Triunfo*, any xxxi, núm. 722 (27 de novembre), pàg. 45-46.
- Solà, Roser (2003), *L'escola Ton i Guida: Quan la pedagogia activa va anar al suburbi (Barcelona 1962-1994)*, Barcelona, Edicions 62.
- Solé i Sabaté, Josep Maria (1985), *La repressió franquista a Catalunya (1938-1953)*, Barcelona, Edicions 62.
- i Oriol Dueñas (2013), *El franquisme contra ERC*, Barcelona, Fundació Irla.
- Sopena Buixens, Mireia (2006), *Editar la memòria: L'etapa resistent de Pòrtic (1963-1976)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Subirà, Joan (1996), *Capellans en temps de Franco*, Barcelona, Mediterrània.
- Surroca, Robert (2007), *Joan Ballester i Canals (1913-1980)*, Barcelona, Òmnium Cultural.
- Terradellas Prat, Enric (cur.) (2015), *Procediments judicials militars (Sumaríssims) 1939-1980*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- Triadú, Joan (2001), *Dies de memòria (1938-1940)*, Barcelona, Proa.
- , (2021), *Memòries d'un segle d'or*, Barcelona, Pòrtic.
- Tusell, Javier (1993), *Carrero: La eminencia gris del régimen de Franco*, Madrid, Temas de Hoy.
- , (2007), *La transición a la democracia: España 1975-1982*, Madrid, Espasa-Calpe.
- i Genoveva G. Queipo de Llano (2003), *Tiempo de incertidumbre: Carlos Arias Navarro entre el fran-*

quismo y la Transición (1973-1976), Barcelona, Crítica.

Valls, Àlvar (2014), *Al cap dels anys: Militància, presó i exili (1979-1998)*, Barcelona, Edicions del 79.

Vallverdú Borràs, Marta (2022), *Seixantisme: L'esclat cultural català dels 60*, Barcelona, L'Avenç.

Varela-Guinot, Helena (1990), «The Legalization of the Spanish Communist Party: Elites, Public Opinion, and Symbols in the Spanish Transition», *International Journal of Political Economy*, vol. 20, núm. 2, pàg. 28-44.

Vázquez Montalbán, Manuel (1973), «Rodríguez Ocaña: el obrero que quiso ser concejal», *Triunfo*, any XXVIII, núm. 579 (3 de novembre), pàg. 17.

—, (1976), «Cuestiones periféricas: un “consell” para Catalunya», *Triunfo*, any xxx, núm. 676 (10 de gener), pàg. 12-13.

—, (1976), «El desafío catalán», *Triunfo*, any xxx, núm. 682 (21 de febrer), pàg. 13-14.

—, (1976), «La salida de las catacumbas», *Triunfo*, any xxx, núm. 681 (14 de febrer), pàg. 11-13.

—, (1976), «Quién prohibirá prohibir», *Triunfo*, any xxx, núm. 680 (7 de febrer), pàg. 16-17.

—, (1977), «Tarradellas: la resurrección del viejo caballo», *Triunfo*, any XXXII, núm. 754 (9 de juliol), pàg. 14-15.

Velo i Fabregat, Elisabet (2020), «Les Corts republicanes a Sant Cugat del Vallès: l'activitat parlamentària en el camí cap a l'exili», *Revista de Dret Històric Català* [Societat Catalana d'Estudis Jurídics], vol. 19, pàg. 145-190.

Vera, Jordi (1985), *La lluita armada als Països Catalans: història del FAC*, Sant Boi de Llobregat, Lluita.

Vidal i Urpí, Joan (2015), «La Marxa de la Llibertat, pel

- Penedès. 40 anys de l'efervescent estiu de 1976», *Del Penedès*, núm. 32, pàg. 14-35.
- Vila Moreno, Miquel (2020), «El pujolisme: el compromís històric català», *Ab Origine Magazine*, núm. 50 (15 d'abril).
- Viladecans, Jos-Pere (2018), «Assemblea de Montserrat (I, II i III)», *La Vanguardia: Culturas*. [27 de gener, 24 de febrer i 31 de març, respectivament].
- Vilanova, Francesc (1999), *Repressió política i coacció econòmica: Les responsabilitats polítiques de republicans i conservadors catalans a la postguerra (1939-1942)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Villamandos, Alberto (2011), *El discreto encanto de la subversión: Una crítica cultural de la Gauche Divine*, Pamplona, Laetoli.
- Viñas, Ángel (1981), *Los pactos secretos de Franco con Estados Unidos: bases, ayuda económica, recortes de soberanía*, Barcelona, Grijalbo.
- Xirinacs, Lluís Maria (1973), «Vull ser lliure ara mateix». [Manuscrit].
- , (2015), *La traïció dels líders*, Figueres, Llibres del Segle. [Edició electrònica que conté la trilogia *La sembra laboriosa* (abril, 1993), *Una pedregada seca* (abril, 1994) i *La collita perduda* (abril, 1997)].
- Yeste Piquer, Elena (2022), *Guanyem amb la llengua: El català durant el franquisme*, Juneda, Fonoll.
- Zimmermann, Robert W. (1973), «Political Developments in Catalonia», RG 59 General Records of The Department of State, Central Foreign Policy Files, NND 969044, Box 2597.
- , (1973), «113 Oppositionists Arrested in Barcelona at the Second Meeting of de Assembly of the Comi-

sión Coordinadora Fuerzas Políticas de Cataluña», RG 59 General Records of The Department of State, Central Foreign Policy Files, NND 969044, Box 2599.

Índex onomàstic

- Abad, Àngel, 144
Abad, Francesc, 194
Abadal i de Vinyals,
Ramon d', 33
Abela Serra, Robert,
229
Abrizketa, Josu, 201
Acedo Colunga, Felipe,
143
Acosta, Francisco, 97-98
Adroher «Gironella»,
Enric, 310-311
Afonso, José, 213
Aguado, Nazario, 325
Agulló, Esteban, 37
Aiguader i Miró, Jaume,
72, 247
Ainaud de Lasarte, Josep
Maria, 311
Aiza, Joan, 74
Aizpitarte, Carmen,
52
Aizpurua, Itziar, 201
Alavedra, Joan, 269
Alavedra, Macià, 178
Alberola, Octavio, 133
Albertí, Santiago, 128
Alcoberro, germans,
Ramon i Agustí, 146
Aldecoa, Ignacio, 127
Algora Blasco, Cèsar,
174
Allende, Salvador, 18, 20,
176
Almeda i Garcia, Josep,
173
Almeida, Cristina, 97
Almirall, Montserrat, 79
Almodóvar, Manuel, 295
Alonso García, Manuel,
129
Alonso Vega, Camilo,
304
Altare, Pedro, 22, 38
Álvarez García, Manuel,
72, 87

- Álvarez Hidalgo, Maria
 de la Creu, 231
 Ametlla, Claudi, 25, 113,
 122-126, 129
 Amigó, germans, 154
 Andreu, Antoni, 111
 Andreu i Abelló, Josep,
 69, 106-107, 158, 161,
 164, 169, 178-179,
 205, 232, 295, 317,
 327, 329
 Andreu, Jaume, 290
 Anduig, Miquel Josep,
 253
 Anguas, Francisco,
 219-220
 Anguera, Victoriano,
 251
 Añoberos Ataún,
 Antonio, bisbe,
 222-224
 Aponte, Pepe, 40
 Aragay Prades, Francesc
 de Borja, 63, 164, 205,
 229, 314
 Aragon, Louis, 244
 Aramon i Serra, Ramon,
 33, 128, 269
 Arana, Bittor, 201
 Arana, Joaquim, 177
 Aranda, Vicente, 129
 Arau, Josep Oriol, 218
 Arderiu, Clementina, 129,
 269
 Ardiaca, Pere, 179, 232
 Ardit Lucas, Manuel,
 34
 Arenós, Maria Josep,
 299
 Argemí, Aureli, 62
 Argullós, Alexandre,
 129
 Arias, Jaime, 304
 Arias Navarro, Carlos,
 217, 222-223, 237
 Arimany, Miquel, 129
 Armendares i Torrent,
 Salvador, 105
 Armengol, Joan d', 289
 Armengol, Manel, 277
 Armengol, Olegario, 37
 Armet Coma, Joan Josep,
 74, 87, 136, 164, 179
 Armora March,
 Domènech, 87
 Armstrong, Neil, 139
 Arquer, Jordi, 308, 310
 Arregi, Iban, 246
 Arroyo Fernández,
 Francisco, 87
 Arruti, Arantxa, 201
 Arumí Delgar, Joan, 229
 Atienza, Víctor, 146
 Auden, Wystan Hugh,
 30
 Auladell Freixenet,
 Joaquim, 229
 Aute, Luis Eduardo, 244

- Avilés Vila, Montserrat, 71, 77, 92
 Ayguadé, Cristià, 188
 Ayza Rosales, Josep, 76, 87, 94

 Badia, germans, 122
 Badia i Margarit, Antoni Maria, 269
 Badia i Torras, Josep, 179, 325, 327
 Baena Alonso, Xosé Humberto, 49, 239, 243
 Baget, Andreu, 37
 Balcells, Salvador, 274
 Balcells Civit, Joan, 229
 Ballarà, Mercè, 261
 Ballester, David, 277, 282-283
 Ballester, Jordi, 126
 Ballester i Canals, Joan, 52, 136
 Bandrés, Juan María, 203
 Bardés, Josep M., 129
 Barón, Enrique, 97
 Barral, Carlos, 128
 Barrera, Heribert, 177, 179, 184-185, 294-295, 310, 317, 325, 327
 Barrera, Martí, 109, 123
 Bartra, Agustí, 138
 Bassets, Lluís, 165

 Batista, Antoni, 66, 76, 134
 Batista i Roca, Josep Maria, 105, 174
 Batlle, Antoni, mossèn, 63
 Batllori, Miquel, 269
 Bayo, Eliseo, 134
 Beauvoir, Simone de, 147, 204
 Bëihl, Eugene, 200, 203
 Belloch, José María, 317
 Bellsollé, Josep B., 112
 Benach, Joan Anton, 65-66, 279-280
 Benet, Tatxo, 51
 Benet i Morell, Josep, 24-25, 32, 34-35, 68-69, 96, 99, 110, 128, 132-136, 169, 195, 198, 205, 276, 285, 288, 295-296, 310, 314, 320, 322, 327, 329-330
 Benguerel, Xavier, 128
 Berenguer Pujet, Eulàlia, 92
 Bergamín, José, 127
 Bergós, Antoni, 51
 Berlinguer, Enrico, 21
 Bernal Mellado, Saturnino, 74, 87
 Berthaud, Pierre-Louis, 113

- Bescós i Ramon, Antoni, 52
- Biosca, Montserrat, 56
- Biosca Palau, Jordi, 229
- Blanco, José Luis, 37
- Blasco Bruolla, Lluís, 229
- Blanco Chivite, Manuel, 239
- Boadella, Albert, 215-217
- Bofill, Francesc, monjo, 242
- Bofill, Jaume, 263
- Bohigas, Oriol, 129, 205, 211, 267
- Bohigas, Pere, 269
- Boix, Joaquim, 54, 289
- Bolòs, Oriol de, 267
- Bond, William, 282
- Bonet, Blai, 129
- Bordaberry Arocena, Juan María, 18
- Borja, Jordi, 78
- Borràs, Xavier, 274
- Bosch, Lluís, 129
- Bosch, M. Àngels, 113, 117
- Bosch i Gimpera, Pere, 32-33, 105-106, 269
- Bosch Verdaguer, Magdalena, 92
- Botella, Pere, 154
- Bover, Margalida, 224
- Brandt, Willy, 217, 302
- Bravo Araguete, Manuel Martín, 86-87
- Brossa, Joan, 129, 138, 208, 212
- Brunet Berch, Lluís, 226, 229
- Buch, Roger, 181
- Buero Vallejo, Antonio, 128
- Burns, Jimmy, 265
- Buxarrais, Ramon, bisbe, 61
- Buxó, Josep M., 56
- Cabaces Cabaces, Pere, 229
- Caballer, Gemma, 68-69, 170
- Cabanas, Manuel, 201
- Cabanillas, Pío, 217
- Cabezas, Guillem, 53
- Cabré, Joan, 179, 188
- Cabré Mascorda, Maria Assumpció, 231
- Cabré Pericas, Rafael, 229
- Caetano, Marcelo, 306
- Calders, Pere, 17
- Calduch i Barrancos, Josep, 173
- Calsamiglia, Josep M., 128, 261
- Calvet, Dolors, 327
- Calvet, Josep, 293

- Calvo Serer, Rafael, 163, 314
- Camacho, Marcelino, 97-98
- Camarasa Bericat, Montserrat, 93
- Camiña, Ramón María, 203
- Cámpora, Héctor José, 18
- Canals, Enric, 73
- Canals, Maria Antònia, 263
- Canals Ginebreda, Josep Miquel, 229
- Candela, Núria, 138
- Cano, Antonio, 165
- Cánovas, Alfons, 276
- Cantano Palma, Antoni, 87
- Cañada, Manuel, 45
- Cañada Belastegui, Josep, 229
- Cañaveras de Gracia, Manuel, 240
- Cañellas Balcells, Anton, 179, 182, 232, 294, 310-312, 314, 316, 324-325, 327
- Caparrós, José María, 37
- Capdevila, Josep Maria, 269
- Capella, Joan Ramon, 147
- Capmany, Maria Aurèlia, 62, 129
- Carabén, Armand, 26-27, 177
- Carbonell, Anna, 290
- Carbonell de Ballester, Jordi, 62, 70, 74, 87, 128, 136, 208, 211-212, 228, 267, 270, 276, 285, 299, 314
- Cardona i Civit, Daniel, 107
- Carles d'Àustria, 118-119
- Carles Hug de Borbó i Parma, 78
- Carmona, Àngel, 128
- Carmona León, Salvador, 230
- Carner, Jaume, 143
- Carner i Ribalta, Josep, 105, 110, 112, 143, 269
- Carnicer Vidal, Martí, 87
- Carod-Rovira, Apel·les, 81
- Carod-Rovira, Josep-Lluís, 52, 70, 78, 81-82, 87
- Carrasco i Formiguera, Manuel, 195
- Carrera i Planas, Joan, futur bisbe, 161
- Carrera i Serra, Jordi, 87, 94

- Carreras, Narcís de, 265
 Carreras Badal, J. R., 173
 Carrero Blanco, Luis,
 98-99, 141, 150,
 221-222, 241, 301-302
 Carrillo, Santiago, 236,
 314
 Carter, Jimmy, 20, 319
 Carulla, Montserrat, 138
 Carulla i Canals, Lluís,
 269
 Casacuberta, Josep Maria
 de, 269
 Casal, Xavier, 301
 Casali, Mercè, 262
 Casals, Pau, 27-31, 33, 76,
 162, 269
 Casals, Xavier, 238
 Casals i Coldecarrera,
 Miquel, 217, 267
 Casals i Vidal, Francesc
 Xavier, 123
 Casanellas, Enric, 129
 Casanelles, Joan, 107
 Casanova, Rafael, 296,
 300
 Casanova i Grané,
 Salvador, 87, 228
 Casanova Verdaguer,
 Jordi, 230
 Casanovas, Jaume, 178-
 179, 188
 Casanovas, Jorge, «Julio»,
 63
 Casanovas, Narcís,
 mossèn, 66
 Casanovas, Salvador,
 136
 Casas Miquel, Ramon,
 230
 Casassas, Xavier, 177
 Casero, Just Manuel,
 283
 Castanyer, Àngel, 25
 Castejón, Núria, 68
 Castella, Jordi, 173
 Castellà, Xavier, 158, 164,
 295
 Castellanos, Carles, 146
 Castellet, Josep Maria,
 129, 136, 267
 Castells, Miquel, 203
 Castells Pino, Josep
 Maria, 88
 Castillo, Alberto del, 33
 Castro, Andrés de, 79
 Castro, Fidel, 19
 Castro Castillo,
 Bernardino, 88
 Català, Josep, 274
 Català i Roca, Francesc,
 129
 Català i Roca, Pere, 129
 Cattini, Giovanni,
 126-127
 Caussa i Mitjà, Carles,
 161
 Cela, Camilo José, 127

- Celaya, Gabriel, 127
 Cendrós i Carbonell,
 Joan Baptista, 146,
 178, 269
 Cerón, Julio, 144
 Cervera i Hurtado,
 Alfons, 173
 Chacón, J., 290
 Ches, Heinz (Georg M.
 Welzel), 214-215, 217
 Cheverri, Àngels, 262
 Chueca, Fernando, 127
 Cifuentes Pedrosa, Enric,
 230
 Cirera Amado, Marcel,
 71, 78, 88
 Cirici i Pellicer,
 Alexandre, 62, 129,
 169
 Ciurana, Juan Antonio,
 297
 Clanchet Franco,
 Magdalena, 93
 Clara i Resplandis, Josep,
 249
 Claret, Jaume, 32
 Clark, Ramsey, 97-98
 Clavé, Antoni, 321
 Clavera, Joan, 56
 Clavijo Ledesma, Juli, 230
 Clemente, Josep Carles,
 316, 318
 Clemente Compte, Alfred
 Gabriel, 88
 Clinton, Bill, 19
 Cobos, Fernando, 129
 Cochs, Daniel, 195
 Codina, Maria Teresa,
 262
 Colino Herranz,
 Francisco Luis, 139
 Coll, Joan, 315-316
 Coll i Alentorn, Miquel,
 62, 112, 114, 123,
 141
 Coll Rosell, Gaspar, 230
 Collell, Joan (Pere Tàpies),
 290
 Colom, Àngel, 284, 286,
 291
 Colomines, Jordi, 163-165,
 226
 Colomines i Companys,
 Agustí, 68-69, 289-290
~~Colomines i Companys,~~
~~Joan, 290~~
 Colomines i Companys,
 Joan-Ramon, 68,
 74-75, 88, 179, 271,
 284, 295
 Colomines i Companys,
 Lluís, 68, 71, 74-75,
 88, 93, 96
~~Colomines i Companys,~~
~~Teresa, 290~~
 Colomines i Puig, Joan,
 69, 75-76, 96, 129,
 138-139, 142, 145,

- 148-149, 153, 158, 161,
164, 168-171, 184, 188,
190, 232, 247, 289,
293-294, 325
- Coma, Javier, 36-37
- Comas, Montserrat, 22
- Comas Andreu, Teresa
Maria, 93
- Comellas Doñate, Maria,
231
- Comín, Alfons Carles, 78,
134, 141, 144
- Comorera, Joan, 28,
102-103, 110-112, 117
- Company i Jover, Lluís,
82, 104-106, 111
- Conangla i Fontanilles,
Josep, 105
- Condomines, Francesc
d'A., 218
- Conesa, Roberto, 239-240
- Conill, Jordi, 133-135
- Connell, James G., 306
- Constantí II, rei, 234
- Corbalán, Joan, 194
- Córdoba, Diego, 95
- Cordón, Faustino, 127
- Cornudella i Barberà,
Joan, 52, 107-108, 111,
115, 132, 136, 147, 164,
179, 188, 228, 232, 317,
325
- Corominas Romagosa,
Salvador, 88
- Coromines, Joaquim,
274
- Coromines i Vigneaux,
Joan, 269, 310
- Correa, Federico, 38
- Correas Molina, Josefina,
231
- Corredor-Matheos, José,
129
- Cortázar, Julio, 63
- Cortès i Lladó, Carme,
72
- Cortina Mauri, Pedro,
305
- Cossío y Corral,
Francisco de, 97
- Costa Orcila, Santiago,
230
- Costa-Gavras
(Konstantinos
Gavras), 245
- Cots, Jordi, 128, 267
- Crehuet, Elisa, 216
- Creix, Antonio Juan,
54-55, 73
- Creix, Vicente Juan, 73
- Creixans Sargatel, Jordi,
88, 163
- Crespí Niubó, Feliu, 230
- Crexell Playà, Joan,
55-56, 76, 88, 135-136
- Crosas Prat, Pere, 230
- Cruanyes, Josep, 246
- Cruells, Manuel, 169, 173

- Cruïlles, Santiago de,
303-304
- Cruyff, Johan, 12, 26-27
- Cuatrecasas, Llibert, 179,
188
- Cubarsí, Àngel,
«Cubano», 289
- Cucurull Tey, Fèlix, 230
- Cuéllar, Juli, 146
- Cuéllar Contreras,
Adolfo, 97
- Culleré Ruciero, Pere,
88
- Cunyat, Joan, 109
- Curbet, Jaume, 177
- Cuyàs, Manuel, 221
- Dalí, Salvador, 35
- Dalmau, Josep, mossèn,
58-59, 129, 144
- Dalmau, Rafael, 51
- Dalmau i Ribalta, Antoni,
288
- Darder, Pere, 263
- Dasca Penelas, María
Jesús, 240
- Dávila, Cirilo, 206
- Debray, Régis, 244
- Delgado, Joaquín, 133
- Díaz Linares, José, 240
- Díaz López, Ovidio,
240
- Díaz-Plaja, Guillermo
Luis, 37, 129
- Digon i Balaguer, Josep,
173
- Dolç, Joan, 215
- Domènech, Rosa, 177
- Domènech i Montaner,
Lluís, 28
- Domingo, Josep Maria,
22
- Domingo Guardiola,
Emili, 230
- Dorronsoro, Ione, 201,
203
- Dorronsoro, Unai, 201
- Duch Cortinas, Jordi,
229-230
- Dueñas, Oriol, 196
- Duke, Angier Biddle, 307
- Duocastella Roig, Maria
Dolors, 93
- Duran, Lluís, 195
- Duran Farell, Pere, 304
- Duran i Sanpere, Agustí,
269
- Duránte, María Isabel,
239-240
- Dylan, Bob, 183
- Echevarría, Luis, 244
- Elías, Isu, 135
- Erice, Francisco, 236
- Escaler, Lluís, 195
- Escarré, Aureli Maria,
abat, 62, 134, 268
- Escoda i Vilà, Jordi, 80-81

- Escoda i Vilà, Josep
Maria, 80, 88
- Escribano, Francesc, 68,
221
- Escribano Torres, Luis,
88
- Esmerats, Anna, 169, 289
- Espar i Tico, Josep, 51,
143, 161
- Espasa Oliver, Ramon,
88
- Espinàs, Josep Maria, 128
- Espinosa Bruñola, Ignasi,
230
- Esplà, Carlos, 106
- Esriu, Salvador, 57, 129,
138, 269
- Esquirol, Miquel, 161,
169, 275
- Etapé, Fabián, 304
- Estartús, Màrius, 126,
309
- Etxabe, Jon, 200-201, 203
- Etxebarrieta, José
Antonio, 202, 204
- Fabra, Carola, 269
- Fabra, Pompeu, 104, 110,
268-270
- Fabre, Jaume, 124,
170-171
- Fàbregas, Xavier, 62
- Fages de Climent, Carles,
169
- Fages, Pere Ignasi, 158,
169, 205
- Fanon, Frantz, 145
- Farràs, Jaume, 52
- Farré, Ramon, 274
- Farreras i Valentí,
Francesc, 310
- Feced, Martí, 107
- Felip IV, rei d'Espanya,
119
- Felip Benach, Maria
Àngels, 231
- Feliu de Travy, Carles,
232
- Fenollosa Coral, Lluís,
251
- Fernández, Ainhoa,
47-48
- Fernández Clérigo, Luis,
106
- Fernández Costilla, Luis,
97-98
- Fernández de Castro,
Ignacio, 144
- Fernández de la Mora,
Gonzalo, 304
- Fernández de la Reguera,
Ricardo, 129
- Fernández Márquez,
Manuel, 45-48, 253
- Fernández Mateos, Maria
A., 82
- Fernández Montes,
Marcial, 97

- Fernández Tovar,
 Vladimiro, 239
 Fernández-Miranda,
 Torcuato, 50-51, 303,
 306, 318
 Ferran, Mariona, 261
 Ferran Puigvert, Salvador,
 230
 Ferrater, Gabriel, 129,
 138, 154, 261
 Ferrer, Cristian, 148
 Ferrer, Joaquim, 177,
 263
 Ferrer Bosch, Josep, 53
 Ferrer Cusco, Félix, 88
 Ferrer i Ferrer, Josep, 145
 Ferrer Inglés, Emili, 88
 Figueres, Antoni, 108
 Fina Sanglas, Albert, 77,
 88
 Fluvià, Armand de, 124
 Foix, J. V., 129, 269
 Folch Recasens, Francesc
 Xavier, 77, 88, 144,
 147, 205, 208, 270-271,
 314
 Fonfría Díaz, José, 240
 Fonoll, Celdoni, 286
 Fontana, Josep, 34, 129,
 267
 Fontcuberta Boj, Jordi
 Adolf, 230
 Fontcuberta i Balaguer,
 Maria del Mar de, 46
 Fontserè, Eduard, 269
 Fontserè, Margarida,
 129
 Forcén Cirera, Jordi, 89
 Ford, Gerald, 20, 305
 Formosa, Jaume, 169
 Forner, Henry, 97
 Fortuny, Jordi, 274
 Fradera Marcet, Pere,
 mossèn, 251
 Fraga Iribarne, Manuel,
 127, 141, 244, 279, 286,
 289, 304, 307
 Franco, Antonio, 217
 Franco, Francisco, 25, 29,
 99, 102, 107, 117, 133,
 149-150, 175, 179,
 194-197, 208, 217, 223,
 235, 238, 246, 256-257,
 260, 264-265, 274, 301,
 305, 309, 313
 Frei, Eduardo, 19
 Freixes, Dani, 39
 Frías Almarza, Joan,
 275-276
 Frutos Gras, Paco, 70, 89,
 163
 Fuentes Navarro, Roc,
 89
 Fullà Fullà, Ferran, 78
 Fullà Sala, Ferran,
 229-230
 Fullat, Octavi, 268
 Furió, Antoni, 34

- Fuster, Joan, 25, 34, 52,
129, 269
- Galí, Alexandre, 262, 269
- Galí, Jordi, 262
- Galiana Arano, Vicenç,
71, 74, 89, 93, 96
- Galinsoga, Luis de, 143
- Gallego, Francisco
Fernández Rodríguez,
26
- Gallego Marín, Gregori,
89
- Galparsoro, Gurutze, 203
- Galván Abascal, Celso,
139
- Gárate, José María, 202
- Garcés, Tomàs, 129
- Garcia, Xavier, 274
- Garcia Bermejo, Enric, 89
- García Corral, Josefa, 93
- García de Enterría,
Eduardo, 136
- Garcia Faria, Ferran,
mossèn, 277, 285, 289
- García i Seguí, Alfons,
129
- García Lecunza,
Guillermo, 97
- García Luque, Xavier, 266
- García Martínez, Sebastià,
34
- García Ortega, Gregòria,
231
- García Salve, Francisco,
capellà obrer, 97-98
- García Sanz, Ramón, 49,
240, 243
- Garcia Solé, Carles, 173
- Garcia Solé, Josep M.,
173-175
- García Venero,
Maximiliano, 256-257
- García-Valdecasas,
Alfonso, 56
- Garganta, Joan de, 105
- Garicano Goñi, Tomás,
303-304
- Garmendia Artola, José
Antonio «Tupa», 239
- Garriga, Isabel, 129
- Garriga, Pere, 63
- Garriga i Paituví, Xavier,
82
- Garrigues Díaz-
Cañabate, Antonio,
243
- Garrigues Walker,
Joaquín, 316
- Gasch, Emili, 56, 62
- Gasòliba, Carles, 56
- Gato Pérez, 40
- Gaudí, Antoni, 28
- Gausachs, Josep, 188
- Gesalaga, Enrike, 201
- Gibert i Camins, Joan,
261
- Gich, Juan, 266

- Gil de Biedma, Jaime, 129
 Gil Mesas, Julián, 66, 73
 Gil Montero, Eduard, 86,
 89
 Gil Novales, Ramón, 129
 Gil Robles, José María,
 27, 97, 126-128, 312
 Giler, Henry, 97
 Gili i Ferran, Joan,
 103-104
 Giménez Hernández,
 Maria Josep, 231
 Gimferrer, Pere, 208
 Giral, José, 112
 Giralt, Emili, 34
 Giralt, Joan, 37
 Giralt, Josep, 169
 Girona, Maria, 129
 Gómez Bravo, Gutmaro,
 221-222
 Gómez García, Rafael,
 230
 Gómez Martínez, Rafael,
 89
 Gomis, Joan, 129
 Gomis, Paco, 124
 Gonçalves Modolell, Lluís,
 261
 González, Felipe, 301
 González Casanova, José
 Antonio, 144
 González Martín,
 Marcelo, arquebisbe,
 59
 González Pacheco, Juan
 Antonio, «Billy el
 Niño», 239-240
 Gordo, Francesc, 295
 Gorkin, Julián, 29, 126
 Gorostidi, Jokin, 201
 Goytisoló, José Agustín,
 128-129
 Goytisoló, Luis, 128
 Graells, Guillem-Jordi,
 62
 Granado, Francisco,
 133
 Gras Bros, Rosa Maria,
 231
 Gratacòs Rius, Maria del
 Carme, 93
 Grau, Anna, 262
 Grimaldos, Alfredo, 244
 Grimau, Julián, 133, 134
 Guardiola, Carles-Jordi,
 68, 171, 271
 Guarner, José Luis, 37
 Guasch Carrete, Alfonso,
 51
 Gubern, Romà, 129
 Guia Marin, Lluís, 34
 Guillamet, Jaume,
 181-182, 315
 Guimerà, Àngel, 24,
 120
 Guinovart, Josep, 158
 Guix, Josep Maria, bisbe
 auxiliar, 228

- Gutiérrez Díaz, Antoni,
«Guti», 74, 89, 136,
152-153, 161, 164, 179,
205-206, 226, 314, 327,
329
- Halimi, Gisèle, 204, 205
- Hamilton, George, 35
- Hassan II, rei, 235
- Hedilla, Manuel, 141
- Helms, Richard, 20
- Hernández Navarro,
Alonso, 249
- Hernando, Teófilo, 127
- Hitler, Adolf, 28, 102,
197
- Horta, Joaquim, 129,
142
- Huerga, Manuel, 221
- Huerga Barquín,
Alejandro, 89
- Huertas Clavería, Josep
M., 241-242
- Hurtado, Víctor, 188, 310
- Ibáñez Olivella, Vicenç,
287
- Ibarra, Pedro, 203
- Icart, Xavier, 274
- Ioannidis, Dimitrios, 233
- Irla, Josep, 110-113, 116,
117
- Irujo, Manuel de, 105, 247
- Isaac, Joan, 224
- Izko de la Iglesia, Xabier,
201-202
- Izquierdo, Lluís, 129
- Jaén, Pedro José, 128
- Jané, Albert, 129
- Jarque, germans, 262
- Jiménez, Roger, 165
- Jiménez de Parga,
Manuel, 326
- Jiménez Fernández,
Manuel, 127
- Jiménez Povedano,
Vladimir, 230
- Joan de Borbó, 117
- Joan XXIII, papa, 53, 75,
133
- Joan Carles de Borbó,
149, 159, 165, 191,
234-235, 242, 274, 305
- Jordà, Joaquim, 129
- Jordán, Agnès, 169
- Jou, Víctor, 39
- Joyce, James, 213
- Jubany, Narcís, cardenal,
59-60, 217, 227
- Jufresa, Javier, 37
- July, Serge, 39
- Juncà i Ramon, Josep
Maria, mossèn, 59,
162, 263
- Just, Cassià, abat, 146,
205, 207
- Jutglar, Antoni, 144

- Kaltzada, Julen, 201, 203
 Karamanlís,
 Konstandinos, 234
 Karrera, Antton, 201
 Kennan, George F., 197
 Kissinger, Henry, 20, 97,
 305-306, 319

 Lagarriga, Felip, 126,
 309
 Laín Entralgo, Pedro, 127
 Lanao, Pau, 152
 Lanusse, Alejandro, 18
 Larena, Xabier, 201
 Latorre, Domènec, 195
 Leguina, Joaquín, 144
 Leira Almirall, Enric, 71,
 77, 79-80, 89
 Leiz, Karin, 38
 Lejarza Eguía, Mikel,
 «Lobo», 241
 Lennon, John, 158
 Letamendia «Ortiz»,
 Francisco, 203
 Leveroni, Rosa, 138
 Lévy, Benny, 39
 Ligüerre, Jordi, 54-56
 Ligüerre Gil, Vicenç, 89
 Linati, Josep Antoni, 124
 Llach, Lluís, 36, 224, 277
 Lladonosa, Mariona i
 Manuel, 13
 Leonart Clarasó, Juan,
 276

 Llimona, Jordi, pare
 caputxí, 58
 Llobet Sales, Montserrat,
 93
 Llopart, Jordi, 154
 Llopis, Maria Josep, 290
 Llopis Casanovas, Núria,
 72, 93
 Llorca i López, Ramon,
 173-175
 Llorens i Artigas, Josep,
 129
 Llorens Gardy, Joan,
 128
 Llorens Sala, Maria
 Teresa, 93
 Lloret, Joan Batista, 297
 Lluch, Enric, 129, 263
 Lluch, Ernest, 34, 62, 128,
 136, 326
 Lluhi i Vallescà, Joan, 107
 Lluís XIII, rei de França,
 119
 Lobo, Ricard, monjo, 77,
 79, 89, 171-172, 228
 López, José Manuel, 97
 López, Pau, 263
 López Aranguren, José
 Luis, 127
 López Bulla, José Luis, 43
 López Guerra, Antonio,
 217
 López Irasuegi, Gregorio,
 201

- López Raimundo,
Gregorio, 30, 148,
188
- López Rodó, Laureano,
235, 304, 306, 327
- López Salinas, Armando,
224
- López-Bravo, Gregorio,
306
- Lora Tamayo, Manuel,
199
- Lozano, Vicenç, 277, 282
- Luján, Oriol, 293
- Macià, Francesc, 82, 281
- Macià, Miquel, 254
- Madariaga, Salvador de,
312
- Maestre Fuentes, Alberto,
235
- Maeztu, Myriam de, 216
- Majó Lluch, Ramon, 67,
70, 74-76, 89, 93-94, 99
- Makàrios III, 234
- Malraux, André, 244
- Maluquer, Jordi, 129
- Manent, Albert, 122-123,
128
- Manent, Marià, 126, 128,
309
- Manero, Antonio, salesià,
218-219
- Manzanas, Melitón, 131,
201-202
- Mañé Montserrat,
Salvador, 230
- Mao Zedong, 295
- Maqueda de Anta,
Consol, 71, 74, 93, 96,
136
- Maragall, Joan, 143, 267
- Maragall, Joan Antoni,
124
- Maragall, Jordi, 129
- Maragall, Pasqual, 62,
144
- March, Cecília, 276
- March, Susana, 129
- Marcos Cruz, Diego, 98
- Margo Vives,
Bonaventura, 230
- Margué Baró, Climent,
70, 72, 85, 89
- Mariás, Julián, 127
- Márquez, Manel, 45
- Marsal, Jordi, 295, 320
- Martínez, Régulo, 114
- Martí, Casimir, 129
- Martí, Fèlix, 34-35, 177
- Martí i Jusmet, Francesc,
177
- Martí Riera,
Hermenegild, 226, 230
- Martín, Miguel, 37
- Martín Villa, Rodolfo,
228, 239, 295, 316
- Martinell Taxonera,
Maria, 315

- Martinell, Cèsar, 27-28,
30, 315
- Martínez Barceló, Josep
Vicenç, 230
- Martínez Barrio, Diego,
106-107
- Martínez Barrios, Antoni,
89
- Martínez de Perón, María
Estela, «Isabelita», 18
- Martínez Giménez,
Manuel, 89
- Martínez Rebel, Pascual,
86, 89
- Martínez Vendrell, Jaume,
107
- Martínez Viñado, José
María, 66
- Martínez-Girona, Claudi,
129
- Martorell, Josep M., 129
- Martorell, Oriol, 322
- Martos, Cipriano, 49
- Mas Salvadó, Rafael, 90
- Mas Sumalla, Ramon,
230
- Mascarell, Ferran, 23
- Mas-Colell, Andreu, 56
- Massana, Joan, 144
- Massot i Rodamilans,
Joan, 107
- Mata, Marta, 327
- Mateo Yagüe, Adolfo, 249
- Matheu, Claris, 329
- Matute, Ana María, 129
- Mauriac, Claude, 244
- Maurín, Joaquín, 27-30,
194, 308-309
- Mayoral Rueda, Pablo,
239
- Mayoral Vilarrúbia, Joan,
90, 229-230
- Medina Gómez, José,
90
- Medina Serrano,
Dionisio, 174
- Mellado, Miguel, 54
- Mendizábal, Eustakio,
«Txikia», 200
- Menéndez Pidal, Ramón,
127
- Mera, Cipriano, 194
- Meroño, Pere, 177
- Mesa, Roberto, 224
- Mesa Luque, Alexandre,
229-230
- Mesquida, Biel, 209-210
- Mestres, Jaume, 290
- Milà, Alfonso, 38
- Millares, Manuel, 127
- Millet i Maristany, Fèlix,
132, 269
- Mira, Emili, 32
- Miracle, Josep, 269
- Miralles, Jaime, 224
- Miró, Joan, 146, 209-210,
269
- Miserachs, Pau, 318

- Moix, Josep, 27-30, 247
 Moix, Terenci, 24, 206
 Molas, Joaquim, 22, 24, 129, 267
 Moledo, Manuel, monsenyor, 317
 Molins, Joaquim, 294
 Moll, Francesc de Borja, 52, 269
 Moll Ferrer, Blanca, 231
 Moltó, Enric, 179
 Monasterio, Fermín, 201
 Monés, Jordi, 262
 Monés Siñol, Josep, 90
 Montal Costa, Agustí, 265
 Montand, Yves, 244
 Montoliu, Tete, 37-38
 Montseny, comte de, 124
 Monzón, Jesús, 103
 Monzón, Telesforo, 200, 203
 Moragas i Gallissà, Antoni de, 129
 Morales, Mercè, 111-113
 Morante Lleonart, Joan Ramon, 71-72, 90
 Moreno, Eduard, 177
 Moreno Lombardero, Juan Miguel, 203
 Moreno Renomo, José, 214
 Morera, Àngel, 108
 Morera Prat, Pius, 90
 Moro, Aldo, 21
 Moyano Alcaide, Andrés, 90
 Muntaner, Ramon, 286
 Muntañola i Tey, Antoni, 124-125
 Muñío Sancho, Antonio, 90
 Muñiz Zapico, Juan Marcos, «Juanín», 97-98
 Muñoz Espinalt, Carles, 52
 Muñoz Grandes, Agustín, 270
 Muñoz i Pujol, Xavier, 143
 Muro, Francisco, 215
 Mussolini, Benito, 102, 197
 Nadal, Jordi, 34
 Nadal, Santiago, 124
 Nadal i Mallol, Hipòlit, 105
 Navales García, Genuino Nicolás, 66
 Navascues, Ibon, 203
 Nebot Mula, Andreu, 90
 Negrín, Juan, 106-107, 247
 Nel·lo, Francesc, 129
 Nicolau d'Olwer, Lluís, 108-109, 123-124

- Niebla García, Daniel,
172
- Nieto Martínez, Enrique,
215
- Nin, Andreu, 28, 31
- Nixon, Richard, 17,
19-20, 306
- Nosàs, Enric, 177
- Nubiola Armangués,
Josep, 230
- Núñez, Miguel, 157
- Obiols, Josep, 261
- Obiols Germà, Raimon,
90, 147, 170, 179, 188
- Oliva, Llúcia, 54
- Oliva, Salvador, 35
- Olivar, Arnau, 129
- Olivar, Marçal, 261
- Oliver, Joan, «Pere
Quart», 57, 129,
138-139, 269
- Oliveres, Arcadi, 284,
291
- Ollé Comes, Maria Neus,
231
- Omedes, Rosa Maria, 262
- Onaindia, Mario, 201-202,
213
- Oneto, José, 97-98
- Ontoso, Pedro, 204
- Oranich Solagran, Magda,
71, 86-87, 92, 93, 96,
241, 245-246
- Orri Riva, Lluís, 230
- Otaegi Etxeberria, Ángel,
«Azpeitia», 49, 238,
243, 246
- Packman, Martin, 306
- Padró, Pau, 110
- Pagès Panadès, Manuel,
90
- Pala, Giaime, 156-157,
160
- Pallach, Josep, 112, 176,
179, 182, 185, 188-190,
294, 314, 325
- Pallarès Martínez, Joan
Antoni, 230
- Palme, Olof, 244
- Palmés, Marc, 241,
245-246
- Paniagua Íñiguez, Javier,
56
- Paniello i Grau, Francesc,
105, 110
- Panyella, Jordi, 219-221
- Papadópulos, Geórgios,
233
- Pardines, José Antonio,
201, 202
- Paredes, Juan, «Txiki»,
49, 240, 243, 245-246
- Paredes, Miguel, 245-246
- Parés Grait, Jordi, 90
- Parés Puntas, Maria
Eulàlia, 231

- París, Santiago, 37
 Parpal Marfà, Joan
 Antoni, 74, 90
 Partal, Joan Antoni, 72
 Pascal i Almar, Josep, 173
 Pascual Cubelles, Enric,
 90
 Passola, Ermengol, 51
 Pastor, Alfred, 56
 Patiño Toledo, Pedro, 49
 Pau VI, papa, 53, 133, 244
 Peces Barba, Gregorio,
 203, 224
 Pedrals, Ricard, mossèn,
 55, 58, 129
 Pedraza, Miguel, 37
 Pedreira, Josep, 129, 142
 Pedrol, Francesc, 80
 Pedrolo, Manuel de, 129
 Peire, Joe, 68
 Peiró, Joan, 195
 Pelayo Ros, Tomás, 50,
 173
 Pellissa Safont, Octavi,
 67, 90, 205
 Peña Álvarez, Vicente,
 73-74
 Peñamedrano, Alejandro,
 mossèn, 243-244
 Perdigó Solà, Joan, 90
 Pereda, Ramon, 105
 Perelló, Ramon, 68
 Perelló Domingo, Artur,
 90
 Perelló i Domingo,
 Marcel·lí, 107
 Pereña, Josep, 262
 Pérez Beotegi, Ignacio,
 «Wilson», 240-242
 Pérez de Ayala, Ramón,
 127
 Pérez Jáuregui, Roberto,
 49
 Pérez-Llorca, José Pedro,
 144
 Perón, Juan Domingo,
 18
 Petit, Joan, 128
 Pi de la Serra, Quico, 279,
 286
 Pi i Sunyer, August, 32
 Pi i Sunyer, Carles, 104,
 110-113, 310
 Pi i Sunyer, Santiago,
 104-106
 Picasso, Pablo, 27-29, 31,
 33
 Pinochet, Augusto, 19
 Piñol, Josep Maria, 129
 Piqué, Josep, 290
 Pi-Sunyer i Cuberta,
 Josep, 178, 267
 Pitarra, Serafí (Frederic
 Solé), 24
 Pla, Josep, 269
 Planas, Romà, 25, 188
 Plans, Maria, 138
 Planxart, Josep, 173

- Poblet, Josep Maria, 147
 Pol Girbal, Jaume, 188
 Polo Borreguero, Pedro, 72, 122
 Pomés, Leopoldo, 38, 128
 Pons i Llobet, Josep, 225
 Pons Llovet, Josep Lluís, 175
 Pons Valón, Albert, 276-277
 Pont i Gol, Josep, arquebisbe, 217
 Porcel, Baltasar, 129
 Porta, Jordi, 35
 Portabella Ràfols, Pere, 65, 67, 70, 74, 76-77, 90, 94, 136, 152, 171, 205-206, 211, 276, 293, 295, 322, 327
 Porter i Moix, Miquel, 62, 129
 Posadas, Gregorio, 239
 Pose Rodríguez, Antonio, 240
 Pou Viver, Tomàs, 136
 Pous i Pagès, Josep, 104, 113-117, 121-123
 Pousa Engroñat, Artur, 230
 Powell, Charles, 41, 306-307
 Prada, Ignacio de, 318
 Prat i Ballester, Jordi, 309, 318
 Prieto Caballé, Carles, 72, 91, 275, 277
 Prieto, Indalecio, 106
 Pruneda Valvehí, Jordi, 230
 Puebla Fernández, Agustín, 240
 Pugès, Pere, 297, 300
 Puig, Jordi, 188
 Puig, Pep, 274
 Puig Antich, Salvador, 49, 82, 175, 214-215, 217-223, 266
 Puig i Subinyà, Pere, 115-117
 Puig Roses, Soledat, 228
 Puigvert, Antoni, 217
 Pujol, Enric, 323-324
 Pujol Fauquer, Joan, 290
 Pujol i Soley, Jordi, 25, 30, 67, 73, 135, 143, 147, 169, 176-179, 182, 185, 188-189, 263, 295, 301, 311, 314-317, 320, 324-327, 329
 Quílez, Carlos, 220
 Quingles Cáceres, Carles, 64, 91, 296-297
 Quintela, Eduardo, 72
 Quirós, Antonio, 127

- Rabascall, Joan, 129
 Rabassa, Jaume, 297, 300
 Rabinad, Antonio, 128
 Rafanell, August, 260, 264
 Ràfols-Casamada, Albert, 129
 Raguer, Hilari, 195
 Rahola, Carles, 195
 Rahola, Frederic, 327
 Rahola, Gaietà, 109
 Raimon, 153-154, 208
 Rallo, Eduardo, 129
 Ramon de Izquierdo, Anna, 129
 Ramos, Robert, 284
 Rañé, Ferran, 216
 Regàs, Oriol, 36, 39
 Reglà i Campistol, Joan, 34
 Regué Regué, Celestino, 91
 Reina, Miguel, 26
 Reixach, Jaume, 274
 Renom, Gabi, 216
 Reus, Lluís de, pare caputxí, 55
 Reventós, Joan, 125, 132, 136, 149, 158, 161, 164, 176-177, 179, 182, 232, 293, 310, 314, 326, 329-330
 Rey, Carlos, 219
 Rey Rodríguez, Amador, 172
 Riba, Pau, 39, 289
 Ribas, Antoni, 124
 Ribas, José, 39-40
 Ribas Seix, Anna, 289
 Ribas Seix, Carme, 99
 Ribatallada Sariol, Enriqueta, 93
 Ribera, Alfons, 274
 Ribó, Rafael, 271
 Ricart Capdevila, Artur-Joan, 91, 226, 229-230
 Ridruejo, Dionisio, 127-128
 Riebenbauer, Raúl M., 214-215
 Riera Clavillé, Manuel, 309
 Riera i Sala, Pau, 269
 Riquer, Martí de, 329
 Risques, Manel, 277, 282-283
 Rius Guasch, Albert, 91
 Rius Soler, Josep, 91
 Rivera Rovira, Andreu, 330
 Rivero, Horacio, 302-303
 Rizo Tarragó, Josep, 279
 Roca i Junyent, Miquel, 144, 178-179, 184, 294, 299, 327
 Roda i Pérez, Frederic, 129, 143, 284
 Rodríguez Martín, Lucio, 239

- Rodríguez Ocaña,
 Fernando, 50-51
Roig, Montserrat, 57-58
Rojo, Ernest, 276
Roma de Asso, Humbert,
 46
Romero Marín,
 Francisco, 133
Rosés, Jordi, 289
Rosselló, Joan, 36
Rover, Lluís, 289
Rovira i Canals, Josep, 31,
 108, 310, 311
Rovira i Virgili, Antoni,
 101, 104, 110, 112
Rovira Vila, Jordi, 230
Roy, Claude, 147
Rúa, José Manuel, 44
Ruano, Enrique, 139-140
Rúbies, Maria, 327
Rubió i Balaguer, Jordi,
 33, 57, 129, 268-269
Ruiz Acevedo, Francisco,
 91
Ruiz i Calonja, Joan, 129
Ruiz Ceberio, Elías, 203
Ruiz-Giménez Cortés,
 Joaquín, 97, 203, 224
Ruiz Moreno, Josefa,
 231
Ruiz Muñoz, Juan, 175,
 240
Ruiz Serrano, Paulino
 Antonio, 91
Ruiz Torres, Pedro, 34
Ruiz Villalba, Antonio,
 247
Sabartés Cruzate, Jordi,
 91
Sabaté, Gerardo, 318
Saborido, Eduardo, 97-98
Sacristán, Manuel, 147,
 208
Sáenz-Díez, Margarita,
 180
Sagarra, Joan de, 38, 135
Sagimon, Emilio, 128
Saguer, Narcís, 129
Sainz Rodríguez, Pedro,
 34
Sala, Carme, 56
Saladrigas Molins,
 Sebastià, 279
Salas, Juan Tomás de,
 144
Salazar, António de
 Oliveira, 306
Sales, Joan, 129, 310
Sales, Núria, 128
Salinas, Jaime, 129
Sallés González,
 Assumpció, 74, 93
Saltor, Octavi, 294, 299
Salvador, Hilari, 109
Salvador Salvador, Jesús,
 91
Samper, Baltasar, 105

- San Román de Ayala,
marquès de, 129
- Sanabre, Josep, 126, 309
- Sánchez, Pedro, 78
- Sánchez Camacho, Alícia,
219
- Sánchez Carreté, Joan
Anton, 325
- Sánchez Dragó,
Fernando, 144
- Sánchez Juliach, Frederic,
175
- Sánchez-Bravo Solla, José
Luis, 49, 240, 243
- Sánchez-Terán
Hernández, Salvador,
275-276, 279, 281,
293-296
- Sanchis Guarner, Manuel,
269
- Sanjuan Esquirol, Joan,
91
- Sanjurjo, José, 257
- Sanpons, Carles, 158
- Sans i Arrufat, Josep, 188,
310
- Sansa, Carme, 138
- Santa Marina, Luys, 113
- Santacana, Carles, 32, 116,
212, 265, 302
- Santaló, Miquel, 106
- Santamaria, Joan, 51
- Santiesteban, Pedro,
97-98
- Santolària, Jordi, 43
- Santos Ventura, Carles,
76-77, 91, 94, 171
- Sarsanedas, Jordi, 129
- Sartorius, Nicolás, 97-98,
144
- Sartre, Jean-Paul, 39, 147,
204, 244
- Sastre, Alfonso, 127
- Satrústegui Fernández,
Joaquín, 128
- Sauquillo, Francisca, 97
- Saura, Antonio, 127-128
- Saura, Joan, 221
- Sauret i Garcia, Joan,
310-311
- Sbert, Antoni Maria, 106,
113
- Schmidt, Eric W., 97
- Seeger, Pete, 153-154
- Sellarès Perelló, Miquel,
67, 74, 91, 177, 179,
295-298, 314
- Semir Rovira, Agustí de,
71, 77, 88, 134, 136,
158, 164, 228, 276, 314,
318
- Sempere, Joaquim, 144,
148
- Semprún, Jorge, 133
- Senent-Josa, Joan, 62,
272
- Senillosa i Cros, Antoni
de, 124, 126, 129, 309

- Sentís, Carles, 326, 329
 Sentís, Pilar, 274
 Serra, Narcís, 144
 Serra Gasulla, Jaume, 126, 309
 Serra i Húnter, Jaume, 32, 104
 Serra i Moret, Manuel, 31, 105, 110-112
 Serra Picola, Esteve, 230
 Serra Puig, Blanca, 68, 146
 Serra Puig, Eva, 34, 146
 Serra Puig, Josep de Calassanç, 146, 231
 Serrahima, Lluís, 129
 Serrahima, Maurici, 128, 310, 330
 Serrahima de Riva, Francesc, 91
 Serrallonga, Carme, 128, 261
 Serrallonga Morer, Segimon, 68, 224-225, 231
 Shaw, Enrique, 317
 Sierra Marco, Fernando, 239
 Silvestre, Núria, 68, 78
 Simón Cristóbal, Jesús, 139
 Sisa, 289
 Sitjà, Francesc, 126, 129, 309
 Sobrequés, Jaume, 329
 Sobrequés i Vidal, Santiago, 33
 Socias Humbert, Josep Maria, 322, 330
 Sodupe Roure, Miquel, 91
 Solà i Cañizares, Felip de, 108-109
 Soldevila, Carles, 262
 Soldevila, Ferran, 33, 129, 269
 Solé Barberà, Josep, 67, 71, 77, 91, 125, 164, 169, 179, 182, 188, 203, 211, 228, 314, 327
 Solé i Avilés, Joan, 71
 Solé i Fortuny, Josep, 205
 Solé i Sabarís, Felip, 128, 158, 205
 Solé i Sabaté, Josep Maria, 194, 196
 Solé i Sugranyes, Oriol, 82, 175, 225
 Solé Tura, Jordi, 25, 78, 232, 314, 327, 329
 Soler, Carles, 290
 Soler, Joan, mossèn, 242
 Soler i Amigó, Santi, 82
 Soler Padró, Jacint, 271, 276
 Soliguer, Rosa, 262
 Solís Ruiz, José, 235, 304
 Solsona, Andreu, 216

- Sopena, Enric, 165
 Sopena, Mireia, 25
 Soria, Simeón, 38
 Soria Cuartero, Miquel
 Àngel, 91
 Soriano, Jordi, 173
 Soriano-Montagut
 Marcos, Miquel
 Ángel, 91
 Sorribes Bracons, Joan,
 114
 Soto, Fernando, 97-98
 Suárez, Adolfo, 191, 312,
 318-321, 324, 326
 Suárez Carreño, José, 128
 Suárez de la Devesa,
 Fernando, 201
 Subirà, Joan mossèn, 54
 Subirachs, Josep Maria,
 128
 Subirachs Vila, Rafael,
 231
 Subirats Humet, Joan, 78,
 92, 99
 Sunyer, Lluís Maria, 161
 Sunyer, Salvador, 329
 Surroca, Robert, 52

 Tàpies, Antoni, 129, 169,
 208
 Tarancón, Vicente
 Enrique y, cardenal,
 223
 Taraval, Joan, 146

 Tarradellas, Josep, 82,
 105-110, 113-116, 126,
 134, 164, 185, 187-191,
 206, 281, 295, 299, 313,
 319-320, 324, 326,
 329-330
 Tarragona, Eduard, 276
 Tasis, Rafael, 51, 109, 126,
 129, 309
 Taxonera, Marc, monjo,
 205, 303-305
 Teixidor, Emili, 262
 Teixidor, Joan, 128
 Terrado Terrado, Pedro,
 92
 Tierno Galván, Enrique,
 186, 224
 Todó, Francesc, 129
 Tomàs, Quima, 163
 Torné, Lluís, 173
 Torner i Clarament,
 Antoni, mossèn, 59,
 63-64
 Torns, Miquel, 152
 Torras Vandrell, Tomàs, 92
 Torre Montmany, Jesús
 Genar de la, 231
 Torre y del Cerro,
 Antonio de la, 33
 Torrente, Gonzalo, 128
 Torres, Eduardo, 37
 Torres, Estanislau, 129
 Torres Esteban, Josep
 Maria, 231

- Tost, Joan, 289
Totosaus, Antoni, 58
Travesset, Carme, 146
Tremoleda, Josep, 129
Tremosa Bonavia, Laura, 93
Triadú, Joan, 62, 129, 267, 268
Trías, Eugenio, 205
Trias de Bes, Josep Maria, 136, 295
Trias Fargas, Ramon, 178-179, 185, 293, 314-315, 325
Trias i Pujol, Antoni, 105
Trías Sagnier, Jorge, 318
Triginer, Josep Maria, 326, 329
Tristán López, Concepción, 240
Troncoso, Antonio, 201-202
Trueta, Josep, 105, 110
Truman, Harry, 197
Tusell, Javier, 325-326

Ubach Batallé, Joan, 92
Úbeda, Jordi, 51
Ubieta, José Ángel, 223
Urenda, Joan Ignasi, 144
Uriarte, Teo, 201
Urruela, Josep Lluís, 126, 309

Vall, Toni, 38-39
Vallbé Ansesa, Ramon, 231
Vallès Martínez, Ramon, 92
Vallès Rovira, Carles, 231
Valls, Àlvar, 220
Vallvé i Creus, Joan, 269
Vallvé Ribera, Joan, 164, 169, 205
Vallverdú, Francesc, 128, 142, 267-268, 271
Vallverdú, Jordi, 275, 277
Vallverdú, Marta, 22-23
Valverde, José M., 129
Varela-Guinot, Helena, 319
Vargas, Pedro, 106
Vargas Llosa, Mario, 208
Vázquez, Enric, 37
Vázquez Montalbán, Manuel, 12, 26, 50, 144, 182, 315
Vega Díaz, doctor, 128
Vendrell Pujol, Roser, 93
Ventura, Jordi, 52, 129
Verdaguer Viaplana, Antoni, 92
Verde Aldea, Josep, 177
Verdejo Lucas, Javier, 49
Vergés, Fermí, 105

- Vergés, Josep C., 178
 Vergés, Pere, 262
 Verrié, Frederic-Pau, 129
 Viatoro Ferrés, Joan, 231
 Vicens, Francesc, 309-310
 Vicens Vives, Jaume, 24, 33-34
 Vidal, Josep, 186
 Vidal Aunós, Josep Maria, 162
 Vidal Teixidor, Ramon, 129
 Vidal Urpí, Joan, 287, 290
 Vidal Villa, José María, 78, 92, 229, 231
 Vidal-Folch, Xavier, 99
 Vidiella Ramon, Alfons, 92
 Vila, Pau, 269
 Vila d'Abadal, Marià, 129, 161, 169
 Vila Fortuny, Jordi, 169
 Vila Lusilla, Albert, 92
 Vila Moreno, Miquel, 21
 Vila-Abadal, Francesc (Quico), 152, 161-162, 188
 Viladecans, Joan-Pere, 206, 208
 Vilanova, Antonio, 129
 Vilanova, Francesc, 57
 Vilanova, Santiago, 274
 Vilardebó, Arnau, 216
 Vilaseca i Marcet, Josep Maria, 25
 Villegas Jiménez, Serafín, 46
 Vinader, Xavier, 69
 Vinent Besalduch, Àngela, 231
 Vinyoli, Joan, 138
 Virgili, José María, 37
 Vivancos, Luis Felipe, 128
 Viver, baró de, 124
 Wolfe, Bertram D., 308
 Xammar, Eugeni, 27, 28-29, 109
 Xirau, Antoni, 107
 Xirau i Palau, Josep Ramon, 110, 112, 32
 Xirinacs, Lluís Maria, mossèn, 61-62, 74, 79, 92, 96, 207-208, 212, 231, 250-251, 276, 278, 285, 310, 323, 327
 Zabala, Jesús María, 299
 Zamora, Miguel Ángel, 97-98
 Zenón, Vicenç, 297-298
 Ziegler Müller, Elisabeth, 239

Zimmermann, Robert W.,
76-79, 85, 303-305
Zulueta i Giberga, Ferran,
105
Zunzunegui, Juan
Antonio, 128

«Per viatjar lluny, no hi ha millor nau que un llibre».

EMILY DICKINSON

Gràcies per la teva lectura.

A **penguinllibres.club** trobaràs les millors
recomanacions de llibres.

Uneix-te a la nostra comunitat i viatja amb nosaltres.

penguinllibres.club

Penguin
Random House
Grupo Editorial

penguinllibres

